

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra politologie a evropských studií

Karel Kouba

**METODY PŘÍČINNÉHO VYSVĚTLENÍ
V KVALITATIVNÍM POLITOLOGICKÉM VÝZKUMU**

Disertační práce

Vedoucí disertační práce: Doc. PhDr. Blanka Říchová, CSc.

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

Ve Zlíně dne 20. května 2011

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. Blance Říkové za její odborné rady a cenné připomínky při konzultování této disertační práce.

Obsah

Úvod.....	1
1 Kvalitativní metody a výzkumný proces.....	12
1.1 Co je to kvalitativní výzkum?.....	12
1.2 Základní pojmy výzkumného procesu.....	21
1.2.1 Výzkumná otázka.....	24
1.2.2 Teorie.....	27
1.2.3 Hypotézy	30
1.2.4 Proměnné.....	32
1.2.5 Operacionalizace	34
2 Kauzální usuzování v kontextu vědecké explanace.....	40
2.1.1 Funkcionální, genetická a racionální explanace ve výzkumu sociálního kapitálu.....	44
2.2 Kontrafaktuální koncepce kauzality.....	49
2.3 Mechanistická koncepce kauzality.....	53
2.4 Kauzální koncepce pravidelnosti.....	57
2.4.1 Nutné a postačující podmínky.....	59
2.4.2 Základní booleovské operace.....	65
2.4.3 Koncepce pravidelnosti v politologickém výzkumu.....	67
3 Srovnávací metody.....	72
3.1 Kontrolované srovnání.....	75
3.1.1 Prostorové srovnání.....	77
3.1.2 Longitudinální srovnání.....	81
3.1.3 Kontrafaktuální srovnání.....	84
3.2 Srovnávací metoda a příčinné mechanismy.....	89
4 Jednopřípadové studie.....	93
4.1 Typologie jednopřípadových studií.....	96
4.2 Výběr případů pro kauzální vysvětlení.....	100
4.2.1 Odchylné případové studie.....	100

4.2.2 Případy odchylné od nutných podmínek.....	106
4.2.3 Případy odchylné od postačujících podmínek.....	110
4.2.4 Nejpravděpodobnější jednopřípadové studie.....	113
4.2.5 Nejméně pravděpodobné jednopřípadové studie.....	117
4.2.6 Limity dalších výběrových kritérií jednopřípadových studií.....	118
4.3 Jednopřípadové studie a příčinné mechanismy.....	121
5 Konfigurativní srovnávací metody.....	126
5.1 Postup při kvalitativní srovnávací analýze (QCA) s ostrými množinami.....	128
5.1.1 Identifikace podmínek a případů.....	128
5.1.2 Pravdivostní tabulka.....	129
5.1.3 Logická minimalizace.....	132
5.1.4 Implikace.....	134
5.1.5 Interpretace.....	136
5.2 Postup při fuzzy analýze pomocí QCA.....	136
5.2.1 Téměř nutné a postačující podmínky.....	138
5.2.2 Logické operace u fuzzy množin.....	141
5.2.3 Analýza výkonu českých krajských vlád.....	143
5.2.4 Operacionalizace a kalibrace.....	146
5.2.5 Konfigurativní analýza.....	147
5.2.6 Výsledky analýzy.....	152
5.3 Možnosti využití metody QCA.....	153
6 Metodologické problémy kauzální koncepce pravidelnosti.....	157
6.1 Metodologie nutných a postačujících podmínek v komparativním vysvětlení.....	159
6.2 Nutné a postačující podmínky v historickém vysvětlení.....	163
6.3 Historické a komparativní nutné a postačující podmínky.....	169
6.4 Problémy nerozlišení historických a komparativních podmínek.....	173
6.4.1 Zdroje asymetrie mezi historickými a komparativními podmínkami.....	180
6.4.2 Problémy koncepce pravidelnosti v QCA.....	182
6.5 Kauzální koncepce pravidelnosti v komparativních výzkumech.....	189

6.5.1 Příčiny sociálních revolucí (T. Skocpolová).....	190
6.5.2 Příčiny demokracie a diktatury v meziválečné Evropě (G. Luebbert).....	196
6.5.3 Příčiny sociálních revolucí v Latinské Americe (T. Wickham-Crowley)	203
6.6 Důsledky nerozlišení a metodologické standardy.....	208
7 Metodologické standardy a česká kvalitativní politologie.....	211
7.1 Jednopřípadové studie v české politologii.....	217
7.2 Nekauzální srovnávací výzkumy v české politologii.....	218
7.3 Kauzální srovnávací výzkumy v české politologii.....	222
7.4 Problémy české politologické metodologie.....	231
Závěr.....	236
Seznam literatury.....	240
Přílohy.....	258
Příloha A. Kritéria pro kódování proměnných ve výzkumu metodologických řešení článků v Politologickém časopise.	258
Příloha B. Metodologická řešení článků v Politologickém časopise (2006-2010)	261

Úvod

Může kvalitativní výzkum přispět k příčinnému vysvětlení společenských jevů? Není často přijímaným faktem, že kvalitativní výzkumné postupy v politologii a dalších společenských vědách mohou hrát důležitou úlohu v dosahování kauzálních úsudků. Většinou jsou totiž cíle kvalitativních metod definovány jinak, ať už se jedná o kontextuální porozumění studovaných jevů, teoretickou interpretaci jedinečných případů, či prostý popis. Tato disertační práce se ale zabývá specifickou podmnožinou kvalitativních metod, které jsou určeny pro příčinné usuzování.

Hlavní cíl této práce je proto představení a zdůvodnění metod, které je možné využít pro kauzální analýzu v rámci kvalitativního výzkumu v politologii. Důvodem pro výběr tohoto tématu je převládající skepse ohledně možností kauzálního usuzování v rámci kvalitativního výzkumu. Kauzální usuzování je totiž častěji řazeno spíše ke kvantitativním, statistickým, metodám. Práce proto obhajuje tezi, že *nejenže lze kvalitativní přístup využít pro účely kauzálního vysvětlení, ale že kvalitativní metody mohou pracovat se všemi dominantními koncepcemi kauzality*. Z tohoto důvodu se práce věnuje systematickému definování hlavních kvalitativních analytických metod a zdůvodnění možností a limitů jejich praktického využití v politologickém výzkumu. Každý z představovaných typů metod je zde zdůvodněn na základě koncepce kauzality, ze které vychází. V práci je tak demonstrováno, že tři převládající koncepce kauzality – kontrafaktuální, mechanistická a koncepce založená na pravidelnosti – mohou být a jsou využívány v praktickém výzkumu. Tato disertační práce vychází z hlediska, že *pro kvalitativní analýzu v politologii je nejvhodnější pluralistická koncepce kauzálního usuzování a že kauzální interpretace empirických důkazů v kvalitativní politologii je nevyhnutelně pluralistická*. Tato pozice má z obecného metodologického hlediska své zastánce i mezi současnými filozofy vědy.¹ Odmítnutí kauzálního monismu a bezvýhradné přiklonění k jedné či druhé koncepci totiž neodpovídá potřebám praktického výzkumu. Z filozofického

---

¹ REISS, Julian: *Causation in the Social Sciences: Evidence, Inference, and Purpose*. Philosophy of the Social Sciences, 39, 2009, č. 1, s. 20-40.

hlediska je sice vždy možné formulovat protipříklady ke *každé* koncepci kauzality,² to ale nevylučuje možnost tyto koncepce v praktickém výzkumu využívat. V důsledku je proto potřeba vědomě připustit metodologickou možnost kauzálního pluralismu, tedy skutečnosti, že ve výzkumu je často kombinováno více koncepcí kauzality.

Naplnění tohoto hlavního cíle disertační práce je dále rozpracováno do tří konkrétnějších cílů vedlejších. Klíčovým metodologickým aspektem, který zprostředkovává použití konkrétního typu metody s adekvátní kauzální koncepcí, je záměrný výběr případů. Jedním ze tří vedlejších cílů této disertační práce je proto identifikovat a zdůvodnit podmínky, za kterých jednotlivé typy kvalitativních metod mohou přispět ke kauzálnímu vysvětlení na základě záměrného výběru případů. Výchozí tezí je zde tvrzení, že *klíčovou podmínkou pro kauzální relevanci daného kvalitativního výzkumu je záměrný výběr případů uskutečněný na základě teoreticky a metodologicky zdůvodněných kritérií*. Pozornost je zde proto věnována strategiím výběru případů u každého diskutovaného typu metody. Tento problém bude diskutován v kontextu obou obecných typů kvalitativních metod, jednopřípadových studií a srovnávacích metod.

Druhým cílem disertační práce je představit a podrobit následné kritice široký okruh kvalitativních metod, které formulují kauzální úsudky na základě koncepce nutných a postačujících podmínek. Jedná se o komparativní metodologii, jejímž cílem je identifikace nutných podmínek k vysvětlení celých tříd jevů, a kvalitativní srovnávací analýzu (QCA). Bude zde proto představen argument, že existují dva druhy nutných a postačujících podmínek, které budou nazývány „historické“ a „komparativní“ a že jejich obě úrovně jsou v současné metodologické diskusi mylně zaměňovány. Toto zaměňování má následně negativní důsledky pro platnost obou metodologií. Klíčovým důsledkem obou metodologických koncepcí jsou neplatná doporučení ohledně způsobu výběru případů pro kvalitativní srovnání za účelem kauzálního vysvětlení. Doporučená výběrová kritéria pak neumožňují dosáhnout kauzálních úsudků. Metodologie nutných podmínek vychází z představy, že pro potvrzení hypotézy ohledně nutné podmínky jsou vybrány pouze případy, v nichž

---

² Tamtéž, s. 21.

došlo k důsledku (a nejsou vůbec zohledněny případy, v nichž k důsledku nedošlo). Naopak, pro ověření hypotézy ohledně postačující podmínky jsou vybrány pouze případy, které obsahují příčinu (a nejsou vůbec zohledněny případy, v nichž příčina nebyla přítomná). Tato doporučení ale neodpovídají ani logice kauzálního usuzování, ani metodologickým strategiím, pomocí nichž kvalitativní politologové kauzální úsudky vyvozují. Kauzální srovnávací výzkumy totiž typicky identifikují historicky nutné *a zároveň* komparativně postačující podmínky jako příčiny vysvětlovaných jevů, což odpovídá kontrafaktuálnímu kritériu. Kauzální srovnávací výzkumy tak nevybírají pro analýzu pouze případy s konstantní hodnotou závisle nebo nezávisle proměnné, ale musí analyzovat případy s oběma hodnotami (přítomnost i absence jevu).

Konečně posledním cílem této disertační práce je upozornit na možnosti a meze přenositelnosti metodologických standardů pro kvalitativní politologii do českého výzkumného prostředí. Částečně kvůli specifickému historickému vývoji oboru české politologie se metodologické otázky dostávají do popředí až v nedávném období. Přitom naprostá většina existujících českých politologických výzkumů je pevně ukotvena v rámci kvalitativní tradice. V rámci disertační práce je proto v poslední kapitole zhodnocen stav českého politologického výzkumu z hlediska využitých metodologických řešení. Jako kritéria pro hodnocení tohoto stavu jsou využity metodologické principy a standardy diskutované v kapitolách předchozích. Závěr těchto zjištění lze shrnout v tezi, že se *v rámci české politologie institucionalizovala významná disproporce mezi praktickým využíváním kvalitativního výzkumu v politologii a jeho metodologickým ukotvením. Tato disproporce má závažné důsledky pro ověřování hypotéz a vědecký přínos existujících výzkumů.*

Český politologický diskurz ohledně metodologické problematiky je charakteristický dvěma aspekty: jeho faktickou absencí a jeho zaměřováním s otázkami spíše náležejícími filozofii vědy. Nedostatečnou pozornost metodologickým otázkám v české politologii dokazuje i rozsáhlá analýza zpětně bilancující českou politologickou vědeckou produkci od roku 1995 do roku 2008.³

---

³ HOLZER, Jan - PŠEJA, Pavel – ŠINDELÁŘ, Michal – CHYTILEK, Roman: *Jaká se produkuje politická věda? Tematická analýza publikací v českých recenzovaných politologických časopisech.*

Na základě řady tematických kritérií jeho autoři kódovali převažující výzkumné přístupy v odborných člancích v české politologii: „*Pozoruhodné je, že celkem v šesti sledovaných letech nebyl publikován žádný metodologický článek, což je o to překvapivější, že se tak dělo v konstitutivním období české politologie; shrnuto pak, v období do roku 2000 byl publikován jeden jediný článek, který byl kódován jako metodologický.*“⁴ V následujících letech se pak situace z hlediska metodologických textů zlepšila jen nepatrně. Tento reprezentativní výzkum se přitom soustředil na publikační výstupy ve všech předních českých odborných oborových časopisech. Můžeme proto konstatovat, že česká politologie má tendenci vytěšňovat metodologické otázky z odborné diskuse. Jedinou ucelenou výjimkou z tohoto zobecnění a jednoznačně pozitivní obrat v české politologické metodologii představuje následné vydání knihy *Jak zkoumat politiku* editované Petrem Drulákem.⁵ Poprvé jsou zde v českém prostředí představeny metodologické postupy široce pokrývající spektrum kvalitativních přístupů v politologii i v mezinárodních vztazích.

Právě tato kniha však vyvolala jedinou reflexi ohledně metodologie v české politologii.⁶ V polemice mezi Karlem B. Müllerem a Petrem Drulákem je patrný druhý aspekt charakteristický pro český politologický diskurz ohledně metodologie. K. Müller zdůrazňuje, že v této knize chybí „*historická a filosofická dimenze metodologických sporů,*“⁷ což dokládá absencí diskuse ohledně koncepcí K. Poppera, F. Hayeka či T. Kuhna. P. Drulák pak poukazuje na to, že je potřeba rozlišit na jedné straně mezi metodologií, jejíž význam je praktický a je spíše naukou o tom, jak konkrétně postupovat ve výzkumné práci, a filozofií vědy, který by neměla popírat svébytnost metodologie („*Metodologie není filozofie*“).⁸ Toto tvrzení se však v žádném případě nevyklučuje se skutečností, že konkrétní metody jsou spojeny s konkrétními epistemologickými a ontologickými východisky, jejichž zkoumání je

Politologický časopis, 2009, č. 2, s. 91-115.

⁴ Tamtéž, s. 104.

⁵ DRULÁK, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008.

⁶ MÜLLER, Karel B.: *Petr Drulák a kol.: Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metody v politologii a mezinárodních vztazích*. Politologická revue, 2008, č. 2, s. 111-115; DRULÁK, Petr: *Metodologie výzkumu politiky: polemika s Karlem B. Müllerem*. Politologická revue, 2009, č. 1, s. 79- 85.

⁷ MÜLLER, Karel B.: *c..d.*, s. 113.

⁸ DRULÁK, Petr: *Metodologie výzkumu politiky: polemika s Karlem B. Müllerem*. Politologická revue, 2009, č. 1, s. 82-83.

předmětem filozofie (vědy). Chápání metodologie v tomto praktickém smyslu je uplatňováno i v této disertační práci. Je zde proto upřednostněn důraz na praktické využití diskutovaných metod ve výzkumech před detailním zdůvodněním jejich epistemologických východisek. Filozofické problémy však nejsou vytěsněny; je jim ale věnována pozornost pouze do té míry, do jaké pomohou ozřejmit podstatu a předpoklady těchto postupů.

Práce je strukturována tak, aby umožnila a odpovídala naplnění jejích hlavních cílů. Účelem prvních dvou kapitol je uvést do problematiky a stavu bádání ohledně kvalitativního výzkumu a jeho možností z hlediska kauzálního vysvětlení. V první kapitole je proto vymezen pojem kvalitativního výzkumu a odlišen od kvantitativního. Je zde demonstrováno, že řada běžně využívaných klasifikačních odlišení kvalitativního a kvantitativního výzkumu je zavádějící, nebo nepřesná. Následně je proto vymezena „pragmatická“ definice kvalitativního výzkumu, která je užívána ve zbytku disertační práce. Z hlediska odlišení kvalitativních a kvantitativních metod jsou v této kapitole dále rozebrány hlavní kroky ve výzkumném procesu, které *předcházejí* samotné kauzální analýze. Jedná se zejména o problémy formulace hypotéz, specifikace proměnných, konceptualizace a operacionalizace vědeckých pojmů. Tato kapitola není vyčerpávajícím pojednáním o těchto problémech, ale věnuje jim pozornost pouze do té míry, do jaké mohou odlišná rozhodnutí ovlivnit platnost dosažených kauzálních úsudků a do jaké jsou relevantní pro kvalitativní výzkum. Je zde ale demonstrováno, že kvalitativní výzkum se z hlediska základních atributů výzkumného procesu nemusí lišit od kvantitativního a že metodologické rozdíly mezi oběma se často odlišují spíše v důrazu na jednotlivé kroky, než ve fundamentálně odlišné výzkumné logice. Tato kapitola je však zařazena i kvůli nedostatku odborné diskuse metodologických problémů v české politologii a nutnosti představit a definovat základní metodologické pojmy, které budou dále v práci využívány.

Druhá kapitola zasazuje problematiku kauzálního usuzování do kontextu vědecké explanace. Nejprve je zde vymezen pojem vědecké explanace a následně jsou odlišeny její čtyři hlavní druhy: kauzální, genetická, funkcionální a racionálně motivační. Na příkladu výzkumného programu sociálního kapitálu je pak ukázáno,

že se nejedná nekompatibilní explanační formy, ale že jsou v praktických politologických výzkumech často používány synergicky. Z hlediska kauzálního vysvětlení je tak důležité, že všechny ostatní druhy jsou přímo či nepřímo na kauzální usuzování napojeny. V neposlední řadě jsou zde představeny hlavní charakteristiky tří dominantních koncepcí kauzality: kontrafaktuální, mechanistické a koncepce pravidelnosti. U koncepce pravidelnosti je pak podrobněji rozvedena logická struktura nutných a postačujících podmínek pro účely její využití v politologii. Stejně tak jsou představeny vybrané operace booleovské algebry, protože tento nástroj umožňuje právě analýzu nutných a postačujících podmínek v komparativním výzkumu a tvoří nutný základ pro pochopení principů konfiguratивních srovnávacích metod.

Ve třech následujících kapitolách jsou diskutovány tři hlavní druhy kvalitativních metod. Je v nich ukázáno, jakým způsobem odpovídají představeným koncepcím kauzality a jaké jsou jejich možnosti a limity z hlediska kauzálního vysvětlení. Ve třetí kapitole je pozornost věnována srovnávacím metodám. Nejprve jsou definovány srovnávací metody odpovídající kontrafaktuální koncepci příčinnosti a klasifikovány na základě toho, jakým způsobem lze záměrným výběrem případů dosáhnout kauzálních úsudků. Tato klasifikace odpovídá potřebě vybrat pro analýzu takové případy, které umožňují pozorovat variaci v hodnotách studované nezávisle proměnné. Specifický okruh srovnávacích metod pak představují postupy, které se opírají o mechanistickou koncepci kauzality. Čtvrtá kapitola představuje klasifikaci metod jednopřípadových studií podle jejich užitečnosti pro kauzální vysvětlení a podle toho, jakým způsobem jsou případy pro analýzu vybrány. Ty metodologické typy případových studií, které kauzální analýzu umožňují, jsou pak podrobněji diskutovány. Pátá kapitola se pak zabývá dvojicí konfiguratивních srovnávacích metod, které byly navrženy právě pro účely kvalitativního srovnávání. Nejprve je pozornost soustředěna na kvalitativní srovnávací analýzu (QCA). Protože QCA umožňuje analýzu pouze dichotomických proměnných, což bylo častým předmětem její kritiky, bylo následně navrženo její rozšíření, které umožňuje měřit hodnoty proměnných i na kontinuální škále. Tato druhá metoda proto případy srovnává na základě vztahů mezi fuzzy množinami. Je zde proto stručně představena i obecnější

problematika fuzzy množin a fuzzy analýzy. Obě tyto konfiguratívni metody však vycházejí ze stejné kauzální koncepce, tedy z koncepce pravidelnosti.

Šestá kapitola rozpracovává právě problémy při využití kauzální koncepce pravidelnosti v politologickém výzkumu. Nejprve jsou představeny historické a komparativní metodologie a principy výběru případů vyvinuté pro ověřování hypotéz stanovujících nutné a postačující podmínky. Následně je představeno a logicky zdůvodněno rozlišení na historické a komparativní nutné a postačující podmínky. Toto rozlišení pak tvoří jádro zde představené kritiky metod založených na koncepci pravidelnosti, zejména QCA a komparativní analýzy nutných podmínek. Následně je prezentován argument, podle něhož kvalitativní politologie může dosahovat kauzální úsudky na obou úrovních vysvětlení, historických vysvětlení partikulárních událostí i komparativních vysvětlení celých tříd jevů. Operativnost tohoto principu je pak interpretována ve vztahu k metodologické struktuře tří klasických politologických výzkumů.

Sedmá kapitola se snaží naplnit poslední cíl práce, kterým je aplikování metodologických principů kvalitativního výzkumu jako standardů pro hodnocení české vědecké produkce. Jsou zde zhodnoceny všechny články v Politologickém časopise mezi lety 2006 a 2010 právě z hlediska toho, do jaké míry přispívají k vysvětlení jevů. Zhodnocení stavu české politologické metodologie je zde dosaženo jak srovnáním s publikačními výstupy ve světových oborových časopisech, tak metodologickou analýzou všech českých srovnávacích výzkumů v Politologickém časopise.

Protože náplň této disertační práce není primárně empirická, ale jedná se spíše o konceptuální a metodologickou analýzu, nebudou zde ověřovány žádné formální hypotézy. Empirickým základem však mohou být, v zúženém významu pojmu „empirie“, chápány existující politologické výzkumy používající diskutované metodologické postupy. S těmi je zde pracováno dvěma způsoby. Primárně jsou využity jako ilustrace metodologických argumentů za účelem objasnění konkrétních problémů. Jejich výběr zohledňoval i to, do jaké míry se jedná o klasické výzkumy či výzkumné programy. Status klasických textů může být problematický z hlediska jejich přímého vztahu k současnému stavu poznání i z hlediska nutné arbitrárnosti při

označení „klasikem“. Je však nepochybné, že z hlediska stavu poznání existuje privilegovaný status klasiků vůči současným výzkumům.⁹ Jádrem každého oboru či výzkumného programu je vytvářeno právě klasickými texty, které vytvářejí fundamentální kritéria pro hodnocení výzkumů současných.¹⁰ Jedno z těchto kritérií pak nepochybně představují metodologické standardy, které jsou následně v navazujících textech replikovány i reinterpretovány. V tomto smyslu je metodologická analýza děl klasiků nevyhnutelně analýzou interpretativní. Ke klasikům oboru, jejichž metodologická řešení jsou v navazující odborné literatuře často diskutována a k nimž se proto vztahují i ilustrativní příklady diskutované v této práci, náleží Theda Skocpolová (výzkum příčin sociálních revolucí), Barrington Moore (historické předpoklady vzniku moderních politických režimů), Robert Putnam (vliv sociálního kapitálu na demokracii), Gregory Luebbert (historické podmínky vzniku různých meziválečných politických režimů), Maurice Duverger (důsledky volebních systémů) či Michael Doyle a Bruce Russett (teorie demokratického míru).

Druhý způsob empirického využití existujících výzkumů je více systematický. V poslední kapitole je totiž v souladu s třetím cílem práce zhodnocen stav české politologie z hlediska metodologických řešení na základě analýzy všech článků (celkem 89) publikovaných v Politologickém časopise mezi lety 2006 a 2010. Pro každý článek je zde kódováno celkem pět proměnných, které se týkají jeho metodologických postupů. Vznikl tak datový soubor, který umožňuje identifikovat obecné metodologické trendy a charakteristické rysy v české politologii. Tato zjištění jsou jednak srovnána se hodnotami stejných proměnných v předních světových politologických časopisech, jednak jsou podrobně diskutovány metodologické strategie všech českých srovnávacích výzkumů, které ve sledovaném období byly v Politologickém časopise publikovány. Samozřejmým limitem analýzy článků výhradně z tohoto časopisu může být zobecnitelnost na celou českou politologickou vědeckou produkci publikovanou buď v jiných časopisech, nebo v monografiích. Politologický časopis byl však pro takovou analýzu vybrán i z toho důvodu, že se

---

⁹ ALEXANDER, Jeffrey C.: *The Centrality of the Classics*. In: GIDDENS, Anthony – TURNER, Jonathan (eds.): *Social Theory Today*. Stanford, Polity Press 1987, s. 11.

¹⁰ Tamtéž, s. 12.

jedná o reprezentativní oborový časopis s transparentním recenzním řízením a vysokou periodicitou.

Kromě výše uvedených okruhů literatury vychází disertační práce zejména z interpretačních a metodologických odborných textů. Z hlediska tématu práce prochází nutně výběr relevantní literatury mnoha disciplínami a odráží i historický vývoj úvah ohledně diskutovaných problémů. Schematicky lze tuto literaturu rozčlenit do čtyř okruhů. Hlavní okruh představují metodologické texty vycházející z prostředí kvalitativní metodologie v politologii a společenských vědách obecně. Z hlediska zvoleného tématu, které je nutně interdisciplinární, však vhodnou reflexi dílčích problémů představují texty pokrývající tři příbuzné disciplíny: historická metodologie, statistická teorie a metodologie a filozofie vědy.

Ještě na počátku 90. let mohl významný harvardský politolog Gary King ztotožňovat obor politologické metodologie výlučně s kvantitativními metodami.¹¹ Od konce 90. let 20. století ale dochází k dramatické proměně uvažování ohledně kvalitativních metodologických postupů. Jsou zdůrazňovány relativní výhody a nevýhody jednotlivých typů kvalitativních metod a do centra pozornosti se dostává mimo jiné právě otázka možnosti kauzálního usuzování, ověřování teorií pomocí kvalitativních postupů a vztah kvalitativních metod ke kvantitativním. Kvalitativní metody v politologii (často s přesahem do jiných společenských věd) jsou prostřednictvím tohoto okruhu literatury explicitně definovány, systematizovány a formalizovány. I když se jedná do značné míry o heterogenní okruh literatury, je možné jej pro účely zjednodušení souhrnně označit jako „Novou kvalitativní metodologii“.¹² K hlavním protagonistům tohoto metodologického směru patří John Gerring, Gary King, Alexander George, James Mahoney, Gary Goertz a Charles

---

¹¹ KING, Gary: *On Political Methodology*. *Political Analysis*, 2, 1991, s. 1.

¹² MAHONEY, James: *After KKV: The New Methodology of Qualitative Research*. *World Politics*, 62, 2010, č. 1, s. 120–47.

Ragin.¹³ Právě tento okruh literatury tak tvoří základní východisko pro interpretační rámec použitý v této disertační práci.

Politologické kvalitativní analýzy v mnoha ohledech stojí na pomezí dvou metodologií, které jsou často spatřovány spíše jako dvě nekompatibilní alternativy. Jedná se o historickou a statistickou metodologii. Podobně jako historikové se někteří politologové pokoušejí vysvětlit příčiny partikulárních událostí. Jiné politologické výzkumy pak kombinují jak úroveň vysvětlení partikulárních událostí, tak komparativní úroveň vysvětlení celých tříd jevů. V této práci proto budou sledovány rozdíly v kauzálním usuzování u obou úrovní, a proto disertační práce čerpá i z historické metodologie. Například, mnoho z aspektů v současné politologické debatě ohledně využití kauzální koncepce pravidelnosti (*regularity*) či ohledně problému vysvětlení partikulárních událostí oproti vysvětlení celých tříd jevů bylo již dříve rozpracováno právě historiky.¹⁴ Naproti tomu, některé výzkumné postupy a metodologické principy kvalitativních metod jsou přímo odvozeny ze statistické teorie a statistické metodologie.¹⁵ Protože řada metodologických problémů

---

¹³ K hlavním metodologickým textům v rámci „Nové kvalitativní metodologie“ náleží: GEORGE, Alexander – BENNETT, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MIT Press 2004; GERRING, John: *Case Study Research. Principles and Practices*. Cambridge, Cambridge University Press 2007; GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003; KING, Gary – KEOHANE, Robert – VERBA, Sidney: *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, Princeton University Press 1994; MAHONEY, James: *Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis*. Sociological Methods and Research, 28, 2000, č. 4, s. 387–424; RAGIN, Charles: *The Comparative Method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Los Angeles, University of California Press 1987; RAGIN, Charles: *Fuzzy-Set Social Science*. Chicago, Chicago University Press 2000.

¹⁴ Z hlediska historické metodologie zmiňme alespoň výběr textů, které jsou v práci využity: FURET, Francois: *From Narrative History to Problem-Oriented History*. In ROBERTS, Geoffrey (ed.): *The History and Narrative Reader*. London, Routledge 2001, s. 269-280; CHWIEROTH, Jeffrey M.: *Counterfactuals and the Study of the American Presidency*. Presidential Studies Quarterly 32, 2002, č. 2, s. 293-327; MEGILL, Allan: *Recounting the Past: "Description," Explanation, and Narrative in Historiography*. The American Historical Review, 94, 1989, č. 3, s. 627-653; RINGER, Fritz K.: *Causal Analysis in Historical Reasoning*. History and Theory, 28, 1989, č. 2, s. 154-172; ROBERTS, Clayton: *The Logic of Historical Explanation*. Pennsylvania State University Press 1996; TOPOLSKI, Jerzy: *Towards an Integrated Model of Historical Explanation*. History and Theory, 30, 1991, č. 3, s. 324-338; VAN DEN BRAEMBUSSCHE, A. A.: *Historical Explanation and Comparative Method: Towards a Theory of the History of Society*. History and Theory, 28, 1989, č. 1, s. 1-24.

¹⁵ Přehledově viz: ANSELIN, Luc: *Under the hood. Issues in the specification and interpretation of regression models*. Agricultural Economics, 27, 202, 247–267; BRAUMOELLER, Bear F. – GOERTZ, Gary: *The Methodology of Necessary Conditions*. American Journal of Political Science, 44, 2000, č. 4, s. 844-858; CLARK, William Roberts – GILLIGAN, Michael J. – GOLDBER, Matt: *A Simple Multivariate Test for Asymmetric Hypotheses*. Political Analysis, 14, 2006, č. 3, s. 311-331; HOLLAND, Paul W.: *Statistics and Causal Inference*. Journal of the American Statistical Association, 81, 1986, č. 396, s. 945–960; NOWAK, Stefan: *Some Problems of Causal Interpretation of Statistical*

kvalitativního výzkumu těsně navazuje na filozofické otázky vědeckého vysvětlení, jsou v práci využity i texty vycházející z prostředí filozofie vědy.¹⁶

Relationships. Philosophy of Science, 27, 1960, č. 1, s. 23-38.

¹⁶ Jedná se zejména o následující díla: EELLS, Ellery: *Probabilistic Causality*. Cambridge, Cambridge University Press 1991; HEMPEL, Carl: *The Function of General Laws in History*. The Journal of Philosophy, 39, 1942, č. 2, s. 35-48; HITCHCOCK, Christopher: *The Mishap at Reichenbach Fall: Singular vs. General Causation*. Philosophical Studies, 78, 1995, č. 3, s. 257-291; KIM, Jaegwon: *Causes and Counterfactuals*. The Journal of Philosophy, 70, 1973, č. 17, s. 570-572; LEWIS, David: *Causation*. The Journal of Philosophy, 70, 1973, č. 17, s. 556-567; MACKIE, John L.: *Causes and Conditions*. American Philosophical Quarterly, 2, 1965, č. 4, s. 245-264; NAGEL, Ernest: *The structure of science: problems in the logic of scientific explanation*. Indianapolis, Hackett Publishing Company 1979 [1961]; POPPER, Karl R.: *Logika vědeckého bádání*. Praha, Oikúmené 1997; SCRIVEN, Michael: *The Logic of Cause*. Theory and Decision, 1971, č. 2, s. 49-66; WOODWARD, Jim: *Explanation*. In: MACHAMER, Peter – SILBERSTEIN, Michael (eds.): *The Blackwell Guide to the Philosophy of Science*. Oxford, Blackwell 2002, s. 37-54.

1 Kvalitativní metody a výzkumný proces

Do jaké míry se z metodologického hlediska liší kvalitativní a kvantitativní výzkum v politologii? Existuje mnoho kritérií, která jsou používána pro vymezení kvalitativních a kvantitativních metod. První podkapitola zde poukáže na to, že žádné z těchto kritérií není ani nutné, ani postačující pro definici obou přístupů. Rozdíly mezi oběma jsou často spíše přeceňovány. Pochopení souvislostí a styčných bodů, spíše než zdůrazňování rozdílů, mezi oběma tradicemi umožňuje lepší porozumění komparativních výhod obou. Vzájemné prolínání a doplňování obou v rámci jednotlivých politologických výzkumných programů, ale i jediného výzkumu, pak nesporně přináší pozitivní synergické efekty. Navíc, jak ukazuje druhá podkapitola, hlavní kroky ve výzkumném procesu předcházejícím samotné analýze dat jsou v rámci obou přístupů totožné, nebo podobné. Liší se tak spíše v důrazu na jednotlivé kroky, než ve fundamentálně odlišném pohledu na vědeckou metodu. Hlavní cíl obou metodologických přístupů je však shodný: jejich úkolem je formulovat vědecké úsudky (*inferences*). Vědecké usuzování je přitom jednoduše proces používání faktů, která známe, abychom se něco dozvěděli o faktech, která neznáme.¹⁷ Úsudky obecně mohou mít dvě formy, deskriptivní a kauzální, které oba mohou být výzkumným cílem jak v kvalitativním, tak v kvantitativním výzkumu.

1.1 Co je to kvalitativní výzkum?

Cílem této podkapitoly je vyjasnit samotnou definici kvalitativního výzkumu, který je často chápán v příkrém protikladu k výzkumu kvantitativnímu. Jsou zde interpretovány hlavní definiční přístupy z autoritativních metodologických publikací. Klasicky by klasifikace jakýchkoliv pojmů měla vycházet ze dvou principů. Jednotlivé definiční atributy by se měly jednak navzájem vylučovat a jednak

---

¹⁷ KING, Gary – KEOHANE, Robert – VERBA, Sidney: *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, Princeton University Press 1994, s. 46.

vzájemně vyčerpávat.¹⁸ To jinými slovy znamená, že je potřeba nalézt definiční atributy, které jsou nutné a postačující pro vymezení daného pojmu. Tato podkapitola obhájí tezi, že *je fakticky nemožné takové podmínky identifikovat*. Je však možné nalézt takové atributy, které jsou pro kvalitativní výzkum *typické*. Celkem bylo identifikováno šest takových definičních atributů, které jsou dále diskutovány. Na tomto pragmatickém základě je pak následně vymezena definice kvalitativního výzkumu, která bude užívána ve zbytku disertační práce.

Často zdůrazňovanou odlišností mezi kvalitativním a kvantitativním výzkum je odlišení z hlediska *rozdílné epistemologie*. Zatímco kvantitativní metody jsou často ztotožňovány s pozitivistickou epistemologií, kvalitativní metody pak s nepozitivistickou, či dokonce antipozitivistickou¹⁹ epistemologií. Kvalitativní výzkum klade v tomto smyslu důraz na interpretaci a porozumění smyslu a významu jednání sociálních aktérů, zatímco kvantitativní výzkum se snaží o vysvětlení (explanaci), popřípadě zobecnění nalezených vztahů. Často je v této souvislosti zmiňováno klasické Windelbandovo rozčlenění idiografických a nomotetických postupů, kdy první odpovídá kvalitativnímu a druhý kvantitativnímu výzkumu.²⁰ Jak idiografické, tak nomotetické postupy náleží k vědě, ale liší se v náhledu na dichotomii porozumění/vysvětlení. Nomotetické vědy se soustředí na hledání zobecnitelných „zákonů“ či pravidelností, idiografické vědy soustřeďují pozornost na partikulární, jedinečné události bez snahy o zobecnění takto nalezených poznatků a jejich kauzální vysvětlení.²¹

Takové příkré odlišení kvalitativního výzkumu od kvalitativního ale není příliš užitečné, protože řada kvalitativních postupů se nejen snaží o kontextuální porozumění analyzovaným jevům, ale zároveň o jejich kauzální vysvětlení. V tomto smyslu pak například Petr Drulák rozlišuje mezi *interpretativním kvalitativním výzkumem* na jedné straně a *vysvětlujícím kvalitativním výzkumem* na straně druhé.²²

¹⁸ GERRING, John: *Social Science Methodology. A Criterial Framework*. Cambridge, Cambridge University Press 2001, s. 120.

¹⁹ KUBÁTOVÁ, Helena: *Metodologie sociologie*. Olomouc, FF UP 2006, s. 119.

²⁰ OCHRANA, František: *Metodologie vědy. Úvod do problému*. Praha, Nakladatelství Karolinum 2009, s. 108.

²¹ MEGILL, Allan: *Recounting the Past: "Description," Explanation, and Narrative in Historiography*. *The American Historical Review*, 94, 1989, č. 3, s. 633.

²² DRULÁK, Petr: *Epistemologie, ontologie a operacionalizace*. In: DRULÁK, Petr: *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008, s. 15.

Cílem prvního z nich je rekonstrukce a následná interpretace „*subjektivních či sdílených významů, které jednotlivci a skupiny přisuzují realitě*“.²³ Těmto cílům kvalitativního výzkumu odpovídají diskurzivní analýza nebo zakotvená teorie, dále pak některé etnografické či biografické přístupy.²⁴ Cíle druhého přístupu jsou odlišné. Podobně jako kvantitativní výzkum formuluje na základě teorie konkrétní hypotézy, jejichž platnost je prostřednictvím kvalitativních analytických metod ověřována. Snaží se o kauzální vysvětlení jevů, nikoli pouze o jejich porozumění.

Mnoho sociálních vědců poukazuje na to, že odlišení mezi kvantitativními a kvalitativními metodami spočívá v citlivosti kvalitativního výzkumu na *kontextuální charakteristiky* zkoumaných jevů. Cílem a výhodou kvalitativního výzkumu pak je možnost, že výzkumník získá integrovaný pohled na daný případ skrze jeho kontextovou logiku.²⁵ Kromě obtížnosti měření některých „kontextuálních efektů“ ale neexistuje důvod, proč by kvantitativní metody nemohly rovněž přispět ke kontextuálnímu vysvětlení. Příkladem samostatného výzkumného programu, který pomocí pokročilých statistických technik zkoumá vliv kontextu, je výzkum v oblasti volební geografie. Volební chování totiž není ovlivňováno pouze strukturálními charakteristikami, ale i geografickými prostorovými kontextovými proměnnými, které mohou být konceptualizovány nejrůznějšími způsoby.²⁶ Prostorový kontext je tak centrálním aspektem ve vysvětlení řady důležitých politických jevů zkoumaných pomocí statistických technik. Některé specifikace regresních modelů například explicitně přistupují k prostorové autokorelaci reziduálních chyb nikoli jako k technickému problému, který je potřeba minimalizovat, ale jako věcně důležitému fenoménu, který lze interpretovat.²⁷ Například skutečnost, že i v České republice existují konkrétní prostorové režimy, které mají za následek kontextuální odlišnosti ve volebním chování, byla zjištěna právě pomocí těchto statistických technik.²⁸

---

²³ Tamtéž, s. 19.

²⁴ Pro úvod do těchto přístupů viz DRULÁK, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008.

²⁵ HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha, Portál 2005, s. 50.

²⁶ KOSTELECKÝ, Tomáš – ČERMÁK, Daniel: *Vliv teritoriálně specifických faktorů na formování politických orientací voličů*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review 40, 2004, č. 4, s. 469–487.

²⁷ ANSELIN, Luc: *Under the hood. Issues in the specification and interpretation of regression models*. Agricultural Economics, 27, 202, 247–267.

²⁸ KOUBA, Karel: *Prostorová analýza českého stranického systému. Institucionalizace a prostorové režimy*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 43, 2007, č. 5, s. 1017–1037.

Kritérium kontextuálního vysvětlení tak není postačující pro odlišení kvalitativního a kvantitativního výzkumu, protože kontext je zkoumatelný i prostřednictvím statistických metod.

Další z charakteristických rozlišení se opírá o odlišné funkce kvalitativního a kvantitativního výzkumu z hlediska ověřování *hypotéz ohledně vztahů mezi proměnnými*. „*Cílem kvalitativního výzkumu tedy není testování hypotéz, které jsou odvozeny z teorie, ale vytvoření teorie.*“²⁹ Příčinné usuzování, resp. ověřování kauzálních hypotéz tak dokonce může být chápáno v protikladu k principům a cílům kvalitativních metod a je často automaticky řazeno spíše ke kvantitativním metodám.³⁰ Jiná definice pak paralelně s tímto přístupem kontrastuje kvantitativní výzkum: „*Podstata kvantitativního výzkumu spočívá ve zkoumání vztahů mezi proměnnými. V kvantitativním výzkumu se realita zachycuje pomocí proměnných, jejich hodnoty se zjišťují měřením a primárním cílem je nalézt, jak jsou proměnné rozloženy a zvláště jaké jsou mezi nimi vztahy a proč tomu tak je.*“³¹ V tomto smyslu by pak kvalitativní metody byly vymezeny negativně, tedy tak, že realitu nezachycují pomocí proměnných, neměří proměnné a nezkoumají vztahy mezi nimi.

Velká část kvalitativního výzkumu však explicitní hypotézy vyvozené z teorie ověřuje, nebo k takovému ověřování minimálně přispívá. Kvalitativní metody často pracují s odlišnou koncepcí kauzality a podávají odlišný způsob kauzálního vysvětlení než kvantitativní přístupy.³² Jak bude ukázáno v následujících kapitolách, určité kvalitativní metody jsou analytickými nástroji vytvořenými právě za tímto účelem. Zejména v posledních dvaceti letech systematizovala kvalitativní metodologie ve společenských vědách řadu metodologických postupů s cílem ověřování hypotéz: ať už se jedná o rozpracování tzv. Millových srovnávacích metod,³³ některých typů jednopřípadových studií, kvalitativních postupů odvozených z logiky kontrolovaného srovnání, techniky sledování procesů, či kvalitativní srovnávací analýzy. Z tohoto důvodu je tento definiční atribut kvalitativních metod

²⁹ KUBÁTOVÁ, Helena. *Metodologie sociologie*. Olomouc: FF UP 2006, s. 151.

³⁰ Tamtéž, s. 71-72, 108.

³¹ PUNCH, Keith F.: *Základy kvantitativního šetření*. Praha, Portál 2008, s. 12.

³² Viz MAHONEY, James – GOERTZ, Gary: *A Tale of Two Cultures: Contrasting Quantitative and Qualitative Research*. *Political Analysis*, 14, 2006, s. 227-249.

³³ KOUBA, Karel: *Využití Millových metod ve srovnávací politologii: metodologické předpoklady a problémy*. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Politologica* 6, 2008, s. 107-136.

zavádějící. Nepředstavuje nutnou podmínku k odlišení kvalitativních a kvantitativních metod.

Jako jeden z charakteristických aspektů kvalitativního přístupu je často udávána koncentrace na *jeden nebo několik málo případů* zkoumaného jevu.³⁴ Ve smyslu počtu analyzovaných případů je tak kvalitativní výzkum odlišen od kvantitativního, který typicky zahrnuje vysoký počet případů. Klíčem k tomuto rozlišení je často deklarovaná přednost kvalitativního výzkumu ve smyslu možnosti hloubkového porozumění a detailního popisu konkrétního případu, který může být v případě potřeby kontrastován s dalšími několika málo případy. Naopak kvantitativní metody umožňují zároveň analyzovat stovky či tisíce případů, ale opouštějí tím možnost hloubkové analýzy a pochopení konkrétních případů na úkor obecnosti. Toto schematické rozlišení je sice intuitivní, ale neodpovídá výzkumné praxi. Zejména v komparativní politologii nejsou výjimkou kvantitativní výzkumy, které vycházejí z velmi malého počtu případů. Příkladem může být výzkum výkonnosti českých krajů, který pomocí statistických technik analyzuje pouhých třináct případů. Paralelně, nejsou výjimkou kvalitativní výzkumy, které srovnávají relativně vysoký počet případů. Kvalitativní analýza T. Wickhama-Crowleyho srovnávala celkem 26 případů úspěchu či neúspěchu gerilových hnutí v Latinské Americe.³⁵ Kvalitativní komparace G. Luebberta vycházela ze srovnání téměř všech meziválečných politických režimů v evropských zemích.³⁶ V tomto smyslu tedy nízký počet případů není ani nutnou, ani postačující podmínkou pro charakterizaci kvalitativního výzkumu.

Typickou definici kvalitativního přístupu podává například reprezentativní kniha zabývající se oběma póly společenskovedních metod: „*Pojem kvalitativní výzkum je používán pro popis souboru nestatistických výzkumných technik používaných ke shromáždění dat o společenských fenoménech.*“³⁷ Tato definice však

³⁴ COLLIER, David – BRADY, Henry E. – SEAWRIGHT, Jason: Sources of Leverage in Causal Inference. In: BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004, s. 245.

³⁵ WICKHAM-CROWLEY, Timothy. *Guerillas and Revolution in Latin America: A Comparative Study of Insurgents and Regimes Since 1956*. Princeton, Princeton University Press 1996.

³⁶ LUEBBERT, Gregory M.: *Liberalism, Fascism, or Social Democracy. Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe*. Oxford, Oxford University Press 1991.

³⁷ McNABB, David E.: *Research methods for political science: quantitative and qualitative approaches*. M. E. Sharpe 2010, s. 225.

není vyčerpávající z hlediska možností využití kvalitativních metod. Vytváří totiž představu, že kvalitativní výzkum nemůže přispět k samotné analýze dat, ale jeho role je omezena na sběr či shromažďování dat. Dichotomie mezi oběma základními typy metod, metodami analýzy dat a metodami (či technikami) sběru dat, je samozřejmě legitimní a důležitá. Právě kvalitativní metody kauzálního usuzování by tak nespádaly po tuto definici, protože se nejedná o metody shromažďování dat, ale o metody analýzy dat. Jak bude zdůvodněno v následujících kapitolách, kvalitativní analytické metody (ať už různé typy případových studií nebo srovnávacích metod) často rovněž implikují některé principy výběru relevantních případů pro analýzu, a tedy ovlivňují i rozhodnutí výzkumníka ohledně vhodných technik sběru dat, ale primárně se jedná o analytické nástroje směřující k vysvětlení jevů. Opačně lze argumentovat, že řada statistických technik neslouží primárně k analýze dat, ale spíše k jejich shromažďování. V tomto smyslu tedy tento definiční atribut není ani nutnou, ani postačující podmínkou pro odlišení kvalitativního výzkumu od kvantitativního. Navíc, lze argumentovat, že otázka rozlišení kvalitativních a kvantitativních dat je spíše otázkou výzkumného stylu, než fundamentální odlišnosti mezi oběma. Všechny informace používané ve společenských vědách by měly být shromažďovány v souladu s pravidly reliability, validity a možnosti replikace.³⁸ To se týká nejen kvantitativních, ale i kvalitativních metod.

Dalším charakteristickým odlišením kvalitativních metod od kvantitativních je domnělá komparativní výhoda kvalitativních metod z hlediska možnosti *analýzy komplexních kauzálních vztahů*. Detailní kontextuální znalosti výzkumníka ohledně jednoho či několika málo případů umožňují pochopit komplexní vztahy mezi fenomény společně vytvářející celkový holistický obraz zkoumaného případu. V tomto smyslu by se pak kvalitativní výzkum lépe vypořádával s předpokládanými problémy komplexní příčinnosti, které statistické metody neumožňují identifikovat. Jedná se tedy o ontologické odlišení, přičemž ontologie zde označuje základní předpoklady o povaze sociální a politické reality a především o charakteru příčinných vztahů.³⁹ V rámci této ontologie jsou příčinné procesy ve společenské

³⁸ PENNING, Paul - KEMAN, Hans - KLEINNIJENHUIS, Jan. *Doing Research in Political Science*. London, Sage Publications 2006, s. 8.

³⁹ HALL, Peter A.: *Aligning Ontology and Methodology in Comparative Research*. In: MAHONEY, James – RUESCHMEYER, Dietrich (eds.): *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. Cambridge, Cambridge University Press 2003, s. 374; MARSH, David – FURLONG, Paul: *A Skin*

realitě charakterizovány závislostí na minulém průběhu (*path dependence*), interakčními či difúzními efekty mezi zkoumanými případy, asymetrickou kauzalitou, dvousměrnou (reciproční) příčinností, ekvifinalitou (mnoho odlišných příčinných kombinací vedoucích ke stejnému důsledku) nebo multifinalitou (mnoho odlišných důsledků plynoucích ze stejné příčiny napříč různými případy).⁴⁰ Přítomnost těchto komplexních vztahů ovlivňuje způsob, jakým je konstruováno a ověřováno vědění.⁴¹ Uspokojivé metodologické řešení, které tyto problémy a specifika bere v potaz, je proto nutné hledat v kvalitativních metodologických strategiích.

Na druhé straně je otázkou, zda mají vůbec kvalitativní metody komparativní výhodu v nalézání a ověřování právě těchto typů komplikovaných kauzálních vztahů. Je nepochybné, že kvalitativní přístupy je často dokážou pojmenovat na příkladech konkrétních popisovaných jevů a událostí, ale je otázkou, zda disponují dostatečnými standardy pro ověřování takových hypotéz. Statistická teorie si je vědoma možné přítomnosti komplexních vztahů ve společenské realitě a disponuje nástroji, jak je modelovat. Příkladem může být problém asymetrické kauzality, který tvoří základ specificky kvalitativního uvažování ohledně kauzálních spojení. Nechápe totiž působení příčin ve smyslu izolovaných, aditivních (a průměrných v dané populaci) efektů jedné proměnné na druhou, ale prostřednictvím identifikace nutných a postačujících podmínek a jejich kombinací se snaží vysvětlit rozdílné efekty potenciálních příčin, které se budou lišit v závislosti na přítomnosti dalších podmínek.⁴² Kvalitativní metody se pak tímto způsobem vymezují od statistických technik, které mají primárně předpokládat symetrickou kauzalitu.

---

not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science. In: MARSH, David – STOKER, Gerry (eds.): *Theory and Methods in Political Science*. New York, Palgrave Macmillan 2002, s. 18.

⁴⁰ Viz např. MAHONEY, James: *Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis*. *Sociological Methods and Research*, 28, 2000, č. 4, s. 387–424; HALL, Peter A.: *Aligning Ontology and Methodology in Comparative Research*. In: MAHONEY, James – RUESCHMEYER, Dietrich (eds.): *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. Cambridge, Cambridge University Press 2003, s. 373–404; RAGIN, Charles C.: *The Comparative Method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Los Angeles, University of California Press 1987.

⁴¹ BENNETT, Andrew – ELMAN, Colin: *Qualitative Research: Recent Developments in Case Study Methods*. *Annual Review of Political Science*, 9, 2006, s. 456–457.

⁴² MAHONEY, James – GOERTZ, Gary: *A Tale of Two Cultures: Contrasting Quantitative and Qualitative Research*. *Political Analysis*, 14, 2006, s. 234–236.

Jak ale poukazují statistici, ani jednoduchým regresním modelům nic nezabraňuje v modelování asymetrických vztahů.⁴³ Symetričnost je definována ve vztahu ke korelačnímu kritériu tak, že se zvyšující (snižující) se hodnotou proměnné X, se bude zvyšovat (snižovat) hodnota proměnné Y. Opačně pak bude platit, že snižující (zvyšující) se hodnota X bude snižovat (zvyšovat) hodnotu proměnné Y. Přítomnost důsledku je tedy v rámci symetrického pojetí vysvětlena přítomností dané příčiny a nepřítomnost důsledku negací *stejně* příčiny. Právě v tomto ohledu se odlišuje asymetrické pojetí kauzality, kdy přítomnost či absence důsledku⁴⁴ může být vysvětlena prostřednictvím *jiných* příčin. Vysoká hodnota X pak například může vysvětlit vysokou hodnotu Y, ale pro vysvětlení nízké hodnoty Y je třeba nalézt jiné proměnné, než X. Z hlediska statistického modelování stačí v regresním modelu specifikovat příslušné interakční efekty a zjištěné koeficienty interpretovat pomocí nutných a postačujících podmínek (pokud jsou hledány).⁴⁵ Statistické modely tak mohou řešit ontologicky předpokládaný výskyt komplexních kauzálních vztahů, které tak v žádném případě nejsou výlučnou doménou kvalitativního výzkumu. Toto definiční kritérium proto není postačující k odlišení kvalitativního a kvantitativního výzkumu.⁴⁶

---

⁴³ CLARK, William Roberts – GILLIGAN, Michael J. – GOLDER, Matt: *A Simple Multivariate Test for Asymmetric Hypotheses*. *Political Analysis*, 14, 2006, č. 3, s. 311-331.

⁴⁴ Nebo odlišné hodnoty v případě měření pomocí kontinuálních proměnných.

⁴⁵ Pro specifikaci takového modelu a příklad viz CLARK, W. – GILLIGAN, M. – GOLDER, M.: *c. d.*, s. 321-323.

⁴⁶ Dále je možné argumentovat, že se nejedná ani o podmínku nutnou, protože cílem řady kvalitativních výzkumů nemusí být formulování kauzálních vztahů, ať už jednoduchých či komplexních. „Komplexnost“, z hlediska holistického pojetí kvalitativního výzkumu a důrazu na pochopení kontextu, se může obejít bez kauzálních pojmů.

Tab. 1.1 Zhodnocení definičních přístupů kvalitativního výzkumu

Definiční atribut	Kterou podmínku nesplňuje?	Zdůvodnění
<i>Kvalitativní metody se snaží o porozumění a interpretaci</i>	Není nutná podmínka	Kvalitativní metody mohou přispět nejen k porozumění jevů, ale i k jejich vysvětlení (explanaci)
<i>Kvalitativní metody se zaměřují na zkoumání kontextu</i>	Není postačující podmínka	Kvantitativní metody mohou rovněž přispět k pochopení kontextuálních efektů
<i>Kvalitativní metody neověřují (příčinné) vztahy mezi proměnnými</i>	Není nutná podmínka	Kvalitativní metody mohou přispět k ověření příčinných vztahů a mohou pomoci ověřovat explicitní hypotézy
<i>Kvalitativní metody pracují s jedním nebo několika málo případy</i>	Není nutná, ani postačující podmínka	Kvalitativní metody mohou v rámci jednoho výzkumu analyzovat větší počet případů, některé kvantitativní výzkumy naopak pracují s extrémně nízkým počtem případů
<i>Kvalitativní metody představují metody sběru dat, nikoli metody analýzy dat</i>	Není nutná, ani postačující podmínka	Zejména kvalitativní metody příčinného vysvětlení jsou analytickými metodami
<i>Kvalitativní metody se soustředí na analýzu komplexních kauzálních vztahů</i>	Není nutná, ani postačující podmínka	Kvalitativní metody rovněž mohou přispět k vysvětlení komplexních kauzálních vztahů (např. asymetrická kauzalita, path dependence), cílem mnoha kvalitativních výzkumů není analýza kauzálních vztahů

Zdroj: sestaveno autorem, vysvětlení v textu.

V tabulce 1.1 jsou shrnuty základní definiční atributy odlišující kvalitativní a kvantitativní výzkum. Je z ní patrné, že žádný z těchto dominantních definičních přístupů nepodává bezproblémovou výpověď ohledně náplně kvalitativního přístupu v sociálních vědách. Buď se nejedná o nutnou podmínku, nebo nejde o postačující podmínku, nebo obojí zároveň. Jedno z řešení tohoto problému je podat *negativní* definici kvalitativního výzkumu v opozici vůči kvantitativnímu. V tomto smyslu by pak kvalitativní přístup zahrnoval takové výzkumy, které svých výsledků nedosahují pomocí statistických metod nebo jiných způsobů kvantifikace.⁴⁷ Samozřejmým problémem takového postupu je skutečnost, že nijak nevystihuje jedinečnost a podstatu kvalitativního výzkumu. Při absenci ustálené a platné definice kvalitativního výzkumu ale nezbyvá než podat (ideálně-)typickou definici, která zohledňuje konkrétní metodologická specifika a uznat, že konkrétní definiční přístup je spíše pragmatickou volbou závislou na výkladovém kontextu. V této disertační práci je proto pojem kvalitativní metody (či kvalitativní výzkumu) zúžen na soubor *analytických postupů*, které *nepoužívají inferenční statistické techniky*, pracují pouze *s jedním nebo několika* málo případy a pro teoretické usuzování využívají kontextuální znalosti analyzovaných případů. Z hlediska práce s daty se nejedná *metody sběru dat*, ale o *metody analýzy dat*, jejichž cílem je přispět ke *kauzálnímu usuzování* prostřednictvím *ověřování hypotetických vztahů mezi proměnnými*. Nejedná se tedy zdaleka o vyčerpávající definici kvalitativního výzkumu, ale o vymezení kvalitativních metod za účelem kauzálního vysvětlení jak od kvantitativních metod, tak od jiných druhů kvalitativních metod.

1.2 Základní pojmy výzkumného procesu

V rámci celkového výzkumného procesu jakéhokoli empirického problému v politologii jsou metodologické otázky ohledně kauzálního vysvětlení pouze

⁴⁷ HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha, Portál 2005, s. 47-48.

posledním výzkumným krokem. Předchází mu však řada kroků ve výzkumném procesu, které vyžadují zdůvodněné rozhodnutí výzkumníka. Cíle této podkapitoly jsou proto dvojí. Na jedné straně je cílem představit a základní metodologické pojmy, se kterými budou pracovat následující kapitoly. Pro specifikaci těchto pojmů je nutné nejprve vymežit jejich logický vztah a navrhnout jejich definice. Druhým cílem je prokázat tezi *že hlavní kroky ve výzkumném procesu jsou totožné jak v kvalitativním, tak v kvantitativním výzkumu*. Odlišnosti mezi oběma jsou odlišnostmi v důrazu, nikoli v typu. Výzkumníci v obou tradicích musejí učinit rozhodnutí, která jednotlivým krokům ve výzkumném procesu odpovídají. Tato rozhodnutí nejsou vždy automatická a bezproblémová a v důsledku mohou odlišná rozhodnutí významně ovlivnit následně dosažené kauzální úsudky. Přestože se v celkovém kontextu práce nemůže jednat o detailní pojednání o těchto problémech, jsou u každého z těchto kroků vysvětlena specifika, kterým čelí kvalitativním výzkum.

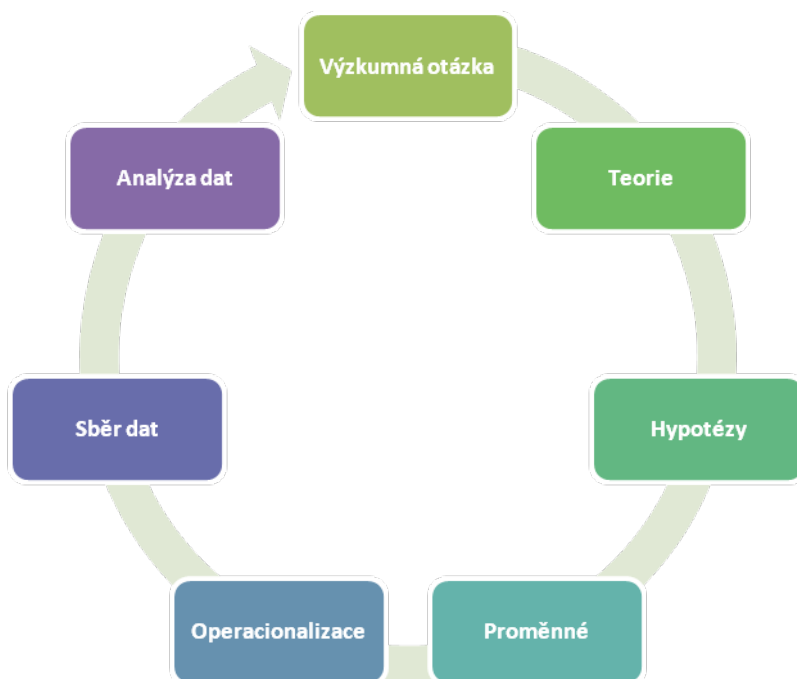
Schematický (a velmi zjednodušený) popis výzkumného procesu je následující. Výzkumný proces začíná identifikací problému, který je třeba vyřešit, a zdůvodněním, proč je právě tento problém důležitý. Politologické teorie lze považovat za pravděpodobné odpovědi na tuto výzkumnou otázku. V samotném výzkum však nejsou ověřovány celé teoretické celky, ale pouze konkrétní hypotézy, které z těchto teorií vyplývají a které jsou součástí navrhnutého explanačního modelu. Samotná empirická práce začíná specifikací proměnných, které tvoří součást hypotéz, a především jejich operacionalizací, tedy vyjádřením na fenomenální úrovni. Až na konci tohoto procesu přichází na řadu práce metodologická. Metody představují způsoby, jakým budeme shromažďovat, popřípadě vytvářet data, a jak budeme postupovat při jejich analýze. Jejich prostřednictvím následně odpovídáme na výchozí výzkumnou otázku a sdělujeme, jestli se nám podařilo ověřit zkoumané hypotézy. Všechny použité postupy, procedury a metody by měly otevřené, veřejné a transparentní.⁴⁸ Z každého výzkumu musí být zřejmé, jakými způsoby bylo dosaženo teoretických závěrů a úsudků a jaká data při tom byla využita. Pokud tomu tak není,

---

⁴⁸ KING, Gary – KEOHANE, Robert – VERBA, Sidney: *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, Princeton University Press 1994, s. 8.

pak nelze posoudit správnost dosažených závěrů a lze pochybovat o jejich celkovém přínosu.

Graf 1.2 Schematický postup při výzkumném procesu

Zdroj: sestaveno autorem.

V grafu 1.2 je proto schematicky znázorněn *logický* postup při výzkumném procesu. Je však třeba zdůraznit, že se nutně nejedná o postup *chronologický*, tedy že výzkumník nezačíná svou práci stanovením výzkumné otázky bez jakékoli předchozí znalosti dat nebo teorií, se kterými bude pracovat. Naopak, jednotlivé kroky ve výzkumném procesu jsou natolik provázané, že je od sebe často nelze oddělit. Nelze například formulovat dobrou výzkumnou otázku (viz níže), pokud nejsme seznámeni s relevantními teoriemi nebo konkrétním výzkumným prostředím. Stejně tak se v průběhu samotného shromažďování a analýzy dat může stát, že výzkumník objeví zajímavé a neočekávané teoretické vysvětlení a rozhodne se pozměnit, přeformulovat či doplnit původní hypotézy. Zejména kvalitativní výzkum vychází z předpokladu

neustálého dialogu mezi myšlenkami výzkumníka a daty, která analyzuje.⁴⁹ V tomto smyslu kombinuje velká část politologických výzkumů jak induktivní (zobecňuje na základě empirického pozorování), tak deduktivní (vyvozuje empirické predikce z teorií) postupy.

1.2.1 Výzkumná otázka

Výzkumná otázka je prvním krokem každého výzkumu, protože nám napovídá, co vlastně budeme zkoumat a jak. Absence výzkumné otázky nebo její vágnost a nezřetelnost vede ke špatně strukturovaným výzkumům s nejasnými cíli a často problematickými závěry. Podle výchozí otázky bude do značné míry posuzován i celkový přínos výzkumu. Politologové ve svých výzkumných otázkách identifikují hlavní badatelský problém, kterým se budou zabývat. Šíře takových problémů je přitom ve srovnávací politologii obrovská. Je omezena pouze tím, aby se daný problém vztahoval k jevu, který je politický (např. volební systémy, mezinárodní organizace, občanské války, politické instituce, politické strany), důležitý a empiricky pozorovatelný.

Nejčastěji jsou používány dva druhy výzkumných otázek. Tím prvním jsou klasifikační otázky, které aplikují některý teoretický koncept na určitý případ, resp. zkoumají hodnotu určité proměnné v jednom či více případech. Takové výzkumy se často snaží zařadit konkrétní případ do širší kategorie srovnatelných jevů. Otázka: „Je politický systém Ruska v současnosti demokratický?“ bude příkladem legitimního badatelského cíle. Bude totiž vycházet z existujících teorií a klasifikačních schémat demokratických politických systémů. Zároveň se bude snažit tato schémata uplatnit v konkrétním případě Ruska. Řečeno metodologicky, bude měřit hodnotu proměnné „míra demokracie“ v jednom případě. Takový výzkum navíc bude užitečný a přínosný i z teoretického hlediska, protože mnoho politologů se neshodne na tom, kam vlastně Rusko z hlediska politických systémů zařadit. Bude užitečnější než například výzkumná otázka „Je politický systém Velké Británie

---

⁴⁹ RAGIN, Charles: *The Comparative Method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Los Angeles, University of California Press 1987, s. 49.

v současnosti demokratický?“, protože o demokracii v Británii (snad) nikdo nepochybuje.

Druhým a často přínosnějším druhem jsou *explanační (vysvětlující) výzkumné otázky*. Ty předpokládají nejen popis či měření hodnoty určitého jevu, ale rovněž vysvětlení, proč daný případ vykazuje takovou hodnotu, jakou vykazuje. Výzkumná otázka: „Snižuje ruský (semi)prezidentský systém úroveň demokracie v zemi?“ už předpokládá znalost dvou teoretických pojmů a měření jejich hodnot v daném případě. Výzkumník zde musí nejen zjistit míru demokracie v Rusku, ale rovněž posoudit ruský prezidencialismus. Taková otázka ale navíc předpokládá, že existuje vztah mezi těmito dvěma jevy, že tento vztah bude v samotném výzkumu ověřován a že disponujeme kauzální teorií, která vysvětluje účinky prezidencialismu na míru demokracie. Největší část politologické metodologie se právě věnuje způsobům, jakým nejlépe zkoumat vztahy mezi dvěma či více proměnnými v konkrétních případech.

Nelze ale jednoznačně říct, zda jsou klasifikační či vysvětlující výzkumné otázky v každém případě lepší. Bude totiž záležet na stavu teorií a obecně bádání u daného problému. Platí totiž, že abychom něco mohli úspěšně vysvětlit, musíme to nejdříve popsat. Bez popisu stavu ruské demokracie nemůžeme vysvětlit, *proč* je tento stav takový, jaký je. Některé důležité jevy jsou ve srovnávací politologii dobře popsány, jiné nikoli. Na druhou stranu ale platí, že srovnávací politologie by měla směřovat nejen k pochopení jevů, ale rovněž k jejich vysvětlení.

Nejužitečnější výzkumné otázky jsou ty, které představují neintuitivní či paradoxní pohled na daný problém. Ty totiž s největší pravděpodobností přispějí k politologickému poznání z hlediska teoretické inovace. Navazují sice na probádané problémy, ale přicházejí přitom s novými vysvětleními. Příkladem takového výzkumného programu je teorie ropného prokletí, která se za pomoci politické ekonomie snaží odpovědět na jednu z nejstarších politologických otázek: jaké jsou podmínky pro ustavení a udržení demokracie? Vychází přitom z ekonomických příčin, které tradičně hrají velkou roli při vysvětlení (ne)demokracie. Například dřívější teorie modernizace se snažila prokázat, že ekonomická vyspělost má pozitivní vliv na demokracii. Jedním z problémů ale bylo, že nedokázala vysvětlit,

proč některé chudé země (například Indie nebo Kostarika) vykazují stabilní úroveň demokracie, zatímco některé bohaté státy (například Saudská Arábie) zůstávají autoritářskými režimy.

Teorie ropného prokletí přichází se zdůvodněním tohoto paradoxu.⁵⁰ Vysvětluje, že nezáleží pouze na celkovém bohatství té které země, ale podstatný je způsob, jakým jej bylo dosaženo. Konkrétně vyvozuje, že přítomnost velkého nerostného a ropného bohatství země a její hospodářská závislost na tomto bohatství snižuje pravděpodobnost demokracie. Teorie ropného prokletí tedy formuluje paradoxní výzkumnou otázku: Mají bohaté země s vysokým hospodářským podílem těžby nerostných surovin ztíženou cestu k demokracii, a jakým způsobem se tato souvislost projevuje?

Ke zformulování užitečné výzkumné otázky je především třeba dobrá znalost daného tématu, včetně odborné literatury, která se mu věnuje. Nemá totiž smysl formulovat výzkumnou otázku, na kterou dopředu známe odpověď a na kterou už bylo mnohokrát odpovězeno. Navíc je však potřeba mít přehled o existujících teoriích, které daný problém vysvětlují. Jak jinak totiž můžeme vědět, že přicházíme s neintuitivním řešením, kterému dosavadní vysvětlení přičítala nízkou pravděpodobnost, že bude správné? Znalost věcného problému a teorií je však pouze jednou částí. Druhou a možná důležitější částí je představivost výzkumníka, schopnost kombinovat různé poznatky a přicházet na neotřelé myšlenky. Tady už se nejedná o výzkumnou rutinu a tuto schopnost není možné se jednoduše naučit. K tomuto problému se vyjádřil filozof Karl Popper: „ ... *není nic takového jako logická metoda pro získávání nových myšlenek anebo logická rekonstrukce tohoto procesu. Můj názor lze vyjádřit takto: každý objev obsahuje ‚iracionální prvek‘ nebo ‚tvořivou intuici‘ v Bergsonově smyslu.*“⁵¹ Byla by iluze domnívat se, že formulace výzkumného problému chronologicky předchází dalším krokům ve výzkumném procesu. Klíčový problém je častěji utvářen a specifikován „uprostřed věcí“ („*in the*

---

⁵⁰ Viz např. ROSS, Michael L.: *Does Oil Hinder Democracy?* World Politics, 53, 2001, s. 325-361; DUNNING, Thad: *Crude Democracy. Natural Resource Wealth and Political Regimes.* Cambridge, Cambridge University Press, 2008; FRIEDMAN, Thomas L.: *The First Law of Petropolitics.* Foreign Policy, 2006, č. 5-6, s. 28-36.

⁵¹ POPPER, Karl R.: *Logika vědeckého bádání.* Praha, Oikúmené 1997, s. 9.

midst of things“).⁵² Robert Merton zdůrazňuje neteoretickou nutnost generování výzkumné otázky: „*Na první pohled je celkem jednoduché vidět a položit problém ve vědecké disciplíně. Stanovení otázky jistě nepředstavuje velkou potíž; děti to dělají neustále. A přesto, zkušenost vědců je možné shrnout do přísloví, že je často obtížnější nalézt a formulovat problém, než jej vyřešit.*“⁵³ Role jasně formulované výzkumné otázky a identifikace problému je však pro každý výzkum klíčová. Napoví mnohé o struktuře výzkumu, datech, která pro její zodpovězení budeme potřebovat, stejně jako o metodách, kterými budeme daný problém analyzovat.

1.2.2 Teorie

Teorie představují odpovědi na výzkumné otázky. Měly by obsahovat zdůvodněné a přesné tvrzení ohledně takové odpovědi, včetně vysvětlení, proč je navrhovaná odpověď správná.⁵⁴ Více specificky jsou teorie logicky konzistentními systémy výroků a vědeckých pojmů, jejichž smyslem je vysvětlovat a předvídat část společenské reality. Tyto výroky mají většinou charakter příčinných vztahů mezi proměnnými. „*Teorie je popisem výchozích [underlying] kauzálních faktorů, které jsou za skutečných okolností postačující ke způsobení přímo pozorovatelných fenoménů, které jsou zkoumány.*“⁵⁵

Politologie je charakterizována mnohostí teoretických přístupů a není zde jeden hlavní teoretický proud, který zcela převládá. Tento pluralismus dostoupil do takové míry, že někteří politologové hovoří o teoretickém základu svého oboru jako o *eklektickém neuspořádaném jádru*.⁵⁶ Výzkumníci často volí spíše pragmatický přístup, který předpokládá kombinaci různých teoretických přístupů pro vysvětlení

⁵² LICHBACH, Mark Irving: *Thinking and Working in the Midst of Things Discovery, Explanation, and Evidence in Comparative Politics*. In: LICHBACH, Mark Irving - ZUCKERMAN, Alan S. (eds.): *Comparative Politics. Rationality, Culture, and Structure*. Second Edition. Cambridge, Cambridge University Press 2009, s. 27.

⁵³ MERTON, Robert: 1968. *Social Theory and Social Structure*. New York, Free Press 1968, s. ix. Cit. z LICHBACH, M. I.: *c. d.*, s. 28.

⁵⁴ KING, G. – KEOHANE, R. – VERBA, S.: *c. d.*, s. 19.

⁵⁵ MILLER, Richard W.: *Fact and Method: Explanation, Confirmation and Reality in the Natural and Social Sciences*. Princeton, Princeton University Press 1987, s. 139.

⁵⁶ KOHLI, Atul et al.: *The Role of Theory in Comparative Politics. A Symposium*. World Politics, 48, 1995, č. no. 1, s. 1-49.

konkrétních jevů. V zásadě však je možné identifikovat čtyři teoretické přístupy, které se často doplňují: strukturalismus, kulturalismus, racionalismus a institucionalismus, který prostupuje všechny tyto tři tradice.⁵⁷ Žádný z těchto směrů není jednotnou a propracovanou teorií, ale i v jejich rámci se prosazují odlišné teoretické varianty, styly vysvětlení a odlišná ontologická a epistemologická východiska.

Rozdíly mezi těmito tradicemi stručně ukažme na už zmíněném problému ruské demokracie. Jak někteří teoretici za použití odlišných teoretických přístupů vysvětlují slabost ruské demokracie? Strukturální teorie se soustřeďují na omezující roli sociálních, ekonomických či dalších struktur pro vysvětlení politických důsledků. Nedávají příliš prostoru pro samostatné jednání aktérů. Takové analýzy nezačínají vysvětlení politických jevů na úrovni jednotlivce a individuálního jednání. Namísto toho je výchozím bodem strukturalistů systém jako celek. Jeho projevy se pak snaží odhalit identifikováním společenských sítí, propojení, závislostí nebo interakcí mezi jednotlivými jeho částmi.⁵⁸ Příkladem strukturálního přístupu, který se snaží o vysvětlení ruské politiky, je už zmíněná teorie ropného prokletí, jež pomocí hospodářské struktury země vysvětluje problémy na cestě k demokracii.⁵⁹ Jiným zajímavým příkladem strukturální teorie je vliv geografické struktury na možnosti demokratizace. Někteří politologové například dokazují, že pro konsolidaci demokracie v postkomunistických zemích je velmi důležitá jejich vzdálenost od existujících vyspělých demokracií v západní Evropě. Geograficky vzdálenější země, jako Rusko, mají horší vyhlídky pro ustavení demokratické vlády.⁶⁰

Strukturální teorie mají tendenci zmenšovat význam individuálního jednání a často implikují, že rozhodnutí politických aktérů nejsou důležitá. Na opačném pólu této ontologické pozice stojí různé varianty teorie racionální volby. Její klíčovou analytickou jednotkou je jednotlivec. Teorie racionální volby tedy zkoumá jednání

---

⁵⁷ LICHBACH, Michael Irving: *Social Theory and Comparative Politics*. In LICHBACH, Michael Irving - ZUCKERMAN, Alan S. (eds.). *Comparative Politics. Rationality, Culture, Structure*. Cambridge, Cambridge University Press 1997, s. 239-276; MARSH, David - STOKER, Gerry (eds.): *Theory and Methods in Political Science*. New York, Palgrave Macmillan 2002.

⁵⁸ LICHBACH, M. I.: *Social Theory and Comparative Politics*, s. 247.

⁵⁹ ROSS, Michael L.: *Does Oil Hinder Democracy?* *World Politics*, 53, 2001, s. 325-361; FRIEDMAN, Thomas L.: *The First Law of Petropolitics*. *Foreign Policy*, 2006, č. 5-6, s. 28-36.

⁶⁰ KOPSTEIN, Jeffrey S.- REILLY, David A.: *Geographic Diffusion and the Transformation of the Postcommunist World*. *World Politics*, 53, 2000, s. 1-37.

samotných politických aktérů za zjednodušujících předpokladů ohledně lidského jednání. Předpokládá, že lidé se budou rozhodovat v souladu se svými preferencemi, že budou racionálně vybírat tu pro sebe nejlepší z možných alternativ. Na tomto základě pak racionalisté mohou deduktivně vystavět komplexní modely jednání v řadě oblastí politického života a přispět tím k jejich vysvětlení. Příkladem analýzy pro případ Ruska, která odhaluje racionální rozhodnutí je vysvětlení, ruského přechodu k demokracii během a po pádu Sovětského svazu.⁶¹ Tento výzkum se soustředí na racionální rozhodnutí sovětských/ruských politických vůdců v období přechodu k demokracii na počátku 90. let. Důsledky těchto rozhodnutí následně ovlivnily vyhlídky ruské demokracie.

Kulturalismus představuje širokou škálu teoretických proudů, které se soustřeďují na porozumění vybraných jevů a událostí s poukazem na politickou kulturu daného společenství.⁶² Samotná definice kultury se u těchto směrů liší, stejně jako standardy pro vysvětlení společenských jevů a ochotu vysvětlovat politické důsledky prostřednictvím příčinných modelů a zobecňovat své závěry. Tuto nesourodost je možné dobře dokumentovat i na výzkumech ohledně ruské demokracie, které přičítají váhu tamní politické kultuře. Na jednom pólu stojí úzce deterministické kulturní teorie, které vysvětlují nedostatky liberální demokracie západního typu s poukazem na sdílené civilizační hodnoty Rusů.⁶³ Zcela odlišným polem kulturního vysvětlení jsou různé postmoderní teorie, které si všímají důsledků změn politického diskursu na vyhlídky demokratizace. Politolog Richard Anderson například dokumentoval radikální proměnu tradičních nedemokratických identit společenských skupin v 80. letech v Sovětském svazu.⁶⁴ Pomocí diskursivní teorie pak sleduje vliv této přeměny na vztah mezi občany a elitami a v důsledku na možnosti demokratizace.

---

⁶¹ McFAUL, Michael: *Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*. New York, Cornell University Press 2002.

⁶² Pro úvod do různých přístupů k politické kultuře viz SKOVAJSA, Marek. *Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky*. Praha, Nakladatelství Karolinum 2006.

⁶³ HUNTINGTON, Samuel P.: *The Clash of Civilizations?* *Foreign Affairs*, 72, 1993, č. 3, s. 22-49.

⁶⁴ ANDERSON, Richard D.: *The Discursive Origins of Russian Democratic Politics*. In: ANDERSON, Richard D. et al (eds.): *Postcommunism and the Theory of Democracy*. Princeton, Princeton University Press 2001, s. 96-125.

Institutionalisté se soustředí na specifická institucionální uspořádání, které generují odlišné politické důsledky. Instituce totiž do značné míry tvarují preference politických aktérů, vymezují hranice jejich jednání nebo dokonce konstruují jejich identitu. Z hlediska ruského politického systému tak takové teorie předpovídají, že volba některých institucionálních konfigurací bude s vyšší pravděpodobností vést ke konsolidaci demokracie v zemi, než jiné konfigurace. Například politolog Steven Fish dokazuje, že silné ústavní postavení prezidenta na úkor slabého parlamentu mělo negativní účinky na rozvoj politických stran a umožnilo ruským prezidentům nebývale koncentrovat moc ve svých rukou.⁶⁵ Institucionální uspořádání přijaté na počátku 90. let tak negativně ovlivnilo demokratickou trajektorii země.

Stejně jako u naprosté většiny jiných politologicky zajímavých fenoménů není pravděpodobné, že existuje jediná teorie vysvětlující nedostatky ruské demokracie. Politické procesy jsou natolik komplexní, že se často vzpírají jednoduchým vysvětlením. To však neznamena, že bychom měli rezignovat na vysvětlení podobných jevů. Naopak, z každé teorie lze deduktivně vyvodit řadu zajímavých hypotéz. Výzkumník následně zkoumá, nakolik se empirické predikce jednotlivých teorií shodují s realitou. Hypotézy, které ve zkoumání neobstojí, jsou následně eliminovány. Úkolem empirického výzkumu je prostřednictvím analytických metod ověřovat tyto hypotézy (potvrzovat nebo vyvracet jejich platnost) a toto ověřování provádět v souladu se standardy vědecké práce.

1.2.3 Hypotézy

V přeneseném významu je často za hypotézu považována každá domněnka či spekulace, u které se očekává následné ověření empirickými důkazy nebo logickými postupy.⁶⁶ Jiné definice uvádějí, že úkolem hypotézy je předpovídat vztah mezi

---

⁶⁵ FISH, M. Steven: *Stronger Legislatures, Stronger Democracies*. *Journal of Democracy*, 17, 2006, č. 1, s. 5-20.

⁶⁶ SODARO, Michael J.: *Comparative Politics. A Global Introduction*. New York, McGraw-Hill 2001, s. 75.

dvěma či více proměnnými⁶⁷ a že tento předpokládaný vztah může mít příčinný charakter. Další autoři pak doplňují, že předpověď takového vztahu by měla být napojena na širší konceptuální rámec nebo teorii.⁶⁸ Ideální hypotéza by ale měla naplňovat všechna tato kritéria. Můžeme ji tedy definovat jako *předpověď o vztahu mezi dvěma či více proměnnými, která specifikuje typ tohoto vztahu a studované proměnné, je navázána na určitou teorii a předpokládá následné empirické ověřování.*

Z této definice následně vyplývá několik kritérií, podle kterých můžeme určit, zda je hypotéza špatná či dobrá.⁶⁹ Prvním z nich je specifikace pojmů či proměnných, které jsou v hypotéze obsaženy, stejně jako vztah mezi nimi. Z hypotézy by mělo být zřejmé, co přesně je předmětem výzkumu, a je proto nutné pečlivě zvážit definice těchto proměnných. Stejně tak je zcela zásadní, aby výzkumník byl explicitní v pojmenování vztahu mezi těmito proměnnými (např. zda se jedná o příčinný, korelační, nebo nepřičinný vztah. Vágně definované proměnné a vztahy mezi nimi mohou znemožnit následné ověřování, protože není zřejmé, co bude ověřováno. Hypotéza „Hospodářská situace některých zemí ovlivňuje jejich politický systém“ je horší než hypotéza „Vysoká surovinová závislost země má negativní efekt na úroveň její demokracie.“ Prvně zmíněná hypotéza není explicitní v tom, jaký aspekt hospodářství má autor na mysli, stejně jako není zřejmé, co se skrývá pod pojmem politického systému. Zcela pak nedostačuje ve specifikaci vztahu mezi proměnnými (zda hospodářství ovlivňuje politiku pozitivně nebo negativně).

Každá hypotéza by měla být nejen ověřitelná, ale i vyvratitelná (falzifikovatelná). Musí existovat logická možnost, že odporuje empirické zkušenosti a že ji tedy můžeme vyvrátit prostřednictvím empirického pozorování nebo experimentů. Hypotéza, ze které nelze vyvodit žádné empirické predikce, není falzifikovatelná. Podle K. Poppera takové hypotézy nepatří k empirické vědě,

---

⁶⁷ VAN EVERA, Stephen. *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca, Cornell University Press 1997.

⁶⁸ BRADY, Henry E. - COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004, s. 289; KUBÁTOVÁ, Helena. *Metodologie sociologie*. Olomouc, FF UP 2006, s. 108.

⁶⁹ GERRING, John: *Social Science Methodology. A Criterial Framework*. Cambridge: Cambridge University Press 2001; KING, G. – KEOHANE, R. – VERBA, S.: *c. d.*; VAN EVERA, S.: *c. d.*

protože nejsou v rozporu s možnými zkušenostmi.⁷⁰ Ve společenských vědách však málokdy dochází k *vyvrácení* celé teorie pomocí empirické kontroly. Častějším případem je doplnění či modifikace původní hypotézy o další podmínky, které musí být přítomny. Pokud si výzkumník nedokáže představit skutečnosti, které by hypotézu vyvrátily, pak je zcela nutné ji přeformulovat. S tím souvisí i kritérium obecnosti neboli empirického rozsahu. Hypotézy, které budou obecnější (budou se vyslovovat k mnoha případům daného jevu), budou předpokládat více „potenciálních falzifikátorů“ (pozorování, která by ji vyvrátila) než hypotézy, které se vztahují pouze k jednomu či několika málo případům. Možná paradoxně pak platí, že čím větší je riziko, že hypotéza může být vyvrácena, tím větší bude mít přínos pro naše poznání.

Kromě zmíněných požadavků je rovněž žádoucí, aby hypotéza splňovala i další, spíše praktická, kritéria. Je například vhodné, aby daná hypotéza byla inovativní, tedy, aby její ověřování přispělo něčím novým k našemu poznání zkoumaného jevu.⁷¹ Bezcné budou hypotézy, které na stejných datech a stejnými metodami už byly v jiných výzkumech ověřovány (zajímavější můžou být ale hypotézy, které už v minulosti ověřovány byly, ale výzkumník jejich operativnost zkoumá na jiných případech nebo pomocí jiných postupů). Hypotézy by rovněž měly splňovat kritérium analytické užitečnosti. Měly by vyplývat a být navázány na konkrétní teoretický model. Neměly by stát izolovaně, protože taková vysvětlení nebudou teoreticky zdůvodněná.

1.2.4 Proměnné

Proměnná je koncept, který se může měnit, tedy může nabývat v jiných případech různé hodnoty. Práce s proměnnými v rámci empirického výzkumu obnáší dva postupy. Jde jednak o konceptualizaci, která zprostředkuje ukotvení výzkumu v teoretických předpokladech a jednak, o specifikaci postavení proměnné v hypotéze.

---

⁷⁰ POPPER, Karl R.: *Život je řešení problémů. O poznání, dějinách a politice*. Praha, Mladá fronta 1998, s. 32.

⁷¹ GERRING, J.: *Social Science Methodology*, s. 109.

Odlišné typy proměnných pak můžeme dělit podle jejich postavení v hypotéze. Rozlišujeme především mezi *nezávisle, závisle a zprostředkujícími* (intervenujícími) proměnnými. Nezávisle proměnná (explanans) je proměnná, která hypoteticky ovlivňuje hodnotu jiné proměnné. Ve většině výzkumů představuje předpokládanou příčinu zkoumaného jevu (příčinnost je přitom předmětem samotného výzkumu). Každá relevantní teorie bude stanovovat odlišnou nezávisle proměnnou, nebo odlišnou kombinaci nezávisle proměnných pro vysvětlení důsledku. Závisle proměnné (explanandum) jsou v rámci hypotézy chápány jako jevy, které jsou ovlivňovány, způsobovány či zapříčiněny určitou hodnotou nezávisle proměnné. Představují tak zkoumaný důsledek (vztah příčina – důsledek je opět pouze hypotetický a je předmětem samotného empirického ověření), který chceme vysvětlit.

Samotné potvrzení vztahu mezi nezávisle a závisle proměnnou (například korelační zjištění, že hodnoty obou proměnných se mění v očekávaném směru napříč případy) však ještě nemusí znamenat nalezení příčinného vztahu. V málokterých výzkumných prostředích je totiž vztah mezi oběma proměnnými přímočarý, ale je komplikován takovými jevy, jako je nepravá korelace (možnost, že hodnoty obou proměnných jsou ovlivňovány třetí „skrytou“ proměnnou) nebo reciproční kauzalita (možnost, že závisle proměnná není skutečně závislá na hodnotách nezávisle proměnné, ale sama ovlivňuje její hodnoty). V nepřítomnosti experimentálního výzkumu je velmi obtížné tyto komplikující hypotézy vyloučit. Jedním z řešení těchto problémů je explicitní vyvození hypotetických příčinných mechanismů z dané teorie. Tyto mechanismy slouží k objasnění jevů, událostí, časových sekvencí a procesů, které probíhají mezi nezávisle a závisle proměnnou a mohou specifikovat další zprostředkující proměnné, které je nutné do výzkumu zahrnout. Dobrý výzkumný plán tak musí tyto proměnné nejen identifikovat, ale následně i ověřit jejich operativnost.

Formulace konkrétních proměnných je nutně napojena na existenci vědeckých pojmů (konceptů), které jsou součástí výchozí teorie. Předtím, než je možné zkoumat přítomnost či nepřítomnost nějakého atributu, nebo seřadit zkoumané případy na

základě hodnot nějaké proměnné, je nejprve třeba *formulovat koncept této proměnné*.⁷² Klasickým přístupem k vytváření vědeckých pojmů je jejich definice pomocí nutných a postačujících podmínek, kterou v politologii reprezentuje dílo Giovanni Sartoriho.⁷³ Sartori v této souvislosti upozorňuje na zásadní problém při tvorbě konceptů, kterým jsou protikladné účinky maximalizace dvou kritérií konceptuální tvorby. Jedním z těchto kritérií je *extenze* (denotace) daného pojmu, která představuje třídu *objektů* (případů), ke kterým se vztahuje. Druhým kritériem je pak *intenze* (konotace), která představuje soubor *vlastností*, jež určují věci, ke kterým se pojem vztahuje.⁷⁴ Je přirozené, že výzkumník se snaží maximalizovat obě kritéria, tedy snaží se pod daný pojem zahrnout co nejvíce existujících případů a zároveň požaduje, aby jeho pojem zachycoval co největší část reality, tedy obsahoval řadu vlastností. Sartori ale upozorňuje, že fakticky musí existovat kompromis mezi oběma kritérii, mezi nimiž je inverzní vztah. Čím více abstraktní pojem s vysokou intenzí a tedy s velkým počtem nutných vlastností, tím více se bude zužovat empirický prostor a počet případů, které budou tomuto konceptu odpovídat. Sartori dále upozorňuje na to, že nepřiznání si tohoto konceptuálního problému může vést k vytváření špatných, obsahově vyprázdněných konceptů, které jsou v důsledku neužitečné pro následnou analýzu.

1.2.5 Operacionalizace

Pokud výzkumník teoreticky zdůvodnil výběr svých hypotéz, definoval koncepty a určil proměnné, které v jejich rámci bude zkoumat, je dalším nutným krokem výzkumu jejich operacionalizace. Operacionalizace představuje vyjádření daného konceptu či proměnné na fenomenální úrovni prostřednictvím operační definice tak, aby jeho indikátor (ukazatel) byl měřitelný. Z hlediska operacionalizace proměnných jsou klíčová dvě rozhodnutí. Tím prvním je volba vhodných indikátorů

⁷² GOERTZ, Gary: *Social Science Concepts. A User's Guide*. Princeton, Princeton University Press 2006, s. 2.

⁷³ SARTORI, Giovanni: *Concept Misformation in Comparative Politics*. The American Political Science Review, 64, 1970, č. 4, s. 1033–1053; SARTORI, Giovanni: *Comparing and Miscomparing*. Journal of Theoretical Politics, 3 1991, č. 3, s. 243–257.

⁷⁴ SARTORI, Giovanni: *Concept Misformation in Comparative Politics*, s. 1041.

pro měření daného konceptu. Tím druhým je pak zvolení adekvátní úrovně tohoto měření. V dalších fázích výzkumu tedy nepracujeme přímo s teoretickými koncepty, ale pouze s jejich měřitelnými indikátory. Ty jsme následně schopni měřit (přisuzovat jim hodnoty v různých případech). Operační definice, která nám dává návod, jak poznáme to, co zkoumáme, tedy představuje spojnicí mezi obecnou definicí a samotnými daty.⁷⁵

U většiny zajímavých společenských konceptů existuje značná vzdálenost mezi jejich teoretickým významem a operační definicí.⁷⁶ Pro takové koncepty jako jsou moc, legitimita, občanská společnost nebo demokracie je proto velmi obtížné nalézt vhodnou operační definici. Navíc, i pokud se taková operační definice nalezne, koncepty jako demokracie, budou různými autory operacionalizovány odlišně. Nejedna akademický spor byl veden právě o operacionalizaci a konceptualizaci rozličných vědeckých pojmů. Každý výzkumník si musí být vědom skutečnosti, že při ověřování svých hypotéz nepracuje přímo s abstraktními teoretickými pojmy, ale pouze s jejich empirickými indikátory. Vhodná volba správných indikátorů těchto pojmů je proto pro výzkum naprosto kritická a otázka „Jak to poznáme, když to uvidíme?“ není pouze akademická.

Druhým rozhodnutím z hlediska operacionalizace, které musí výzkumník v rané fázi výzkumu učinit, je úroveň, na které bude své proměnné měřit. Úroveň měření bude vyplývat z dat, která máme pro výzkum k dispozici, z teorií, které můžou specifikovat jednu a ne jinou úroveň měření, nebo z metod, které budou ve výzkumu použity.⁷⁷ Volba konkrétní úrovně měření mimo jiné určuje, jakých závěrů můžeme ve výzkumu dosáhnout a jakým způsobem budeme získané informace analyzovat. Je proto nesmírně důležitá. Podle úrovně měření rozlišujeme mezi kvalitativními a kvantitativními proměnnými, jež opět můžeme rozdělit na dva různé

---

⁷⁵ KUBÁTOVÁ, H.: *c.d.*, s. 109; PENNINGS, Paul - KEMAN, Hans - KLEINNIJENHUIS, Jan. *Doing Research in Political Science*. London, Sage Publications, 2006, s. 62.

⁷⁶ GERRING, J.: *Social Science Methodology*, s. 43.

⁷⁷ MAHONEY, James: *Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis*. *Sociological Methods and Research*, 28, 2000, č. 4, s. 387–424.

podtypy.⁷⁸ Tyto typy se liší v množství informací, které nám mohou o daném jevu poskytnout (viz tabulka 1.3).

Tab. 1.3 Typy proměnných podle úrovně měření

ÚROVEŇ MĚŘENÍ PROMĚNNÝCH		Odlíšné kategorie?	Seřazené kategorie?	Vzdálenost mezi kategoriemi měřena?	Opravdová nula?
Kategorické (kvalitativní, diskrétní)	Nominální	ANO			
	Ordinální (pořadové)	ANO	ANO		
Kontinuální (kvantitativní, skalárové)	Intervalové	ANO	ANO	ANO	
	Poměrové	ANO	ANO	ANO	ANO

Zdroj: Adaptováno z GERRING, John: *Social Science Methodology. A Criterial Framework*. Cambridge: Cambridge University Press 2001, s. 130.

Nejjednodušším typem jsou *nominální proměnné*, které daný jev vyjadřují kvalitativně. V podstatě se jedná o klasifikaci, která vyžaduje, aby se jednotlivé kategorie navzájem vylučovaly a vyčerpávaly. Mezi těmito kategoriemi ale nelze určit vzdálenost a kategorie nejsou seřazené. Tedy nemůžeme říct, že daného jevu je v jiných případech více nebo méně. Klasickým příkladem je dichotomická proměnná „pohlaví“, která má pouze dvě kategorie (žena a muž). Ve srovnávací politologii jsou

⁷⁸ Srov. GERRING, J.: *Social Science Methodology*, s. 109; WHITE, Luis G.: *Political Analysis. Technique and Practice*. Pacific Grove, Brook/Cole Publishing Company 1990; HENDL, Jan: *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha, Portál, 2006.

často používány nominální proměnné, které jsou definovány jako přítomnost a nepřítomnost daného jevu (například přítomnost a absence demokracie nebo přítomnost a absence sociální revoluce). Výzkumník, zde nezkoumá, intenzitu ani úroveň těchto proměnných a nemůže tyto kategorie seřadit. Nominální proměnné nemusí být pouze dichotomické, ale mohou být vyjádřeny i jako polytomie, tedy klasifikace s více než dvěma kategoriemi.

Druhým kvalitativním typem proměnných jsou *pořadové (ordinální) proměnné*. Kromě toho, že tyto proměnné disponují odlišenými kategoriemi, můžeme navíc zjistit, jestli v jednom případě má tato proměnná vyšší či nižší hodnotu, než v jiném případě. Kategorie pořadových proměnných jsou seřazené vzestupně nebo sestupně. Stále ale nelze určit vzdálenost mezi jednotlivými kategoriemi (intervaly mezi kategoriemi nemají žádný význam). V politologických výzkumech jsou pořadové proměnné často používány například u zjišťování hodnotových pozic a názorů občanů. Na škále 1 až 4 můžeme vyjádřit třeba důvěru respondenta ve vládu od naprosté důvěry po naprostou nedůvěru.

Jednodušším kvantitativním typem proměnné jsou *intervalové proměnné*. Kategorie jsou seřazené (vzestupně nebo sestupně) a navíc lze mezi nimi určit vzdálenost. Intervaly mezi číselnými vyjádřeními hodnot proměnné mají význam. Na druhé straně ale intervalové proměnné nemají opravdovou nulu. Příkladem takové proměnné jsou měřítka teploty, kdy hodnota „nula“ bude mít odlišný význam na stupnici Celsia nebo Fahrenheita a nebude tak znamenat absenci teploty. Většina proměnných v politologii, jejichž hodnoty lze kvantifikovat, představuje *poměrové proměnné*. Tato měřítka budou obsahovat opravdovou nulu a lze u nich mluvit o absenci daného jevu. Mezi takové proměnné budou patřit míra volební účasti, míra proporcionality volebních systémů, úroveň demokracie v zemi apod. Poměrové proměnné nám poskytují nejvíce informací o zkoumaném jevu a z toho důvodu jsou často ve výzkumech preferovány.

Pečlivé zvážení úrovně měření má významné důsledky pro práci s daty a pro jejich analýzu. Některé metody budou vyžadovat jednu a ne jinou úroveň měření, jinak jejich výsledky budou nespolehlivé. Kvalitativní Millovy metody například předpokládají pouze nominální úroveň měření a vylučují použití jakýchkoli

proměnných, jejichž hodnoty jsou seřazeny. Naopak statistické metody, jako regresní analýza, budou nejlépe využity, pokud výzkumník používá kvantitativní úroveň měření. Nominální proměnné se zde můžou využít například pro zkoumání interakčních efektů, ale představují zvláštní komplikaci. Důležitost volby adekvátní úrovně měření rovněž spočívá v tom, že řadu teoretických konceptů můžeme operacionalizovat na všech čtyřech úrovních. Proměnná „úroveň demokracie“ je v některých výzkumech vyjádřena nominálním měřítkem (absence či přítomnost demokracie), v jiných jsou naopak země seřazeny od nejvíce po nejméně demokratickou (pořadová úroveň). Statistické výzkumy pak často pracují s různými kvantitativními indikátory úrovně demokracie (poměrová úroveň). Odlišný bude rovněž styl nabízeného vysvětlení. Zatímco nominální měření bude tíhnout k deterministickému pohledu na svět (bez X by se Y neuskutečnilo), kvantitativní proměnné lépe odpovídají probablistickému přístupu (X způsobuje Y s pravděpodobností P). Oba tyto pohledy přitom mají své specifické výhody a nevýhody.

Výběr vhodné úrovně měření daného vědeckého pojmu je kritický, protože může ovlivnit kauzální úsudky, které jsou dosaženy měřením na jedné a nikoli jiné úrovni. Z hlediska specifikace proměnných je častým problémem, na který upozorňuje Sartori tzv. *degreeism*⁷⁹. Podle něj se jedná o jeden z hlavních konceptuálních problémů politologických analýz. Jedná se o zneužití či nekritické užití principu, že rozdíly v *druhu* mohou být za určitých okolností chápány jako rozdíly ve *stupni*.⁸⁰ Toto uvažování může vést ke snaze nahradit veškeré přirozeně dichotomické koncepty vyjádřením odlišných hodnot na kontinuální škále. Sartori však připomíná, že takové konceptuální vyjádření pojmů nemusí být vždy vhodné a často může spíše analýze uškodit (viz např. otázka použití dichotomie či kontinuální škály k vymezení demokratických a nedemokratických režimů). Mnoho důležitých vědeckých pojmů je nejlépe vyjádřeno právě na kvalitativní, nominální úrovni. Cenou za „*degreeism*“ je pak značné vzdálení od původního teoretického konceptu, s čímž pak nutně klesá i celkový teoretický přínos.

---

⁷⁹ Z angl. *degree* = stupeň, míra. Autor se záměrně nepokouší o překlad tohoto pojmu.

⁸⁰ SARTORI, Giovanni: *Comparing and Miscomparing*. Journal of Theoretical Politics, 3 1991, č. 3, s. 248.

Cílem předchozí diskuse bylo představení základních pojmů a kroků v rámci výzkumného procesu jako nutného předstupně samotné kauzální analýzy. Přirozeně se nejedná o vyčerpávající pojednání o těchto problémech. Jeho účelem ale bylo spíše upozornit, že kvalitativní a kvantitativní výzkumné postupy se nemusí lišit v hlavních krocích výzkumného procesu, i když se mohou lišit v důrazu na jednotlivé aspekty. V tomto smyslu jsou rozdíly mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem často přeceňovány, přestože sdílí společnou logiku. Zásadní rozdíl mezi oběma ale mohou představovat poslední dva kroky ve výzkumném procesu, způsoby, jakými výzkumník shromažďuje data a jaké metody následně využívá k jejich analýze. Problém metod analýzy dat je pak nutně otázkou formy vysvětlení, kterými se zabývá následující kapitola.

2 Kauzální usuzování v kontextu vědecké explanace

Abychom mohli pochopit význam kauzálního vysvětlení, je nejprve nutné ukázat, jakou logickou formu má vědecká explanace obecně a jak se kauzální vysvětlení zařazuje do rámce obecných přístupů k otázce vědecké explanace. Kapitola je proto logicky členěna do tří přístupů k explanaci: (1) od nejobecnější úrovně vědecké explanace, přes (2) druhy explanace využívané v praktickém výzkumu až po samotné (3) typy kauzálního vysvětlení. Kauzální explanace je tak vymezena vůči dalším třem souvisejícím explanačním typům (genetická, funkcionální a racionálně motivační explanace). V poslední části kapitoly jsou pak konečně rozpracovány typy (koncepte) samotného kauzálního vysvětlení.

Podle Carla Hempela může mít vědecká explanace formu deduktivní či induktivní. Historicky prvním druhem, který Hempel formuloval, však byla deduktivní forma, *deduktivně-nomologický model*. Pro vysvětlení výskytu události typu E je potřeba ukázat, že existují jeho příčiny $C_1, C_2, \dots, C_n$. Následně výrok, že tato skupina událostí způsobila vysvětlovanou událost, znamená, že *podle určitých obecných zákonů skupina událostí $C_1, C_2, \dots, C_n$ je pravidelně doprovázena událostí typu E* .⁸¹ Vědecká explanace určité události se proto skládá ze tří kroků: (1) stanovení skupiny tvrzení ohledně výskytu událostí $C_1, C_2, \dots, C_n$ v určitých časech a místech, (2) stanovení skupiny takových univerzálních hypotéz či zákonů $L_1, L_2, \dots, L_n$, které jsou dostatečně potvrzeny empirickou evidencí a (3) výroku, že z tvrzení obsažených v obou skupinách (1 a 2) lze logicky vydedukovat výskyt události E .⁸² Deduktivně-nomologický model tedy představuje logickou abstrakci, jejímž prostřednictvím lze na základě obecných zákonů (*covering laws*) deduktivně odvodit platnost vysvětlení.

Ne všechna vědecká vysvětlení se ale odvolávají na obecné, univerzální zákony. Častější, zejména ve společenských vědách, jsou vysvětlení, která vycházejí z odhadu pravděpodobnosti výskytu určité události. Častěji tedy disponujeme teoriemi a hypotézami, které stanovují, že určitá událost se za daných okolností

---

⁸¹ HEMPEL, Carl: *The Function of General Laws in History*. The Journal of Philosophy, 39, 1942, č. 2, s. 36.

⁸² Tamtéž, s. 36.

vyskytne pouze s určitou mírou pravděpodobnosti. Tento druh explanace proto odpovídá tzv. *induktivně-statistickému modelu*. Operativnost tohoto modelu explanace lze zjednodušeně popsat rovněž ve třech krocích. Obsahuje (1) stanovení skupiny tvrzení ohledně výskytu výchozích událostí $C_1, C_2, \dots, C_n$, (2) stanovení skupiny statistických zákonů či zobecnění $L_1, L_2, \dots, L_n$ a (3) výroku, že obě skupiny tvrzení (1 a 2) činí výskyt události E velmi pravděpodobným. Na rozdíl od deduktivně-nomologického modelu tedy mohou být premisy (kroky 1 a 2) a pravdivé, ale závěr nepravdivý.⁸³ Platné vysvětlení pomocí induktivně-statistického modelu lze tedy chápat jako takové zjištění, u kterého uskutečnění výchozích podmínek (*explanans*) dodává vysokou pravděpodobnost výskytu vysvětlované události (*explanandum*).⁸⁴

Hempelovy modely vědecké explanace byly následně podrobeny silné kritice. Z hlediska kvalitativního výzkumu v politologii a obecně ve společenských vědách je třeba zmínit alespoň dva směry této kritiky. Jedním z problémů tohoto modelu je skutečnost, že je obtížné je využít pro vysvětlení singulárních událostí. Společenské vědy totiž disponují pouze malým počtem univerzálních vědeckých zákonů, které by byly bez výjimky platné.⁸⁵ Navíc, cíle společenských věd a zejména historie směřují často k vysvětlení konkrétních událostí, které jsou samy o sobě jedinečné a natolik komplexní, že je nelze klasifikovat společně s jinými událostmi. V důsledku jedinečnosti takových událostí je nelze vysvětlit tím, že budou zahrnuty pod univerzální zákony.⁸⁶

Druhý směr kritiky deduktivně-nomologického a induktivně-statistického modelu je více relevantní pro kauzální analýzu. Tyto modely totiž nedokážou rozlišit mezi kauzálním vztahem a pouhou nepravou korelací. Vysvětlení v rámci deduktivně-nomologického modelu je ekvivalentní k predikci, ale některé výroky mohou být prediktivní bez toho, aby byly kauzální.⁸⁷ Často zmiňovaným příkladem

⁸³ LITTLE, Daniel: *Varieties of Social Explanation. An Introduction to the Philosophy of Science*. Boulder, Westview Press 1991, s. 6

⁸⁴ WOODWARD, Jim: *Explanation*. In: MACHAMER, Peter – SILBERSTEIN, Michael (eds.): *The Blackwell Guide to the Philosophy of Science*. Oxford, Blackwell 2002, s. 38.

⁸⁵ ROBERTS, Clayton: *The Logic of Historical Explanation*. Pennsylvania State University Press 1996, s. 6.

⁸⁶ Tamtéž, s. 8-9.

⁸⁷ GEORGE, Alexander – BENNETT, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MIT Press 2004, s. 132.

tohoto problému je vztah mezi výší tlaku ukázaného barometrem a výskytem bouřky. Výrazný pokles tlaku indikovaný barometrem vede k bouřkám. Ale samotný deduktivně-nomologický model by mohl vést k výroku, že pokles hodnoty na barometru je *příčinou* bouřek,⁸⁸ protože takový výrok je s tímto modelem logicky konzistentní. Problémem tohoto modelu je tedy skutečnost, že vysvětlení je zaměřováno s identifikací korelačního vztahu mezi dvěma (či více) proměnnými, ale že nezohledňuje mechanismy, které vztah mezi příčinou a důsledkem generují.⁸⁹

Hlavním problémem obecných modelů vědecké explanace je ale skutečnost, že jsou příliš zjednodušené pro praktické metodologické účely. Je proto vhodné rozlišit mezi čtyřmi (pod)typy vědecké explanace, které jsou v existujících výzkumech používány. Přestože *kauzální* analýza představuje dominantní formu explanace politologii, je možné explanaci chápat i v dalších příbuzných formách. Jedná se zejména o *funkcionální*, *genetickou* a *motivačně racionální* explanaci. Tyto čtyři druhy vědecké explanace vycházejí z typologií D. Littlea a F. Ochrany.⁹⁰ Zde budou tyto formy explanace stručně představeny z hlediska jejich vztahu k explanaci kauzální, která bude podrobněji zpracována v následující podkapitole. Přestože jsou tyto formy často chápány v kontrastu ke kauzálnímu vysvětlení, odlišnosti mezi nimi jsou často spíše otázkou důrazu a stupně, než typologické odlišnosti. Odlišné formy explanace mohou být synergicky využívány i v rámci jednoho konkrétního výzkumného programu, což ukazuje na jejich využitelnost v rámci logiky vědeckého usuzování. Tato skutečnost bude následně v této podkapitole demonstrována na příkladu výzkumného programu ohledně vztahu mezi sociálním kapitálem a institucionální efektivitou. Kauzální, genetické, racionálně motivační a funkcionální vysvětlení nejsou vzájemně se vylučující nekompatibilní alternativy, ale naopak vzájemně se podporující postupy sdílející stejný cíl.

---

⁸⁸ Tamtéž, s. 132.

⁸⁹ DESSLER, David: *Beyond Correlations: Toward a Causal Theory of War*. International Studies Quarterly, 35, 1991, č. 3, s. 344-345.

⁹⁰ Z hlediska obou koncepcí se nejedná o vyčerpávající typologii druhů explanace. Daniel Little totiž dále vymezuje typy strukturální a materialistické explanace (LITTLE, Daniel: *Varieties of Social Explanation. An Introduction to the Philosophy of Science*. Boulder, Westview Press 1991, s. 6). Tyto typy jsou ale spíše teoretickými aplikacemi kauzálního usuzování. Naopak jako samostatnou explanační formu nezvažuje genetické vysvětlení. František Ochraňa navíc dodává dispoziční formu explanace, která jednání zkoumaných objektů vysvětluje s poukazem na jejich dispozici chovat se určitým způsobem (OCHRANA, František: *Metodologie vědy. Úvod do problému*. Praha, Nakladatelství Karolinum 2009, s. 83). Tato forma explanace není dále zvažována, protože je jí málokdy využíváno v politologickém výzkumu.

Z hlediska kauzálního usuzování je nejbližším typem *genetická explanace*, která představuje nejčastější formu vysvětlení v historickém výzkumu. Genetická explanace se snaží identifikovat původ vzniku zkoumaného jevu z hlediska časového sledu na sebe navazujících jevů či událostí.⁹¹ Je tedy identifikován řetězec změn $X_1, X_2, X_3 \dots X_n$, v jehož rámci je poskytnuto vysvětlení každé navazující změny. Genetická explanace se soustředí na vysvětlení singulárních událostí tím, že prokazuje chronologickou sekvenci událostí, jejichž prostřednictvím se dřívější systém transformoval v systém pozdější.⁹² Genetická explanace tak předpokládá existenci kauzálních spojení mezi jednotlivými sekvencemi, které jsou založeny na (explicitních či implicitních) obecných předpokladech (teoriích).⁹³

Funkcionální explanace představuje vysvětlení daného jevu tím, že jej umístí do rámce interaktivního systému nebo dynamického ekvilibria. Následně pak vysvětluje přítomnost toho jevu z hlediska jeho efektů na systém jako celek.⁹⁴ Funkcionální vysvětlení tedy začíná na abstraktní úrovni celkových rovnovážných (homeostatických) systémů, o kterých předpokládá, že mají tendenci udržovat rovnováhu. Pokud se tyto systémy odchýlí od rovnovážného stavu (ekvilibria), pak je jejich tendencí vrátit se zpět k tomuto stavu.⁹⁵ Na rozdíl od kauzální explanace nemusí být jednotlivé prvky tohoto ekvilibria chápány ve smyslu vztahu příčina – důsledek. Funkcionální vysvětlení totiž předpokládá vzájemnou interakci, reciprocitu a provázanost jednotlivých prvků (proměnných), v jejichž rámci nelze jednoduše stanovit časovou posloupnost mezi jejich působením. To je přitom nutným předpokladem identifikace kauzálního vztahu. Tento typ vysvětlení se proto nesnaží izolovat jednu (nebo více) proměnných jako příčiny zkoumaného jevu.⁹⁶ Takový krok (tedy kauzální analýza) ale může být logickým vyústěním a rozpracováním funkcionálního modelu.

---

⁹¹ OCHRANA, František: *Metodologie vědy. Úvod do problému*. Praha, Nakladatelství Karolinum 2009, s. 83.

⁹² NAGEL, Ernest: *The structure of science: problems in the logic of scientific explanation*. Indianapolis, Hackett Publishing Company 1979 [1961], s. 25.

⁹³ Tamtéž, s. 25.

⁹⁴ LITTLE, Daniel: *Varieties of Social Explanation. An Introduction to the Philosophy of Science*. Boulder, Westview Press 1991, s. 92.

⁹⁵ OCHRANA, F.: *c. d.*, s. 82.

⁹⁶ SCARROW, Howard A.: *Comparative Political Analysis. An Introduction*. New York, Harper and Row Publishers 1969, s. 66.

Motivačně racionální explanace vysvětluje jednání aktérů na základě jejich motivů.⁹⁷ Předpokládá, že aktéři jednají intencionálně na základě důvodů. Racionalistické analýzy typicky předpokládají, že aktéři činí racionální rozhodnutí v situacích nejistoty a že aktéři jednají konzistentně se svými preferencemi. Jejich jednání je následně vysvětleno s poukazem na jejich odhady svých nákladů a výnosů.⁹⁸ Motivačně racionální vysvětlení v politologii se ale nepohybují pouze na úrovni individuálního jednání. Jejich cílem je právě na základě těchto předpokladů o individuálním jednání dosáhnout agregátního vysvětlení širokých tříd jevů. Taková vysvětlení se tedy snaží vypovědět „o sociálních vzorcích jako agregovaných výsledcích racionálního jednání velkého množství aktérů.“⁹⁹ Pokud jsou tedy politologům k dispozici čtyři druhy explanace, jaké je v jejich rámci místo kauzálního usuzování?

2.1.1 Funkcionální, genetická a racionální explanace ve výzkumu sociálního kapitálu

Možnosti a meze kompatibility všech čtyř hlavních druhů vysvětlení lze ukázat na následujícím příkladu výzkumu sociálního kapitálu a institucionální výkonnosti v současné politologii. Na tomto příkladu lze totiž demonstrovat, že jsou současně užitečně využívány všechny čtyři explanační formy. Dnes již klasický text Roberta Putnama jednoznačně obhajuje *kauzální hypotézu*, že primární příčinou institucionální výkonnosti je právě vysoká úroveň sociálního kapitálu v daném společenství.¹⁰⁰ Tuto hypotézu ověřuje prostřednictvím důkazů dosvědčujících vysokou míru korelace mezi oběma proměnnými v italských regionech. Variace v hodnotě závisle proměnné (výkon regionálních vlád) je podle něj nejlépe vysvětlena variací v hodnotě nezávisle proměnné (výše sociálního kapitálu), přičemž

⁹⁷ OCHRANA, F.: *c. d.*, s. 83-84.

⁹⁸ LEVI, Margaret: *A Model, a Method, and a Map: Rational Choice in Comparative and Historical Analysis*. In: LICHBACH, Michael Irving - ZUCKERMAN, Alan S. (eds.). *Comparative Politics. Rationality, Culture, Structure*. Cambridge, Cambridge University Press 1997, s. 23.

⁹⁹ LITTLE, D.: *c. d.*, s. 39.

¹⁰⁰ PUTNAM, Robert: *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, Princeton University Press 1993.

lze v hrubých rysech konstatovat, že hodnoty obou proměnných se postupně zvyšují od italského jihu směrem k severním regionům. Tento kauzální úsudek následně kontrastuje s nejdůležitější alternativní hypotézou ohledně toho, nakolik lze výkonnost krajů vysvětlit s poukazem na odlišnou regionální ekonomickou vyspělost (socioekonomická modernita), u níž nachází nižší míru korelace.¹⁰¹ Pro vyloučení kauzálního vlivu této ekonomické proměnné ale Putnam vychází především z *genetického vysvětlení*. Na základě historického výkladu kontrastujícího asociální tendence italského jihu a italského severu od středověku dospívá k názoru o primární kauzální roli sociálního kapitálu. Jeho vysoká úroveň na severu vysvětlí jak politické důsledky (výkon vlád), tak ekonomické důsledky (ekonomická vyspělost). Poukazuje například na to, že existuje pouze velmi slabá korelace mezi ekonomickou vyspělostí italských regionů v první polovině 20. století a ekonomickou vyspělostí od 70. let 20. století.¹⁰² Lze ale pozorovat silnou korelaci mezi historickými ukazateli úrovně sociálního kapitálu a následnou ekonomickou vyspělostí. Sociální kapitál tedy z hlediska kauzálního vysvětlení jednoznačně podmiňuje jak výkonnost vlád, tak ekonomickou vyspělost a nikoli naopak.

Samotná Putnamova analýza je ale doplněna i třetím typem explanace, *racionálně motivační*. Ta není využita na úrovni celých regionů, ale na mikroúrovni mechanismů, které umožňují nebo naopak znesnadňují sociální kooperaci a tedy tvorbu sociálního kapitálu mezi jednotlivými občany. Vysvětlení přítomnosti takových atributů sociálního kapitálu, jako jsou meziosobní důvěra mezi občany či vzájemná kooperace je podle něj vysvětlitelná nejlépe právě prostřednictvím teorie racionální volby.¹⁰³ Nejedná se tedy o iracionální či altruistické sociální prvky, ale tvorba sociálního kapitálu a existence občanské společnosti je vysvětlena výhradně s poukazem na racionální motivace italských občanů. Putnam vychází například z jednoduchých her v rámci dilematu kolektivní akce či věžňova dilematu.¹⁰⁴ Ty dokládají, že výnos všech racionálních aktérů je vyšší, pokud dojde k jejich vzájemné kooperaci. Pokud však schází důvěryhodný vzájemný závazek (zde ve formě existence sociálního kapitálu), pak má každý individuální aktér motivaci

---

¹⁰¹ Tamtéž, s. 85.

¹⁰² Tamtéž, s. 156.

¹⁰³ Viz tamtéž, s. 163-167.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 163-164.

nespolupracovat (*defect*). Problém italského jihu je tedy problémem dilematu kolektivní akce: ačkoli by optimální strategií byla vzájemná spolupráce, která umožňuje ekonomický a politický rozvoj, jednotliví aktéři častěji volí z kolektivního hlediska suboptimální strategii nespolečnosti.

Na možné problémy Putnamovy teorie upozornily následné výzkumy poukazující na to, že Putnam na příkladu Itálie zaměňuje směr kauzálního vztahu mezi sociálním kapitálem a výkonností státních institucí. Sidney Tarrow se tak například snaží prokázat hypotézu, že operativní příčinou vysokého výkonu italských regionálních samospráv na severu země nejsou ani kulturní proměnné, ani charakteristiky občanské společnosti a spolkového života.¹⁰⁵ Podle něj historické důkazy spíše nasvědčují tomu, že současné rozdíly v politice italského severu a jihu jsou nejlépe pochopeny s poukazem na rozdíly v politice obou regionů v 19. století. Tyto rozdíly následně ovlivnily či determinovaly trajektorie politického výkonu v období, které zkoumal Putnam: „... *lidová politika střední a severní Itálie v 19. století je sama o sobě zdrojem jak občanské společnosti [civic community], tak pozitivního politického výkonu jejích regionálních vlád.*“¹⁰⁶ Jiní autoři pak poukazují na to, že pozitivní spojení mezi sociálním kapitálem a výkonem demokratických institucí nejenže nemusí být platné (ať už v jakémkoli kauzálním směru), ale že vysoká úroveň sociálního kapitálu může dokonce demokracii ohrožovat.¹⁰⁷ Sheri Bermanová tímto způsobem interpretuje selhání demokratických institucí Výmarské republiky v Německu, jehož vyspělá a dobře organizovaná občanská společnost naopak přispěla k nástupu NSDAP k moci. Z hlediska přístupu k explanaci je zajímavé, že jak Sidney Tarrow tak Sheri Bermanová se ve své kritice Putnamovy koncepce primárně opírají o *genetické vysvětlení* chronologicky sledující jednotlivé historicko-kauzální sekvence vedoucí k vysvětlovaným politickým důsledkům v Itálii, resp. Německu.

---

¹⁰⁵ TARROW, Sidney: *Making social science work across space and time: a critical reflection on Robert Putnam's Making democracy work*. *American Political Science Review*, 90, 1996, č. 2, s. 389–397.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 394.

¹⁰⁷ BERMAN, Sheri: *Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic*. *World Politics*, 49, 1997, č. 3, s. 401–429.

Jednoznačnost kauzálního vztahu mezi úrovní sociálního kapitálu a institucionální výkonností ale zpochybňují především výzkumy opírající se o *funkcionální vysvětlení*. Teoretickým základem uvažování o sociálním kapitálu ve funkcionálním smyslu je představa cirkularity (či reciprocit) sociálního kapitálu. Úroveň sociálního kapitálu se navyšuje opakovanou kooperací mezi sociálními aktéry, která je určena právě vhodnou institucionální strukturou. Platí ale i opačný vztah, kdy vysoká úroveň sociálního kapitálu udržuje a umožňuje sociální kooperaci.¹⁰⁸ O podobný funkcionální argument se opírá rovněž empirická analýza srovnávající české kraje podle hodnot tří proměnných: vyspělost sociálního kapitálu v daném kraji, jejich ekonomická výkonnost a výkon krajských samospráv.¹⁰⁹ Všechny tyto proměnné jsou podle nich rovnocennými součástmi ekvilibrií v jednotlivých krajích, a nemá proto smysl hledat mezi nimi příčinu a následek. Autoři proto analyzují, ve kterých krajích lze identifikovat tzv. pozitivní ekvilibria (tedy systémy, v nichž hodnoty všech tří proměnných budou vysoké) a negativní ekvilibria (systémy s nízkými či podprůměrnými hodnotami všech tří proměnných). Opírají se přitom o klasický funkcionální argument, že jakmile se jednou dané ekvilibrium ustaví, je obtížné přejít z jednoho stavu do jiného, „... *neboť proti dlouhodobé změně jednoho z prvků ekvilibria působí vzájemné vazby na ostatní prvky ekvilibria.*“¹¹⁰ Následně demonstrují, že je v rámci ČR obtížné prokázat kauzální vztahy mezi těmito třemi izolovanými proměnnými konstituujícími ekvilibria, protože jejich hodnoty nejsou navzájem korelovány (nebo pouze velmi slabě). V rámci České republiky následně jejich výzkum nenachází žádná pozitivní ekvilibria, ale pouze dva kraje, v nichž se ustavila ekvilibria negativní – Ústecký a Karlovarský kraj.

Přestože může být analyticky výhodnější některé jevy – včetně úrovně sociálního kapitálu - vysvětlovat funkcionálně spíše než kauzálně, samotné funkcionální vysvětlení v důsledku samo vyžaduje kauzální vysvětlení: „*Nebezpečí v uvažování z hlediska ekvilibria je však skutečnost, že velmi snadno umožňuje vyhnout*

---

¹⁰⁸ BOIX, Carles – POSNER, Daniel: *Social capital: Explaining Its Origins and Effects on Government Performance*. British Journal of Political Science, 28, 1998, č. 4, s. 686.

¹⁰⁹ KOSTELECKÝ, Tomáš – PATOČKOVÁ, Věra – VOBECKÁ, Jana: *Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád?* Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43, 2007, č. 5, s. 911-943.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 917.

se důležitému tématu, jakým způsobem byl tento blahodárny cyklus [virtuous cycle, resp. ekvilibrium – pozn. aut.] zahájen.“¹¹¹ Jinými slovy, z hlediska vysvětlení není důležité pouze, jak se dané sociální ekvilibrium udržuje, ale proč někde vzniká a jinde nikoli. Takové vysvětlení ale v důsledku vyžaduje kauzální explanaci. Navíc, funkcionální vysvětlení sice vychází z popisu celkového systému, který je chápán holisticky jako integrální souhrn všech vzájemně propojených faktorů. Samo o sobě tedy funkcionální vysvětlení neposkytuje kauzální výpovědi ohledně působení jedné proměnné na druhou. Ale sama skutečnost, že tyto faktory (proměnné) je možné identifikovat, znamená, že jsou do určité míry *autonomní* a že je tedy lze využít pro kauzální analýzu.¹¹² V tomto smyslu pak kauzální analýza je logickým vyústěním analýzy funkcionální.

Podobný vztah ke kauzálnímu usuzování ale platí i u racionálně motivační explanace. Jelikož tento druh vysvětlení identifikuje jako příčiny jednání motivace jednotlivých aktérů, nemá přímý vztah k vysvětlení konkrétních historických událostí a jevů, které jsou ve středu zájmu srovnávací politologie. Tento vztah je pouze formulován deduktivně na základě racionalistických předpokladů. Teorie racionální volby je tak model, který nabízí vysvětlení „mikrozákladů [microfoundations] makroprocesů a událostí.“¹¹³ Pro vysvětlení variace v těchto procesech je proto nutné prokázat variaci ve výchozích podmínkách, které jsou často chápány ve formě odlišných institucionálních struktur či historických procesů. Takové vysvětlení pak obnáší kauzální explanaci.

Všechny čtyři přístupy k explanaci - kauzální, funkcionální, genetická a motivačně racionální - tedy nejsou vzájemně se vylučující alternativy. Naopak, v řadě výzkumů jsou úspěšně kombinovány, jak dokazuje i výzkumný program ohledně sociálního kapitálu. Z hlediska vztahu ostatních typů k vysvětlení kauzálnímu se lze setkat i s radikální pozicí, kterou zastávají G. King, R. Keohane a S. Verba: „Ve svém jádru jsou opravdová vysvětlení vždy založena na kauzálních

---

¹¹¹ BOIX, C. – POSNER, D.: *c. d.*, s. 687.

¹¹² SCARROW, Howard A.: *Comparative Political Analysis. An Introduction*. New York, Harper and Row Publishers 1969, s. 57.

¹¹³ LEVI, Margaret: *A Model, a Method, and a Map: Rational Choice in Comparative and Historical Analysis*. In: LICHBACH, Michael Irving - ZUCKERMAN, Alan S. (eds.). *Comparative Politics. Rationality, Culture, Structure*. Cambridge, Cambridge University Press 1997, s. 23.

*úsudcích.*¹¹⁴ Taková pozice ale může podstatu a mnohotvárnost vědeckého vysvětlení spíše zakrývat. Vzhledem k tomu, že se výše zmíněné explanační styly odlišují v úrovni analýzy (individuální či kolektivní jednání), ve snaze vysvětlit singulární či obecné jevy, či ve snaze soustředit se spíše na celý systém než na jeho jednotlivé atributy, jeví se jako analyticky výhodnější uvažovat o explanaci (nejen) v politologii širěji. V následující podkapitole je však již podrobněji rozpracován pouze jeden druh vědecké explanace, kauzální, s vědomím, že ostatní druhy mohou být v praktických výzkumech jeho alternativou či doplněním.

2.2 Kontrafaktuální koncepce kauzality

Přestože nalezení kauzálních souvislostí nemusí být jediným analytickým cílem (nejen) v politologii, otázka příčinnosti je ústřední v nejméně čtyřech výzkumných kontextech: formulujeme kauzální úsudky, (1) abychom *vysvětlili* uskutečnění partikulárních událostí, (2) využíváme znalost kauzálních souvislostí k *predikcím*, nebo (3) k tomu, abychom byli schopni *kontrolovat* výskyt událostí. V neposlední řadě jsou kauzální úsudky důležité v přiřazení morální či zákonné odpovědnosti.¹¹⁵ Jaká je však logická struktura kauzálních výroků? Tvrzení, že „X je příčinou Y“ může být ve srovnávacím politologickém výzkumu zjednodušeně interpretováno třemi způsoby. Prvním z nich je význam „přítomnost X zvyšuje pravděpodobnost výskytu Y“, který je vlastní statistickým a experimentálním výzkumům a odráží se v kontrafaktuální koncepci kauzality. Odlišné metodologické důsledky však má druhé tvrzení „X je mechanismem spojujícím Y a Z“, které odpovídá mechanistickému či interpretativnímu stylu výzkumu. Konečně třetí možností je výchozí výrok chápat jako „X je nutnou (nebo postačující) příčinou Y“. Tato možnost odpovídá koncepci kauzality pravidelnosti. Všechny tři druhy tvrzení mohou představovat legitimní cíle analytického usuzování ohledně platnosti hypotéz. Problém však spočívá v tom, že každý z těchto výroků bude vyžadovat odlišné standardy pro evidenci, která jej bude potvrzovat či vyvracet, odlišné strategie

¹¹⁴ KING, G. – KEOHANE, R. – VERBA, S.: *c. d.*, s. 75.

¹¹⁵ KIM, Jaegwon: *Causes and Counterfactuals*. The Journal of Philosophy, 70, 1973, č. 17, s. 572.

výběru případů a odlišné metodologické postupy. V následujících třech podkapitolách proto budou tyto tři kauzální koncepce – kontrafaktuální, mechanistická a koncepce pravidelnosti – představeny a v následujících kapitolách pak budou přiřazeny k jednotlivým metodologickým postupům.

Pokud jsou úsudky ohledně působení příčinnosti jedním z hlavních metodologických cílů srovnávacího výzkumu, jakým způsobem lze vztahy příčina – důsledek zhodnotit? Jedním z hlavních způsobů konceptualizace příčinnosti je tzv. *kontrafaktuální model příčinnosti*, formalizovaný pro experimentální a statistický výzkum ve formě Rubinova-Hollandova modelu.¹¹⁶ Je založen na identifikaci kontrafaktuálních případů, které jdou doslova „proti faktům“, tedy které empiricky neexistují. V užším smyslu představují kontrafaktuály případy, které se empiricky nestaly, ale které mohly nastat, pokud by se v určitém čase změnila hodnota zkoumané nezávisle proměnné. Kontrafaktuální model však nemusí být v praktickém výzkumu používán pouze v kvantitativních aplikacích. Dokonce lze tvrdit, že kontrafaktuální zdůvodňování příčinných vztahů je fundamentálně kvalitativní proces.¹¹⁷ Někteří kvalitativní metodologové proto argumentují, že dobrý kvalitativní výzkum založený na případových studiích by měl být postaven na (kvazi)experimentální logice,¹¹⁸ která je odvozena od tohoto modelu příčinnosti.

K hlavním zastáncům využití tohoto modelu pro kvalitativní výzkum patří autoři vlivného metodologického díla *Designing Social Inquiry*.¹¹⁹ Ti navrhli, že cílem kauzální analýzy by především mělo být zjištění příčinného efektu nezávisle proměnné X na závisle proměnnou Y. K pochopení definice příčinného efektu využijme hypotetický příklad výzkumu, který by ověřoval platnost tzv. Duvergerovy hypotézy.¹²⁰ Duverger ve svém díle formalizoval teorii, která za jedno z hlavních

---

¹¹⁶ HOLLAND, Paul W: *Statistics and Causal Inference*. Journal of the American Statistical Association, 81, 1986, č. 396, s. 945–960.

¹¹⁷ SHADISH, William R. - COOK, Thomas D. - CAMBELL, Donald T.: *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Boston a New York, Houghton Mifflin Company 2001, s. 6.

¹¹⁸ GERRING, John - McDERMOTT, Rose: *An Experimental Template for Case Study Research*. American Journal of Political Science, 51, 2007, č. 3, s. 689.

¹¹⁹ KING, Gary – KEOHANE, Robert – VERBA, Sidney: *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, Princeton University Press 1994.

¹²⁰ DUVERGER, Maurice: *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*. New York, John Wiley 1965, s. 239.

vysvětlení variace v počtu stran napříč demokratickými stranickými systémy klade typ jejich volebních systémů a jejich mechanické a psychologické účinky. Kromě tzv. Duvergerova zákona (jednokolový většinový systém vede k dvoustranické soustavě) formuloval volnějši hypotézu, že poměrný volební systém má tendenci vytvářet vícestranický volební systém. Představme si, že cílem výzkumu je ověřit tuto hypotézu a odhadnout, zda a jak velký příčinný efekt (β) vykonává nezávisle proměnná X (volební systém) na závisle proměnnou Y (počet stran ve stranickém systému) v konkrétním případě země i . V této hypotéze představuje dichotomická nezávisle proměnná typ volebního systému, která může vykazovat variaci poměrný/nepoměrný volební systém (ve zkratce P pro poměrný a N pro nepoměrný). Závisle proměnná je definována na kontinuální úrovni jako počet stran v systému.

Výzkumník má k dispozici jediný případ, v němž je poměrný volební systém doprovázen vícestranictvím. Za jakých podmínek ale můžeme konstatovat, že se jedná o příčinný vztah, tedy, že poměrný volební systém zde *způsobil* existenci vícestranictví? Empiricky sice pozorujeme existenci vícestranictví (můžeme zapsat y_i^P), ale pro definici příčinného efektu β je potřebná další hodnota. Musí být známa i hodnota závisle proměnné počtu stran v případě, že by zde existoval nepoměrný volební systém. Jinými slovy, pro zjištění této hodnoty je nutné vrátit se v čase a zajistit, aby všechny okolnosti zůstaly stejné kromě toho, že v dané zemi nefunguje poměrný, ale nepoměrný volební systém. Hodnotu této nerealizované proměnné pak můžeme zapsat jako y_i^N . Základem pro tuto definici příčinnosti je *kontrafaktuální podmínka: situace, která se reálně nestala, ale která se mohla stát, pokud by došlo ke změně hodnoty původní nezávisle proměnné*. Příčinný efekt pak tvoří rozdíl v hodnotě závisle proměnné „počtu stran“, když má nezávisle proměnná hodnotu „poměrný volební systém“ a když má hodnotu „nepoměrný volební systém“. Pouze pokud bychom pozorovali významnou změnu v počtu stran při srovnání těchto dvou případů, mohli bychom konstatovat, že proměnná X je příčinou proměnné Y . *Příčinný efekt β je pak definován jako rozdíl mezi realizovanou hodnotou závisle proměnné a hodnotou stejné proměnné v kontrafaktuálním případě:*

$$\beta_i = y_i^P - y_i^N$$

Zřejmým problémem, který P. Holland nazval fundamentálním problémem příčinného usuzování,¹²¹ je skutečnost, že lze *pozorovat* buď hodnotu y_i^P nebo hodnotu y_i^N , ale nikdy obě zároveň. Ve vztahu k tomuto příkladu tedy není možné v jediném případě zároveň *pozorovat* jak hodnotu proměnné počtu stran za podmínky poměrného volebního systému, tak počet stran v nepoměrném volebním systému. Důraz je zde kladen na možnost *pozorování*: skutečnost, že obě hodnoty není možné pozorovat zároveň, neznamená, že o obou hodnotách schází jakákoliv znalost. Ideálním řešením tohoto problému by bylo použití experimentální metody, pomocí níž bychom v „laboratorních podmínkách“ mohli manipulovat hodnotu naší nezávisle proměnné a ve výsledku bychom příčinný efekt odvodili na základě srovnání hodnot závisle proměnné. Čistý experiment však v tomto případě (a v případě velké většiny jiných zajímavých politologických otázek) nelze uskutečnit z praktických důvodů. V neexperimentálních podmínkách (ať už pomocí kvalitativních či kvantitativních metod) tak znalost ohledně hodnoty závisle proměnné v kontrafaktuálním případě musíme získat na základě *srovnání* s dalšími podobnými případy. Přirozeně se jedná o výzkumnou strategii, která není ideální a pro jejíž úspěšnou aplikaci musí výzkumník naplnit alespoň základní předpoklady.¹²² Jedná se však o strategii, která tím, že hledá empirické protipříklady, odpovídá principu falzifikovatelnosti hypotéz.¹²³

U tohoto zdůvodnění principu komparace se plně projevuje nutnost srovnání v Sartoriho smyslu kontroly: abychom mohli říct cokoli ohledně platnosti hypotézy, musíme srovnávat větší počet případů. Jedním z důsledků kontrafaktuální definice příčinnosti je totiž skutečnost, že výzkumník nemůže říci nic o působení a směru příčinného efektu, *pokud analyzuje pouze jediný případ*. S ohledem na tento problém tak je pro ověření hypotézy nutné srovnat alespoň dva případy, které se liší v hodnotě nezávisle proměnné. Tento závěr představuje hlavní kritiku kvalitativních výzkumů,

---

¹²¹ HOLLAND, P.: *c. d.*, s. 947.

¹²² COLLIER, David – SEAWRIGHT, Jason – MUNCK, Gerardo: *The Quest for Standards: King, Keohane, and Verba's Designing Social Inquiry*. In: BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004, s. 28-36.

¹²³ Viz též KREIDL, Martin: *Je možné doložit efekt jedné proměnné na druhou analýzou dvou případů? K srovnávací metodologii s malým počtem komparovaných případů*. Sociologický časopis, 45, 2009, č. 5, s. 1043.

kteře často pracují s jediným případem. Zároveň představuje jeden z hlavních důvodů pro použití komparace většího počtu případů jako hlavní výzkumné metody. Z hlediska kvalitativních srovnávacích strategií výzkumník musí zvolit jeden z následujících komparativních postupů: *prostorové, longitudinální nebo kontrafaktuální* srovnání, které se liší ve způsobu dosažení variace v hodnotě nezávisle proměnné.

Na druhou stranu, úsudky ohledně příčinného efektu nejsou jedinými smysluplnými výroky ohledně příčinnosti. Za určitých okolností mohou ke kauzálnímu vysvětlení přispět i alternativní metodologické postupy. Jedná se například o ty metody, které se soustředí na identifikaci příčinných mechanismů spojujících domnělou příčinu s důsledkem. Dále se jedná o metody, jež se nesoustředí na odhad velikosti příčinného efektu, ale, které mají za cíl prostřednictvím srovnání interpretovat kombinace podmínek vedoucích ke studovanému důsledku. Příkladem této metody je kvalitativní srovnávací analýza (QCA), která je diskutována v samostatné kapitole. V každém případě však platí, že pro odhad *příčinného efektu* (zda a jak velký vliv vykonává určitá hodnota nezávisle proměnná na závisle proměnnou) je potřeba srovnat alespoň dva případy.

2.3 Mechanistická koncepce kauzality

Ze strany některých metodologů zaznívá kritika, že odhad příčinných efektů na základě kontrolovaného srovnání je málokdy cílem kvalitativních výzkumů.¹²⁴ Ty se většinou nesoustředí na zkoumání vlivu jednotlivých proměnných na určitou hodnotu závisle proměnné, ale na to, jakým způsobem a zda určité kombinace příčin vedou k danému důsledku. Cílem kvalitativního srovnání pak není určení efektů příčin (*effects-of-causes approach*), ale příčin efektů (*causes-of-effects approach*).¹²⁵ Rozdíl mezi oběma přístupy je zásadní a týká se způsobu vysvětlení, koncepce

---

¹²⁴ MAHONEY, James – GOERTZ, Gary: *A Tale of Two Cultures: Contrasting Quantitative and Qualitative Research*. Political Analysis, 14, 2006, s. 227-249; GEORGE, Alexander – BENNETT, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MIT Press 2004.

¹²⁵ MAHONEY, J. – GOERTZ, G.: *c. d.*, s. 230-231.

kauzality, výběru případů, ale i používaných konceptů a úrovně měření. Kvalitativní výzkum většinou vychází z potřeby vysvětlit specifické důsledky v konkrétních případech. Výzkumné otázky se proto snaží popsat a objasnit příčiny těchto konkrétních důsledků (např. „Které proměnné se podílely na demokratické konsolidaci v dané zemi?“). Naproti tomu v kontrolovaném srovnání výzkumník dopředu nezná hodnotu závisle proměnné, protože jeho cílem je právě zjistit, zda se hodnota závisle proměnné mění v důsledku změny hodnoty nezávisle proměnné. Výzkumné otázky v rámci kontrolovaného srovnání se proto ptají, zda a jak velký příčinný efekt vykonává daná nezávisle proměnná na závisle proměnnou (např. „Měla proměnná X_1 (nebo X_2 , X_3 ...) vliv na demokratizaci (Y) v dané populaci případů?“).

Z tohoto rozdílu ve způsobu vysvětlení vyplývá i odlišná koncepce příčinnosti. Určení velikosti příčinného efektu proměnné X na proměnnou Y je totiž samo o sobě nedostatečným nástrojem pro určení příčinnosti. Kauzální vysvětlení musí obsahovat jak argumenty ohledně příčinných efektů, tak příčinných mechanismů.¹²⁶ Závěry kontrolovaného srovnání mohou odpovědět na otázku, zda a jak velký je příčinný efekt X na Y. Selhávají však v odpovědích na otázku, jakým způsobem a proč se tento efekt projevuje. Teoretická vysvětlení politologicky zajímavých jevů nejsou úplná, dokud na tuto otázku nenaleznou odpověď. Kvalitativní srovnávací výzkum se má v tomto smyslu snažit odhalit mechanismy, které z výchozích podmínek generují zkoumaný důsledek.

Takové pojetí však znamená využití odlišené koncepce kauzality, *mechanistické*. Mechanistické vysvětlení se vztahuje k Hempelovu modelu explanace, protože vychází z vědeckých zákonů. Podle S. Glennana ale existují (pouze) dva druhy zákonů. Fundamentální zákony reprezentují fakta, u kterých žádné další vysvětlení není možné (například zákon gravitace). Naproti tomu jsou mechanistické zákony, u nichž popis vnitřní struktury těchto mechanismů vysvětluje studovaný důsledek.¹²⁷ Tyto mechanismy lze postupně rozkládat až na úroveň fundamentálních zákonů. Mechanistická koncepce kauzality proto navrhuje, že „*dvě události jsou kauzálně spojeny, právě tehdy když existuje mechanismus, který je*

---

¹²⁶ BENNETT, Andrew – ELMAN, Colin: *Complex Causal Relations and Case Study Methods: The Example of Path Dependence*. *Political Analysis*, 14, 2006, 250-267.

¹²⁷ GLENNAN, Stuart S.: *Mechanisms and the Nature of Causation*. *Erkenntnis*, 44, 1996, s. 61.

spojuje.“¹²⁸ Identifikace kauzálních mechanismů spojujících příčinu s důsledkem hraje ústřední roli z hlediska teoretizování ohledně sociálních jevů. Samotná definice kauzální teorie je neoddělitelná od těchto mechanismů. Podle jedné z těchto definic selhávají deduktivistické modely vědeckého vysvětlení v tom, že nejsou schopny inkorporovat kauzální mechanismy. Teorie není z hlediska mechanistického přístupu nic jiného, než popis repertoáru kauzálních mechanismů a teoretické vysvětlení se vždy odvolává na příklady odvozené z tohoto repertoáru.¹²⁹

Jako ilustraci operativnosti kauzálních mechanismů znovu uvedme Duvergerovu teorii.¹³⁰ Z té vyplývá poznatek, že v rámci volebního systému prosté většiny pozorujeme dvoustranické systémy. Z hlediska mechanistického vysvětlení je důležité, jakým způsobem tento typ volebního systému generuje právě takový typ stranické soustavy, resp. proč se zde projevuje reduktivní účinek na počet stran. Kauzální mechanismus se zde skládá z jednání dvou součástí volební soutěže, voličů a politických stran. Na jedné straně voliči hlasují strategicky, protože nechtějí ztratit svůj hlas volbou malé strany bez reálné šance na zvolení a protože se chtějí vyhnout zvolení nejméně oblíbeného kandidáta, čímž redukuje počet stran. Na druhé straně, malé politické strany jsou motivovány k uzavírání stranických aliancí s reálnou šancí na získání mandátu, nebo vůbec nekandidují v obvodech, kde takovou šanci nemají. Tento mechanismus tak rovněž snižuje počet stran v systému. Výhodou mechanistického vysvětlení, oproti kontrafaktuální koncepci, je pak možnost vysvětlit i zdánlivě odchylné případy od Duvergerova zákona (např. vícestranická Indie či Kanada). Mechanismus se totiž projevuje na úrovni jednotlivých obvodů,¹³¹ takže přítomnost více než dvou relevantních stran na celonárodní úrovni nefalzifikuje tuto hypotézu.

Podle jedné konceptualizace, která využívá mechanistického přístupu k vysvětlení velmi rozdílných forem kolektivního násilí v politice, jsou: „*Mechanismy [...] příčinami v malém měřítku – jsou to podobné události, které*

---

¹²⁸ Tamtéž, s. 64.

¹²⁹ MILLER, Richard W.: *Fact and Method: Explanation, Confirmation and Reality in the Natural and Social Sciences*. Princeton, Princeton University Press 1987, s. 139.

¹³⁰ Tento příklad uvádí BRADY, Henry E.: *Causation and Explanation in Social Science*. In: STEFFEENSMEIER, Janet M. – BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *The Oxford Handbook of Political Methodology*. Oxford, Oxford University Press 2008, s. 244.

¹³¹ Tamtéž, s. 244.

vyvolávají v podstatě stejné bezprostřední účinky v celé řadě okolností.“¹³² Tilly tak analyticky odlišuje „velké“ a „malé“ příčiny v tomto případě za účelem vysvětlení kolektivního násilí. Mezi velké a tradičně teoretizované příčiny kolektivního násilí náleží chudoba, extremismu či soupeření o zdroje. „Malé“ příčiny neboli mechanismy, se naproti tomu vyskytují univerzálně v čase a prostoru. Relativně málo identifikovaných mechanismů dokáže vysvětlit všechny typy kolektivního násilí od rvaček až po terorismus. Záleží pouze na tom, v jakých kombinacích se tyto mechanismy vyskytují. Na jedné straně nabízí Tilly ambiciózní cíl: poskytnout pomocí několika málo mechanismů kauzální vysvětlení velmi široké třídy jevů (nejrůznější formy kolektivního násilí). Na druhé straně, tato ambice, poskytnout relativně jednoduché vysvětlení, naráží na vágní uchopení mechanismů. Svou koncepci dále rozměňuje, když argumentuje, že: „Při bližším pohledu se každý mechanismus skládá z mechanismů menšího rozsahu – mechanismů prostředí, kognitivních a relačních.“¹³³ Je pak otázkou, zda i tyto mechanismy „menšího rozsahu“ nejsou dále složeny z mechanismů ještě menšího rozsahu, čili zda každý krok v kauzálním řetězci nemůže být dále rozdroben na další součásti. Z analytického hlediska pak je fakticky nemožné určit, na které úrovni se má analýza zastavit.

Tato skutečnost proto představuje jeden ze směrů kritiky mechanistické koncepce. Například G. King, R. Keohane a S. Verba poukazují na to, že kontrafaktuální definice kauzality logicky předchází definici mechanistické.¹³⁴ Podle nich lze každý příčinný vztah mezi dvěma proměnnými rozložit na další dvojice vztahů mezi proměnnými tak, že vznikne celá kauzální sekvence mezi původní příčinou a důsledkem. To jestli jednotlivá spojení v rámci této sekvence představují příčinné vztahy, či nikoli, ale musí být zjištěno právě s poukazem na příčinné efekty. Jinak hrozí, že analýza bude rozdrobena do „nekonečného regresu“.¹³⁵

---

¹³² TILLY, Charles: *Politika kolektivního násilí*. Praha, Sociologické nakladatelství 2006, s. 28.

¹³³ Tamtéž, s. 31.

¹³⁴ KING, G. – KEOHANE, R. – VERBA, S.: *c. d.*, s. 86.

¹³⁵ Tamtéž, s. 86.

2.4 Kauzální koncepce pravidelnosti

Kauzální koncepce pravidelnosti (*regularity*) vychází při definici kauzality ze stanovení nutných anebo postačujících podmínek. Vychází z filozofické analýzy příčinnosti podané Davidem Humeem, a proto jsou její konkrétní aplikace někdy nazývány neo-humeovské. Podle Humea lze důkazy pro kauzální vztah nalézt ve skutečnosti, že dvě události po sobě pravidelně následují (*constant conjunction*). Podle jeho klasické definice: „*Příčinu můžeme definovat jako objekt následovaný jiným, a kde všechny objekty podobné tomu prvnímu jsou následovány objekty podobnými tomu druhému. Nebo, jinými slovy, pokud by první objekt nebyl, druhý by nikdy neexistoval.*“¹³⁶ V tomto smyslu Hume podává definici kauzality pomocí postačující podmínky: vždy když pozorujeme událost X, pozorujeme i událost Y. Druhá část Humeovi definice ale ukazuje na nutnou podmínku: bez X by se Y nestalo.

Jednou z možností je chápat příčiny ve smyslu postačujících podmínek. Takovou definici podal například John S. Mill: „*Příčina [...] je celková suma pozitivních a negativních podmínek dohromady, [...] která, když se uskuteční, vždy následuje důsledek.*“¹³⁷ Podle zastánců teze o využití komparativních nutných a postačujících podmínek je možné kauzální strukturu postačujících podmínek přenést do kvalitativních výzkumů: „*V kvalitativní tradici je možné o kauzalitě v singulárních případech uvažovat ve smyslu dostatečnosti bez nutnosti.*“¹³⁸ Problém s definicí příčinnosti na základě postačující podmínky je skutečnost, že nevyčerpává všechny pojetí kauzálních vztahů, protože některé příčiny nemusejí být postačující pro realizaci důsledku. Například škrtnutí zápalky je nutnou podmínkou pro její zapálení, ale není postačující podmínkou, protože další podmínky musí být pro

---

¹³⁶ HUME, David: *An Enquiry concerning Human Understanding*. In: *Hume: An Enquiry concerning Human Understanding and Other Writings*. Ed. Stephen Buckle. Cambridge, Cambridge University Press 2007, s. 70.

¹³⁷ MILL, John Stuart: *A System of Logic Ratiocinative and Inductive*. London, Elibron Classics 2005 [1886], s. 217. V originále: „*The cause, then, philosophically speaking, is the sum total of the conditions positive nad negative taken together; the whole of the contingencies of every description, which being realised, the consequent invariably follows.*“

¹³⁸ MAHONEY, James – GOERTZ, Gary: *A Tale of Two Cultures: Contrasting Quantitative and Qualitative Research*. Political Analysis, 14, 2006, s. 234.

zapálení přítomny (např. přítomnost kyslíku).¹³⁹ Přesto je nepochybně možné považovat škrtnutí zápalky za příčinu jejího zapálení. Obrácený problém je ale možné ukázat, pokud by se definice příčinnosti odvíjela od nutné podmínky: škrtnutí zápalky nemusí být nutnou podmínkou jejího zapálení, protože k jejímu zapálení mohlo dojít i jinými způsoby.

Tyto logické problémy vedly filozofa Johna Mackieho k formulování koncepce, využívající k definování příčinnosti kombinace nutných a postačujících podmínek.¹⁴⁰ Tato koncepce vychází z předpokladu ekvifinality, možnosti, že sledovaný důsledek mohl být v jiných případech způsoben jinými příčinami, nebo kombinacemi příčin. Jeho koncepci můžeme přiblížit na příkladu, který podává sám Mackie. Hasiči zjistí, že příčinou požáru (P) v domě je elektrický zkrat (Z). Podle Mackieho ale nelze zkrat považovat za nutnou podmínku požáru, protože rovněž zkrat na jiném místě nebo porucha kamen (K), nebo bezpočet jiných událostí, které se mohly stát, by způsobily požár.¹⁴¹ Stejně tak ale zkrat nepředstavuje postačující podmínku, protože mohou nastat situace, v nichž zkrat sám o sobě požár nezpůsobí. Například přítomnost hořlavého materiálu v blízkosti zkratu (H), či jiné podmínky, musely být rovněž přítomny. Samotný zkrat ani nemusí být jednou z takových podmínek. Na tomto základě proto Mackie navrhuje koncepci pravidelnosti odpovídající *INUS podmínkám* nazvaným podle počátečních písmen tohoto poměrně komplikovaného vyjádření. Elektrický zkrat *Z není postačující* pro realizaci požáru P, protože musí působit společně s podmínkami K a H (*Insufficient*). *Z* je ale *nutnou* součástí celé kombinace podmínek Z, K a H (*Necessary*), protože bez ní by zbylé dvě podmínky k důsledku nevedly. Celá kombinace (Z, K a H) ale *není nutnou* pro realizaci důsledku (*Unnecessary*), ale je *postačující* pro důsledek (*Sufficient*), protože k němu může stejně tak vést i jiné kombinace v jiných případech (např. podmínky X, Y a Z). Příčina je tak podle Mackieho definována jako *nepostačující*, ale *nutná* součást podmínky, která sama o sobě *není nutná*, ale je *postačující* pro důsledek.

¹³⁹ BRADY, Henry E.: *Causation and Explanation in Social Science*. In: STEFFEENSMEIER, Janet M. – BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *The Oxford Handbook of Political Methodology*. Oxford, Oxford University Press 2008, s. 227.

¹⁴⁰ MACKIE, John L.: *Causes and Conditions*. American Philosophical Quarterly, 2, 1965, č. 4, s. 245-264; MACKIE, John L.: *The Cement of the Universe. A Study of Causation*. Oxford, Oxford University Press 1980.

¹⁴¹ MACKIE, John L.: *Causes and Conditions*. American Philosophical Quarterly, 2, 1965, č. 4, s. 245.

Tato koncepce následně tvoří základ pro uvažování ohledně příčinných vztahů v mnoha kvalitativních výzkumech. Inferenčním cílem zde nejsou příčinné efekty jako u kontrafaktuální koncepce (jak velký vliv má jedna izolovaná proměnná na druhou v celé populaci případů), ale identifikace kauzálních konfigurací podmínek, které představovaly příčinu důsledků v historicky specifických případech. INUS podmínky jsou pro metodologické účely nejvíce formalizovány v tzv. konfigurativních metodách, zejména v kvalitativní srovnávací analýze (QCA), které je věnována samostatná kapitola. Jsou ale využívány i více neformálně v komparativně historických kvalitativních výzkumech. Kvůli systematictějšímu pochopení logiky a metodologických důsledků využití nutných a postačujících podmínek následuje rozbor obou pojmů na příkladu politologických problémů, a úvod do možností booleovské algebry pracovat s oběma typy podmínek. Booleovská algebra totiž tvoří logický základ pro práci s QCA.

2.4.1 Nutné a postačující podmínky

Jedním ze způsobů uvažování ohledně nutných a postačujících podmínek pro formulaci a ověřování teorií je množinové kritérium. Podmnožinový vztah může být následně přeložen do jazyka nutných a postačujících podmínek pro realizaci důsledku. Ty pak vyžadují odlišné metodologické standardy pro ověřování hypotéz a v důsledku také odlišnou metodologii, než je tomu u metod vycházejících z kontrafaktuální koncepce. V souladu s velkou částí kvalitativního výzkumu jsou podle některých metodologů příčiny hledaného důsledku v konkrétních případech nejlépe chápány ve smyslu kombinací nutných a postačujících podmínek.¹⁴² Na přítomnost velkého počtu společenskovedních hypotéz a teorií, které vyjadřují vztahy mezi proměnnými pomocí nutných a postačujících podmínek, upozornili například Gary Goertz a Harvey Starr.¹⁴³ G. Goertz pak shromáždil 150 vlivných

¹⁴² Např. MUNCK, Gerardo L.: *Tools for Qualitative Research*. In: BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004, s. 116-119.

¹⁴³ GOERTZ, Gary – STARR, Harvey: *Introduction: Necessary Condition Logics, Research Design, and Theory*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 1–23.

hypotéz z oblastí politologie a sociologie, které postulují nutné a postačující podmínky pro realizaci důsledku.¹⁴⁴

Tab. 2.1 Výběr případů pro výrok „X je *postačující* podmínkou Y“

	X = 0	X = 1
Y = 1	Případy zde nejsou relevantní	Případy zde
Y = 0	Případy zde nejsou relevantní	Žádné případy zde (vyvracející případy)

Zdroj: sestaveno autorem.

Tab. 2.2 Výběr případů pro výrok „X je *nutnou* podmínkou Y“

	X = 0	X = 1
Y = 1	Žádné případy zde (vyvracející případy)	Případy zde
Y = 0	Případy zde nejsou relevantní	Případy zde nejsou relevantní

Zdroj: sestaveno autorem.

Tab. 2.3 Výběr případů pro výrok „X je *nutnou a zároveň postačující* podmínkou Y“

	X = 0	X = 1
Y = 1	Žádné případy zde (vyvracející případy)	Případy zde
Y = 0	Případy zde	Žádné případy zde (vyvracející případy)

Zdroj: sestaveno autorem.

¹⁴⁴ GOERTZ, Gary: *The Substantive Importance of Necessary Condition Hypotheses*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 65-94.

Příklad známé makrosociologické hypotézy stanovující *nutnou podmínku* pochází z klasického srovnávacího výzkumu Barringtona Moora.¹⁴⁵ Ten se snažil zjistit, jaké strukturální podmínky či kombinace podmínek historicky podmiňují vznik tří typů moderních politických režimů (komunismu, fašismu, demokracie). Nutnou podmínkou pro etablování demokracie v zemích, jako jsou Anglie či USA, je v Moorově teoretickém schématu přítomnost alespoň středně silné buržoazní vrstvy: „*Žádná buržoazie, žádná demokracie.*“¹⁴⁶ Je důležité si uvědomit, že se jedná o *nutnou, ale nikoli postačující podmínku*: země, které disponují (středně) silnou buržoazní třídou (např. meziválečné Japonsko a Německo), se mohou, ale nemusejí, stát demokraciemi. To, jestli přítomnost buržoazie povede k utvoření demokracie, závisí na přítomnosti dalších podmínek, které ve svém celku budou vytvářet vhodný kontext (postačující kombinaci podmínek). B. Moore zde nestanovuje hypotézu, kterou by bylo možné ověřit pomocí standardní korelační analýzy.

Předpokládejme, že obě proměnné: přítomnost demokracie (Y) a přítomnost buržoazní vrstvy (X) mohou vykazovat pouze dvě hodnoty (pokud je daná proměnná v případě přítomná, vykazuje hodnotu „1“, pokud je nepřítomná, hodnotu „0“). V tabulkách 2.1, 2.2 a 2.3 je následně zobecněno, ve kterých ze čtyř logicky možných polí musíme pozorovat empirické případy, ve kterých nesmíme a ve kterých je irelevantní, zda se v nich empirické případy objevují, abychom mohli potvrdit hypotézu stanovující nutnou podmínku. Případy, které by falzifikovaly Moorovu hypotézu (země bez alespoň středně silné buržoazní vrstvy, které jsou demokratické) se nacházejí v levém horním poli. Případy, které ji naopak budou podporovat, jsou znázorněny vpravo nahoře. Je ale důležité si uvědomit, že hypotézu s nutnou podmínkou nevyvrátí (ani nepotvrdí) pozorování případů, které jsou znázorněny vpravo dole. V tomto příkladu se jedná o země s alespoň středně silnou buržoazií, které se však nestaly demokratickými (v Mooreově výkladu zejm. Německo a Japonsko, které se historicky vyvinuly ve fašistické režimy). Obecně, pro ověřování hypotézy s nutnou podmínkou platí, že pro její platnost je *irelevantní pozorování*

---

¹⁴⁵ MOORE, Barrington: *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston, Beacon Press 1966.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 418. V anglickém originále: „*No bourgeois, no democracy.*“

případů, v nichž je daný důsledek nepřítomný ($Y = 0$, zde se jedná o případy nedemokratických zemí). Pro ověřování takové hypotézy si výzkumník totiž vybírá pouze případy, v nichž je důsledek přítomný ($Y = 1$) a následně analyzuje, zda je či není doprovázen hypotetizovanou příčinou.

Obecně můžeme *nutnou podmínku* definovat následovně: X je nutnou podmínkou důsledku Y , pokud vždy, když je pozorován důsledek, je zároveň pozorována příčina.¹⁴⁷ Lze ale pozorovat příčinu bez pozorování důsledku. U vztahů nutnosti a dostatečnosti si ještě povšimněme jedné jejich důležité vlastnosti, kterou využijeme při následné analýze. Jedná se o to, že jednotlivé nezávisle i závisle proměnné můžeme chápat jako množiny. Prvek (případ), který je uvnitř dané množiny, má hodnotu „1“, zatímco prvek, který do dané množiny nenáleží, má hodnotu „0“. U nutných podmínek pak musí platit, že případ s hodnotou $Y = 1$ tvoří podmnožinu množiny případů s hodnotou $X = 1$. U této hypotézy tedy případy demokratických zemí tvoří podmnožinu množiny případů všech zemí s alespoň středně silnou buržoazní třídou. Aby byla *nutná podmínka* splněna, musí platit, že hodnota Y je ve všech případech nižší nebo rovna hodnotě X ($Y \leq X$).

Příkladem známé teorie, která postuluje svou hlavní vysvětlující proměnnou jako *postačující podmínku* je teorie demokratického míru. Ta se snaží vysvětlit příčiny války a míru v mezinárodních vztazích s poukazem na (ne)demokratický charakter vnitřního politického uspořádání států. Ve své slabší, monadické, formě tato teorie předpokládá obecnou neochotu demokratických zemí válčit ať už s demokratickými či nedemokratickými zeměmi. Ve své silnější a známější dyadické verzi ovšem postuluje, že demokratické země nebudou vést války s jinými demokratickými zeměmi. Tuto tendenci pak zdůvodňuje buď s poukazem na institucionální aspekty (například podřízení ozbrojených složek demokraticky zvoleným politikům), nebo normativní aspekty (přenos konsensuálních norem z vnitřní politiky do zahraniční) demokratického uspořádání.¹⁴⁸

Ať už jsou konkrétní příčinné mechanismy spojující charakter politického režimu a neválčení jakékoli, z teorie demokratického míru lze odvodit jednoduchou

---

¹⁴⁷ GERRING, J.: *Social Science Methodology*, s. 132.

¹⁴⁸ Viz např. DRULÁK, Petr: *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha, Portál 2003, s. 84.

hypotézu, že *demokracie vzájemně neválčí*. Pokud bychom tuto hypotézu chtěli ověřovat, můžeme ji přeložit do ekvivalentní formy postačující podmínky: libovolná dvojice demokratických zemí je postačující, ale nikoli nutnou podmínkou pro to, aby spolu nevedly válku.¹⁴⁹ Význam této teorie je posílen tím, že v moderní historii poznamenané obrovským množstvím mezinárodních válek neproběhly v globálním srovnání žádné nebo téměř žádné války mezi demokraciemi.¹⁵⁰ Pokud bychom však pro ověření této hypotézy použili korelační kritérium a zjišťovali, zda existuje korelace mezi proměnnou politického režimu (s hodnotami: dvojice zemí s alespoň jednou nedemokracií „0“ a demokratická dvojice „1“) a proměnnou válčení (válka mezi zeměmi „0“ a neválčení mezi dvěma zeměmi „1“), nezjistili bychom žádnou, nebo velmi slabou korelaci.¹⁵¹ V celkovém počtu všech možných případů se totiž promítne i velký počet dvojic zemí, z nichž alespoň jedna je nedemokratická, které spolu neválčí (levý horní kvadrant v tabulce 2.1). Z hlediska postačujících podmínek je ale zcela irelevantní, zda pozorujeme neválčení (mír) mezi dvěma zeměmi, z nichž jedna nebo obě jsou nedemokratické. Takové případy danou hypotézu ani nepotvrdí, ani nevyvrátí.

U postačujících podmínek proto platí zrcadlově obrácené pravidlo než u nutných podmínek. Pro platnost hypotéz postulujících postačující podmínku je *irelevantní pozorování případů, v nichž je daná příčina nepřítomná* ($X = 0$, zde se jedná o případy dvojic zemí, v nichž je jedna, nebo obě země nedemokratické). Pro ověřování takové hypotézy si výzkumník vybírá pouze případy, v nichž je příčina přítomná ($X = 1$) a následně zkoumá, jestli je či není doprovázena zkoumaným

---

¹⁴⁹ RAGIN, Charles: *Set Relations in Social Research: Evaluating Their Consistency and Coverage*. Political Analysis, 14, 2006, s. 291-292.

¹⁵⁰ Otázka platnosti teorie demokratického míru není stále uspokojivě vyřešená. Většina výzkumníků se shodne, že v moderní historii se vyskytlo pouze velmi málo vzájemně válčících demokracií. (Může být ale sporné, jakým způsobem je operacionalizována proměnná „demokracie“ a proměnná „válka“. Odlišné operacionalizace mohou vést k jiným odchýlným případům. Je například otázkou, zda Anglie byla v době války s USA v letech 1812 až 1814 demokratickou zemí. Jiným sporným případem je válka mezi Ekvádorem a Peru v roce 1995, kde je otázkou, zda odpovídá kritériím mezinárodní války a zda Fujimoriho Peru bylo v té době demokratickou zemí, viz SPRINGEROVÁ, Pavlína: *Guerrilla and State Terror in Peru Between 1980 and 2000*. KIAS Papers, 3, 2008, s. 78-93.). Spor se ale vede především o to, zda demokratické uspořádání je skutečnou a netriviální příčinou neválčení a případně, které příčinné mechanismy vysvětlují tento vztah. Pro empirické zhodnocení viz např. ROSATO, Sebastian: *The Flawed Logic of Democratic Peace Theory*. The American Political Science Review, 97, 2003, č. 4, s. 585-602. Pro metodologickou kritiku jeho přístupu viz SLANTCHEV, Branislav L. – ALEXANDROVA, Anna – GARTZKE, Erik: *Probabilistic Causality, Selection Bias, and the Logic of the Democratic Peace*. The American Political Science Review, 99, 2005, č. 3, s. 459-462.

¹⁵¹ RAGIN Ch.: *Set Relations in Social Research*, s. 292.

důsledkem. Empiricky ji vyvrátí pouze případně pozorované případy dvojic demokratických zemí, které spolu válčily. Teorie demokratického míru zároveň postuluje podmínku, která je sice postačující, ale nikoli nutná. Znamená to, že k důsledku neválčení (mírové soužití mezi státy) vedou i jiné alternativní příčiny nebo kombinace příčin. Jeden z důvodů velkého významu teorie demokratického míru je nepochybně její schopnost elegantně generovat *jedinou* postačující podmínku (přítomnost demokratické dyády) pro vysvětlení rozsáhlé třídy jevů (neválčení). Toho je schopna málokterá jiná politologická teorie. Většinou ze společenskovědních teorií vyplývají hypotézy, které pro výskyt důsledku stanovují *postačující kombinaci několika* podmínek, která však nebude nutná (tedy budou existovat další kombinace podmínek schopné vysvětlit stejný důsledek v jiných případech).

Postačující podmínku můžeme obecně definovat následovně: X je postačující podmínkou důsledku Y , pokud vždy, když je pozorována příčina X , je zároveň pozorován důsledek Y . Lze ale pozorovat důsledek bez pozorování příčiny. Z hlediska množinového vyjádření představují případy s hodnotou $X = 1$ podmnožinu množiny všech případů s hodnotou $Y = 1$. U teorie demokratického míru tedy platí, že dvojice zemí, které jsou obě demokratické, jsou podmnožinou množiny všech dvojic zemí, které spolu neválčí. Aby byla postačující podmínka splněna, musí platit, že hodnota Y je ve všech případech vyšší nebo rovna hodnotě X ($Y \geq X$).

V tabulkách 2.1, 2.2 a 2.3 jsou znázorněny logické (ale neintuitivní a v praxi často nedůsledně používané) vztahy nutnosti a dostatečnosti. Pokud je přítomna *postačující* podmínka ($X = 1$), pak důsledek bude vždy přítomný ($Y = 1$) a nikdy nepřítomný ($Y = 0$). Pokud není postačující podmínka přítomna ($X = 0$), pak důsledek může být přítomný ($Y = 1$) nebo nepřítomný ($Y = 0$). Pokud je přítomna *nutná* podmínka ($X = 1$), pak důsledek může být přítomný ($Y = 1$) nebo nepřítomný ($Y = 0$). Pokud není nutná podmínka přítomna ($X = 0$), pak důsledek bude vždy nepřítomný ($Y = 0$).¹⁵² V tabulkách pak jsou barevně vyznačeny kvadranty, v nichž mohou či nesmějí být případy tak, aby hypotetická podmínka vyhovovala nutnosti nebo dostatečnosti.

---

¹⁵² MAHONEY, James: *Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis*. Sociological Methods and Research, 28, 2000, č. 4, s. 392.

2.4.2 Základní booleovské operace

Základním předpokladem, se kterým pracují kvalitativní metody, je požadavek na co nejúplnější vysvětlení studovaného jevu. V praxi to znamená, že málokterý zajímavý jev ve společenských vědách je důsledkem pouze jedné příčiny. Pro vysvětlení je tedy nutné počítat s modely, které zahrnují více nezávisle proměnných. Tento požadavek je stěžejní pro *konfigurativní metody*, které studované případy chápou jako konfigurace (kombinace) několika podmínek. Abychom mohli pracovat s větším množstvím proměnných najednou, potřebujeme analytický nástroj, který umožní zhodnotit vztahy mezi jednotlivými nutnými a postačujícími podmínkami, které byly dosud chápány izolovaně. Nástrojem, který využívá metoda QCA, je booleovská algebra. Vzhledem k tomu, že jejím smyslem je zkoumat logické vztahy mezi množinami, je někdy nazývána logickou nebo množinovou algebrou. Podrobné pojednání o booleovské algebře je nad rámec této kapitoly.¹⁵³ V následující analýze je ale třeba znalost alespoň tří základních booleovských operací: konjunkce, disjunkce a negace.

Konjunkce, spojení logickým operátorem „ $\wedge$ “, je někdy nazývána logickým násobením a je vyjádřena symbolem „ $*$ “.¹⁵⁴ Konjunkce vytváří složený výrok, v němž obě části (v našem případě podmínky C_1 a C_2) jsou pravdivé (přítomné, hodnota „1“). Pokud je jedna z podmínek, nebo obě, nepravdivá (nepřítomná, hodnota „0“), pak je výsledek konjunkce rovněž nepravdivý. V pravdivostní tabulce (tabulka 2.4) můžeme zaznamenat všechny čtyři logicky možné kombinace hodnot podmínek a výsledek konjunkce.

---

¹⁵³ Podrobně k booleovské algebře ve vztahu k srovnávacím metodám viz CARAMANI, D.: *c. d.,s.* 64-75.

¹⁵⁴ Booleovská algebra často využívá symbolu $\wedge$ pro konjunkci a symbolu $\vee$ pro disjunkci.

Tab. 2.4 Konjunkce a disjunkce

C_1	C_2	$C_1 * C_2$ (konjunkce)	$C_1 + C_2$ (disjunkce)
1	1	1	1
1	0	0	1
0	1	0	1
0	0	0	0

Zdroj: sestaveno autorem.

Disjunkce, spojení logickým operátorem „NEBO“, je někdy nazývána logickým sčítáním a je vyjádřena symbolem „+“. Disjunkce vytváří složený výrok, v němž jsou jedna nebo obě podmínky pravdivé (hodnota „1“). Je nepravdivá („0“), pouze když jsou obě podmínky nepravdivé. Disjunkce obou podmínek C_1 a C_2 je znázorněna ve čtvrtém sloupci tabulky. Logický operátor negace, vyjádřený symbolem „~“, obrací pravdivostní hodnotu výroku z 0 na 1, nebo z 1 na 0. V QCA jsou z hlediska konvence hodnoty („1“) podmínek nebo důsledků zapisovány kapitálkami, hodnoty („0“) malými písmeny.

Pomocí těchto tří logických operací srovnává QCA zkoumané případy. Kromě nalezení samostatně působících nutných podmínek pro realizaci daného důsledku je většinou cílem QCA identifikovat postačující kombinace více podmínek, které vedou k jeho přítomnosti („1“) nebo k jeho absenci („0“). Výsledky těchto operací můžeme interpretovat z perspektivy nutných a postačujících podmínek.

Tab. 2.5 Nutné a postačující podmínky v booleovském zápisu

Booleovská formule	Status podmínky A
$A * B * C + A * p * Q \rightarrow P$	Nutná ale nikoli postačující podmínka: A je obsaženo ve všech výrazech formule ve zkrácené formě lze zapsat

	$A * (B * C + p * Q) \rightarrow P$
$A + B * C \rightarrow P$	Postačující ale nikoli nutná podmínka
$A * E + B * C \rightarrow P$	Ani postačující, ani nutná podmínka
$A * B \rightarrow P$	A i B jsou obě nutné, ale nikoli postačující
$A \rightarrow P$	Postačující a zároveň nutná podmínka

Zdroj: autor. Zpracováno na základě Ragin 1987, s. 100.

V tabulce 2.5 jsou znázorněny způsoby, jakými lze v booleovském zápisu odvodit nutnost a dostatečnost účinných podmínek pro realizaci důsledku P. Složené výrazy, které jsou spojeny symbolem „*“, představují postačující kombinace podmínek pro realizaci důsledku P. Pokud se v booleovské formuli objevuje více těchto výrazů oddělených symbolem „+“, pak je každý z nich postačující, ale nikoli nutnou (k danému důsledku mohlo dojít i alternativní cestou, jinou kombinací) kombinací podmínek pro vysvětlení důsledku. Každá z těchto podmínek bude nutnou, ale nikoli postačující součástí kombinace podmínek, která je přitom postačující, ale nikoli nutná pro realizaci důsledku. V důsledku tedy tato metodologie vychází z koncepce INUS podmínek zformulované J. Mackiem. Cílem QCA je na základě dostupných dat a pomocí logických postupů dosáhnout co nejjednodušší booleovské formule a odhalit, které podmínky jsou nutné či postačující pro hledané vysvětlení. Konkrétní postup při takové analýze je popsán v samostatné kapitole o konfigurativních metodách.

2.4.3 Koncepce pravidelnosti v politologickém výzkumu

Hlavní specifikum QCA lze nejlépe pochopit jejich odlišením od standardních statistických postupů. Toto odlišení se týká standardů pro přijetí či odmítnutí hypotézy, že existuje vztah mezi nezávisle a závisle proměnnou v ověřované hypotéze. Statistické metody jako hlavní kritérium pro empirické přijetí hypotézy požadují prokázání *statistické asociace (korelace)* mezi dvěma proměnnými.

Konfigurativní metody naopak požadují, aby vztah mezi proměnnými byl prokázán na základě *množinového kritéria*. Cílem výzkumu je zjistit, zda případy, v nichž je přítomný důsledek, jsou podmnožinou množiny případů, v nichž je přítomná příčina (nebo kombinace příčin). Jiným cílem výzkumu může být zjištění, zda případy, v nichž je přítomna příčina, jsou podmnožinou množiny případů, v nichž je přítomný důsledek.

Tento rozdíl si představme na příkladu výzkumu, který by měl za cíl ověřovat platnost známého tzv. Duvergerova „zákona“. Teorie Maurice Duvergera postuluje, že počet stran ve stranických systémech je významně ovlivňován nastavením volebního systému: různé volební soustavy se liší v míře svého reduktivního účinku. U systémů prosté většiny (tedy volebních systémů, kde se volí v jediném kole v jednomandátových obvodech a k vítězství stačí prostá – relativní – většina) lze formulovat jednoduchou hypotézu: *jednokolový většinový systém podporuje systém dvou stran*.¹⁵⁵ Jakým způsobem bychom platnost této hypotézy ověřili, kdyby naším cílem bylo prokázání statistické asociace mezi nezávisle proměnnou typu volebního systému (pro jednoduchost uvažujme pouze dvě hodnoty: „1“ pro jednokolový většinový systém a „0“ pro ostatní volební systémy) a závisle proměnnou počet stran v systému (hodnota „1“ pro dvoustranické systémy a hodnota „0“ pro vícestranické systémy)?

Zřejmě nejjednodušší statistický způsob představuje vytvoření (2 x 2) kontingenční tabulky, v níž by byla zaznamenána četnost výskytu empirických případů do čtyř kvadrantů podle toho, zda je v případech (ne)přítomná příčina a zároveň (ne)přítomný důsledek. Cílem kauzálního usuzování by zde bylo zjistit, zda existuje *rozdíl* mezi podílem dvoustranických systémů na celkovém počtu případů s jednokolovými většinovými systémy a podílem vícestranických systémů na celkovém počtu případů s ostatními volebními systémy.¹⁵⁶ Pokud bychom našli statisticky významný rozdíl mezi oběma hodnotami, pak bychom mohli konstatovat, že existuje korelace mezi oběma proměnnými. Pro potvrzení hypotézy potřeba, abychom empiricky pozorovali co nejvíce případů v pravém horním kvadrantu

---

¹⁵⁵ CHYTILEK, Roman – ŠEDO, Jakub – LEBEDA, Tomáš – ČALOUK, Dalibor: *Volební systémy*. Praha, Portál 2009, s. 53

¹⁵⁶ Pro podrobnější vysvětlení rozdílů mezi korelačním množinovým kritériem viz Ragin 2008: 15-23.

(hodnoty 1;1) nebo levém dolním kvadrantu (0;0). Naopak přítomnost případů v obou zbylých kvadrantech bude korelaci mezi oběma proměnnými oslabovat (bude se jednat o odchylné případy).

Tento postup je však z hlediska původní Duvergerovy teorie chybný. Jak upozorňuje například William Riker,¹⁵⁷ z Duvergerovy teorie nevyplývá korelační vztah, ale vztah formulující postačující podmínku: přítomnost jednokolového většinového systému je postačující (ale nikoli nutnou) podmínkou pro systém dvou stran.¹⁵⁸ Jinými slovy, případy zemí s jednokolovým většinovým systémem tvoří podmnožinu množiny případů s dvoustranickými systémy. To má zásadní důsledky pro to, které případy budou brány v potaz pro ověření této hypotézy. V tomto příkladu totiž výzkumníka nebudou zajímat (budou irelevantní) případy zemí, *v nichž jednokolové většinové systémy nejsou*. Zatímco korelační hypotézu by oslabily případy zemí, v nichž je (byl) systém dvou stran doprovázen poměrným volebním systémem (např. v historii Rakousko, Kostarika), tyto případy jsou irelevantní z hlediska množinového kritéria. Výchozí teorie totiž formuluje postačující, ale nikoli nutnou podmínku.

Charles Ragin dokonce argumentuje, že většina společenskovedních teorií je verbálně formulována spíše jako množinové vztahy, které jsou bohužel často mylně automaticky převáděny do formy korelačního kritéria.¹⁵⁹ Statistické (korelační) hypotézy mají jiné výzkumné cíle než kvalitativní metody. Obecně je tak třeba odlišit otázku, na kterou bude výzkumník hledat odpověď pomocí korelačního kritéria („Jak velký je příčinný efekt jedné nezávisle proměnné na hodnotu závisle proměnné v dané populaci případů?“), od otázky, kterou si klade většina kvalitativních

---

¹⁵⁷ RIKER, William H.: *The Two-Party System and Duverger's Law: An Essay on the History of Political Science*. American Political Science Review, 74, 1982, č. 4, s. 761.

¹⁵⁸ Pro úplnost dodejme, že W. Riker k původní podmínce jednokolového většinového systému přidal dvě další nutné podmínky (Riker 1982: 761). Vzniká tak postačující kombinace celkem tří podmínek, které vedou k systému dvou stran: (1) jednokolový většinový systém, (2) existence situace, v němž třetí strany na národní úrovni jsou jednou ze dvou hlavních stran na lokální úrovni a (3) jedna strana z několika je téměř vždy Condorcetovým vítězem ve volbách. Přidání těchto tří dalších podmínek (W. Riker je doplňuje s ohledem na svou diskusi indických a kanadských specifík) a vznik celkové postačující kombinace pouze komplikuje vyjádření tohoto pravidla, ale logika zůstává stejná, ať už se jedná o samostatnou podmínku, nebo jednu kombinaci podmínek (viz níže). Pro přehlednost je v dalším výkladu pracováno pouze s jedinou - původní Duvergerovou - postačující podmínkou.

¹⁵⁹ RAGIN, Charles: *Redesigning Social Inquiry. Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago, University of Chicago Press, 2008.

výzkumů („Které podmínky nebo kombinace podmínek vedou ke zkoumanému důsledku v konkrétním případě?“).

Z tohoto principu zkoumání kauzality vycházejí i konfigurativní metody. Je zde třeba zdůraznit, že tyto metody nejsou nástrojem příčinného usuzování (*causal inference*), ale spíše prostředkem pro příčinnou interpretaci (*causal interpretation*). U běžných statistických metod je hlavním cílem úsudek vedoucí k tomu, která nezávisle proměnná vykonává (*ceteris paribus*) příčinný efekt (a jak velký) na závisle proměnnou a které soupeřící proměnné lze jako potenciální příčiny vyloučit.¹⁶⁰ Na rozdíl např. od regresních modelů a části kvalitativních metod založených na kvaziexperimentálním základě, QCA neodhaduje příčinný efekt (*causal effect*), kterým se izolované proměnné podílejí na vysvětlení variace v hodnotách závisle proměnné.¹⁶¹ Jejím cílem je spíše určit odlišné kombinace (konfigurace) atributů v kvalitativně odlišných případech. Z hlediska předpokladů působení příčinnosti se QCA opírá o podobné předpoklady jako velká část kvalitativního výzkumu.¹⁶² V jejich rámci je společenská realita charakterizována takovými jevy, jako je závislost na minulém průběhu (*path dependence*), interakčními či difúzními efekty mezi zkoumanými případy, asymetrickou příčinností, ekvifinalitou (možnost, že odlišné příčinné kombinace vedou v jiných případech ke stejnému výsledku) nebo multifinalitou (možnost, že odlišné důsledky mají v jiných případech stejnou příčinu). Přítomnost těchto komplexních vztahů ovlivňuje způsob, jakým je konstruováno a ověřováno vědění.¹⁶³ Metody, které jsou využívány pro zkoumání společenské reality, by proto měly přítomnost těchto jevů respektovat. To je hlavní předností QCA, jejímž prostřednictvím lze na základě

---

¹⁶⁰ RAGIN, Charles: *Core versus Tangential Assumptions in Comparative Research*. *Studies in Comparative International Development*, 40, 2005, č. 1, s. 33–34.

¹⁶¹ Toto je v souladu s výzkumnými cíli velké části kvalitativního výzkumu. Opačný argument, tedy že i kvalitativní výzkum se má snažit o identifikaci příčinných efektů, navrhli autoři vlivného metodologického díla *Designing Social Inquiry* (King et al. 1994). Podle těchto autorů se má kvalitativní výzkum řídit stejnou kauzální logikou, jako kvantitativní.

¹⁶² Někteří autoři v této souvislosti dokonce upozorňují, že kvalitativní výzkum disponuje odlišnou ontologií než kvantitativní výzkum. Pojem ontologie zde jednoduše označuje základní předpoklady o povaze sociální a politické reality a především o charakteru příčinných vztahů (Hall 2003: 374). Existuje přímý vztah mezi metodologií a ontologií: metodologie, aby byla platná, musí odpovídat určité převažující ontologii. Metodologie pak představuje soubor různých strategií hodnotících příčinné vztahy na základě pozorování.

¹⁶³ BENNETT, Andrew – ELMAN, Colin: *Qualitative Research: Recent Developments in Case Study Methods*. *Annual Review of Political Science*, 9, 2006, s. 456–457.

teoretických poznatků a detailní znalosti případů pomoci interpretovat jednotlivé případy ve světle zjištěných kauzálních podmínek nebo jejich kombinací.

3 Srovnávací metody

Srovnávání malého či středního počtu případů je nejčastějším nástrojem kauzálního usuzování v kvalitativních výzkumech. Z hlediska kauzální analýzy navíc může kvalitativní srovnání vycházet ze všech tří koncepcí kauzality. Zřejmě nejčastější koncepcí kauzality, na jejímž základě kvalitativní srovnání pracuje, je kontrafaktuální, která vychází z experimentální logiky a snaží se odhadnout velikost příčinného efektu jedné proměnné na druhou. Kvůli důrazu na kontrolu efektů klíčových proměnných je možné jej nazvat kontrolovaným srovnáním. Komparace ale může vycházet i z mechanistické koncepce kauzality, jejímž cílem je identifikovat příčinné mechanismy spojující nezávisle a závisle proměnnou. Těmto dvěma druhům, často se v praktickém výzkumu doplňujících, srovnání se věnuje tato kapitola. Srovnávací metodám založeným na kauzální koncepci pravidelnosti je věnována samostatná kapitola zaměřená na kvalitativní srovnávací analýzu (QCA).

Kauzální analýza přitom nemusí být jedinou funkcí principu komparace ve společenských vědách. Srovnání je obecnějším vědeckým principem a úsudky ohledně příčinných vztahů často nejsou – a nemusejí být – cílem uplatnění takového principu. Srovnání lze totiž považovat za neoddelitelné od vědeckého procesu obecně. Je nutné jako základ k vytváření konceptů nebo formulování typologií a klasifikací na základě porovnání vnějších shod a rozdílů mezi případy.¹⁶⁴ Princip srovnání je dokonce natolik důležitý, že je sociolog G. Swanson považuje za nezbytnou podmínku vědeckého výzkumu: „*Myšlení bez srovnávání je nemyslitelné. A stejně tak, v nepřítomnosti srovnání, je nemyslitelné veškeré vědecké myšlení a vědecký výzkum.*“¹⁶⁵ V podobném smyslu se vyjádřil i historik Miroslav Hroch, který poznamenal, že „*žádné vědecké poznání se neobejde bez komparace.*“¹⁶⁶

Princip srovnání jako nezbytného předpokladu pro společenský výzkum zdůraznil už Émile Durkheim: „*Srovnávací sociologie není zvláštní odvětví*

---

¹⁶⁴ FAURE, Andrew Murray: *Some Methodological Problems in Comparative Politics*. Journal of Theoretical Politics 6, 1994, č. 3, s. 318.

¹⁶⁵ Cit z RAGIN, C.: *Comparative Method*, s. 1.

¹⁶⁶ HROCH, Miroslav: *Komparativní (historickosrovnávací) metoda*. In: HROCH, Miroslav (ed.): *Úvod do studia dějepisu*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 234.

*sociologie; je sociologií vůbec, pokud ovšem není ryze popisnou a pokud se snaží vyložit jevy.*¹⁶⁷ Přes široké Durkheimovo vymezení je u této definice patrné, že její autor považoval ryze deskriptivní výzkumy za vědecky méně hodnotné. Cílem společenskovední metodologie a potažmo i srovnávací metody je zkoumat příčinné vztahy mezi vybranými jevy. Tomu odpovídá i rozdílný pohled, kterým jednotlivé společenskovední disciplíny na srovnávací metodu nazírají. Spíše idiografické vědy jako historie nebo antropologie kladou větší důraz na pochopení (Verstehen) jedinečného a neopakovatelného fenoménu, než na jeho teoretické vysvětlení. V důsledku je v těchto vědách srovnání chápáno jako velmi obecná výzkumná strategie. „Idiografické“ srovnání je použitelné v kterémkoli případě, kdy jsou ve výzkumu explicitně či implicitně zahrnuty v čase nebo v prostoru srovnatelné instance zkoumaného jevu.

Ovšem od pochopení, že srovnání jakéhokoli druhu je pro společenské vědy nezbytné, k metodě, která srovnání využívá jako základní analytický princip pro kauzální analýzu, vede dlouhá cesta. Z hlediska analytických metod v politologii je srovnání důležité jako prostředek k *ověření empirických vztahů mezi proměnnými*, z čehož vyplývá i jeho využití pro zkoumání příčinných vztahů.¹⁶⁸ Právě zhodnocení příčinnosti je možné považovat za primární úkol komparatistů.¹⁶⁹ Východiskem k aplikaci srovnávací metody je zřetelná formulace teorie, z níž vyplývají hypotetické vztahy mezi závisle proměnnou (jev, který chceme vysvětlit) a nezávisle proměnnými (jevy, pomocí nichž chceme vysvětlit určité hodnoty závisle proměnné). Smyslem srovnávací metody by proto měla být snaha o formulaci příčinných úsudků, tedy zhodnocení platnosti výroků že proměnná X je příčinou proměnné Y. Srovnání jako obecný vědecký princip, je však logicky využíváno i v dalších výzkumných kontextech, například při vytváření klasifikací a typologií. Heuristická a teoretická hodnota deskriptivních klasifikací a typologií spočívá v tom, že mohou sloužit jako výchozí bod pro samotné srovnání. Účelem typologií je totiž popsání a zdůvodnění konceptů, které jsou později při komparaci použity. Stejně tak je srovnávací metoda

¹⁶⁷ DURKHEIM, Émile: *Pravidla sociologické metody*. Praha, Vysoká škola politická Ústředního výboru KSČ 1969, s. 167.

¹⁶⁸ Viz též KARLAS, Jan: *Komparativní případová studie*. In: DRULÁK, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008, s. 64.

¹⁶⁹ JACKMAN, Robert W.: *Cross-National Statistical Research and the Study of Comparative Politics*. *American Journal of Political Science*, 29, 1985, č. 1, s. 167.

vymezena proti takovým pracím, které B. Říchová nazvala „banálním popisem“,¹⁷⁰ a to i v případě, že je vedle sebe paralelně popisováno více případů. I v tomto smyslu pak lze hovořit o využití principu srovnání; srovnání, jehož cílem však není formulace příčinných úsudků.

Na druhé straně, srovnávací *metoda* označuje nástroj kauzální analýzy vycházející z experimentální metody. Podle A. Lijpharta: „*Logika srovnávací metody je, v souladu s obecným standardem [...] stejná jako logika experimentální metody.*“¹⁷¹ Kauzální úsudky jsou tak v rámci tohoto pojetí dosahovány podobně jako u experimentální i statistické metody s tím, že komparace malého počtu případů je pouze „imitací“ tohoto postupu. Podobně jako statistika a experiment se však snaží pomocí logických postupů (zejm. záměrný výběr případů na základě variace studovaných proměnných) zjišťovat sílu příčinných efektů. Rozdíl mezi těmito třemi obecnými druhy metod tak spočívá spíše ve spolehlivosti získaných kauzálních závěrů, která je u kvalitativního srovnání snižována nemožností kontroly všech potenciálně důležitých proměnných a malým počtem případů. Příbuznost kvalitativní srovnávací metody k experimentální metodě však zdůrazňují i další metodologové. T. Skocpolová např. jako jeden ze tří hlavních typů využití principu srovnání definuje tzv. *makrokauzální analýzu*, která napodobuje způsob víceproměnného testování hypotéz.¹⁷² Tím, že se zakládá na systematickém zhodnocení podobností a rozdílů, umožňuje jeho logika potvrzovat nebo vyvracet teorie nebo hypotézy. V principu je tedy podle T. Skocpolové možné využít makrokomparativní analýzu malého počtu případů ve smyslu „... *přiblížení kontrolovanému srovnání*“.¹⁷³

Takové pojetí využití srovnávací metody v kvalitativním výzkumu samozřejmě může být kontroverzní. Někteří výzkumníci proto spíše navrhují, že komparace malého počtu případů má častěji jiné cíle, než kauzální analýzu. Typickým argumentem bude zdůraznění problémů, kterým by taková kauzální analýza v nepřítomnosti pravého experimentálního prostředí musela čelit. R. Bendix např. navrhuje, že „[...] *komparativní studie by se neměly snažit nahradit kauzální analýzu, protože mohou pracovat pouze s malým počtem případů a nemohou*

¹⁷⁰ ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Komparativní metoda v politologii*. Politologická revue, 2, 1997, č. 2, s. 12.

¹⁷¹ LIJPHART, A.: *c. d.*, s. 65.

¹⁷² SKOCPOL, T. – SOMERS, M.: *c. d.*, s. 175.

¹⁷³ Tamtéž, s. 182

*jednoduše izolovat proměnné (jako by musela kauzální analýza).*¹⁷⁴ Na druhou stranu, logika kontrolovaného srovnání je v praxi využívána v mnoha komparativních výzkumech, explicitně či implicitně. Detailní historické srovnání malého počtu případů nemusí sloužit jen ke kontrastování některých jejich aspektů, ale může rovněž vést k formulaci empirických zobecnění. „*Srovnání může sloužit jako hrubá negativní kontrola [check] zavedených historických vysvětlení.*“¹⁷⁵

Pokud má tedy srovnávací metoda v kvalitativní politologii stejné cíle jako statistické či experimentální metody v kvantitativním výzkumu, pak jejím hlavním atributem musí být *snaha o kontrolu*. V tomto smyslu definoval poslání komparace v politologii G. Sartori, který za kontrolu považuje možnost výzkumníka potvrzovat či vyvracet hypotézy na základě pozorování, zda teoretická zobecnění platí v případech, na které se mají vztahovat.¹⁷⁶ Proto, aby výzkumník věděl, co má kontrolovat, musí explicitně vyvodit empirické predikce ze své hypotézy. Empirické predikce představují skutečnosti, které výzkumník musí (nebo nesmí) pozorovat, pokud je hypotéza pravdivá. Pro ověřování platnosti takových hypotéz je pak klíčový způsob výběru případů, který jejich empirické testování umožní. Takový výběr pak napodobuje logiku experimentální metody. Způsoby takového výběru, které se blíží (imitují) experimentálním metodám jsou pod souhrnným označením „kontrolované srovnání“ diskutovány v následující podkapitole.

3.1 *Kontrolované srovnání*

Klasickou a nejúčinnější metodou pro zjištění příčinného efektu je metoda experimentální. Průběh klasických experimentů vyžaduje tři hlavní předpoklady.¹⁷⁷ Zaprvé, hodnota závisle proměnné v experimentálním případě (subjektech) naměřená

---

¹⁷⁴ BENDIX, Reinhard: *Kings or People. Power and the Mandate to Rule*. Los Angeles, University of California Press 1978, s. 5 cit z. SKOCPOL, T. – SOMERS, M.: *c. d.*, s. 181.

¹⁷⁵ MOORE, Barrington: *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston, Beacon Press 1966, s. xix.

¹⁷⁶ SARTORI, Giovanni: *Comparing and Miscomparing*. Journal of Theoretical Politics, 3 1991, č. 3, s. 244.

¹⁷⁷ DUNNING, Thad: *Improving Causal Inference: Strengths and Limitations of Natural Experiments*. Political Research Quarterly, 61, 2008, č. 2, s. 282.

po působení stimulu (nezávisle proměnné) je porovnána s hodnotou téže proměnné v kontrolním případě (subjektech). Kontrola je většinou definována jako absence stimulu. Za druhé, rozdělení subjektů do experimentálních a kontrolních skupin probíhá podle náhodného přiřazení (randomizace). Za třetí, aplikace nebo manipulace stimulu je pod kontrolou výzkumníka. I když vytvoření pravých experimentálních podmínek je v politologii obtížné, je možné některé z těchto zásad rozvolnit a přesto využít experimentální logiky k ověření příčinných hypotéz v observačním, tedy neexperimentálním, výzkumu. Tyto výzkumné postupy se nazývají *kvaziexperimenty* (porušují předpoklad randomizace, tedy náhodného přiřazení do experimentální a kontrolní skupiny) a *přirozené experimenty* (porušují předpoklad možnosti manipulace nezávisle proměnné).¹⁷⁸ Porušení těchto požadavků pak může mít do různé míry negativní vliv na validitu příčinných úsudků. Kvalitativní i kvantitativní výzkum, který kvaziexperimenty a přirozené experimenty využívá, musí vyvodit důsledky z porušení těchto předpokladů.

Tab. 3.1 Typologie kontrolovaného srovnání na základě dosažené variace

		Synchronní variace	
		Ano	Ne
Diachronní variace	Ano	Dynamické srovnání	Longitudinální srovnání
	Ne	Prostorové srovnání	Kontrafaktuální srovnání

Zdroj: Adaptováno na základě GERRING, John - McDERMOTT, Rose: *An Experimental Template for Case Study Research*. American Journal of Political Science, 51, 2007, č. 3, s. 690.

¹⁷⁸ Srov. SHADISH, William R. - COOK, Thomas D. - CAMBBELL, Donald T.: *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Boston a New York, Houghton Mifflin Company 2001, s. 12-18.

Observační výzkumy, které využívají experimentální logiku, jsou označovány jako kontrolovaná srovnání (*controlled comparison*). Pro kontrolované srovnání je klíčový výběr případů *na základě variace v hodnotách studované nezávisle proměnné*. Srovnání, v němž je hodnota nezávisle proměnné konstantní napříč všemi případy (tedy nevykazuje žádnou variaci), neposkytuje žádný základ pro zjištění příčinného efektu.¹⁷⁹ Způsoby dosažení variace nezávisle proměnné lze rozdělit podle časového (diachronního) a prostorového (synchronního) hlediska. Na tomto základě pak můžeme identifikovat čtyři typy kontrolovaného srovnání (viz tabulka 3.1). *Prostorové srovnání* využívá případy ve stejném časovém úseku, ale geograficky odlišené. *Longitudinální srovnání* naopak využívá synchronní variace v jednom prostoru. V *kontrafaktuálním srovnání* empiricky nepozorujeme žádnou variaci nezávisle proměnné, ale dokazujeme ji pomocí myšlenkového experimentu. *Dynamické srovnání*, které kombinuje diachronní a synchronní variaci, fakticky představuje klasický experiment a nelze je prakticky použít v observačním výzkumu.¹⁸⁰

3.1.1 Prostorové srovnání

Samotná podstata politologického výzkumu vylučuje u řady důležitých výzkumných otázek možnost využití klasického experimentu, a to ze dvou hlavních důvodů. Prvním z nich jsou etické ohledy, kdy zavedení některých stimulů v experimentálním prostředí může subjektům experimentu přivodit bolest či utrpení. Klasické experimenty jsou do určité míry používány pouze v oblastech politické psychologie, nebo ve výzkumu volebního chování či průběhu hlasování v politických výborech.¹⁸¹ Druhým důvodem, proč nejsou experimenty ve srovnávací politologii často používány, jsou ohledy praktické. Proměnné, kterými vysvětlujeme politické jevy, jsou na tak vysoké úrovni agregace, že experimentální manipulace jejich

¹⁷⁹ KING, G. – KEOHANE, R. – VERBA, S: *c. d.*, s. 146.

¹⁸⁰ GERRING, John - McDERMOTT, Rose: *An Experimental Template for Case Study Research*. American Journal of Political Science, 51, 2007, č. 3, s. 689-690.

¹⁸¹ McDERMOTT, Rose. *Experimental Methods in Political Science*. Annual Review of Political Science 5, 2002, s. 31-61.

hodnot není možná. Ve společenských vědách jsou proto experimenty častěji používány pro výzkum individuálního jednání, než pro analýzu teoretických otázek častých ve srovnávací politologii (např. podmínky pro ustavení demokracie).

Přesto existují alternativy ke klasickému experimentu ve formě kontrolovaného srovnání. Jedním z řešení je použití přirozeného experimentu (*natural experiment*), kde variace v hodnotě nezávisle proměnné není dosaženo pomocí experimentální manipulace, ale je vytvořena přirozeně se vyskytujícími jevy.¹⁸² Společenské, přírodní, či politické procesy mohou vytvořit takové podmínky, v nichž jsou následně porovnány hodnoty závisle proměnné v případech, které byly těmto procesům vystaveny („experimentální skupina“), a v případech, které nebyly („kontrolní skupina“). Pokud se v ostatních relevantních aspektech jedná o shodné případy, pak tento postup umožňuje zjištění příčinného efektu. V závislosti na typu výzkumu je navíc možné zdůvodnit „jakoby“ předpoklad náhodného přiřazení subjektů do experimentální a kontrolní skupiny.¹⁸³ Toto zdůvodnění bude obsahovat kvalitativní znalost analyzovaných případů dosaženou například pomocí sledování příčinných procesů. Věrohodnost tohoto „jakoby“ předpokladu se pohybuje na kontinuu mezi pouhými observačními výzkumy (žádná randomizace) a klasickým experimentem. Čím blíže se daný výzkum blíží na tomto kontinuu klasickému experimentu, tím věrohodnější budou dosažené kauzální závěry.

Častým zdrojem přirozené variace nezávisle proměnné v politologických výzkumech jsou změny vnitrostátních či mezinárodních hranic, nebo hranic volebních obvodů. Příkladem takového přístupu je výzkum D. Posnera, který analyzoval příčiny mezietského smíru a nepřátelství na základě vztahů mezi dvěma africkými etnickými skupinami, Čevy a Tumbuky.¹⁸⁴ Autor zde ověřoval hypotézu, že politická významnost kulturních rozdílů mezi etniky je důsledkem relativní velikosti těchto skupin v celostátní politice.

---

¹⁸² SHADISH, W. R. - COOK, T. D. - CAMBELL, D.: *c. d.*, s. 17.

¹⁸³ DUNNING, Thad: *Improving Causal Inference: Strengths and Limitations of Natural Experiments*. *Political Research Quarterly*, 61, 2008, č. 2, s. 282-293.

¹⁸⁴ POSNER, Daniel N.: *The Political Salience of Cultural Difference: Why Chewas and Tumbukas Are Allies in Zambia and Adversaries in Malawi*. *The American Political Science Review*, 98, 2004, č. 4, s. 529-545.

Východiskem pro jeho přirozený experiment byla existence *uměle vytvořené koloniální hranice* z roku 1891, která původně oddělovala dva administrativní obvody v rámci britských kolonií. Tato administrativní hranice se později proměnila v mezinárodní hranici mezi Malawi a Zambií. Důležité je ovšem také, že jak Čevové, tak Tumbukové žijí v komunitách na obou stranách této uměle narýsované hranice. Zatímco dvě třetiny obou skupin žijí v Malawi, jedna třetina z každé naopak sídlí v Zambii. Jako případy jsou zde definovány nikoli samotné etnické skupiny, ale dyády tvořené oběma skupinami na obou stranách hranice.¹⁸⁵ Autor zjistil, že vztahy mezi oběma skupinami se výrazně liší v obou zemích (závisle proměnná). V Malawi jsou jejich vztahy nepřátelské a antagonistické: obě etnické skupiny si vytvořily vlastní soupeřící politické strany, staví se negativně k uzavírání sňatků mezi příslušníky obou skupin a druhou skupinu vnímají jako ohrožení. V přímém protikladu stojí situace v Zambii, kde Čevové a Tumbukové utvořili jednotnou politickou stranu nebo v mnohem větší míře volí politické kandidáty z druhé skupiny. Zatímco v Malawi nabyly kulturní rozdíly mezi oběma skupinami politické významnosti, v Zambii tomu je naopak. Účelem přirozeného experimentu je právě vysvětlit variaci v této závisle proměnné, tedy proč jsou obě skupiny političtí nepřátelé v jedné zemi a spojenci ve druhé.

Výhodou přirozeného experimentu je rovněž možnost eliminovat soupeřící teoretická vysvětlení. Jako důležité se zde jeví vyloučení samotných kulturních rozdílů. Protože obě dyády jsou v kulturních ohledech zcela shodné, nemohou tyto rozdíly vysvětlit rozdílnou míru jejich politické významnosti. Stejně tak je možné vyloučit vliv ekonomické modernizace nebo charakteru politických institucí (např. typ volebního systému), protože hodnoty těchto proměnných jsou rovněž konstantní u obou dyád.¹⁸⁶ Obě dyády se ale liší v zásadním ohledu, kterým je relativní velikost obou skupin v obou zemích a tím i jejich relativní politický význam. Zatímco v Malawi obě skupiny dohromady tvoří 40 procent celkové populace, v Zambii je to pouhých 11 procent. Odlišný politický význam pak má důsledky pro mobilizační strategie politických aktérů v obou zemích. V Malawi jsou obě etnické skupiny dostatečně velké, aby na jejich základě mohli být vybudovány silné politické koalice

---

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 530.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 535.

na celostátní úrovni. Mobilizační strategie těchto koalic přitom využívá zdůrazňování kulturních rozdílů mezi oběma etniky a tím přispívá k politické významnosti kulturních rozporů a k mezietnické nedůvěře. Naopak malá relativná velikost obou skupin v Zambii neumožňuje takovou politickou strategii, ale spíše vede ke společnému politickému postupu obou a tím tlumí mezietnické spory.

Tento přirozený experiment dosahuje poměrně vysoké věrohodnosti dosažených kauzálních závěrů částečně kvůli přítomnosti „jakoby“ náhodného přiřazení subjektů do obou případů. Tento předpoklad je dobře zdůvodněn na základě zcela arbitrárně stanovené koloniální hranice, která nerespektovala národnostní členění. Navíc autor účinně vyvrací soupeřící teoretická vysvětlení a kvalitativní postupy doplňuje i statistickými technikami. Tento výzkum tak představuje dobrý příklad pro kontrolované srovnání na základě výběru případů podle *prostorové* variace v hodnotách nezávisle proměnné.

Experimentální metody jsou právem spíše řazeny do oblasti kvantitativního výzkumu. K ověřování hypotéz pomocí experimentů se výzkumník často spoléhá na kvantifikaci proměnných a výpočty pomocí statistických technik. Na druhé straně, přirozené experimenty leží na křižovatce mezi kvalitativním a kvantitativním přístupem.¹⁸⁷ Je pro ně charakteristický důraz na detailní kontextuální porozumění zkoumaným případům, jedním z jehož cílů je i zdůvodnění „jakoby“ předpokladu ohledně náhodného přiřazení hodnoty nezávisle proměnné. Oprávněnost tohoto úsudku je v posledku kvalitativním postupem. Je pravděpodobné, že metoda přirozených experimentů má mnoho potenciálních aplikací, které jsou dosud výzkumně nevyužity. Odhalení přirozené variace zkoumané nezávisle proměnné je rovněž otázkou představivosti výzkumníka.

---

¹⁸⁷ DUNNING, Thad: *Improving Causal Inference: Strengths and Limitations of Natural Experiments*. Political Research Quarterly, 61, 2008, č. 2, s. 283.

3.1.2 Longitudinální srovnání

V rámci longitudinální srovnání nejsou případy definovány geograficky, ale chronologicky (diachronně). Nejprve je nutné přesně určit, jaké časové jednotky či periody konstituují případy. Ty se od sebe odlišují změnou nezávisle proměnné, která mezi nimi proběhla. Tato změna může představovat přijetí určitého zákona, zavedení nové instituce, volby, změnu politického režimu a podobně. V zásadě jakákoli politická reforma může představovat základ pro longitudinální srovnání. Podobně jako u prostorového srovnání lze i zde předpokládat, že mnoho potenciálně relevantních proměnných bude vykazovat napříč případy konstantní hodnotu, a nebude se tudíž podílet na vysvětlení hodnot závisle proměnné. Výzkumník pak určí hodnotu závisle proměnné, tedy očekávaných dopadů reformy, v prvním případě (časové etapě) a porovná ji s hodnotou této proměnné v následujícím případě (časové etapě).¹⁸⁸ Za určitých předpokladů (viz níže) pak rozdíl v těchto hodnotách může představovat příčinný efekt zkoumané události. Změna hodnoty nezávisle proměnné tedy podobně jako u přirozených experimentů není manipulována výzkumníkem. Navíc je zde obtížnější zdůvodnit „jakoby“ předpoklad náhodného přiřazení hodnot. Nemožnost bezezbytku naplnit tyto dva předpoklady přesto neznamená nemožnost zjištění příčinného efektu. Výzkumník se zde ale musí více zaměřit na alternativní vysvětlení variace v hodnotách závisle proměnné v obou případech. Teprve jejich vyloučením jako možných vysvětlení se zvyšuje věrohodnost dosažených příčinných úsudků. Protože se zde výzkum opět řídí experimentální logikou, ale nenaplnuje jeho základní požadavky, označuje se tento výzkumný postup jako *kvaziexperiment*.¹⁸⁹

Cílem této metody je odpovědět na otázku, zda sledovaná intervence či politická reforma měla očekávaný dopad, nebo nikoli. Zásadní přínos mají kvaziexperimenty ve výzkumných programech, jejichž cílem je evaluace dopadů nově zaváděných politik, institucí, reforem či zákonných norem. Výzkumník se zde

¹⁸⁸ COLLIER, David – BRADY, Henry E. – SEAWRIGHT, Jason: *Sources of Leverage in Causal Inference*. In: BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004, s. 230-232.

¹⁸⁹ CAMPBELL, Donald T. – STANLEY, Julian C. *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Research*. Chicago, Rand McNally 1963; SHADISH, William R. - COOK, Thomas D. - CAMBBELL, Donald T.: *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Boston a New York, Houghton Mifflin Company 2001.

snaží zjistit, jaký byl dopad této politické reformy. Formálně pak nově zaváděnou reformu můžeme chápat jako zavedení kvaziexperimentálního stimulu, jehož dopad je ekvivalentní k hodnotě příčinného efektu. V rámci politologie tak tato metoda nachází uplatnění v oblasti *policy analysis*.¹⁹⁰ Kvaziexperimenty ale mohou sloužit jako cenný nástroj ověřování hypotéz v řadě dalších politologických výzkumných programů. Pokud se například výzkumník snaží ověřit hypotézy ohledně vlivu volebních pravidel na fungování stranického systému, pak kvaziexperimentální situaci budou odpovídat země, které změnily svůj volební systém nebo jeho parametry (z většinového na poměrný, změna velikosti volebních obvodů apod.). Přestože tedy analyzujeme jedinou zemi, fakticky pracujeme se dvěma či více případy, protože porovnáváme hodnoty „před a po“ volební reformě s cílem odhadnout příčinný efekt změny volebního systému. Tato výběrová strategie se proto často nazývá *before-after research design*.¹⁹¹ V nejrůznějších formách lze logiku tohoto postupu vystopovat zejména u výzkumu zemí, které zásadně reformovaly svůj volební systém, jako např. v 90. letech Itálie a Nový Zéland. Nejedná se přitom o žádnou novinku, tento postup byl využit pro zhodnocení radikální volební reformy v Řecku v roce 1927.¹⁹²

Na příkladu nově zavedené dopravní politiky v americkém státě Connecticutu v roce 1955 demonstroval D. Campbell a H. Ross přednosti a úskalí kvaziexperimentů.¹⁹³ Na konci roku 1955 zde vstoupil v platnost zákon, který tvrdými sankcemi trestal překročení rychlosti jízdy (přerušení platnosti řidičských průkazů při překročení rychlosti). Jeho záměrem byla úvaha, že větší represe vůči neukázněným řidičům ve státě sníží hroživou míru smrtelných nehod. Výsledkem bylo snížení počtu smrtelných nehod v Connecticutu z 324 v roce 1955 na 284 v roce 1956.¹⁹⁴ Toto snížení bylo guvernérem státu přirozeně interpretováno jako důsledek jím zavedených sankcí. Bližší kvaziexperimentální analýza však může odhalit, zda

---

¹⁹⁰ Viz např. NEKOLA, Martin: *Monitoring a evaluace realizovaných politik*. In: VESELÝ, Martin – NEKOLA, Arnošt (eds.): *Analýza a tvorba veřejných politik. Přístupy, metody a praxe*. Praha, Sociologické nakladatelství 2007, s. 337-382.

¹⁹¹ GEORGE, A – BENNETT, A.: *c. d.*, s. 166.

¹⁹² POLYZOIDES, Adamantios: *Greece's Experiment with Proportional Representation*. The American Political Science Review, 21, 1927, č. 1, 123-127.

¹⁹³ CAMPBELL, Donald T. - ROSS, H. Laurence: *The Connecticut Crackdown on Speeding: Time-Series Data in Quasi-Experimental Analysis*. Law & Society Review 3, 1968, č. 1, s. 33-54.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 36.

příčinný efekt lze jednoznačně přiřadit této intervenci. Jejím východiskem musí být zvážení alternativních vysvětlení zmíněného propadu v počtu nehod. Teprve po jejich eliminaci je možné přiřadit příčinné působení právě zavedení nové dopravní politiky. Tato alternativní vysvětlení (formálně, faktory ohrožující interní validitu příčinného vztahu), jejichž vliv v nepřítomnosti klasického experimentálního prostředí nemůže výzkumník účinně kontrolovat, je možné rozdělit do osmi hlavních typů.¹⁹⁵

Pro účely politologie je zvláštní pozornost třeba věnovat zejména problémům *historie*, *maturace*, *testování* a *endogenity*. Faktor *historie* se vztahuje k dalším specifickým událostem, které mohly proběhnout mezi měřeními hodnoty závisle proměnné v obou případech. Změna v hodnotě závisle proměnné by tak mohla být způsobena jinou než studovanou nezávisle proměnnou. V našem případě může takovou proměnnou být například změna počasí, podle níž by k meziročnímu snížení nehod došlo například v důsledku více slunečních dnů a sušších cest v roce 1956 oproti předchozímu roku. Problém *maturace* se oproti historii netýká specifických událostí, ale možnosti, že změnu přivodil dlouhodobý *proces* změny některých podmínek. V tomto případě by mohlo jít například o postupné zkvalitňování silniční sítě. Takový trend by se musel projevit i v postupném snižování nehodovosti v předchozích letech. Faktor *testování* upozorňuje na možnost, že ke sledované meziroční změně mohlo dojít i bez zkoumané změny v dopravní politice. Lze si například představit, že měření a publikování hrozivých dopravních statistik z roku 1955 varovalo řidiče před rychlou jízdou v roce následujícím.

K těmto problémům je nutné přidat další, který z tohoto příkladu dopravní politiky není zřejmý, ale který je častý v politologickém výzkumu. Jedná se o problém *endogenity*, tedy možnosti, že nezávisle proměnná není skutečně nezávislá, ale je spíše důsledkem než příčinou závisle proměnné.¹⁹⁶ Jinými slovy, endogenita v nepřítomnosti skutečného experimentálního prostředí ohrožuje očekávaný směr působení příčinnosti. Problém *endogenity* byl například identifikován u

---

¹⁹⁵ Pro úplný seznam hrozeb interní i externí validity viz CAMPBELL, Donald T. - ROSS, H. Laurence: *The Connecticut Crackdown on Speeding: Time-Series Data in Quasi-Experimental Analysis*. Law & Society Review 3, 1968, č. 1, s. 33-54; CAMPBELL, D. - STANLEY, J.: *c. d.*, s. 5-6; HENDL, J.: *c. d.*, s. 70.)

¹⁹⁶ KING, G. - KEOHANE, R. - VERBA, S.: *c. d.*, s. 185-186.

Duvergerových hypotéz ohledně působení volebního systému na počet stran ve stranickém systému. Některé výzkumy upozorňují, že je chybou považovat volební systém za exogenní proměnnou, protože jeho pravidla jsou určována právě politickou konfigurací ve stranickém systému.¹⁹⁷ Počet stran a vztahy mezi nimi tak prostřednictvím očekávání racionálních aktérů vytvářejí pravidla volebního systému. V historické perspektivě lze říci, že stranické systémy, v nichž dominují jedna nebo dvě velké strany prosazují pokračování většinového volebního systému. Naopak vícestranické systémy se budou snažit zakonzervovat rozložení politických sil prostřednictvím zavedení poměrného volebního systému.

I když příčinné úsudky na základě longitudinálního srovnání jsou často formulovány na základě statistických technik, jejich principy lze rozšířit i na postupy kvalitativní. Tento postup ve skutečnosti využívá většina případových studií: „*Kdykoli se výzkumník soustředí na jediný případ a v rámci tohoto případu dochází ke změně sudované proměnné, pak se jedná o longitudinální srovnání.*“¹⁹⁸ Je třeba rovněž zmínit, že proces usuzování ohledně platnosti alternativních hypotéz je v zásadě kvalitativní.

3.1.3 Kontrafaktuální srovnání

Kontrafaktuální případové studie představují zvláštní druh kontrolovaného srovnání, protože v nich empiricky nepozorujeme variaci v hodnotách nezávisle proměnné, která by umožnila odhad příčinného efektu. Variace je zde ale dosaženo pomocí myšlenkového experimentu, kterým výzkumník vytvoří kontrafaktuální případ.¹⁹⁹ Jedná se o případ, který empiricky neexistuje, ale který mohl nastat, pokud by se v určitém čase změnila hodnota studované proměnné. Proces kauzálního usuzování pak zůstává stejný jako u ostatních typů kontrolovaného srovnání:

---

¹⁹⁷ BOIX, Carles: *Setting the Rules of the Game: The Choice of Electoral Systems in Advanced Democracies*. The American Political Science Review, 93, 1999, č. 3, 609-624; COLOMER, Josep M.: *It's Parties That Choose Electoral Systems (or, Duverger's Laws Upside Down)*. Political Studies, 53, 2005, s. 1-21.

¹⁹⁸ GERRING, J. - McDERMOTT, R.: *c. d.*, s. 694.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 695-696.

příčinný efekt tvoří rozdíl v hodnotě závisle proměnné u empirického a kontrafaktuálního případu. Důvodem pro využití kontrafaktuální případové studie je především empirická neexistence srovnatelného případu, který by vykazoval variaci v hodnotách studované nezávisle proměnné. Jedná se přitom o zásadní a častý problém ve srovnávací politologii. Jak zjistit příčiny rozpadu Sovětské svazu, když neexistoval „kontrafaktuální Sovětský svaz“, v němž by se k moci nedostal M. S. Gorbačov? Jak analyzovat důvody nástupu A. Hitlera k moci, když politická konstelace Výmarské republiky byla jedinečná a neopakovatelná?

Příkladem promyšleného a teoreticky silného užití kontrafaktualů je stať politologa Artura Valenzuely, který ověřoval institucionální hypotézy vysvětlující zhroucení demokracie v Chile v roce 1973.²⁰⁰ Oproti předchozím vysvětlením Valenzuela zdůrazňuje příčinný vliv nastavení politického systému, který v kombinaci s narůstajícími sociálními konflikty umožnil pád demokracie za vlády Salvadora Allendeho a nastolení Pinochetova autoritářského režimu. Autor za hlavní příčinu demokratického zhroucení považuje institucionální podmínky silného prezidencialismu, který v Chile fungoval mezi lety 1932 a 1973. Variaci v hodnotách závisle proměnné (přežití/zhroucení demokracie) vysvětluje pomocí variace v hodnotách nezávisle proměnné (prezidencialismus/parlamentarismus). Nabízí se proto (kontrafaktuální) otázka, zda by v roce 1973 došlo v Chile k pádu demokracie, pokud by disponovalo parlamentním systémem.

Autor při svých úsudcích vychází ze silné a propracované institucionální teorie, která vysvětluje různé problémy prezidentské formy vlády.²⁰¹ Mezi tyto defekty patří mimo jiné slabá motivace ke kompromisnímu jednání politických aktérů způsobená logikou „vítěz bere vše“, problémy způsobené dvojitou legitimitou exekutivy (prezidenta) a legislativy (kongresu) a rigiditou jejich mandátů, nebo menšinovým

---

²⁰⁰ VALENZUELA, Arturo: *Party Politics and the Crisis of Presidentialism in Chile: A Proposal for a Parliamentary Form of Government*. In: LINZ, Juan J. – VALENZUELA, Arturo (eds.): *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press 1994, s. 165-224.

²⁰¹ Viz zejména CHEIBUB, José Antonio - LIMONGI, Fernando: *Democratic Institutions and Regime Survival: Parliamentary and Presidential Democracies Reconsidered*. *Annual Review of Political Science* 5, 2002, s. 151–179; LINZ, Juan J.: *Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?* In: LINZ, Juan J. – VALENZUELA, Arturo (eds.): *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press 1994, s. 3-87; STEPAN, Alfred – SKACH, Cindy: *Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism*. *World Politics*, 46, 1993, č. 1, s. 1-22.

postavením prezidenta, který se v prezidentských systémech často nemůže opřít o legislativní většinu. Z této teorie vyplývá, že parlamentní systém naopak dokáže mírnit konflikty mezi politickými stranami, zabránit zesílení ideologické polarizace a umožnit řešení politických konfliktů politickou a nikoli vojenskou cestou.

Právě konsensuální politika však zcela chyběla za vlády Allendeho mezi lety 1970 a 1973. Socialistický prezident zahájil politiku částečného znárodňování soukromých podniků, redistribuci zemědělské půdy a dalekosáhlých státních intervencí v národním hospodářství, která odpovídala radikálním programovým tezím jeho strany. Vzhledem k nemožnosti získat většinovou podporu pro tato opatření v Kongresu začala Allendeho vláda provádět radikální opatření cestou exekutivních prezidentských dekretů a obcházela přitom Kongres, v němž pro svou politiku nedokázala opatřit většinovou podporu. To ještě více stupňovalo politickou polarizaci v zemi. Z hlediska fungování prezidencialismu bylo zásadní, že Allende nedisponoval pro své reformy většinovou podporou ve společnosti ani v Kongresu. Byl totiž zvolen pouhými 36 procenty hlasů, zatímco dva kandidáti pravicové a středové strany získali 35 a 28 procent hlasů. Síly v Kongresu byly podobně rovnoměrně rozděleny mezi tři politické bloky.

Valenzuela proto navrhuje, že pokud by v Chile fungoval parlamentní systém, Allende by musel spoléhat na koaliční spolupráci se středovými křesťanskými demokraty. V důsledku by potom nedocházelo k přijetí radikálních levicových zákonů, ale tyto by byly výsledkem umírněných kompromisních ujednání s politickými partnery. Pokud by přece jen Allende prosazoval radikální ekonomické reformy hrozící destabilizovat ekonomiku i politiku země, pak by parlamentní systém umožnil odvolání menšinové levicové vlády a mohl dát vzniknout koalici středové a pravicové strany.²⁰² Toto však v prezidentském systému s rigidními mandáty není možné. V takovém případě by pak nedošlo k pádu politického režimu, ale k pouhému pádu vlády. V případě existence parlamentního systému by hluboká politická krize nemusela vyústit v násilný vojenský puč, ale umožnila by přežití demokracie. Následně lze z tohoto kontrafaktuálního srovnání odvodit, že

---

²⁰² VALENZUELA, A.: *c. d.*, s. 210.

institucionální nastavení politického systému mělo příčinný vliv na pád chilské demokracie.

Argumenty používající kontrafaktuály samozřejmě nejsou definitivním důkazem pro potvrzení daných hypotéz a vyzývají k účinné protiargumentaci. Valenzuelovu tezi, že parlamentní systém by v Chile umožnil přežití demokracie, podrobil kritice J. Faundez a opět k tomu použil kontrafaktuální případovou studii. Konstatuje, že: „*Pokud by [v Chile] existoval parlamentní systém, demokracie v Chile by se pravděpodobně zhroutila dávno před rokem 1973.*“²⁰³ V jeho pojetí se prezidencialismus zasloužil o čtyřicet let demokratické stability a relativní prosperity, která byla výjimečná ve srovnání s dalšími latinskoamerickými zeměmi. Silné ústavní postavení chilských prezidentů umožnilo překonat nebezpečí populistických hnutí v 50. letech a neblokovalo přijetí kompromisních zákonů s většinovou podporou v Kongresu (jak se domnívá Valenzuela), ale naopak vytvořilo podmínky pro takovou konsensuální politiku.²⁰⁴ Faundez sice připouští existenci politické polarizace, která přispěla ke zhroutilí demokracie v roce 1973, ale tato podle něj nebyla důsledkem prezidencialismu, ale spíše odrazem bouřlivého společenského vývoje v 50. a 60. letech.²⁰⁵

Za pomoci konstrukce kontrafaktuálního případu tak dva autoři docházejí k radikálně odlišným závěrům. Zatímco Valenzuela na základě svého výzkumu potvrzuje hypotézu, že prezidencialismus představoval *příčinu zhroutilí demokracie* v Chile, pro Faundeze nejenže prezidencialismus *neměl příčinný efekt* na pád demokracie, ale navíc umožnil přetrvání chilské demokracie v desetiletích předcházejících vojenskému puči. Tento rozpor upozorňuje na velké nebezpečí kontrafaktuálních případů, u nichž výzkumníkovi chybí možnost přímého empirického pozorování. Zvýšení věrohodnosti argumentů na základě kontrafaktuálního srovnání lze ale dosáhnout za naplnění několika kritérií. Mezi

---

²⁰³ FAUNDEZ, Julio: *In Defense of Presidentialism: The Case of Chile, 1932-1970*. In: MAINWARING, Scott – SHUGART, Matthew Soberg (eds.): *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge, Cambridge University Press 1997, s. 318.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 314.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 312.

hlavní patří jednoznačnost, příčinná blízkost, teoretická konzistence a historická konzistence.²⁰⁶

Kauzální vztahy by měly být *jednoznačné* v tom smyslu, že je nutné dopředu přesně identifikovat nezávisle i závisle proměnnou a hypotetizovaný příčinný mechanismus, který je spojuje. Je totiž třeba zajistit, aby se v průběhu kontrafaktuálního srovnání měnila hodnota pouze jediné, studované, proměnné. Změna více než jedné proměnné činí analýzu nezvladatelnou. S tím souvisí i kritérium *příčinné blízkosti*, v rámci něhož je výhodné zvažovat zejména kauzální výroky, u nichž jsou nezávisle a závisle proměnná odděleny pouze krátkým časovým obdobím a co nejnižším počtem intervenujících proměnných. Čím delší časové období odděluje přítomnost nezávisle a závisle proměnné, tím méně jsou získané příčinné úsudky jisté. Kritérium *teoretické konzistence* vyžaduje předchozí existenci teoretického vysvětlení původního případu. Vzhledem k tomu, že kontrafaktuální případ navazuje na případ faktuelní, může absence explicitní teorie ohrozit získané závěry. Slabinou kontrafaktuálních výzkumů je proto často nedostatečná pozornost k teoretickému ukotvení výzkumu. V českém prostředí se o kontrafaktuální metodu pokusili historikové, kteří se její pomocí snažili analyzovat zlomové okamžiky českých dějin.²⁰⁷ Právě v jejich práci je však problematická absence teoretického vysvětlení, bez které je obtížné zhodnotit hodnověrnost kontrafaktuálních případů. Samozřejmostí je navíc kritérium *historické konzistence*, podle něhož by kontrafaktuální případy měly být konzistentní se zavedenými historickými fakty. Výzkumník by zde na základě znalosti srovnatelných případů měl vyloučit kontrafaktuální případy, která s vysokou pravděpodobností nemohly nastat.

---

²⁰⁶ FEARON, James D.: *Counterfactuals and Hypothesis Testing in Political Science*. World Politics 43, 1991, č. 2, s. 169-195; CHWIEROTH, Jeffrey M.: *Counterfactuals and the Study of the American Presidency*. Presidential Studies Quarterly 32, 2002, č. 2, s. 293-327; GERRING, John - McDERMOTT, Rose: *An Experimental Template for Case Study Research*. American Journal of Political Science, 51, 2007, č. 3, s. 688-701.

²⁰⁷ RAK, Jiří (et al.): *Co kdyby to dopadlo jinak? Křížovatky českých dějin*. Praha, Dokořán 2007.

3.2 *Srovnávací metoda a příčinné mechanismy*

Kvalitativní srovnání malého počtu případů nemusí vždy odpovídat logice kontrolovaného srovnání vycházejícího z experimentální logiky, a přesto může představovat silný nástroj kauzálního usuzování. Často zdůrazňovanou předností kvalitativního srovnání malého počtu případů je totiž možnost identifikace příčinných mechanismů prostřednictvím sledování historických procesů (*process tracing*) spojujících předpokládanou příčinu se zkoumaným důsledkem. Tato možnost pak může představovat zcela odlišný inferenční cíl, než jakého dosahují kontrolované srovnání a statistické či experimentální metody.²⁰⁸ Detailní a systematická historická analýza srovnávaných případů předpokládá identifikaci příčinných mechanismů, zatímco cílem kontrolovaného srovnání je stanovení operativnosti příčinných efektů. Jak dokládá následující příklad komparativního výzkumu, oba typy kauzálních úsudků nejenže nejsou vzájemně nekompatibilní, ale mohou být úspěšně synergicky využity v rámci jednoho výzkumného programu.

Příklad statistické analýzy, u níž byla následně pomocí kvalitativního srovnání zpochybněna operativnost původně stanovených příčinných mechanismů, je výzkum C. Boixe vysvětlující příčiny zavedení poměrného volebního systému na přelomu 19. a 20. století.²⁰⁹ Boix provádí svou analýzu na (z hlediska statistiky) velmi malém vzorku případů vyspělých demokracií. Na pouhých 22 případech převážně evropských zemí se snaží pomocí regresního modelu ověřit hypotézu ohledně sociálních a politických důvodů přijetí systému poměrného zastoupení v některých zemích a zachování většinového volebního systému v jiných zemích.²¹⁰ Výběr volebního systému je podle jeho teorie determinován rozhodnutím tradičních vládnoucích stran, které se snaží maximalizovat (a udržet) vlastní parlamentní zastoupení v okamžiku, kdy čelí sílící politické mobilizaci nových sociálních tříd (zejména socialistických stran). Jeho teorie tak specifikuje příčinných mechanismus,

²⁰⁸ GEORGE, A. – BENNETT, A.: *c. d.*, s. 177.

²⁰⁹ BOIX, Carles: *Setting the Rules of the Game: The Choice of Electoral Systems in Advanced Democracies*. *American Political Science Review*, 93, 1999, č. 3, s. 609–24.

²¹⁰ Závisle proměnnou v hlavním modelu C. Boixe je průměrný efektivní volební práh v dané zemi mezi lety 1919 a 1939 (viz Tamtéž, s. 619).

jehož prostřednictvím dojde k zavedení poměrného volebního systému a na jehož základě specifikuje hlavní nezávisle proměnné ve svém regresním modelu.

Zjednodušeně lze konstatovat, že k zavedení poměrného volebního systému dojde, pokud jsou dosud tradiční vládnoucí elitní (konzervativní) strany rozděleny a pokud v systému existuje silná socialistická strana, která vytváří hrozbu pro parlamentní zastoupení tradičních stran. Kdyby byl totiž zachován většinový volební systém, mohlo by dojít k naprosté parlamentní dominanci socialistické strany. Zavedení poměrného volebního systému je proto racionální reakcí tradičních stran na tuto hrozbu. K ověření této hypotézy je tak kromě dalších kontrolních proměnných v rámci tohoto modelu specifikována interaktivní proměnná skládající se zde dvou nezávisle proměnných. Jedná se o průměrný volební zisk socialistických stran v dané zemi (měřící socialistickou „hrozbu“) a průměrný efektivní počet nesocialistických stran (měřící, do jaké míry jsou tradiční strany rozděleny a do jaké míry následně vyžadují institucionální ochranu svých volebních výsledků prostřednictvím poměrného zastoupení).²¹¹ Na základě skutečnosti, že interaktivní efekt obou nezávisle proměnných je statisticky významný, následně Boix konstatuje, že platnost své hypotézy potvrdil. Čím vyšší je (socialistická) hrozba, tím nižší je následně volební práh v daném systému.²¹² Naopak v zemích, kde nedošlo ke vstupu nových politických aktérů do stranického systému nebo kde byli tito aktéři (zejm. socialistické strany) slabí a málo radikální, zůstal zachován většinový volební systém.

Přestože C. Boix identifikoval a potvrdil existenci *příčinného efektu* „socialistické hrozby“ na ustavení poměrného volebního systému, následná kritika poukazuje, že tato analýza zcela selhává v identifikaci *příčinných mechanismů* spojujících obě proměnné. Limitem statistických modelů je totiž nemožnost ukázat, jaké procesy se odehrávají v rámci předpokládaného kauzálního modelu. M. Kreuzer tak na základě podrobné kvalitativní historické analýzy všech případů dokládá, že operativnost Boixem stanovených příčinných mechanismů, je ve většině zkoumaných případů přinejmenším sporná.²¹³ Historické důkazy nasvědčují tomu, že

²¹¹ Tamtéž, s. 616-617.

²¹² Tamtéž, s. 619.

²¹³ KREUZER, Marcus: *Historical Knowledge and Quantitative Analysis: The Case of the Origins of Proportional Representation*. *American Political Science Review*, 104, 2010, č. 2, s. 369-392.

zavedení poměrného volebního systému či ponechání většinového systému mělo často zcela jiné motivy a příčiny. Autor proto na základě Boixova teoretického argumentu systematicky shromažďuje a reanalyzuje data, která bychom měli pozorovat, pokud jsou stanovené příčinné mechanismy operativní. Kromě dvou výše uvedených proměnných se jedná o skutečnost, (1) zda došlo k zavedení poměrného zastoupení v reakci na masivní rozšíření hlasovacího práva (což by zvýhodnilo nové strany dělnických tříd), (2) zda iniciátorem změny k systému poměrného zastoupení byly tradiční strany nebo spíše jejich (socialističtí) vyzyvatelé a (3) zda konzervativní (tradiční) strany byly skutečně rozdělené, nebo zde byla přítomná dominantní strana (jedná se o předpoklad, že vnitřně fragmentované vládnoucí strany budou z hlediska koordinace volební soutěže upřednostňovat poměrné zastoupení před většinovým systémem).²¹⁴

Kreuzer následně na základě kvalitativní analýzy dokládá, že z celkem 24 případů jich pouze 9 podporuje uvedenou teorii, 5 jich podporuje pouze částečně a celých 10 případů operativnost této teorie vyvrací.²¹⁵ V těchto 10 případech nebyl operativní příčinný mechanismus levicové hrozby. Historická analýza spíše ukazuje, že poměrné zastoupení v těchto zemích bylo zavedeno z jiných důvodů, jako je ochrana etnických menšin nebo politické inženýrství. Například ve Švýcarsku došlo k obrácené situaci, kdy poměrné zastoupení bylo prosazováno společně katolickými konzervativci a socialisty proti vůli vládnoucích liberálů. Na Islandu a v Dánsku bylo poměrné zastoupení zavedeno kvůli snížení míry disproportionality volebních výsledků. V Irsku pak byl systém jednoho přenosného hlasu zaveden jako ochrana ekonomicky silné protestantské menšiny.²¹⁶ Kreuzer v důsledku argumentuje, že ke zkoumanému důsledku (zavedení poměrného zastoupení) muselo ve většině případů dojít alternativními příčinnými mechanismy, než těmi, které specifikuje Boix.

Na této polemice lze z metodologického hlediska demonstrovat dva důležité aspekty. Jde jednak o synergické využití kvantitativních a kvalitativních postupů v rámci jednoho výzkumného programu. Oba postupy přitom mají stejný cíl: přispět k příčinnému vysvětlení jevů. Zatímco kvantitativní analýza má komparativní

---

²¹⁴ Tamtéž, s. 380.

²¹⁵ Tamtéž, s. 380-382.

²¹⁶ Tamtéž, s. 382.

výhodu v možnosti identifikovat *příčinné efekty*, kvalitativní analýza naopak lépe umožňuje pochopit působení konkrétních *příčinných mechanismů*. Oba inferenční cíle se přitom nijak nevylučují, ale vzájemně se podporují. Druhým důležitým aspektem je zjištěná nedostatečnost výhradně kvantitativní analýzy v odhalení kauzálních mechanismů. Kvalitativní srovnání má totiž oproti některým statistickým aplikacím výhodu v možnosti kontextuálního vysvětlení zkoumaných jevů. Na tomto základě může proto hrát významnou úlohu při ověřování kauzálních hypotéz. Statistické modely, stejně jako experimentální metody, totiž ověřují existenci a význam příčinných efektů. Přitom předpokládají operativnost teoreticky odvozených příčinných mechanismů, ale tento předpoklad většinou není předmětem empirického ověřování. Je pouze předpokládán na základě teoretické diskuse. V jistém smyslu jsou statistické metody ahistorické, protože obtížně dokládají působení historických mikroprocesů a obtížně pracují s předpokladem ekvifinality (možnosti, že stejný historický důsledek bude v jiných případech způsoben jinými příčinami či kombinacemi příčin). Právě problém ekvifinality však je velmi zřetelný v příkladu historických příčin zavedení systémů poměrného zastoupení ve vyspělých zemích. Pouhá statistická analýza je tak vystavena například problému nepravé korelace. Tyto problémy je však možné zmenšit právě doplněním analýzy o kontextuální kvalitativní zhodnocení zkoumaných případů, která tak výrazně přispívá k jejich kauzálnímu vysvětlení.

4 Jednopřípadové studie

Metodou jednopřípadové studie se zde rozumí soubor analytických postupů, jejichž cílem je přispět k vysvětlení určité třídy jevů či událostí na základě analýzy jediného případu.²¹⁷ Mezi tyto analytické postupy lze zařadit způsob výběru případů, identifikace a operacionalizace proměnných, rozhodnutí výzkumníka ohledně technik sběru dat nebo způsob kauzální analýzy. Společně se statistickými a srovnávacími metodami proto takto koncipovaná metoda přispívá k vysvětlení třídy jevů²¹⁸ a patří k nejpoužívanějším metodám empirického politologického výzkumu. Přes značně kontroverzní diskusi ohledně přístupů ke společenskovednímu vysvětlení (explanaci) se řada metodologů shoduje, že stejně jako statistické a srovnávací metody, by i případové studie měly (či mohly) přispívat ke kauzálnímu vysvětlení jevů.

Shoda však nepanuje pohledu na to, která koncepce kauzality nejlépe odpovídá výzkumům využívajících jednopřípadové studie.²¹⁹ Autoři vlivného metodologického díla prosazují statistickou (kontrafaktuální) verzi příčinného usuzování, jejímž cílem je zhodnotit význam příčinných efektů v několika málo případech.²²⁰ Na jednopřípadové studie je z tohoto hlediska nahlíženo jako na slabou metodu. Pokud je cílem výzkumu ověřovat platnost teoretických hypotéz postulujících příčinné vztahy mezi proměnnými, pak většina typů případových studií není tento cíl schopna naplnit. Pro odhadování příčinného efektu, které je cílem kontrolovaného srovnání nebo statistických inferenčních metod, jsou tak z tohoto hlediska jednopřípadové studie zcela nevhodné. Důvodem je už zmíněný fundamentální problém příčinného usuzování, jehož důsledkem, je nemožnost říci cokoli o vlivu nezávisle proměnné X na závisle proměnnou Y na základě analýzy jediného případu. Jiní autoři pak zaujímají mechanistickou pozici a příčinnost definují pomocí operace

²¹⁷ Srov. GERRING, John: *What Is a Case Study and What Is It Good for?* *American Political Science Review*, 98, 2004, č. 2, s. 342.

²¹⁸ LIJPHART, A.: *Comparative Politics and Comparative Method*.

²¹⁹ Viz též MAHONEY, James: *Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis*. *Sociological Methods and Research*, 28, 2000, č. 4, s. 387–424; MAHONEY, James – GOERTZ, Gary: *A Tale of Two Cultures: Contrasting Quantitative and Qualitative Research*. *Political Analysis*, 14, 2006, s. 227–249.

²²⁰ KING, G. – KEOHANE, R. – VERBA, S.: *c. d.*, s. 76–82

nepozorovatelných příčinných mechanismů.²²¹ Přínos jednopřípadových studií ke kauzálnímu vysvětlení je zde spatřován především ve schopnosti identifikace příčinných procesů, mechanismů a intervenujících proměnných, které zdůvodňují vazbu mezi studovanými proměnnými. Oproti jiným metodám, např. statistickým, mají jednopřípadové studie v tomto pojetí výhodu v možnosti detailní kvalitativní analýzy konkrétních případů. Konečně, v názorech na oprávněnost kauzálního vysvětlení pomocí jednopřípadových studií se objevují i poukazy na kauzální koncepci pravidelnosti, která se snaží vysvětlit komplikované kauzální jevy pomocí operace nutných a/nebo postačujících podmínek.²²²

Cílem této kapitoly je ukázat, že jednopřípadové studie mohou být účelně využity v rámci všech tří koncepcí kauzality, a podpořit tak výchozí tezi této práce. Klíčem ke zjištění, nakolik je daná jednopřípadové studie výhodná pro kauzální vysvětlení politických jevů, je stanovení teoretického kritéria výběru případů. Velká pozornost je zde tedy věnována způsobům, jak vhodně vybírat případy pro analýzu a tím posílit schopnost dosáhnout příčinného vysvětlení v kvalitativním výzkumu.

Vzhledem k rozmanitému konceptuálnímu ukotvení případů v současné politologii, je důležité tento pojem nejprve definovat. Jako zavádějící se například ukázala původní intuitivní definice H. Ecksteina, který případ definoval jako „jev, pro který používáme a interpretujeme pouze jednu hodnotu na každé studované proměnné.“²²³ Tato definice byla kritizována ze strany statistiků, kteří poukazují, že taková metoda vytváří problém nedostatečných stupňů volnosti.²²⁴ Pro validní úsudky musí být počet pozorování vyšší než počet proměnných, což tato definice nesplňuje. Důležitá je ale kritika ze strany kvalitativních metodologů.²²⁵ Ti poukazují na to, že případy obsahují nejen pozorování vztažená na hodnoty studovaných proměnných, ale mohou také obsahovat řadu jednotlivých pozorování příčinného

---

²²¹ GEORGE, Alexander – BENNETT, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MIT Press 2004, s. 137.

²²² RAGIN Ch.: *The Comparative Method*.

²²³ ECKSTEIN, Harry: *Regarding Politics: Essays on Political Theory, Stability, and Change*. Berkeley, University of California Press 1992.

²²⁴ KING, G. – KEOHANE, R. – VERBA, S.: *c. d.*, s. 210.

²²⁵ GEORGE, Alexander – BENNETT, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MIT Press 2004, s. 17.

procesu, na kterých je následně možné ověřovat empirické predikce vyvozené z teorií.

Případ lze pro účely srovnávací politologie lépe definovat jako jednu instanci třídy srovnatelných událostí nebo jevů.²²⁶ Vzhledem k tomu, že „třída událostí nebo jevů“ se vztahuje k teoretickému zájmu výzkumu, představuje případ jasně definovaný aspekt historické události, spíše než samotnou historickou událost. Například revoluce v Československu v roce 1989 je instancí několika tříd událostí (přechod k demokracii, masová mobilizace, rozpad totalitního režimu nebo začátek hospodářské transformace apod.). Relevantní populace případů se tak vztahuje k těmto dílčím a teoreticky zdůvodněným aspektům (např. „srovnání případů *masové mobilizace* v Československu a Rumunsku v roce 1989“), nikoli ke komplexním událostem („srovnání politických procesů v Československu a Rumunsku v roce 1989“). Právě důraz na teoretické ukotvení odlišuje pojetí „případu“ v politologii od „případu“ v historickém výzkumu, který se snaží obsáhnout co nejvíce aspektů jedné dějinné události.

Je důležité zmínit, že případy ve srovnávací politologii nelze redukovat na úroveň národních států. To představuje častý nešvar, který je z teoretického hlediska neobhajitelný. Například T. Landman chápe cíle srovnávací politologie výlučně v tomto jednoduchém pojetí: „*Srovnávací politologie se snaží formulovat teoretické úsudky o politice srovnáváním zemí.*“²²⁷ Lze ale namítnout, že analýza případů může být prováděna i na nižších či vyšších organizačních a teritoriálních úrovních, jako jsou města, vnitrostátní regiony, politické strany nebo nadnárodní obchodní bloky. Pojetí srovnávací politologie jako pouhého studia „cizích zemí“ částečně vychází z akademického oddělení studia domácí a zahraniční politiky, ale taková redukce je metodologicky neobhajitelná a teoreticky nepříliš přínosná. Výchozí analytickou jednotkou ve srovnávací politologii nejsou země, ale obecně případy.

---

²²⁶ GEORGE, A. – BENNETT, A. : *Case Studies and Theory Development*, s. 17-18.

²²⁷ LANDMAN, Todd: *Issues and Methods in Comparative Politics: An Introduction*. Londýn a New York, Routledge 2003, s. 12.

4.1 Typologie jednopřípadových studií

Jednopřípadové studie představují častý způsob organizace kvalitativního výzkumu. Různé typy případových studií však do různé míry naplňují základní požadavky teoretického vysvětlení. Cílem metodologie jednopřípadových studií je proto formulovat principy, na základě kterých může tato metoda přispět ke kauzálnímu vysvětlení. Zásadním principem je v tomto ohledu způsob výběru případu pro analýzu. Ne každý případ, který spadá do dané teoreticky definované populace případů, bude vhodný jako samostatný základ pro jednopřípadovou studii. Některé případy z dané populace výzkumníkovi poskytnou lepší možnost pro kauzální usuzování než jiné případy. Pokud výzkumník explicitně zohledňuje výběrová kritéria, pak postupuje v souladu s *teoretickým výběrem*. Smyslem teoretického výběru případů je maximalizovat vliv výzkumníka na úsudky ohledně platnosti, neplatnosti nebo nedostatečnosti ověřované teorie.

Vycházet při volbě případů z teoretických kritérií nemusí být jediným smysluplným způsobem výběru. Jednopřípadové studie nemusí sloužit pouze jako prostředek ke kauzálnímu usuzování (a většina existujících případových studií takto není koncipována). Je proto důležité odlišit typy případových studií, které odpovídají *neteoretickým výběrovým kritériím*. Na druhé straně (a kvůli názornosti ve formě truismu), pokud bude výběr explicitně od počátku podřízen teoretickým kritériím, budou se výsledky výzkumu lépe vztahovat přímo k teoretickému problému, než by tomu bylo u jiných kritérií.

V tabulce 4.1 jsou shrnuty základní typy případových studií. Pro snazší orientaci v převažující terminologii jsou jejich překrývající se názvy uvedeny i v angličtině podle politologů, kteří je formalizovali.²²⁸ Jednotlivé typy jsou zde roztrženy podle analytických funkcí, které mohou plnit. Je zároveň třeba zdůraznit, že se jedná o ideální typy (konkrétní případová studie může více nebo méně naplňovat funkci daného typu) a že v praktickém výzkumu jsou často jednotlivé funkce kombinovány. První čtyři typy (deskriptivní, interpretující, hypotézy vytvářející, průzkumná) odpovídají *neteoretickým výběrovým kritériím*: výzkumník

²²⁸ LIIPHART, A.: *Comparative Politics and Comparative Method*; ECKSTEIN, H: *c. d.*

svou jednopřípadovou analýzu neprovádí za účelem dosažení kauzálních úsudků. Je jim zde proto věnována menší pozornost a jsou zde tedy podrobněji diskutovány poslední dva typy případových studií (odchylná, rozhodující), které jsou definována na základě teoretických kritérií.

Smyslem *deskriptivních (ateoretických) případových studií* je vyložit zkoumaný jev bez jakýchkoli teoretických ambicí a bez snahy o vysvětlení vztahů mezi proměnnými. Tento typ je tak zcela nevhodný pro tvorbu nebo hodnocení teorií. V analytickém výzkumu však data shromážděná a uspořádaná pomocí deskriptivní případové studie mohou sloužit jako východisko pro následnou analýzu pomocí jiných metod. Jedním z důvodů pro jejich využití může být jejich aplikace v odlišných (např. přípravných) fázích výzkumu, nebo ve výzkumech, jejichž cíle nejsou analytické. Často jsou případové studie používány nikoli za účelem vysvětlení, ale jako způsob deskripce. Je totiž zřejmé, že teoretickému vysvětlení (odpověď na otázky „jak?“ a „proč?“) musí předcházet popis (odpověď na otázku „co?“). Bez znalosti základních prvků toho, *co* analyzujeme, samozřejmě nemůžeme podat uspokojující příčinné vysvětlení.²²⁹ V tomto smyslu tak deskripce přirozeně předchází vysvětlení.

Pro *interpretující případové studie* je charakteristická snaha o aplikaci již existující teorie na konkrétní případ. Nejedná se tedy o ověřování teorie, ale o vysvětlení vybraného jevu pomocí teorie odvozené z jiných srovnatelných případů. Tento typ případové studie tak může zkoumat meze a možnosti aplikovatelnosti dané teorie, která byla původně formulována pro jiné případy. Smyslem interpretujících případových studií je interpretovat konkrétní případ pomocí převládající teorie, resp. aplikovat teoretické poznatky a vztahy zjištěné v jiných případech na zkoumaný případ či více případů řazených vedle sebe. Na rozdíl od deskriptivních případových studií tak jejich autoři používají jednoznačnou teorii. Na druhé straně, metodologický postup je zde *opačný* ve srovnání s kritickým vědeckým přístupem. Výzkumník zde totiž již na počátku předpokládá, že teoretický rámec či hypotéza, ze kterých vychází, platí. Tento předpoklad ale není možné ověřit pomocí analýzy jediného případu a

---

²²⁹ Viz např. BOND, Jon R.: *The Scientification of the Study of Politics: Some Observations on the Behavioral Evolution in Political Science*. The Journal of Politics, 69, 2007, č. 4, s. 899; KING, G. – KEOHANE, R. – VERBA, S.: *c. d.*, s. 44.

ověření tohoto předpokladu často ani není předmětem samotného výzkumu. Cílem interpretujících případových studií proto není ověřovat platnost nebo dostatečnost teorie, ale zjišťovat, do jaké míry jsou pozorování uskutečněná ve zkoumaných empirických případech kongruentní s predikcemi jediné teorie. Jejich přínos pro *vytváření a ověřování* teorií je proto minimální a okrajový. Podle A. Lijpharta je přínos interpretujících případových studií pro teoretické zobecnění nulový.²³⁰

Hypotézy vytvářející případové studie představují typ s vyššími ambicemi než pouhé studie deskriptivní. Výzkumník se zde kromě pouhého popisu sledovaného jevu či události snaží poukázat na souvislosti a pravidelnosti, které vysvětluje pomocí ad hoc hypotéz. Jejich platnost však musí být posouzena teprve pomocí jiných metod. Naopak *průzkumná případová studie* představuje předběžný proces testování hypotéz(y) na jediném případě, jehož cílem je zjistit, zda je užitečné provádět ověřování této hypotézy na dalších případech a pomocí dalších metod. Oba tyto typy představují důležité funkce, které jednopřípadové studie plní a které výzkumníci využívají. Podobně jako u prvních dvou typů však nepřispívají k samotnému kauzálnímu vysvětlení, nebo přispívají pouze okrajově.

Častým kritériem pro výběr případů je čistě empirický výběr. Jedná se kritérium, kdy zkoumané případy jsou pro výzkumníka z nějakého neteoretického důvodu jednoduše zajímavé. Výzkumník zde může být motivován takovými ohledy, jako je faktické bohatství výzkumných dat v jednom konkrétním kontextu²³¹ nebo dostupností dat v konkrétním případě (ve srovnávacím politologickém výzkumu často spojené se znalostí jazyka země, o níž je výzkum prováděn). Takový výběr však bude s velkou pravděpodobností trpět nízkou validitou získaných výsledků²³² a velmi problematickou možností teoretického zobecnění. Neteoretická kritéria výběru případů jsou často motivována vnějšími faktory jako je relevance pro zadavatele výzkumu, subjektivní důraz a zájem výzkumníka, provedení případové studie jako jedné z několika fází výzkumného projektu, který využívá jiné metody. Výzkumníkovi pak často nezbyvá než učinit kompromis mezi teoretickým přínosem a jinými ohledy či motivy. Seznámení se s teoretickými výběrovými kritérii může

---

²³⁰ LIJPHART, A.: *Comparative Politics and Comparative Method*, s. 692.

²³¹ VAN EVERA, S. c. d., s. 79.

²³² KUBÁTOVÁ, H.: c. d., s. 158.

pomocí podobný konflikt zmenšit, v lepším případě pak kombinovat lepší prvky z obou světů. Z těchto důvodů jsou teoretická kritéria výběru nadřazena jak kritériím interpretativním a ateoretickým, tak empirickým.

Tab. 4.1 Typologie případových studií

	Název	Lijphart (1971)	Eckstein (1992)
1	Deskriptivní	atheoretical	configurative- ideographic
2	Interpretující	interpretative	disciplined- configurative
3	Hypotézy vytvářející	hypothesis-generating	heuristic
4	Průzkumná	-	plausibility probe
5	Odchylná (odchylná od korelace, odchylná od nutných či postačujících podmínek)	deviant	-
6	Rozhodující (nejpravděpodobnější, nejméně pravděpodobná)	theory-confirming, theory-infirming	crucial (most likely, least likely)

Zdroj: adaptováno na základě GEORGE, Alexander – BENNETT, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MIT Press 2004, s. 213; LIJPHART, Arend: *Comparative Politics and the Comparative Method*. The American Political Science Review, 65, 1971, č. 3, s. 682–693; ECKSTEIN, Harry: *Regarding Politics: Essays on Political Theory, Stability, and Change*. Berkeley, University of California Press 1992; BERG-SCHLOSSER, Dirk – STAMMEN, Theo: *Úvod do politické vědy*. Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 2000, s. 134.

Na druhé straně, metoda případové studie může být více než způsobem více či méně systematického hromadění faktů. Argumenty, že případové studie mohou významně přispět vytváření, ale také testování politologických teorií, nejsou nijak nové.²³³ Tato kapitola se proto snaží systematizovat a typologizovat jednotlivé typy jednopřípadových studií, jejichž logické postupy umožňují, aby přispěly ke kauzálnímu vysvětlení. Podobně jako u srovnávacích metod je i zde klíčovým metodologickým prvkem zdůvodněný výběr případů.

4.2 Výběr případů pro kauzální vysvětlení

Výjimku z pravidla o neužitečnosti jednopřípadových studií pro ověřování a hodnocení kauzálních hypotéz představují poslední dva typy (5 a 6). Jak *odchylné případové studie*, tak *rozhodující případové studie* byly úspěšně použity pro vyvrácení, potvrzení či doplnění hypotéz.²³⁴ Protože jejich využití může být legitimní z hlediska kauzální analýzy, je těmto dvěma metodám dále věnována pozornost. Jejich význam může být o to větší, pokud jsou ve výzkumu kombinovány s dalšími typy metod.

4.2.1 Odchylné případové studie

Často doporučovaným výběrovým kritériem pro jednopřípadové studie jsou odchylné případy. Odchylné případové studie představují analýzy jediného případu,

---

²³³ LIJPHART, A.: *Comparative Politics and Comparative Method*; BENNETT, Andrew – ELMAN, Colin: *Complex Causal Relations and Case Study Methods: The Example of Path Dependence*. *Political Analysis*, 14, 2006, 250-267; FLYVBJERG, Bent: *Five Misunderstandings About Case-Study Research*. *Qualitative Inquiry*, 12, 2006, č. 2, s. 219-245; GERRING, John: *Case Study Research. Principles and Practices*. Cambridge, Cambridge University Press 2007.

²³⁴ ECKSTEIN, Harry: *Regarding Politics: Essays on Political Theory, Stability, and Change*. Berkeley, University of California Press 1992; LIJPHART, Arend: *Comparative Politics and the Comparative Method*. *The American Political Science Review*, 65, 1971, č. 3, s. 682–693; KOŘAN, Michal: *Jednopřípadové studie*. In: DRULÁK, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008, s. 29-61; ROGOWSKI, Ronald: *The Role of Theory and Anomaly in Social-Scientific Inference*. *American Political Science Review*, 89, 1995, č. 2, s. 467–470.

o němž je známo, že se v něm hodnoty zkoumané závisle proměnné odchylní od zavedeného zobecnění. Jedná se tedy o takové případy, které nejsou dobře vysvětleny pomocí stávající teorie. Toto kritérium vychází z předpokladu, že důsledek musel být způsoben dosud neznámými příčinami a že analýza odchylného případu pomůže tyto příčiny identifikovat.²³⁵ Cílem odchylných případů je pak zdůvodnit tuto odchylku a identifikovat další nezávisle proměnné, které mohou přispět k jejímu vysvětlení. Názory na analytickou užitečnost odchylných případových studií se však liší. A. Lijphart poukazuje na to, že odchylné případy mohou pouze zeslabit či modifikovat původní hypotézu, která navíc musí být následně ověřována na větším počtu případů.²³⁶ Naproti tomu Ronald Rogowski zdůrazňuje, že analýza anomálních případů je klíčová pro formulaci a ověřování společenskovedních teorií: „*Silná, deduktivní, vnitřně konzistentní teorie ve srovnávací politologii může být vážně oslabena i jediným značně protikladným pozorováním.*“²³⁷

Identifikaci odchylného případu lze provést dvěma způsoby, buď na základě deduktivního postupu, nebo induktivně. V rámci prvního postupu je zkoumána teorie či hypotéza, ze které výzkumník vyvodí empirické predikce pro konkrétní případy. Predikcemi se zde rozumí především předpovědi o hodnotách proměnných v situaci, kdy je hypotéza platná. Výzkumník se proto snaží identifikovat případ, jehož hodnoty proměnných *neodpovídají* (nejsou kongruentní s) hodnotám, které předpovídá daná teorie. Druhým, spíše induktivním, způsobem je identifikace odchylných případů na základě empirického zobecnění. Východiskem zde může být provedení předběžné statistické analýzy (v případě většího počtu případů, na které se ověřovaná hypotéza vztahuje) nebo kvalitativní srovnání hodnot proměnných u menšího počtu případů. V rámci předběžné statistické analýzy mohou být odchylné případy definovány jako pozorování s nejvyššími reziduálními hodnotami. Rezidua pak představují naměřené rozdíly mezi pozorovanou a odhadnutou hodnotou závisle

---

²³⁵ LIJPHART, Arend: *Comparative Politics and the Comparative Method*. The American Political Science Review, 65, 1971, č. 3, s. 692; VAN EVERA, Stephen. *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca, Cornell University Press 1997, s. 86; FLYVBJERG, Bent: *Five Misunderstandings About Case-Study Research*. Qualitative Inquiry, 12, 2006, č. 2, s. 230.

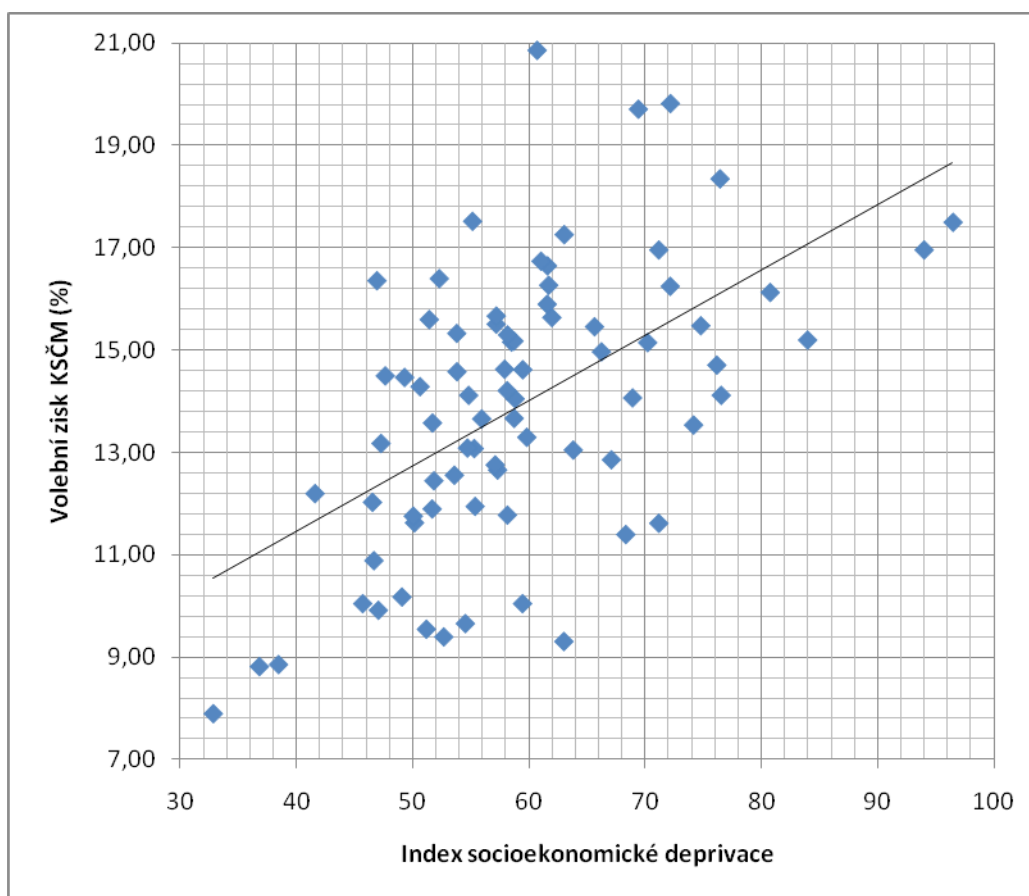
²³⁶ LIJPHART, A.: *Comparative Politics and the Comparative Method*, s. 692.

²³⁷ ROGOWSKI, Ronald: *The Role of Theory and Anomaly in Social-Scientific Inference*. American Political Science Review, 89, 1995, č. 2, s. 470.

proměnné v daném modelu. K modelování vztahu mezi proměnnými a tím i k určení odchylných případů lze využít jednoduchý lineární regresní model.

Politologickým příkladem může být výzkum, jehož cílem je nalézt příčiny volebního úspěchu Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM) v roce 2006 z hlediska regionálního rozložení její volební podpory. Hodnoty nezávisle proměnné a závisle proměnné (procentuální volební podíl pro KSČM) jsou měřeny na úrovni 77 českých okresů. Jako hlavní hypotézu vysvětlující variaci v hlasování pro KSČM je možné zvolit úroveň socioekonomické deprivace v jednotlivých okresech. Tato hypotéza by měla být nekontroverzní vzhledem k levicovému charakteru strany, který si zakládá na volební mobilizaci ekonomicky znevýhodněných voličů, vzhledem k jejímu antagonickému přístupu vůči ekonomické transformaci od počátku 90. let, ale i vzhledem k jejímu protestnímu charakteru v rámci stranického systému. Předpokládáme tedy, že KSČM bude nadprůměrně úspěšná v okresech, které jsou nejvíce ekonomicky znevýhodněny a naopak neúspěšná v ekonomicky nejrozvinutějších okresech. Ukazatelem nezávisle proměnné (socioekonomická deprivace) je index vytvořený ze dvou ukazatelů (ISD). Těmito ukazateli jsou míra nezaměstnanosti a podíl živnostníků (OSVČ, v procentech v okrese), která představuje dynamiku ekonomické aktivity. Předpokládáme, že čím vyšší míra nezaměstnanosti a čím nižší podíl OSVČ, tím vyšší bude hodnota okresu na indexu socioekonomické deprivace.

Graf 4.2 Identifikace odchylných případů (příčiny volebního úspěchu KSČM)

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat z volebního serveru ČSÚ www.volby.cz, ČSÚ.

Graf 4.2 zobrazuje vztah mezi ISD a volebním ziskem KSČM v jednotlivých okresech společně s regresní přímkou. I z něj je zřejmé, že existuje pozitivní korelace mezi hodnotami ISD a úspěchem KSČM v českých okresech a že tedy ověřovaná hypotéza byla probabilisticky potvrzena. Na druhé straně ale graf ukazuje, že některé případy (okresy) jsou značně vzdálené od lineární spojnice trendu. Tyto okresy je pak možné považovat za odchylné případy. I zběžným pohledem lze z grafu zjistit, že jediný okres, ve kterém KSČM získala více než 20 procent hlasů, je zároveň

nejvíce vzdálený od regresní přímky. Jedná se o okres Tachov, v němž strana uspěla se ziskem 20,86 % hlasů.

V rámci lineárního regresního modelu je vliv socioekonomické deprivace statisticky významný na hladině významnosti $p < 0,05$ ($p = 0,022$). Tato nezávisle proměnná vysvětluje 30 % variance v hodnotách závisle proměnné ($R^2 = 0,303$). Regresní model lze vyjádřit pomocí rovnice (1):

$$Y = \alpha + \beta X + \epsilon \quad (1)$$

V rovnici (1) představují parametry α konstantu (hodnotu Y, když X se rovná 0) a β regresní koeficient (udává, o kolik se změní hodnota Y, když se hodnota X změní o jednu jednotku). Chyba ϵ se vypočítá na základě reziduálních hodnot všech pozorování. Cílem pro nalezení odchylných případů je pak rozdíl mezi pozorovanou hodnotou závisle proměnné (Y) a modelem odhadnutou hodnotou ($\hat{Y}$) v jednotlivých případech. Pro tuto regresní rovnici byly vypočítány následující hodnoty (2):

$$\hat{Y} = 6,345 + 0,128X \quad (2)$$

Pokud do rovnice dosadíme hodnotu nezávisle proměnné (ISD) v okrese Tachov (ISD = 60,7 na stupnici 0 až 100), můžeme vypočítat odhadnutou hodnotu.

$$\hat{Y} = 6,345 + 0,128 * 60,7 \quad (3)$$

$$\hat{Y} = 14,115 \quad (4)$$

Následně můžeme konstatovat, že v okrese Tachov je volební podpora pro KSČM o 6,745 procentních bodů (20,86 – 14,115) vyšší, než hodnota, kterou předpovídá hypotéza o socioekonomické deprivaci. (Ze srovnání reziduálních hodnot u všech okresů pak vyplývá, že reziduální hodnota u okresu Tachov je opravdu nejvyšší.) Jinými slovy, i když se potvrdila hypotéza, že míra socioekonomické deprivace okresů má pozitivní vliv na volební úspěch pro KSČM, existují okresy, v nichž volební zisk pro tuto stranu musí být vysvětlen i dalšími faktory. Přestože byl okres Tachov pouze průměrně ekonomicky postižen a ověřovaná hypotéza by tedy předvíдалa pouze průměrně velký zisk pro KSČM, tato strana zde získává více hlasů (dokonce nejvíce ze všech českých okresů). Z hlediska výběrového kritéria odchylných případů je tedy okres Tachov logickou volbou jako samostatná případová studie.

Pro další analýzu a formulaci doplňujících hypotéz je zajímavé zjistit, které další případy se nejvíce odchylojí od zjištěné pravidelnosti, a zda je možné u nich odvodit jednotné geografické kritérium. V této souvislosti je zřejmě důležité zjištění, že Tachov se nachází v bývalém německy osídleném pohraničí a že i další „sudetské“ okresy vykazují podobně vysoké pozitivní reziduální hodnoty. Na jedné straně je možné statisticky ověřit doplňující hypotézu, že volební úspěch KSČM bude, *ceteris paribus*, vyšší v sudetských, než v nesudetských okresech.²³⁸ Na druhé straně ale bude velmi obtížné pomocí statistické analýzy odpovědět na otázku, *proč tomu tak je*. Právě na tuto teoretickou otázku bude výhodnější odpovědět prostřednictvím kvalitativních metod, zejména pak metodou odchylné případové studie.

Mezi možné příčiny, které by v této souvislosti mělo být možné kvalitativně ověřit, patří historické faktory komunistického úspěchu v pohraničí, zejména s ohledem na kritické období v letech 1945 a 1946. K možným hypotézám vysvětlujícím nadprůměrnou oblibu komunistické strany v bývalých Sudetech lze zařadit významný podíl KSČ na redistribuci německého majetku českým

---

²³⁸ KOUBA, Karel: *Prostorová analýza českého stranického systému. Institucionalizace a prostorové režimy*. Sociologický časopis, 43, 2007, č. 5, s. 1017–1037.

přistěhovalcům do pohraničí po roce 1945,²³⁹ ideologický obrat KSČ směrem k protiněmeckému nacionalismu po roce 1945²⁴⁰ a kontinuita tohoto postoje v současné KSČM, nebo generační předávání politických preferencí ve formě politické socializace.²⁴¹ Pro vyvrácení, přijetí nebo doplnění těchto hypotéz je možné použít řadu kvalitativních technik sběru dat od historické analýzy archivních pramenů po metody orální historie, obsahové analýzy a podobně.

Výhodou odchylných případů je možnost přispět k formulaci nového teoretického vysvětlení či doplnění nebo nahrazení stávající teorie. V těchto ohledech bude výběr odchylného případu teoreticky nadřazený výběru případu, o němž je známo, že hodnoty relevantních proměnných zcela odpovídají dosavadním teoretickým předpokladům (například Praha či Karviná v tomto příkladu). Odchylná případová studie může přispět k lepšímu pochopení kauzálních souvislostí a může významně posunout stav teoretického poznání důležitých společenských jevů.

4.2.2 Případy odchylné od nutných podmínek

Výběr teoreticky zajímavých odchylných případů však nemusí odpovídat pouze korelačnímu kritériu. Kvalitativní výzkum často pracuje s odlišnou koncepcí příčinnosti, než je tomu u statistiky. Standardy pro zamítnutí či potvrzení hypotézy se tedy budou lišit v závislosti na charakteru hypotézy. Kvalitativní výzkumy tak často pracují s hypotézami stanovujícími nutné či postačující podmínky. Ověření jejich platnosti se následně odehrává na komparativním základě. Protože nutné a postačující podmínky jsou často chápány deterministicky, nalezení jediného odchylného případu může významně podkopat důvěru v takovou hypotézu. V deterministickém smyslu představuje jediný odchylný případ falzifikaci takové

---

²³⁹ RADVANSKÝ, Zdeněk: *The Social and Economic Consequences of Resettling Czechs into Northwestern Bohemia, 1945–1947*. In: THER, Phillip – SILJAK, Anna (eds.): *Redrawing Nations. Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944–1948*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers 2001, s. 243.

²⁴⁰ RUPNIK, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia 2002, s. 191-198.

²⁴¹ Srov. KOUBA, K.: *Prostorová analýza*, s. 1032-1034.

hypotézy.²⁴² Rozvolnění takového deterministického předpokladu pak vede ke snížení standardů pro zamítnutí hypotézy.

Standardy pro identifikaci odchylných případů jsou znázorněny v tabulkách 4.3 a 4.4. U nutné podmínky platí, že jediná kombinace hodnot proměnných X a Y, která by falzifikovala hypotézu, že X je nutnou podmínkou pro Y, jsou případy s absencí X a přítomností Y. Naopak u postačující podmínky platí, že pouze případy a absencí Y, ale s přítomností X vyvrátí postačující podmínku. Pokud se případy vyskytnou v jakékoli ze tří zbylých logicky možných kombinací hodnot X a Y, pak budou danou hypotézu buď potvrzovat, nebo budou z hlediska jejího ověření irelevantní.

Tab. 4.3 Odchylné případy k hypotéze „X je nutnou podmínkou pro Y“

	X = 0	X = 1
Y = 1	<i>Vyvracející (odchylné) případy</i>	
Y = 0		

Zdroj: sestaveno autorem.

Tab. 4.4 Odchylné případy k hypotéze „X je postačující podmínkou pro Y“

	X = 0	X = 1
Y = 1		
Y = 0		<i>Vyvracející (odchylné) případy</i>

Zdroj: sestaveno autorem.

²⁴² CLARK, William Roberts – GILLIGAN, Michael J. – GOLDBER, Matt: *A Simple Multivariate Test for Asymmetric Hypotheses*. Political Analysis, 14, 2006, č. 3, s. 317.

Možnosti identifikace odchylného případu k nutné podmínce ilustrujeme na kvalitativním výzkumu H. Halea, který se snažil vysvětlit podmínky vedoucí k rozpadu federací, nebo naopak k jejich přežití.²⁴³ Soustředil se přitom pouze na jeden typ federace, tzv. etnofederální státy. Ty jsou vymezeny vůči federacím postaveným primárně na občanském základě (např. USA, Austrálie). Následně vyděluje dva typy etnických federací (nezávisle proměnná, X), jejichž *všechny* empiricky existující případy ve světovém srovnání zahrnul do své analýzy. Jeden typ etnofederace obsahuje tzv. dominantní etnický region (*core ethnic region*), který představuje federální jednotku obsahující většinu populace celé federace²⁴⁴ a je ztotožněný převážně s jedním etnikem. Československo tak představovalo etnofederaci s dominantním etnickým regionem kvůli početní dominanci etnický českého regionu. Naopak například Kanada postrádá dominantní etnický region, protože většinové etnikum je rozděleno v několika provinciích – federálních jednotkách. Studovanou závisle proměnnou, opět nominální dichotomickou, je pak skutečnost, zda došlo k rozpadu etnofederace, nebo nikoli. Rozpad přitom může nabývat velmi odlišných forem, od občanské války, přes celkový státní kolaps, až po nenásilné rozdělení etnofederace.

Hale vychází z teoretického předpokladu, že etnofederace s dominantním etnickým regionem budou ze tří hlavních důvodů náchylnější k rozpadu, než etnofederace, jejichž institucionální nastavení podobný region postrádá.²⁴⁵ Existence takového regionu zvyšuje pravděpodobnost vzniku situace duální moci, kdy si jak centrální federální vláda, tak vláda dominantního etnického regionu nárokují svrchovanost. Tyto nároky jsou však protikladné a hrozí vyústěním v politickou krizi. Přítomnost takového regionu dále omezuje schopnost centrální vlády zaručit bezpečnost menšinovým etnickým regionům. Třetím důvodem je pak zostřené „kolektivní představování“ odlišné národní identity etnika z dominantního regionu. Etnicky motivovaná identitární mobilizace bude mít naopak ztížené podmínky v situaci, kdy dominantní etnikum je rozčleněno na více administrativních jednotek.

²⁴³ HALE, Henry: *Divided We Stand. Institutional Sources of Ethnofederal State Survival and Collapse*. *World Politics*, 56, 2004, č. 1, s. 165–193.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 169.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 172-178.

Tab. 4.5 Příčiny rozpadu etnofederálních států

	Nepřítomnost dominantního etnického regionu (X=0)	Přítomnost dominantního etnického regionu (X=1)
Rozpad etnofederace (Y=1)	-	Československo (1990-92), Mali (1960), SSSR (1990-91), Nigérie (1. republika 1960-66), Pákistán (1970-71), Jugoslávie (1990-91)
Přežití etnofederace (Y=0)	Kanada (1867-), Švýcarsko (1848-), Nigérie (2. a 3. republika), Etiopie (1995-), Indie (1956-), Nigérie (4. republika 1999-), Rusko (1991-), Španělsko (1979-)	Belgie (1993-), Tanzánie (1992, 1995-), Indonésie (1949-1950), Pákistán (1985-99), Srbsko a Černá Hora (1992, 1999-)

Zdroj: sestaveno na základě HALE, Henry: *Divided We Stand. Institutional Sources of Ethnofederal State Survival and Collapse*. World Politics, 56, 2004, č. 1, s. 179.

Z metodologického hlediska je pak možné Haleovu hypotézu a výzkumné závěry formulovat ve formě nutné podmínky: *přítomnost dominantního etnického regionu je nutnou podmínkou rozpadu etnofederace*. Jak je patrné z tabulky 4.5, dostupná data bezesbytku tuto hypotézu potvrzují. Existuje řada etnofederací, které se nerozpadly. To, jestli v nich ale byl či nebyl přítomný dominantní etnický region, je z hlediska testování nutné podmínky irelevantní. Důležité je, že empiricky pozorujeme případy, v nichž přítomnost dominantního etnického regionu byla doprovázena etnofederálním kolapsem, ale že nepozorujeme žádné případy, v nichž ke kolapsu nedošlo. Všechny etnické

federace, které se zhroutily, obsahovaly dominantní etnický region. Jinými slovy, dominantní etnický region je *nutnou podmínkou* rozpadu etnofederace. Sám Hale ale explicitně zdůrazňuje, že přítomnost dominantního etnického regionu není *postačující* příčinou federálního kolapsu.²⁴⁶ Jejich přítomnost spíše zvyšuje pravděpodobnost, že k takovému kolapsu dojde, protože zvyšuje jejich zranitelnost v kontextu vnějších šoků, etnických konfliktů nebo jiných typů krizí, kterým musí státy čelit. Jediný způsob, jak identifikovat odchylný případ, který by vyvrátil takovou hypotézu, by tedy bylo nalézt případ etnofederace bez dominantního etnického regionu, která se rozpadla. Z hlediska hypotézy s nutnou podmínkou je proto nutné znovu zdůraznit částečně neintuitivní závěr, že případy s dominantním regionem ($X=1$), které se nerozpadly ($Y=0$), tedy v případy vpravo dole v tabulce 4.5, *nefalzifikují* tuto hypotézu. To ale nemusí znamenat, že tyto případy jsou z teoretického hlediska bezcenné. Je například možné pomocí detailní kvalitativní analýzy zkoumat, zda se v nich rovněž odráží logika kauzálního argumentu. Z existujících etnofederací se zde objevují pouze Tanzánie a Belgie, která však v současnosti zažívá politickou krizi federalismu se stále zřetelnější alternativou rozpadu země. Dvě etnofedearce s dominantním etnickým regionem (Pakistán a Indonésie) změnilly svou státní formu na unitární bez celkového kolapsu země. Federace Srbska a Černé Hory pak bezezbytku potvrdila kauzální (a prediktivní?) logiku Haleova argumentu, když se rozpadla dva roky po publikaci tohoto výzkumu.

4.2.3 Případy odchylné od postačujících podmínek

Výběr případů odchylných od hypotézy formulující *postačující podmínku*, je možné ukázat na tzv. teorii demokratického míru. Z té vyplývá hypotetické očekávání, že demokracie navzájem neválčí, tedy, že přítomnost demokratické dyády zemí je postačující podmínkou pro neválčení. Na rozdíl od testování nutné podmínky zde odchylné případy představují případy, v nichž, je přítomna příčina ($X = 1$), ale není přítomen důsledek ($Y = 0$). V rámci této hypotézy se tedy jedná o případy demokratických dvojic zemí, které navzájem vedly válku.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 184-185.

Někteří výzkumníci pak tuto hypotézu modifikují a navrhují, že stejně dobrým testem této teorie je skutečnost, zda k válce mezi demokraciemi za daných podmínek dojít *mohlo* (že se tedy zkoumané případy ocitly na pokraji války, tzv. „*near misses*“). Příkladem takového postupu je záměrný výběr právě takových případů za účelem falzifikace teorie demokratického míru.²⁴⁷ Ch. Layne vybírá čtyři případy moderních konfliktů mezi demokratickými velmocemi: konflikt mezi USA a Velkou Británií v roce 1861 („aféra Trent“), tzv. Venezuelskou krizi mezi USA a Velkou Británií v letech 1895-1896, konflikt o Fašodu mezi Francií a Velkou Británií v roce 1898 a krizi v Porúří mezi Francií a Německem v roce 1923. Autor pomocí techniky sledování procesů vyvozuje konkrétní empirické predikce (hypotézy) vyvozené zde dvou soupeřících teorií,²⁴⁸ idealistické, která odpovídá právě logice teorie demokratického míru, a realistické, která poukazuje na to, že chování států v mezinárodním systému nemůže být vysvětleno jejich domácím politickým uspořádáním a otázka, zda jsou státy demokratické či nikoli je tak irelevantní pro vysvětlení mezinárodních konfliktů. Následně je platnost těchto hypotéz kvalitativně ověřována na základě těchto čtyř případů. Pokud tedy platí teorie demokratického míru, pak bychom v těchto případech měli pozorovat omezující vliv institucionálních překážek ke konfliktnímu jednání politických elit a efekt kulturních a ideologických norem, které jsou vlastní demokratickým zemím (např. prostřednictvím vlivu spíše pacifistického veřejného mínění). Layne však argumentuje, že tyto proměnné nehrály roli ve vysvětlení, proč všechny čtyři spory nepřerostly ve válku. Naopak ukazuje, že tyto proměnné měly opačné hodnoty, než by předvíдалa teorie demokratického míru. Například při Fašodské krizi čelili britští politici tlaku demokratického veřejného mínění, které případný válečný střet s Francií *podporovalo*.²⁴⁹ Layne tak uzavírá, že proměnné vyvozené z teorie demokratického míru neměly žádnou rozeznatelnou roli při vysvětlení důsledků těchto krizí a že její „*kauzální logika má jen minimální explananční sílu*“.²⁵⁰ Kloní se tak k realistickému vysvětlení rozuzlení všech čtyř sporů.

---

²⁴⁷ LAYNE, Christopher: *Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace*. International Security, 19, 1994, č. 2, s. 5-49.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 7.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 31.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 38.

Z metodologického hlediska se přitom jedná o velmi silnou výzkumnou strategii. Autor správně vybírá takové případy, které jsou relevantní pro ověření hypotézy demokratického míru, tedy případy demokratických zemí ($X=1$), které spolu (téměř) válčily ($Y=0$). Z hlediska asymetričnosti studované hypotézy je třeba paralelně jako u nutných podmínek zdůraznit, které případy by tuto hypotézu ani nepotvrdily, ani nevyvrátily. Jednalo by se o případy nedemokratických zemí ($X=0$), které spolu neválčily ($Y=1$). Význam výběru těchto čtyř konkrétních případů je dále posílen tím, že se jedná o výběr na základě pravděpodobnosti výchozích teorií. Zatímco tyto případy představují „lehký test“ pro teorii demokratického míru, představují „těžký test“ pro soupeřící realistickou teorii.²⁵¹ Toto výběrové kritérium ve formě nejpravděpodobnějších a nejméně pravděpodobných případů je rozpracováno v samostatné podkapitole.

Obecně lze konstatovat, že výhodou výběrového kritéria odchylných případových studií od nutných a postačujících podmínek je to, že několik málo případů nebo dokonce jediný případ může významněji přispět k testování hypotézy než je tomu u hypotézy stanovující korelační kritérium.²⁵² Nalezení odchylného případu, který neodpovídá hypotéze, že X je nutnou podmínkou pro Y , může značně oslabit původní teorii. Stejně tak je tomu v případě, že hypotéza postuluje postačující podmínku. Analýzou případu odchylného od hypotézy stanovující nutnou nebo postačující podmínku je tedy původní teorie falzifikována s vyšší pravděpodobností, než u hypotézy stanovující korelační kritérium.

Na druhé straně je možné identifikovat dva hlavní potenciální problémy při použití takového výběrového kritéria: možnost probabilistického pojetí nutných a postačujících podmínek a zúžený prostor pro falzifikaci. B. Braumoeller a G. Goertz například navrhují, že nutné a postačující podmínky v sociálněvědním výzkumu by neměly být chápány deterministicky, jednak kvůli tomu, že tento ontologický předpoklad je pro výzkum sociální reality neudržitelný a jednak kvůli možnosti měřicí chyby.²⁵³ Je totiž možné hovořit o *téměř* nutných (či postačujících)

---

²⁵¹ Tamtéž, s. 7.

²⁵² LEVY, Jack S.: *Qualitative Methods and Cross-Method Dialogue in Political Science*. *Comparative Political Studies* 40, 2007, č. 2, s. 201.

²⁵³ BRAUMOELLER, Bear F. – GOERTZ, Gary: *The Statistical Methodology of Necessary Conditions*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory,*

podmínkách. Úsudek, nakolik je empiricky pozorované rozdělení případů konzistentní s formulací hypotézy o nutné podmínce, je pak učiněn na základě porovnání počtu případů, kde je nutná podmínka přítomna a k důsledku došlo, s počtem (odchylných) případů, kde je nutná podmínka nepřítomna, ale k důsledku došlo rovněž. Míru takové konzistence i její statistické významnosti je možné vyjádřit na základě příslušných statistických technik. Rozpracování tohoto postupu nejen pro nominální proměnné, ale i pro kontinuální měřítka ve formě fuzzy množin, pak poskytl Ch. Ragin.²⁵⁴ Na tomto základě by pak bylo možné pozorovat odchylný případ a přesto přijmout platnost hypotézy ohledně nutné podmínky. Záleželo by však na početním zastoupení takových případů. To samozřejmě může představovat problém v okamžiku, kdy je analyzován jediný případ.

S tímto problémem pak souvisí i druhý problém. Hypotézy formulované ve formě nutných a postačujících podmínek snižují prostor pro falzifikaci. Jak je patrné i z tabulek 4.3 a 4.4, tyto hypotézy budou obsahovat pouze polovinu potenciálních falzifikátorů ve srovnání s korelačními hypotézami. Z hlediska principu falzifikace nejsou hypotézy formulující nutné a postačující podmínky jako možné příčiny natolik empiricky smělé jako korelační (symetrické) hypotézy. Lze však argumentovat, že právě takový stav spíše odpovídá podmínkám společenských věd, kde jsou málokdy formulovány obecné a smělé hypotézy s velkým počtem potenciálních falzifikátorů.

4.2.4 Nejpravděpodobnější jednopřípadové studie

Další výběrové kritérium není odvozeno od empirického zobecnění, jako je tomu u odchylných případových studií, ale od pravděpodobnosti, že ověřovaná teorie je platná. Dva zrcadlově obrácené postupy (nejpravděpodobnější a nejméně pravděpodobné případové studie) lze souhraně označit jako rozhodující případové

Methodology, and Applications. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 197-223.

²⁵⁴ RAGIN, Charles C.: *Fuzzy-Set Analysis of Necessary Conditions*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 179-223.

studie (*crucial case studies*). Pro *rozhodující případové studie* jsou případy vybrány na základě tohoto, s jakou pravděpodobností vyvrátí či potvrdí zkoumanou teorii. Vzhledem k tomu, že takový způsob výběru je odvozený z teorie pravděpodobnosti a bayesovské analýzy, bývá označován jako „intuitivně bayesovský“.²⁵⁵ Spíše než o vědomé používání statistických operací se zde jedná o to, že kvalitativní výzkumníci činí v průběhu výzkumu rozhodnutí, která se bayesovské perspektivě podobají.²⁵⁶ Základem pro bayesovské usuzování je předpoklad, že ne všechny případy budou mít stejnou váhu pro ověřování dané teorie a že váha empirických důkazů musí být posuzována vzhledem k předchozím (apriorním) teoretickým očekáváním.²⁵⁷ Z hlediska pravděpodobnosti teorie následně H. Eckstein formuloval dva typy rozhodujících případových studií.²⁵⁸ *Nejpravděpodobnější* je takový případ, který musí téměř určitě odpovídat teorii, pokud má být teorie vůbec považována za schopnou vysvětlit některé případy. Neschopnost teorie takový případ vysvětlit významně podkope důvěru k takové teorii. Naopak obtížný test pro teorii představuje *nejméně pravděpodobný* případ, u něhož je nejmenší pravděpodobnost, že teorie bude správná. Oba typy představují zrcadlově obrácené protipóly (každý nejvíce pravděpodobný případ lze přeformulovat na nejméně pravděpodobný a opačně podle toho, zda je zvažována pravděpodobnost výchozí nebo nulové hypotézy).

Jako zajímavý příklad výběru nejpravděpodobnější případové studie lze uvést testování teorie sociálního kapitálu a občanské společnosti. Jedná se o „neo-tocquevilleskou“ teorii R. Putnama, která se snaží vysvětlit efektivitu státních institucí a obecně kvality demokratického vládnutí s poukazem na rozvinutost občanské společnosti.²⁵⁹ Příkladem práce, která se snaží zpochybnit Putnamovu teorii je případová studie zkoumající zapojení občanské společnosti v jediném případě,

---

²⁵⁵ McKEOWN, Timothy J.: *Case Studies and the Statistical Worldview: Review of King, Keohane, and Verba's Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. International Organization, 53, 1999, č. 1, s. 180; GERRING, John: *Is There a (Viable) Crucial-Case Method?* Comparative Political Studies, 40, 2007, s. 231-253.

²⁵⁶ Pro detailní diskusi použití bayesovského přístupu v kvalitativní analýze viz DION, Douglas: *Evidence and Inference in the Comparative Case Study*. Comparative Politics, 30, 1998, č. 2, s. 127-145; GEDDES, Barbara: *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor, University of Michigan Press 2003, s. 114-117.

²⁵⁷ LEVY, Jack S.: *Qualitative Methods and Cross-Method Dialogue in Political Science*. Comparative Political Studies 40, 2007, č. 2, s. 202.

²⁵⁸ ECKSTEIN, H.: *c. d.*

²⁵⁹ PUTNAM, Robert: *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, Princeton University Press 1993.

v období meziválečné německé Výmarské republiky.²⁶⁰ Německo je v této souvislosti opravdu možno považovat za „těžký test“ (tough test) Putnamovy teorie; těžší než výběr jiné země. Vzhledem k naprostému selhání demokratických mechanismů a nastolení brutálního totalitního systému v roce 1933 by každá teorie, která se snaží vysvětlit fungování a udržení demokratických institucí, měla být schopna tuto skutečnost objasnit. Teorii, která tohoto schopna není, můžeme s větší pravděpodobností zamítnout nebo doplnit. S. Bermanová se zabývá vývojem občanské společnosti od dob vilémovského Německa po meziválečné období demokratického experimentu. Všimá si přitom, že na rozdíl od predikcí Putnamovy teorie lze v Německu od poloviny 19. století pozorovat rozmach spolkové činnosti, která byla současníky karikována jako *Vereinsmeierei*. Dále pak Bermanová upozorňuje, že mobilizační strategie NSDAP byla na přelomu 20. a 30. let záměrně zacílená na systematickou personální a ideologickou infiltraci do zájmových sdružení, dobrovolných asociací či profesních organizací.²⁶¹ Ty pak hrály významnou úlohu v politickém životě Výmarské republiky a v mnoha ohledech ve svém působení suplovaly funkce slabě institucionalizovaných politických stran. V tomto smyslu pak vospělá německá občanská společnost nejenže nepřispěla k udržení křehké demokracie, ale vysoká úroveň sociálního kapitálu dokonce pomohla demokratickým systém zlikvidovat.

Z metodologického hlediska lze význam této rozhodující případové studie odvodit následovně. Z Putnamovy teorie vyplývá hypotéza (H_1), že rozvinutá občanská společnost přispívá k rozvoji a udržení demokracie. Alternativní hypotéza (H_2) pak stanovuje, že občanská společnost je pro demokracii nedostatečná a v určitých podmínkách dokonce škodlivá. Bayesovská analýza vychází z odhadu počátečních (*prior probabilities*) pravděpodobností obou hypotéz. Vzhledem k rozsáhlé popularitě a velkému množství testů Putnamovy teorie můžeme říci, že počáteční pravděpodobnost jeho hypotézy je poměrně vysoká (např. $P(H_1) = 0,8$), zatímco počáteční pravděpodobnost nové alternativní hypotézy je nízká (např. $P(H_2) = 0,2$). Dalším krokem je definování „těžkého testu“, v tomto případě pozorování (*D, data*) pádu výmarské demokracie. Pravděpodobnost, že budeme pozorovat

²⁶⁰ BERMAN, Sheri: *Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic*. *World Politics*, 49, 1997, č. 3, s. 401-429.

²⁶¹ Tamtéž, s. 419-423.

protidemokratický efekt občanské společnosti v Německu, *pokud* je pravdivá Putnamova hypotéza o blahodárném vlivu občanské společnosti, je velmi nízká (opět např. $P(D|H_1) = 0,2$). Naopak, pravděpodobnost, že budeme pozorovat protidemokratický efekt občanské společnosti v Německu, pokud je pravdivá alternativní hypotéza ($P(D|H_2)$), je vysoká. Tyto hrubé (ale konzervativní) odhady je následně možné dosadit do Bayesova teorému, který se snaží odhadnout následnou pravděpodobnost (*posterior probability*), že Putnamova hypotéza je pravdivá, pokud pozorujeme protidemokratický efekt občanské společnosti v Německu ($P(H_1|D)$):

$$P(H_1|D) = \frac{P(H_1) P(D|H_1)}{P(H_1) P(D|H_1) + P(H_2) P(D|H_2)}$$

Výsledkem je zjištění, že vysoká počáteční pravděpodobnost hypotézy ($P=0,8$) byla výběrem Německa snížena na následnou pravděpodobnost ($P=0,5$). Jedná se samozřejmě o orientační úsudek, protože odhady počátečních pravděpodobností mohou být subjektivní a arbitrární. Na druhou straně je ale možné matematicky ukázat, že i analýza jediného případu může významně přispět k ověřování hypotéz.

S. Bermanová není explicitní v bayesovském metodologickém ukotvení a významu své případové studie (nezmiňuje toto kritérium), ale logika *nejpravděpodobnějšího* výběru je zde zcela zřetelná: „*Dezintegrace demokracie v meziválečném Německu je natolik ústřední našemu chápání srovnávací politiky a natolik kritická pro historii moderní Evropy, že bychom měli být obezřetní vůči každé teorii politického rozvoje, která ji neumí vysvětlit.*“²⁶² Tato implicitnost bayesovského usuzování ukazuje, že vhodnost tohoto výběrového kritéria je intuitivní a že může být efektivně používáno ke zkoumání zásadních politologických otázek. Jednoznačné přiznání a rozpracování takového výběrového kritéria v rámci existujících výzkumů pak může představovat silnou výzkumnou strategii.

---

²⁶² BERMAN, S.: *c. d.*, s. 406.

4.2.5 Nejméně pravděpodobné jednopřípadové studie

Jako příklad nejméně pravděpodobného rozhodujícího případu uvedl Eckstein klasický spis Roberta Michelse ohledně železného zákona oligarchie ve společenských organizacích a konkrétně v politických stranách.²⁶³ Michels ověřoval svou teorii, že oligarchická struktura je všudypřítomná ve všech organizacích, na *nejméně pravděpodobném* případě německé sociální demokracie (věnuje se ovšem méně podrobně i dalším levicovým evropským i americkým stranám). O nejméně pravděpodobný případ se jedná proto, že podobné organizace jako sociálnědemokratická strana budou s nejmenší pravděpodobností oligarchické, pokud by oligarchie nebyla univerzální. Důvody pro tento závěr jsou demokratické ambice sociální demokracie, včetně důrazu na demokratickou členskou základnu, prodemokratickou ideologii, reprezentaci třídních zájmů, které požadují rozšíření demokracie, přítomnost demokratických formálních procedur a straníctví vůdcové, kteří pocházejí ze stejných sociálních vrstev jako členská základna.²⁶⁴ Sám Michels výběr svého případu zdůvodnil následovně: „*Studium oligarchických projevů ve stranickém životě je nejcennější a nejvíce rozhodné ve svých výsledcích, pokud je provedeno ve vztahu k revolučním stranám, protože tyto strany ve svém původu a programu reprezentují opak této tendence a ve skutečnosti vznikly z opozice k ní. Proto je výskyt oligarchických jevů v samém nitru revolučních stran definitivním (conclusive) důkazem existence imanentních oligarchických tendencí v každém druhu lidské organizace, která se snaží dosáhnout určitých cílů.*“²⁶⁵

Důležité je zde zdůvodnění výběru tohoto (a ne jiného) případu, nikoli samotný autorův postup pro ověření jeho hypotézy. Pokud by Michels tuto teorii ověřoval například na některé konzervativní straně, pak by jeho argument nebyl natolik přesvědčivý. U těchto stran se totiž nedemokratické postupy a interní struktura předpokládaly. Tím, že Michels ukázal přítomnost oligarchie v německé sociální demokracii, je správnost jeho teorie mnohem pravděpodobnější.

---

²⁶³ MICHELS, Robert: *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York, The Free Press 1968 [1911].

²⁶⁴ ECKSTEIN, H.: *c. d.*, s. 158.

²⁶⁵ MICHELS, R.: *c. d.*, s. 51.

Přestože rozhodující případové studie jsou potenciálně silnou výzkumnou metodou, nejsou v současné politologii příliš často využívány. Jejich většímu využití v politologii brání dvě hlavní překážky. Tato metoda klade poměrně vysoké nároky na ověřovanou teorii. Rozhodující případ musí jednoznačně odpovídat teorii, pokud má být teorie považována za správnou, nebo jí musí jednoznačně neodpovídat pro její vyvrácení. V rozhodujícím případě dále musí být velmi obtížné odmítnout některý závěr odporující teorii s tím, že se jedná o odchylný (*deviant*) případ. Stejně tak musí být obtížné přijmout možnost, že některý závěr podporující teorii může zároveň odpovídat jiným teoriím. Politologické teorie ale často nejsou natolik „smělé“, aby generovaly dostatečný počet jednoznačných empirických predikcí, na jejichž základě by bylo možné teorii jednoznačně přijmout nebo vyvrátit. Podstatné také je, že ne každý případ může být koncipován jako rozhodující. To přirozeně zužuje prostor pro využití této metody ve výzkumech, kde jsou případy pro analýzu vybrány z jiných než teoretických důvodů.

4.2.6 Limity dalších výběrových kritérií jednopřípadových studií

Jedním z často doporučovaných výběrových kritérií je takový případ, jehož hodnoty závisle proměnné jsou extrémní (vysoké či nízké) ve srovnání s celou populací případů.²⁶⁶ Motivem k takovému výběru je přesvědčení, že momenty extrémnosti lépe zachycují esenci celé situace, než případy s „normální“ hodnotou závisle proměnné. V důsledku pak úsudky vyvozené z takové extrémní situace mohou být zobecněny i na celou populaci případů. Výzkumníci pak často argumentují, že případy s extrémními hodnotami v některém důležitém rozměru jsou kvalitativně odlišné od jiných případů. Tato kvalitativní odlišnost pak v důsledku ospravedlňuje výběr jediného případu i přes relativně malou empirickou četnost zkoumaného jevu, a analýzy komplexních vztahů mezi proměnnými, které k tomuto důsledku přispěly.²⁶⁷ Jiným zdůvodněním tohoto výběrového kritéria je poukaz na to, že případy s extrémní hodnotou studované proměnné v sobě ukrývají více informací,

²⁶⁶ VAN EVERA, S.: *c. d.*, s. 79; RAGIN, Ch.: *The Comparative Method*, s. 22; GERRING, J.: *The Social Science Methodology*, s. 217-218; FLYVBJERG, B.: *c. d.*, s. 229-234.

²⁶⁷ RAGIN, Ch.: *The Comparative Method*, s. 22-23.

protože aktivují více aktérů a mechanismů, na kterých je následně možné danou hypotézu ověřovat.²⁶⁸ V tomto smyslu tak extrémní případy nabízejí více testů pro empirické predikce vyplývající z teoretických očekávání.

Slabým místem tohoto výběrového kritéria je nedostatečná reprezentativnost. Předpoklad, že identifikace nezávisle proměnné s podobně extrémní hodnotou lépe přispěje k potvrzení hypotézy, než kdyby se výběr soustředil na typické (neextrémní) hodnoty závisle proměnné, ve skutečnosti *nemusí být* oprávněný. Jeho oprávněnost lze zjistit pouze pomocí srovnání více případů, například pomocí statistických metod. Za příklad může sloužit již zmíněné výjimečné postavení okresu Tachov, v rámci volebního výsledku KSČM. Strana od 90. let opakovaně získává v Tachově nejvyšší podíl hlasů ve srovnání se všemi ostatními českými okresy. Měli bychom tudíž na základě logiky extrémní případové studie předpokládat, že vzhledem ke standardní hypotéze vysvětlující regionální variaci (ekonomická deprivace) budou hodnoty této nezávisle proměnné rovněž extrémní. Pokud bychom v okrese Tachov empiricky nepozorovali extrémní hodnoty socioekonomické deprivace, měli bychom na základě logiky extrémního výběru tuto hypotézu odmítnout pro celou populaci (pro všechny české okresy). To je samozřejmě v rozporu s realitou. Problém je v tom, že volební podpora pro KSČM v okrese Tachov je *odchylným a zároveň extrémním* případem. Pokud by výzkumník předpokládal, že nalezením relativně nízké hodnoty socioekonomické deprivace a zároveň extrémně vysoké podpory pro KSČM, vyloučí kauzální vliv této nezávisle proměnné i pro jiné případy, mýlil by se.²⁶⁹

Dalším zavádějícím kritériem výběru mohou být takové případové studie, které A. Lijphart nazval hypotézy vytvářející (*hypothesis-generating*) a H. Eckstein heuristické. Oba autoři zdůrazňují, že takové vysvětlení je pouze provizorní a platné pouze dokud není nahrazeno jinou hypotézou. Právě v tomto klíčovém ohledu se ale tyto případové studie zásadně neliší od kterýchkoli jiných typů případových studií, nebo od kterékoli jiné analytické metody. Všechna vysvětlení je koneckonců nutno

---

²⁶⁸ FLYVBJERG, B.: *c. d.*, s. 229.

²⁶⁹ Navíc, předpoklad, že extrémní důsledky jsou způsobeny extrémními příčinami, nemusí být oprávněný. Jak upozorňuje například metodologický princip závislosti na minulém průběhu (*path dependence*), extrémní důsledky mohou být způsobeny postupným procesem inkrementálních změn, které byly zahájeny v konkrétní kritické křižovatce historických událostí (*critical juncture*). K samotnému konceptu viz např. BENNETT, Andrew – ELMAN, Colin: *Complex Causal Relations and Case Study Methods: The Example of Path Dependence*. *Political Analysis*, 14, 2006, 250-267.

chápat právě v tomto smyslu. Ve formulování hypotéz nemá metoda případové studie žádnou komparativní výhodu oproti ostatním metodám. Obecněji lze s K. Popperem konstatovat, že proces formulování nových hypotézy či ucelených teoretických systémů je nutné oddělit od procesu ověřování teorií: „ ... *není nic takového jako logická metoda pro získávání nových myšlenek anebo logická rekonstrukce tohoto procesu. Můj názor lze vyjádřit takto: každý objev obsahuje ‚iracionální prvek‘ nebo ‚tvořivou intuici‘ v Bergsonově smyslu.*“²⁷⁰ Může být ale argumentováno, že kontextuální výzkumná práce na konkrétním případě může spíše přispět k formulování nových teoretických vysvětlení a hypotéz, než k samotnému ověřování jejich platnosti.²⁷¹

Dalším doporučením, které nenaplnuje teoretická kritéria výběru případu, je analýza několika jednotek pod úrovní původního případu. Jedná se o způsob výběru, kdy výzkumník původní případ rozčlení synchronně či diachronně na několik jednotek, jejichž hodnoty proměnných následně porovnává. Tyto jednotky jsou pak považovány za samostatné případy, které umožňují nezávislé testy dané teorie. Vzhledem k často opakovanému imperativu, že čím větší je počet srovnávaných případů, tím jistější budou získané teoretické úsudky, je cílem tohoto výběrového kritéria rozšířit počet případů. Ze synchronního hlediska se například nabízí výběr regionů či provincií v zemi, pro kterou byla ověřovaná hypotéza původně zamýšlena.²⁷² Z diachronního hlediska lze původní případ rozčlenit na odlišná časová období, která jsou pak v analýze považována za samostatné případy.²⁷³ Důležité při tomto výběru je, aby původní hypotéza *mohla* být ověřována i v těchto jednotkách. Problém takového výběrového kritéria není nedostatek teoretického přínosu, ale skutečnost, že fakticky směřuje k použití *jiné metody, než metody případové studie*. Zkoumání většího počtu jednotek nutně vede k použití některého z typů srovnávacích či statistických metod. V důsledku je pak nutné použít odlišné analytické postupy,

---

²⁷⁰ POPPER, Karl R.: *Logika vědeckého bádání*. Praha, Oikúmené 1997, s. 9.

²⁷¹ SARTORI, Giovanni: *Comparing and Miscomparing*. Journal of Theoretical Politics, 3 1991, č. 3, s. 252.

²⁷² SNYDER, Richard: *Scaling Down: The Subnational Comparative Method*. Studies in Comparative International Development, 36, 2001, č. 1, s. 95-97.

²⁷³ GERRING, John - McDERMOTT, Rose: *An Experimental Template for Case Study Research*. American Journal of Political Science, 51, 2007, č. 3, s. 688-701.

než umožňuje metoda případové studie. Proto je toto kritérium mimo rámec diskuse o případových studiích.²⁷⁴

4.3 *Jednopřípadové studie a příčinné mechanismy*

Na rozdíl od kontrolovaného srovnání není technika sledování procesů (*process tracing*) zaměřena na zjištění příčinných efektů nezávisle proměnné, ale jejím cílem je identifikovat příčinné mechanismy spojující nezávisle a závisle proměnnou.²⁷⁵ Jedná se tedy o postup, který umožňuje zjistit, *jakým způsobem* se kauzalita mezi oběma proměnnými projevuje. K tomuto cíli je používáno právě určení příčinných mechanismů. Ty mohou být jednoduše definovány jako „*procesy a intervenující proměnné, kterými nezávisle proměnná vykonává kauzální efekt na závisle proměnnou.*“²⁷⁶ Uspokojující příčinné vysvětlení musí podle tohoto pohledu nejen zjistit, že se hodnoty studovaných proměnných mění v očekávaném směru (což umožňuje kontrolované srovnání a statistické metody), ale rovněž popsat průběh této změny. Pouhé kontrolované srovnání totiž v tomto ohledu selhává. Namísto příčinných úsudků na základě zjištění korelace mezi hodnotami nezávisle a závisle proměnné je cílem sledování procesů zjištění logiky této korelace. Při analýze konkrétního případu výzkumník rozloží celý příčinný řetězec událostí do časově souvislých segmentů.²⁷⁷ Věrohodnost příčinných úsudků na tomto základě se zvyšuje, když výzkumník prokáže, že další a detailnější rozložení příčinného řetězce je už bezdůvodné.

Pro identifikaci příčinných mechanismů jsou druhořadá pozorování hodnot studovaných proměnných vztahena na analyzované případy. Tento druh pozorování je důležitý pro kontrolované srovnání i pro statistické metody, kde tato pozorování

---

²⁷⁴ A to i přesto, že takový postup může být teoreticky velmi silným výzkumným nástrojem. Komplementární využití spolu s metodou případové studie samozřejmě může významně obohatit metodologický repertoár výzkumu.

²⁷⁵ MAHONEY, James: *Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis*. *Sociological Methods and Research*, 28, 2000, č. 4, s. 412.

²⁷⁶ GEORGE, A. – BENNETT, A.: *c. d.*, s. 207.

²⁷⁷ STEINBERG, Paul F.: *Causal Assessment in Small-N Policy Studies*. *The Policy Studies Journal*, 35, 2007, č. 2, s. 193.

pro názornost představují řádky v datovém souboru (sloupce představují hodnoty proměnných) a lze je proto označit jako pozorování z datového souboru (*data-set observations*). Pro sledování procesů jsou ale zásadní pozorování vyplývající z kauzálního procesu (*causal-process observations*), která poskytují informace o příčinných mechanismech a o kontextu konkrétních případů.²⁷⁸ Představují tak alternativní základ pro úsudky ohledně působení příčinnosti. Stejně jako pozorování z datového souboru mohou přispět k ověřování platnosti příčinných hypotéz. Poznatky ohledně pozorování kauzálních procesů často vyplývají z historických pramenů, rozhovorů s tvůrci politiky či soudobých dokumentů. Cílem jejich použití je odhalit motivace či pohnutky jednotlivých aktérů. K jejich využití je tedy nutná detailní expertní znalost zkoumaných případů.

Příklad použití metody sledování procesů představuje výzkum A. Bennetta, který se zaměřil na důvody, proč se Sovětský svaz v roce 1989 rozhodl nepoužít sílu nebo hrozbu použití síly pro potlačení východoevropských revolucí.²⁷⁹ Z hlediska historických zkušeností (Maďarsko 1956, Československo 1968, Polsko 1981) byla nenásilná reakce Sovětského svazu neočekávaná a nepředvídaná. Vzhledem k jedinečnosti tohoto případu je nemožné nalézt srovnatelný případ pro kontrolované srovnání. Z tohoto důvodu se autor spoléhá na příčinné úsudky jednak na základě kontrafaktuálních úvah, jednak na základě zhodnocení příčinných mechanismů. Nepoužití síly M. S. Gorbačovem je často vysvětlováno buď z hlediska materiálních faktorů, nebo z hlediska nezávislé příčinné role idejí.²⁸⁰ Materiální vysvětlení se opírá o faktor ekonomického úpadku SSSR. Podle této hypotézy představovalo udržování východoevropských satelitních států příliš velké náklady pro samotný Sovětský svaz, který se pokoušel o vlastní ekonomické reformy kvůli udržení svého velmocenského postavení.²⁸¹ Selhání ekonomických reforem pak vedlo k opoziční mobilizaci, jejíž potlačení by pro Sovětský svaz představovalo velmi vysoké náklady. Nenásilná

²⁷⁸ COLLIER, David – BRADY, Henry E. – SEAWRIGHT, Jason: *Sources of Leverage in Causal Inference*. In: BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004, s. 252.

²⁷⁹ BENNETT, Andrew: *The Guns That Didn't Smoke. Ideas and the Soviet Non-Use of Force in 1989*. *Journal of Cold War Studies*, 7, 2005, č. 2, 81-109.

²⁸⁰ Viz též KOUBA, Karel: *New Thinking, The Prague Spring and Czechoslovakia: The Role of Ideas in Gorbachev's Foreign Policy*. *Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Politologica*, 5, 2006, s. 171–194.

²⁸¹ BROOKS, Stephen G. – WOHLFORTH, William C.: *Power, Globalization and the End of the Cold War. Reevaluating a Landmark Case for Ideas*. *International Security* 25, 2001, č. 3, s. 5-53.

politika vůči východní Evropě pak byla nezamýšleným důsledkem neúnosného ekonomického „imperiálního přetížení“ (*imperial overstretch*) Sovětského svazu. Bennett ale pomocí kontrafaktuální úvahy dokládá, že ekonomický úpadek nebyl nutnou ani dostatečnou podmínkou přehodnocení sovětské východoevropské politiky. I pokud by se podařilo zastavit sovětský ekonomický úpadek v polovině 80. let, sovětszí vůdci by se stejně tak neodhodlali k použití síly.²⁸²

Podle Bennetta ale hlavním příčinným mechanismem, který zabránil použití síly, byly osobní zkušenosti generace politických reformátorů a jejich vnímání tehdejších sovětských neúspěchů na mezinárodním poli (zejména invaze do Afghánistánu a vojenské neúspěchy sovětské politiky ve třetím světě).²⁸³ Autor tak navrhuje, že hlavní političtí aktéři se poučili z historických lekcí, ke kterým vedlo použití síly v těchto případech, a na tomto základě zdůvodňovali neefektivitu a nemorálnost použití síly ve východoevropských satelitech. Pro potvrzení této teze autor vychází z řady soudobých dokumentů a vyjádření reformních i konzervativních politiků v Sovětském svazu.

Používá k tomu model odvozený z kognitivní teorie, který zdůrazňuje kognitivní procesy, během nichž se percepce a kauzální představy politických aktérů vyvíjejí jako reakce na jejich zkušenosti.²⁸⁴ Na tomto základě je následně třeba zhodnotit, jakým způsobem se tyto individuální představy prostřednictvím organizačních a politických procesů stávají sdílenými představami se schopností ovlivnit politické výsledky. V tomto případě tedy rozhodnutí nepoužít sílu bylo důsledkem idejí, jejichž nositeli byli protagonisté Nového myšlení, spíše než objektivních materiálních faktorů a jejich percepce sovětskou politickou elitou. Sledování tohoto procesu obnáší identifikaci sdílených životních a generačních zkušeností hlavních aktérů, kteří o sovětské politice ve východní Evropě rozhodovali. Zajímavá je například sdílená zkušenost řady hlavních tvůrců politiky Nového myšlení s Pražským jarem a důsledky sovětské invaze v Československu (G. Šachnazarov, A. Černajev, V. Zagladin, O. Bogomolov či G. Gerasimov pobývali v 60. letech v Československu a jejich zkušenost ovlivnila jejich postoje ohledně důsledků

---

²⁸² BENNETT, A.: *c. d.*, s. 86.

²⁸³ Tamtéž, s. 82.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 92.

použití síly Sovětským svazem). Po mocenském vzestupu M. Gorbačova v roce 1985 se reformní představy o zahraniční politice rozšířily do rozhodujících politických orgánů a silná pozice nového generálního tajemníka ÚV KSSS navíc zabránila formulaci alternativní politiky potenciálními konzervativními oponenty. Klíčovým pozorováním kauzálního procesu je absence důkazů, že nejen sovětsí reformátoři, ale zejména zastánci konzervativní linie v Politbyru vylučovali prosazení sovětské politiky silou či donucením.²⁸⁵ Věrohodnost tohoto příčinného mechanismu je navíc zvýšena zvážením a následným vyloučením alternativní teorie, která transformaci sovětské politiky druhé poloviny 80. let zdůvodňuje s výlučným poukazem na materiální faktory.

V klasické metodologické studii A. Lijphart srovnává postavení experimentálních, statistických a srovnávacích metod a metody případové studie.²⁸⁶ V jeho pojetí je důvěra v úsudky získané na základě těchto čtyř metod v hierarchickém vztahu, kdy experimentální metody jsou považovány za nejvýhodnější a případové studie nejméně výhodnou empirickou metodu. Lijphart poukazuje na to, že jediný případ nemůže představovat základ ani pro platné zobecnění, ani základ pro vyvrácení. Novější metodologický výzkum ale stále častěji poukazuje na komparativní výhody kvalitativního výzkumu obecně a případových studií konkrétně. Jedním ze zdrojů tohoto posunu jsou stále častější pokusy o formalizaci analytických postupů u kvalitativních metod, ať už srovnávacích metod nebo případových studií.²⁸⁷ Za jednu z hlavních výhod kvalitativních metod oproti kvalitativním metodám je možnost zhodnotit komplexní příčinné vztahy mezi proměnnými. S tím jak narůstá složitost politologických teorií a proměňují se ontologické předpoklady o působení příčinnosti ve společenské realitě, objevuje se stále více důvodů pro použití kvalitativních metod.²⁸⁸ V tomto smyslu se případové

---

²⁸⁵ Tamtéž, s. 104.

²⁸⁶ LIJPHART, Arend: *Comparative Politics and the Comparative Method*. The American Political Science Review, 65, 1971, č. 3, s. 682–693.

²⁸⁷ Viz např. BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004; MAHONEY, James: *Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis*. Sociological Methods and Research, 28, 2000, č. 4, s. 387–424.

²⁸⁸ HALL, Peter A.: *Aligning Ontology and Methodology in Comparative Research*. In: MAHONEY, James – RUESCHMEYER, Dietrich (eds.): *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. Cambridge, Cambridge University Press 2003, s. 373–404.

studie mohou stát rovnocennou a v některých ohledech vhodnější alternativou ke srovnávacím, ale i „exaktnějším“ statistickým metodám.

Jednou z výhrad proti použití jediného případu pro analytické účely je statistický problém počtu stupňů volnosti. V rámci statistických inferenčních metod totiž není možné zkoumat vztahy mezi proměnnými, pokud je počet proměnných vyšší než počet případů, na nichž je teorie testována. To je přitom situace typická právě pro kvalitativní výzkum. V detailní případové studii nebo u srovnání malého počtu případů, se kterými je výzkumník důvěrně obeznámen, ale teorie může generovat predikce nebo teoretická očekávání ohledně řady dalších aspektů zkoumaných případů. Danou teorii pak nepokládá za ověřenou, dokud většina z těchto očekávání rovněž není potvrzena. „*V jistém smyslu [výzkumník] testuje teorii se stupni volnosti pocházejícími z mnoha implikací dané teorie*“²⁸⁹ D. Campbell tento postup nazývá *pattern matching*. Dostatečný počet stupňů volnosti zde není dosažen pomocí jednotlivých standardizovaných pozorování hodnot závisle a nezávisle proměnných, ale pomocí dalších pozorovatelných implikací dané teorie. Někteří autoři proto vydělují tzv. pozorování vycházející z datového souboru (*data set observations*) a pozorování vycházející z kauzálního procesu (*causal process observations*),²⁹⁰ která jsou typická právě pro kvalitativní výzkum. Nedílnou součástí takového postupu by ale mělo být zhodnocení alternativních teorií dosažené stejným způsobem. V tomto ideálním smyslu pak může být vysvětlení považováno za platné, pokud implikace navržené teorie odpovídají datům a implikace soupeřících teorií jim neodpovídají.²⁹¹ Tento postup, který je alternativně nazýván *kongruenční analýza* nebo *systematická analýza procesů*,²⁹² tak může být využíván i v rámci analýz pracujících s pouze jedním případem. Je však podmíněn existencí alespoň dvou dobře specifikovaných teorií, která každá formuluje odlišné (soupeřící) empirické predikce.

---

²⁸⁹ CAMPBELL, Donald T.: *"Degrees of Freedom" and the Case Study*. *Comparative Political Studies*, 8, 1975, č. 2, s. 181-182.

²⁹⁰ COLLIER, David – BRADY, Henry E. – SEAWRIGHT, Jason: *Sources of Leverage in Causal Inference*. In: BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004, s. 229–266.

²⁹¹ HAVERLAND, Markus: *If similarity is the challenge – congruence analysis should be part of the answer*. *European Political Science* 9, 2010, s. 71.

²⁹² HALL, Peter A.: *Systematic Process Analysis: When and How To Use It*. *European Management Review*, 3, 2006, s. 24–31.

5 Konfigurativní srovnávací metody

Pod označením konfigurativní metody se zde rozumí použití dvou metod kvalitativní srovnávací analýzy (*Qualitative Comparative Analysis*, ve zkratce QCA). Východiskem první metody jsou logické operace pomocí ostrých množin (*crisp sets*), kde jsou proměnné chápány jako klasické dichotomické dvouhodnotové množiny (daný případ je buď vně, nebo uvnitř teoreticky definované množiny). Tato metoda se dočkala nedávného rozšíření v rámci teorie fuzzy množin (*Fuzzy-Set QCA*, fs/QCA). Tato druhá metoda umožňuje, aby proměnné vykazovaly kontinuální variaci ve svých hodnotách při zachování kvalitativním charakteristik. Oba postupy představují relativně mladé metody výzkumu ve společenských vědách. QCA s ostrými množinami byla původně formalizována americkým sociologem a politologem Charlesem Raginem v roce 1987.²⁹³ QCA s fuzzy množinami byla poprvé představena až v roce 2000.²⁹⁴ Jedná se o empirické metody analýzy dat, jejichž cílem je zhodnocení konfigurací (kombinací) kauzálních podmínek, které vysvětlují (ne)přítomnost zkoumaného důsledku.

V první části kapitoly jsou vysvětleny základní metodologické předpoklady pro práci s QCA. Kvalitativní orientace těchto metod je úzce spojená se specifickou kauzální ontologií, která pracuje s nutnými a postačujícími podmínkami a která je citlivá na problémy spojené s komplexní příčinností. Jedním z hlavních principů QCA je identifikace odlišných kombinací příčin vedoucích ke stejnému důsledku a interpretace těchto kombinací ve světle relevantních teorií. Kvůli složitosti výpočtů ve výzkumech, kde je zkoumán velký počet podmínek a případů, se stává nutností použití speciálních počítačových programů.²⁹⁵ Ve stručnosti jsou také představeny některé základní operace booleovské algebry a množinového zápisu.

---

²⁹³ RAGIN, Charles: *The Comparative Method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Los Angeles, University of California Press 1987.

²⁹⁴ RAGIN, Charles: *Fuzzy-Set Social Science*. Chicago, Chicago University Press 2000.

²⁹⁵ V současnosti existují dva (freeware) počítačové programy pro konfigurativní metody, které se ve svých funkcích částečně doplňují: CRONQVIST, Lasse: *Tosmana - Tool for Small-N Analysis [Version 1.3]*. Marburg. 2007 (<http://www.tosmana.net>); RAGIN, Charles C. – DRASS, Kriss A. – DAVEY, Sean: *Fuzzy-Set/Qualitative Comparative Analysis 2.0*. Tucson, Department of Sociology, University of Arizona 2006 (<http://www.u.arizona.edu/~cragin/fsQCA/citing.shtml>).

Ve druhé části je pozornost věnována původní cs/QCA (*crisp set QCA*), která proměnné vyjadřuje jako ostré množiny, tedy klasické množiny s dichotomickým vyjádřením (daný případ je buď členem dané množiny – hodnota „1“ – nebo vně dané množiny – hodnota „0“). Toto omezení (nutnost dichotomizace proměnných) přitom představovalo jedno z hlavních omezení původní QCA. Ztráta informací způsobená dichotomizací některých kvantitativních proměnných následně vedla k vytvoření fs/QCA, která dokáže pracovat s proměnnými na obou úrovních měření. Postup a jednotlivé základní kroky při analýze je zde ilustrován na jednoduchém hypotetickém příkladu výzkumu a datech.

Třetí část se věnuje problematice fuzzy-množinové analýzy v rámci QCA. Jako východisko pro představení této metody jsou zde analyzována existující data týkající se determinantů výkonnosti českých krajů. Jedná se o údaje pocházející z rozsáhlého výzkumu Sociologického ústavu ČR.²⁹⁶ Tento výzkum se mimo jiné soustředil na nalezení ekonomických a socio-kulturních faktorů vysvětlujících rozdílné fungování českých krajských samospráv. Právě analýza pomocí fs/QCA by mohla pomoci odpovědět na otázku, které kombinace proměnných umožňují hladké fungování českých krajů. Fs/QCA totiž umožňuje analýzu i relativně malého počtu případů (zde 13 krajů), což je příliš malý počet pro standardní statistické metody. Jedním z cílů této kapitoly je uvedení obou konfiguratивních metod do českého prostředí, kde jim dosud byla věnována pouze malá pozornost.²⁹⁷ V poslední části jsou proto zhodnoceny některé výhody a nevýhody konfiguratивních metod a možnosti jejich aplikace ve společenskovědním, zejména politologickém, výzkumu. Cíle této kapitoly ale nejsou teoretické, ale metodologické. Použité výzkumné příklady mají proto pouze hypotetický nebo ilustrativní charakter.

---

²⁹⁶ Autor by rád poděkoval Tomáši Kosteckému (Sociologický ústav AV ČR) za poskytnutí původních dat získaných tímto výzkumem.

²⁹⁷ Dosud jediné vstupní pojednání viz KARLAS, Jan: *Komparativní případová studie*. In: DRULÁK, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologie a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008, s. 62-91.

5.1 Postup při kvalitativní srovnávací analýze (QCA) s ostrými množinami

5.1.1 Identifikace podmínek a případů

V následující části jsou hlavní analytické kroky při použití QCA ilustrovány na příkladu z výzkumu politických stran. Pro provedení samotné analýzy již předpokládáme, že výzkumník shromáždil vlastní datový soubor, kde na základě teoretického zdůvodnění identifikoval podmínky (nezávisle proměnné), které by měly pomoci vysvětlit studovaný důsledek (závisle proměnnou), a ke každému srovnávanému případu přiřadil příslušnou hodnotu (0 nebo 1) této proměnné. Všechna uvedená data jsou pro větší názornost hypotetická. Cílem tohoto hypotetického výzkumu je odhalit odlišné postačující kombinace podmínek vedoucích k politickému úspěchu následnických komunistických stran, tedy stran, které organizačně navazují na dříve totalitní komunistické strany ve střední a východní Evropě.²⁹⁸

V reálném výzkumu musí identifikace podmínek, které budou začleněny do výchozího modelu, vycházet z existujících teorií nebo empirických zobecnění. Zde jsou teoretické předpoklady vyloženy pouze ilustrativně. Hodnotu „1“ závisle proměnné „ÚSPĚCH“ vykazují strany, které ve volbách od roku 1989 získaly v průměru alespoň 15 % hlasů. Na základě existujících teorií jsou vyvozeny tři podmínky, které mohou ovlivňovat, zda tyto strany budou úspěšné, či nikoli. „TRANSFORMACE“ vyjadřuje, zda se následnické strany ideologicky přeorientovaly směrem k moderní levici („1“), nebo si zachovaly dogmatickou ideologii („0“). Lze očekávat, že strany, které se programově přiblížily klasickému sociálnědemokratickému typu, budou schopny soutěžit o širší elektorát, než strany, které se netransformovaly. Druhá podmínka „VLÁDA“ vyjadřuje, zda následnické strany (spolu)vytvořily vládu v alespoň jednom volebním období. Podíl

---

²⁹⁸ K problematice následnických komunistických stran viz např. GRZYMAŁA-BUSSE, Anna M.: *Redeeming the Communist Past. The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*. Cambridge, Cambridge University Press 2002.

následnických stran na moci v demokratickém režimu by totiž měl ovlivňovat jejich volební strategie. Třetí podmínka „POMĚRNOST“ vyjadřuje, zda v dané zemi existuje poměrný nebo většinový volební systém. V poměrných systémech lze teoreticky očekávat vyšší úspěch následnických stran. Tabulka 5.1 shrnuje hypotetické hodnoty těchto tří podmínek a důsledku u devíti stran (případů). V pěti z nich zaznamenaly následnické strany politický úspěch.

Tab. 5.1 Datová matice (hypotetická data)

PŘÍPAD	TRANSFORMACE	VLÁDA	POMĚRNOST	ÚSPĚCH
A	1	0	0	1
B	0	1	1	0
C	0	1	0	1
D	1	1	1	0
E	1	1	1	0
F	0	0	1	1
G	0	0	1	0
H	1	0	1	1
I	1	1	0	1

Zdroj: autor.

5.1.2 Pravdivostní tabulka

Výchozím krokem při QCA je vytvoření pravdivostní tabulky, která obsahuje všechny odlišné empiricky existující konfigurace kauzálních podmínek. Podobně jako v datových maticích představují sloupce hodnoty nezávisle a závisle

proměnných. Na rozdíl od datových matic ale řádky nepředstavují jednotlivé případy (pozorování), ale konfigurace. Je totiž možné, že více než jeden empirický případ bude odpovídat stejné kauzální konfiguraci. V této fázi nebere QCA četnost jednotlivých případů v potaz, ale kritérium četnosti může být použito v dalších fázích (viz níže). Vzhledem k tomu, že proměnné jsou dichotomizovány, počet všech možných kombinací se rovná 2^k , kde k představuje počet nezávisle proměnných. U čtyř proměnných je možných $2^4 = 16$ kombinací, v modelu s 10 proměnnými tento počet vzroste na $2^{10} = 1024$ kombinací.²⁹⁹

Tab. 5.2 Pravdivostní tabulka - úspěch následnických stran (hypotetická data)

TRANSFORMACE	VLÁDA	POMĚRNOST	ÚSPĚCH	PŘÍPAD
0	1	1	0	B
1	1	1	0	D, E
1	0	0	1	A
0	1	0	1	C
1	0	1	1	H
1	1	0	1	I
0	0	1	C	F, G

Zdroj: autor.

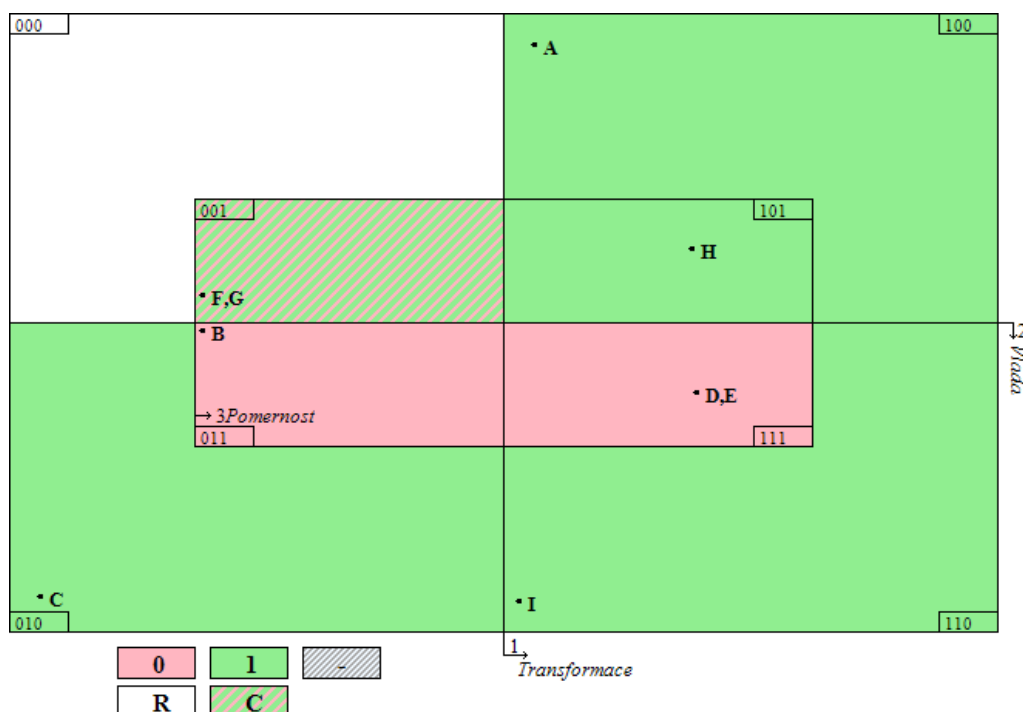
V pravdivostní tabulce (tabulka 5.2) jsou uvedeny adekvátní kauzální konfigurace jak pro strany politicky neúspěšné („0“), tak pro ty úspěšné („1“). Případy stran B, A, C, H, I jsou každý pokryty pouze jedinou konfigurací. Konfigurace T * V * C vedoucí k neúspěchu popisuje dva případy, D a E. Na tomto příkladě lze rovněž ilustrovat důležitý problém kontradiktorních případů, tedy možnost, že jediná kauzální konfigurace vede ke dvěma odlišným důsledkům ve dvou či více případech. V tomto příkladě se jedná o konfiguraci t * v * P, která

²⁹⁹ Na druhé straně, počet relevantních kombinací je možné snížit, protože lze vyloučit některé logické kombinace, které nejsou teoreticky či empiricky možné.

v případě F vede k pozitivnímu důsledku, ale v případě G k negativnímu. Tento problém musí výzkumník vyřešit, protože tato situace zabraňuje další analýze (ačkoli tato situace může nastat empiricky, nemůže nastat logicky). Jedním řešením může být přezkoumání dotčených případů a zhodnocení dalších kontextuálních podmínek, ve kterých se mohou odlišovat. Přidání další podmínky do celé srovnávací analýzy pak oba kontradiktorní případy odliší. Druhým řešením může být změna kódování proměnných u dotčených případů na základě nového zhodnocení.³⁰⁰ Třetím řešením, které automaticky provádí dostupný software, je prosté vynechání této konfigurace z další analýzy. Toto řešení je zvoleno i v následujícím výkladu.³⁰¹

Graf 5.3 Vennův diagram – úspěch následnických stran (hypotetická data)

Zdroj: autor. Vytvořeno v programu TOSMANA.

³⁰⁰ Ve zdůvodněných případech lze do následné analýzy nejprve zahrnout kontradiktorní kombinace pro vysvětlení pozitivního důsledku (1) a následně pro vysvětlení negativního důsledku (0).

³⁰¹ Výzkumníci někdy volí i čtvrté řešení, kdy kontradiktorní kombinaci přisoudí hodnotu důsledku podle toho, s jak vysokou četností je daná konfigurace pokryta empirickými případy. Pokud například 9 z 10 případů se stejnou konfigurací kauzálních podmínek má hodnotu důsledku „1“ a pouze jediný hodnotu důsledku „0“, může být legitimní v další analýze celkově chápat tuto konfiguraci jako vedoucí k přítomnosti důsledku („1“). Počítačový software FS/QCA automaticky vypočítá tento podíl, který je analogický k míře konzistence používané u fuzzy množin (viz níže). Obecně by neměly být pro další analýzu využity konfigurace s nižší mírou konzistence než 0,8.

Přehledným způsobem prezentace pravdivostní tabulky a jedním z intuitivních východisek výsledné interpretace je vytvoření tzv. Vennova diagramu používaného v teorii množin.³⁰² Vennův diagram zobrazuje všechny logicky možné vztahy mezi množinami (v tomto případě podmínkami). V modelu s třemi podmínkami je logicky možných celkem osm kombinací (viz graf 1). První podmínka „TRANSFORMACE“ nabývá hodnoty „1“ vpravo a „0“ vlevo od svislé půlící linie, druhá podmínka „VLÁDA“ nabývá „1“ dole a „0“ nahoře od vodorovné půlící linie a třetí podmínka „POMĚRNOST“ nabývá „1“ uvnitř a „0“ vně vnitřního obdélníku (viz graf 5.3). Dvěma odlišnými barvami jsou zde zvýrazněny kombinace s oběma odlišnými důsledky a v relevantních množinách jsou vypsány případy, které těmto kombinacím odpovídají. S výjimkou jediné logické kombinace je všech devět empirických případů pokryto alespoň jednou kombinací. Empiricky neexistuje pouze kombinace $t * v * p$ (v diagramu zapsaná také jako „000“), která je bez barvy v levém horním rohu.³⁰³ Kontradiktorní kombinace $t * v * P$, (v diagramu zapsaná také jako „001“), která je z analýzy vyloučená, pokrývá levý horní roh vnitřního obdélníku a je vyšrafovaná. Komplikovanost Vennových diagramů se zvyšuje s rostoucím počtem množin, které obsahuje.

5.1.3 Logická minimalizace

Ve třetím kroku je provedena logická minimalizace (*minimization*) všech čtyř konfigurací vedoucích k pozitivnímu důsledku (minimalizace negativních případů je prováděna odděleně). Postup při minimalizaci eliminuje všechny logicky zbytečné

---

³⁰² SCHNEIDER, Carsten – WAGEMANN, Claudius: *Qualitative Comparative Analysis und Fuzzy Sets. Ein Lehrbuch für Anwender und jene, die es werden wollen*. Opladen, Verlag Barbara Budrich 2007, s. 47

³⁰³ QCA ve svém výpočtu nemusí zkoumat pouze empirické (reálně existující) kombinace. Lze zahrnout rovněž takové kombinace (kontrafaktuality), které jsou logicky možné, ale které nejsou obsaženy v žádném empirickém případě. Důvodem je skutečnost, že počet logických kombinací bude, v závislosti na počtu zkoumaných podmínek, v naprosté většině vždy vyšší než počet empirických případů. Současné zahrnutí všech logicky možných kombinací vyústí v jednodušší (logicky minimální) výsledný vzorec.

faktory tím, že postupně porovnává všechny páry případů.³⁰⁴ Takovým způsobem jsou získány „prvotní implikanty“ (*prime implicants*), tedy minimální konfigurace podmínek nutných pro generování daného důsledku (analýza pro zjištění podmínek vedoucích k absenci důsledku, tedy „0“ je prováděna odděleně od analýzy přítomnosti důsledku, tedy „1“). Logika tohoto postupu v zásadě odráží známé metody souhlasu (shody) a rozdílu Johna Stuarta Milla.³⁰⁵ Ty stojí v základě experimentálních metod, jejichž postup tímto booleovská minimalizace imituje. U metody souhlasu jsou jako možné příčiny vyloučeny ty proměnné, jejichž hodnoty jsou odlišné u všech srovnávaných případů. Pokud jsou tímto způsobem vyloučeny všechny odlišnosti, zbývající proměnná, jejíž hodnoty jsou napříč případy shodné, je považována za příčinu.³⁰⁶

V našem hypotetickém příkladu je zapotřebí tímto způsobem pro vysvětlení přítomnosti důsledku („1“) minimalizovat čtyři konfigurace neboli původní výrazy (*primitive expressions*), což lze zapsat jako:

$$T * v * p + t * V * p + T * v * P + T * V * p \rightarrow U.$$

Postupu při minimalizaci je tedy následující: pokud se dva výrazy liší pouze v hodnotě *jediné* podmínky, ale mají shodnou hodnotu důsledku, potom lze tuto podmínku eliminovat jako logicky nerelevantní (nikoli nutnou), a vytvořit tak jednodušší rovnici.³⁰⁷ Například výrazy $T * v * p$ a $T * v * P$ se liší pouze v hodnotě jedné podmínky („POMĚRNOST“). Tu lze ale eliminovat, protože důsledek („ÚSPĚCH“) bude u transformovaných stran (T) s neúčastí na vládě (v) přítomný nezávisle na tom, zda strana operuje v poměrném či nepoměrném systému. Tímto způsobem lze postupovat u všech výrazů:

³⁰⁴ Počítačový program TOSMANA doplní do pravdivostní tabulky empiricky neexistující, ale logicky možné kombinace. Ty následně mohou (ale nemusejí) sloužit jako pomůcka pro co nejuplněnější logickou minimalizaci.

³⁰⁵ KOUBA, Karel: *Využití Millových metod ve srovnávací politologii: metodologické předpoklady a problémy*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Politologica 6, 2008, s. 107-136.

³⁰⁶ MILL, John Stuart: *A System of Logic Ratiocinative and Inductive*. London, Longmans, Green and Co. 1930, s. 255.

³⁰⁷ RAGIN, Ch.: *The Comparative Method*, s. 93.

1. a 3. kombinace ($T * v * p$ a $T * v * P$) je zjednodušena na $T * v$

1. a 4. kombinace ($T * v * p$ a $T * V * p$) je zjednodušena na $T * p$

2. a 4. kombinace ($t * V * p$ a $T * V * p$) je zjednodušena na $V * p$

Tento postup by měl být v případě potřeby opakován, aby se docílilo co největší redukce počtu podmínek. Minimalizace by tak měla pokračovat až do té doby, dokud nelze už žádné další podmínky eliminovat. (To je případ tohoto jednoduchého příkladu. Ve výzkumných situacích s větším počtem podmínek a původních výrazů však je možné minimalizovat ve dvou i více „kolech“).

5.1.4 Implikace

I tyto výsledné výrazy lze ale dále zjednodušovat a tím zdokonalovat srovnávací analýzu. Následujícím krokem je proto vytvoření logicky minimální booleovské formule pomocí implikace. Proces implikace je následující. Jeden booleovský výraz implikuje druhý, pokud členství druhého výrazu je podmnožinou členství prvního výrazu.³⁰⁸ Zde například T implikuje výraz $T * v * p$, protože T logicky pokrývá všechny členy výrazu $T * v * p$ ($T * v * p$ je podmnožinou množiny T). Jinými slovy, následnické strany, které se transformovaly, neúčastnily se vlády a nesoutěží v rámci poměrného systému, představují podmnožinu stran, které se transformovaly. V předchozím kroku byly vytvořeny minimalizované výrazy (jsou nazývány prvotní implikanty, *prime implicants*) ze všech původních výrazů rovnice. Každý z nich následně implikuje několik (ale ne všechny) původních výrazů. V tomto příkladě existují celkem tři prvotní implikanty ($T * v$, $T * p$, $V * p$)

---

³⁰⁸ RAGIN, Charles: *The Comparative Method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Los Angeles, University of California Press 1987, s. 95.

odvozené minimalizací. V tabulce 5.4 jsou jednoduše znázorněny vztahy implikace mezi těmito prostými implikanty (sloupce) a původními výrazy (řádky). Z tabulky je zřejmé, že každý ze tří z nich implikuje vždy dva původní výrazy. Z pohledu do tabulky lze ale také zjistit, že existuje více implikantů než je nutné pro pokrytí (implikaci) všech původních výrazů. Jinými slovy, jeden z nich ($T * p$) je logicky zbytečný a je možné jej z výsledku eliminovat, protože ostatní dva implikují všechny čtyři původní výrazy.

Tab. 5.4 Tabulka prvotních implikantů

	$T * v * p$	$t * V * p$	$T * v * P$	$T * V * p$
$T * v$	☒		☒	
$T * p$	☒			☒
$V * p$		☒		☒

Zdroj: autor.

Výsledkem analýzy je proto minimální formule:

$$T * v + V * p \rightarrow U,$$

(A,H) (C,I)

ze které lze zjistit, že politický úspěch následnických komunistických stran je důsledkem *bud'* ideologické transformace a neschopnosti strany se podílet na vládě, *nebo* naopak účasti strany na vládě a působení nepoměrného volebního systému. Každá z těchto kombinací je postačující, ale nikoli nutná, pro realizaci důsledku. První z těchto kombinací odpovídá případům A a H a druhá kombinace odpovídá případům C a I. V obou výrazech je obsažena podmínka účasti na vládě, ale pokaždé má v celkové kombinaci odlišnou hodnotu. Na tomto příkladu je tak možné demonstrovat, že QCA je citlivá na ontologický předpoklad ekvifinality (možnosti,

že důsledek může být částečně způsoben přítomností či nepřítomností příčiny, v závislosti na kontextu dalších podmínek).

5.1.5 Interpretace

V poslední a nejdůležitější fázi výzkumu je nutné zjištěné výsledky interpretovat jak ve světle teoretických, tak empirických poznatků. Znamená to mimo jiné „vrátit se“ zpět ke konkrétním případům a zhodnotit praktický význam zjištěných kombinací. Je nutné zdůraznit, že proces získání výsledných kombinací podmínek obsahuje několik specifických operací v rámci booleovské algebry, jako je minimalizace komplexních výrazů nebo implikace a použití prvotních implikantů. Tento proces rozhodně není automatický, ale musí v každé fázi zahrnovat zdůvodnění na základě interpretace srovnávaných případů. Tímto způsobem lze ověřovat výzkumné hypotézy. Na druhé straně, pomocí QCA lze teorie nejen ověřovat, ale na základě zjištění neočekávaných kauzálních kombinací, také vytvářet. V tomto smyslu má QCA zabudovaný výrazně induktivní charakter.

5.2 *Postup při fuzzy analýze pomocí QCA*

Velký problém pro využití QCA s ostrými množinami je nutnost dichotomického vyjádření (buď je jev v daném případě přítomný, nebo nepřítomný). Oba možné stavy, členství nebo nečlenství v množině se navzájem vylučují. Jedná se tedy o výhradně kvalitativní způsob měření. Přitom velká část zajímavých proměnných ve společenskovedním výzkumu je přirozeně vyjádřena na kontinuální škále vystihující různé stupně přítomnosti jevu (ekonomická vyspělost země, míra demokracie, fragmentace stranického systému apod.). Dichotomizace takových proměnných proto často v praxi vede k arbitrárnímu stanovení dělicího bodu a zařazení do kategorie „0“ nebo „1“, což může mít závažné negativní důsledky pro

samotnou analýzu. Aby tento problém bylo možné řešit při zachování hlavních předností konfiguratívni analýzy proto tvůrce QCA, Charles Ragin, zobecnil postupy QCA i pro množiny, k nimž jednotlivé případy mohou náležet pouze zčásti.³⁰⁹ Jedná se o tzv. fuzzy množiny (z angličtiny neurčitý, vágní).³¹⁰

Fuzzy množiny kombinují jak kvalitativní tak kvantitativní úrovně měření, které jsou používané ve společenských vědách, zatímco ostré množiny mohou vyjadřovat pouze kvalitativní stavy. Představme si, že výzkumník z teoretických důvodů pracuje s proměnnou „ekonomické bohatství“ států. U ostrých množin by byl nucen obrovskou variací hodnot, jejichž ukazatelem je konvenčně výše HDP na 1 obyvatele v dané zemi, zúžit do dvou stavů. Buď daná země náleží do množiny bohatých zemí (hodnota 1), nebo nenáleží (hodnota 0). U zemí, které jsou jednoznačně bohaté (např. Norsko), nebo jednoznačně chudé (např. Nikaragua) nebude toto přiřazení představovat problém. Ten však nastane s u velké většiny zemí, které leží „někde uprostřed“ a jejichž příslušnost k množině bohatých zemí bude trpět nejvyšší neurčitostí (fuzziness). Jejich jednoznačné zařazení dovnitř nebo naopak vně množiny je tak obtížné.

Do množiny států, které jsou bohaté, bude jistě náležet Německo (HDP 40,9 tisíc dolarů na hlavu v roce 2009), ale i Norsko (HDP 79,1 tisíc dolarů na hlavu). Z hlediska konvenčního měření bychom tedy měli konstatovat, že Norsko je dvakrát bohatší zemí než Německo. Z hlediska konkrétních teorií, které využívají stupeň bohatství zemí pro vysvětlení nejrůznějších jevů, ale tato obrovská variace nemusí být podstatná. Fuzzy množiny proto mají tendenci omezovat variaci krajních hodnot proměnné v daných případech: Norsko tak bude zcela uvnitř množiny bohatých zemí (fuzzy hodnota 1,00), Německo však nebude mít o polovinu nižší hodnotu, jak by předpokládalo poměrové měření HDP (tedy 0,5), ale bude stále *téměř zcela* uvnitř množiny (např. fuzzy hodnota 0,95). Nikaragua bude rozhodně vně množiny bohatých zemí (např. fuzzy hodnota 0,05). Konkrétní přiřazení hodnot stupně

---

³⁰⁹ RAGIN, Charles: *Fuzzy-Set Social Science*. Chicago, Chicago University Press 2000; RAGIN, Charles: *Redesigning Social Inquiry. Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago, University of Chicago Press, 2008.

³¹⁰ Termín fuzzy množiny (*fuzzy sets*) je do češtiny někdy překládán jako vágní či mlhavé množiny (Karlás 2008). Většinou je však – i kvůli jednoznačnosti – používán výraz fuzzy množiny.

členství v množině bude především záviset na vnějších teoretických předpokladech, ale i věcné znalosti případů. Toto přiřazení hodnot neboli *kalibrace* musí vycházet z předem definovaných a explicitně stanovených kritérií.

Hodnoty členství ve fuzzy množinách vyjadřují různé stupně, do jakých odlišné případy náleží do množiny.³¹¹ V rámci fuzzy množin může proměnná vykazovat variaci kdekoli v intervalu mezi 0 a 1, kde hodnota 1 znamená úplnou příslušnost uvnitř množiny a 0 úplnou nepřítušnost (*full non-membership*) k množině. U každé fuzzy množiny je rovněž třeba nalézt kvalitativní dělicí bod (hodnota 0,5, v angličtině *cross-over point*) mezi členstvím a nečlenstvím, tedy práh nejvyšší neurčitosti, kde nelze stanovit, zda je daný případ uvnitř nebo vně množiny. Hodnoty mezi těmito prahy pak budou odpovídat jazykovým označením pro míru neurčitosti. Například u pětihodnotové fuzzy množiny s hodnotami 0; 0,25; 0,5; 0,75 a 1 bude hodnota 0,25 verbálně označovat členství „spíše vně než uvnitř“ množiny a hodnota 0,75 členství „spíše uvnitř než vně“ dané množiny.

5.2.1 Téměř nutné a postačující podmínky

Podobně jako u QCA s ostrými množinami je i pro analýzu v rámci fs/QCA rozhodující identifikace podmnožinových vztahů, které vyjadřují postačující kombinace podmínek pro realizaci důsledku. Obdobně jako u ostrých množin (v dichotomickém vyjádření) tvoří případy s postačující podmínkou X (nebo postačující kombinací podmínek) podmnožinu množiny případů s důsledkem Y. U postačujících podmínek platí, že hodnota členství v množině Y musí být vyšší nebo rovna hodnotě členství v množině X ($Y \geq X$). Graficky lze přítomnost postačující podmínky znázornit podobně jako u ostrých množin s tím rozdílem, že proměnné mohou nabývat hodnot mezi 0 a 1 (srov. tab. 4.3). Případy v levé horní polovině grafu 5.5 korespondují s požadavkem dostatečnosti, zatímco případy v pravé dolní polovině nikoli (srov. tabulka 4.4)

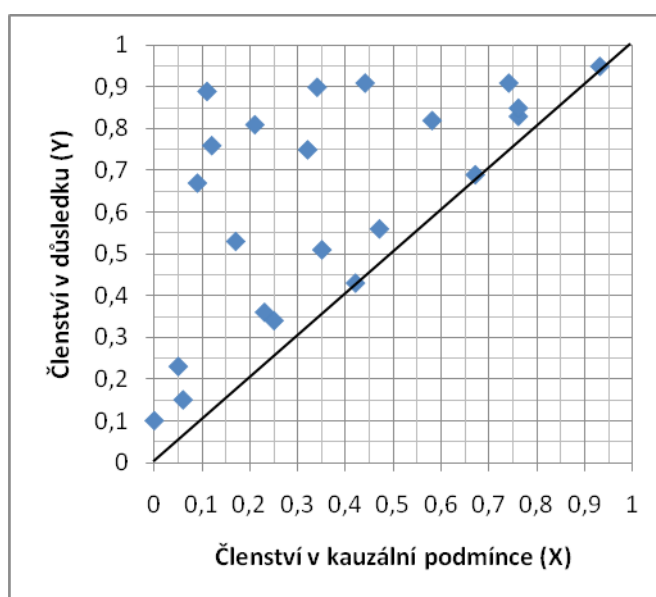
---

³¹¹ RAGIN, Charles: *Fuzzy-Set Social Science*. Chicago, Chicago University Press 2000, s. 154.

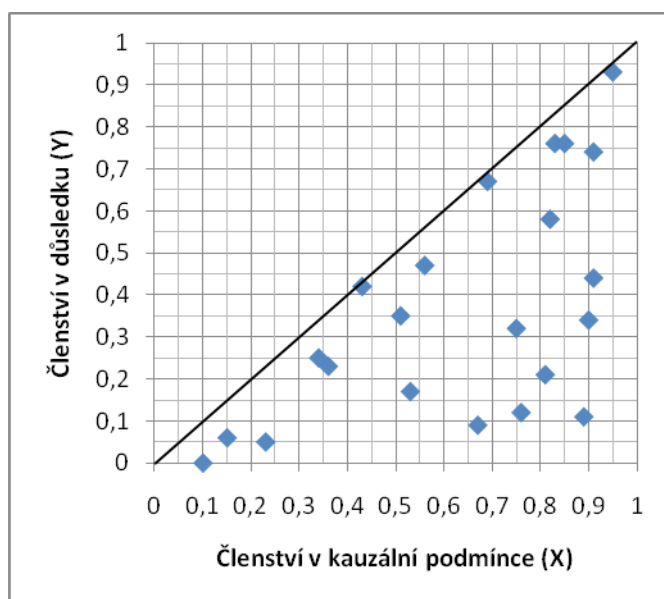
U nutných podmínek platí opačný vztah. Nutná podmínka znamená, že členství případů v důsledku Y tvoří podmnožinu množiny případů s členstvím v podmínce X . Platí zde, že hodnota členství každého případu v množině X musí být vyšší nebo rovna hodnotě členství v množině Y ($X \geq Y$). Pro zobrazení nutné podmínky je proto charakteristické rozložení případů v levé horní polovině grafu. (viz graf 5.6).

Graf 5.5 Fuzzy podmnožinový vztah konzistentní s přítomností postačující podmínky

Zdroj: autor

Graf 5.6 Fuzzy podmnožinový vztah konzistentní s přítomností nutné podmínky

Zdroj: autor

U zhodnocení, zda některá podmínka je postačující pro realizaci důsledku, není u fuzzy množin nutné, aby *všechny* případy spadaly do levé horní poloviny grafu nad diagonálu (tedy, aby u všech případů platilo, že hodnota členství v množině důsledku je vyšší nebo rovna hodnotě členství v množině příčiny). Protože společenskovední data jsou málokdy dokonalá (problém měřicí chyby) a protože v závislosti na celkovém počtu případů nemusí všechny odchylné případy vést k zamítnutí hypotézy, pracuje fuzzy množinová QCA s konceptem *téměř* nutných a *téměř* postačujících podmínek, nebo kombinací podmínek. Slovo „téměř“ značí, že odhalujeme míru, nakolik daná podmínka odpovídá vztahu dostatečnosti. Pro tyto účely je využívána míra konzistence (*consistency*), tedy stupně, do jakého se případy sdílející danou podmínku, nebo kombinaci podmínek, shodují v přítomnosti důsledku. Míra konzistence (s hodnotami mezi 0 a 1) ukazuje, do jaké míry jsou empirické důkazy v souladu s hypotetickým podmnožinovým vztahem dostatečnosti. Jednoduchým vyjádřením konzistence je následující rovnice:³¹²

³¹² RAGIN, Charles: *Set Relations in Social Research: Evaluating Their Consistency and Coverage*. Political Analysis, 14, 2006, s. 297.

$$Cons (X_i < Y_i) = \frac{\sum_{i=1}^I \min(x_i, y_i)}{\sum_{i=1}^I x_i},$$

v níž „min“ vyjadřuje výběr z nižší hodnoty x_i a y_i . Pokud jsou všechny hodnoty x_i nižší nebo rovny příslušným hodnotám y_i , míra konzistence je rovna 1. Pokud se ale vyskytuje mnoho nekonzistentních hodnot (hodnoty x_i přesahují příslušné hodnoty y_i), pak se míra konzistence pohybuje hluboko pod 0,5. Tento ukazatel je citlivý na to, o kolik jsou odchylné hodnoty podmínky X vyšší než u důsledku Y (tedy, nakolik je dané pozorování nekonzistentní s dostatečnou podmínkou). Ve větší míře tedy penalizuje velmi odchylné případy (ty, které jsou nejvíce vzdálené od diagonály) a v menší míře méně odchylné případy.³¹³ Pro následnou analýzu záleží na výzkumníkovi, jak vysoký práh konzistence požaduje pro stanovení postačujících kombinací podmínek. Velmi zde záleží i na počtu srovnávaných případů. Obecně by ale pro další analýzu neměly být využívány postačující podmínky či kombinace podmínek s konzistencí nižší než 0,8.³¹⁴ U nutných a postačujících podmínek lze vyjádřit i další zajímavé ukazatele, například míru, do jaké je postačující podmínka triviální příčinou důsledku, nebo relativní důležitost jednotlivých podmínek pro vysvětlení daného důsledku (obdoba R^2 , tedy podílu vysvětlené variance u regresních modelů). Tyto míry jsou však nad rámec tohoto úvodního pojednání.³¹⁵

5.2.2 Logické operace u fuzzy množin

Z hlediska logických operací je možné s fuzzy množinami pracovat analogicky, jako u ostrých množin. Situaci komplikuje pouze kontinuální charakter

³¹³ RAGIN, Charles: *Redesigning Social Inquiry. Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago, University of Chicago Press 2008, s. 52.

³¹⁴ Analogicky lze vyjádřit i míru konzistence u nutných podmínek (viz Ragin 2006). U těchto měr lze využít probabilistická kritéria pro stanovení statistické významnosti.

³¹⁵ Pro podrobnosti viz GOERTZ, Gary: *Assessing the Trivialness, Relevance and Relative Importance of Necessary or Sufficient Conditions in Social Science*. *Studies in Comparative International Development*, 41, 2006, č. 2, s. 88-109.

fuzzy množin. Při následné analýze využijeme tři výše popsané operace: negaci, konjunkci, disjunkci. U ostrých množin znamená negace obrácení hodnot z „0“ na „1“ a z „1“ na „0“. U fuzzy množin se negace vypočítá odečtením původní hodnoty od čísla 1. Pokud má země stupeň členství v množině chudých zemí 0,34, pak její členství v množině bohatých zemí ($1 - 0,34$) je 0,66. Negace je často zapisována symbolem „~“ před názvem dané množiny.

Při konjunkci, neboli násobení dvou a více množin logickým operátorem „A“, zvolíme u ostrých množin vždy nejnižší (minimální) hodnotu. Stejně je tomu i u fuzzy množin. Předpokládejme, že chceme určit členství Saudské Arábie v množině zemí, které jsou ekonomicky bohaté a zároveň demokratické. Saudská Arábie spíše náleží k množině bohatých zemí (např. hypoteticky fuzzy hodnota 0,85), ale rozhodně ji nelze považovat za demokratickou zemi – přestože nenáleží k nejrepresivnějším diktaturám (např. hypoteticky fuzzy hodnota 0,25). Její členství v množině zemí, které jsou bohaté a zároveň demokratické, má tedy – „metodou nejslabšího článku“³¹⁶ – fuzzy hodnotu 0,25. Pokud bychom chtěli určit členství Saudské Arábie v množině zemí, které jsou bohaté a nejsou demokratické, pak opět zvolíme minimální hodnotu z obou. Jedná se o hodnotu stupně členství v množině bohatých zemí (0,85) a hodnotu členství v množině zemí, které nejsou demokratické, tedy $1 - 0,25 = 0,75$. Výsledkem je stupeň členství s fuzzy hodnotou 0,75. Konjunkci opět zapisujeme symbolem „*“.

Zrcadlově obráceně postupujeme u disjunkce, neboli množinového sčítání logickým operátorem „NEBO“. Zde totiž vždy zvolíme nejvyšší (maximální) hodnotu ze dvou či více sčítaných množin. Členství Saudské Arábie v množině zemí, které jsou bohaté (0,85) nebo jsou demokratické (0,25) je tedy 0,85. Stupeň členství této země v množině zemí, které jsou chudé ($1 - 0,85 = 0,15$) nebo nejsou demokratické ($1 - 0,25 = 0,75$) je 0,75. Disjunkci opět v QCA zapisujeme symbolem „+“.

---

³¹⁶ RIHOUX, Benoit - RAGIN, Charles C. (eds.): *Configurational Comparative Methods. Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques*. London, Sage Publications 2009, s. 96.

5.2.3 Analýza výkonu českých krajských vlád

Jedním z nejdůležitějších témat, kterými se politologie zabývá, jsou otázky spojené s charakterem dobrého vládnutí, výkonu veřejné správy a obecně kvality demokracie. Máme proto v současnosti k dispozici řadu teorií, které se snaží vysvětlit, které strukturální podmínky jsou důležité pro ustavení kvalitních institucí. Velmi zjednodušeně lze nalézt dva hlavní konkurenční teoretické přístupy: první z nich zdůrazňuje roli ekonomických faktorů pro vysvětlení stupně kvality vládnutí, druhý se naopak soustředí na socio-kulturní aspekty. Závěry druhého, „neotocquevilleského“, proudu významně podpořil Robert Putnam, ve své dnes již klasické studii, v níž srovnával výkon regionálních vlád v Itálii.³¹⁷ V této zemi nachází obrovské rozdíly v kvalitě jednotlivých dvaceti regionálních správ (regionální členění bylo v unitární Itálii ustaveno teprve v roce 1970), které zhruba odpovídají rozdělení Itálie na moderní sever a tradiční jih. Severní regionální samosprávy (např. Lombardie nebo Emilia-Romagna) jsou na tom ve zdrcující většině ukazatelů kvality veřejné správy mnohem lépe než jejich jižní protějšky (např. Kalábrie nebo Basilicata).

R. Putnam ve svém výzkumu nachází empirickou podporu pro teorii, která vysoký výkon regionálních vlád připisuje vysoké míře sociálního kapitálu v daném regionu. Naopak nízký výkon je doprovázen nízkou úrovní sociálního kapitálu. Klíčový teoretický koncept „sociální kapitál“ definuje jako: „[...] *vlastnosti sociální organizace, jako jsou důvěra, normy a sítě zvyšující výkonnost (efficiency) společnosti tím, že umožňují koordinované akce.*“³¹⁸ Putnam dále vylučuje, že by ekonomické faktory měly mít primární význam pro vysvětlení výkonu regionálních vlád v Itálii. Ukazuje sice, že existuje korelace mezi hospodářskou úrovní regionu a výkonem regionální vlády (bohaté regiony na severu Itálie mají zároveň efektivnější samosprávu), ale že tato korelace je slabší než u proměnné sociálního kapitálu. Pro vyloučení ekonomické úrovně jako hlavní vysvětlující proměnné ale zejména využívá kvalitativní historické zhodnocení vývoje na Apeninském poloostrově, ve

³¹⁷ PUTNAM, Robert: *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, Princeton University Press 1993.

³¹⁸ Tamtéž, s. 167.

kterém se vrací až k dobám Byzantské říše. Ekonomická vyspělost je tak v Putnamově podání nejlépe sama důsledkem vysoké úrovně sociálního kapitálu, spíše než spolupůsobící příčinou vysvětlující vládní výkon.

Zda Putnamova hypotéza o blahodárném vlivu sociálního kapitálu na úroveň vládnutí platí nejen v Itálii, ale i v Česku, se ve svém rozsáhlém výzkumu z roku 2005 ptali i čeští sociologové.³¹⁹ Jejich odpověď na otázku, zda lze rozdíly ve výkonu českých krajských samospráv (závisle proměnná) odvodit ze sociálních či ekonomických faktorů (nezávisle proměnné), ale zdaleka není tak jednoznačná jako v Putnamově Itálii. Postupovali přitom analogicky k Putnamově analýze. Nejprve definovali teoretický koncept „výkon krajských vlád“ a následně jej vyjádřili (operacionalizovali) pomocí 24 dílčích měřitelných ukazatelů.³²⁰ Mezi tyto ukazatele byly výzkumníky zahrnuty například nákladnost výkonu krajské správy (kraje, které vydají méně prostředků z celkového rozpočtu na vlastní administrativní výdaje, budou efektivnější, než kraje s vysokým podílem takových výdajů), kvalita reakce krajů na žádost o poskytnutí informací nebo počet závad zjištěných Ministerstvem vnitra ve výkonu přenesené působnosti kraje.³²¹ Na základě těchto dílčích ukazatelů byl následně vytvořen souhrnný index, který umožňuje srovnávat výkon všech 13 krajských vlád.³²²

Obdobně bylo postupováno i u měření a operacionalizace obou nezávisle proměnných. Index ekonomické výkonnosti českých krajů tak byl sestaven z několika dílčích ukazatelů, včetně výše HDP na 1 obyvatele, čistý disponibilní důchod domácností v přepočtu na obyvatele nebo míra nezaměstnanosti. Zajímavé ukazatele byly použity pro měření indexu úrovně sociálního kapitálu. Jednalo se například o počet nestátních neziskových organizací v kraji v přepočtu na 1000 obyvatel, průměrná volební účast nebo počet dobrovolných dárců krve v přepočtu na

³¹⁹ KOSTELECKÝ, Tomáš – PATOČKOVÁ, Věra – VOBECKÁ, Jana: *Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád?* Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43, 2007, č. 5, s. 911-943.

³²⁰ ILLNER, Michal – KOSTELECKÝ, Tomáš – PATOČKOVÁ, Věra: *Jak fungují kraje příspěvek k hodnocení výkonu krajských vlád.* Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43, 2007, č. 5, s. 977.

³²¹ Pro úplný seznam viz ILLNER, Michal – KOSTELECKÝ, Tomáš – PATOČKOVÁ, Věra: *Jak fungují kraje příspěvek k hodnocení výkonu krajských vlád.* Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43, 2007, č. 5, s. 987-992.

³²² Autoři z analýzy vyloučili Hl. město Prahu. To je v mnoha ohledech, např. z hlediska právního postavení, natolik specifické, že je obtížné je srovnávat s ostatními kraji.

1000 obyvatel.³²³ U obou indexů vyjadřujících nezávisle proměnné byly opět jejich výsledné hodnoty vypočteny zprůměrováním hodnot dílčích ukazatelů.

Podobně jako R. Putnam, ověřovali i čeští sociologové své hypotézy výpočtem Pearsonova korelačního koeficientu.³²⁴ Použití jiných standardních statistických metod je při takto malém počtu případů (13) téměř vyloučené.³²⁵ U nízkého počtu případů tak nelze provádět analýzy pomocí standardních statistických modelů, které by zahrnovaly více než dvě proměnné a zkoumaly interakční efekty mezi nezávisle proměnnými. U proměnné ekonomické výkonnosti nebyl nalezen žádný statistický vztah k výkonnosti krajských vlád (Pearsonův korelační koeficient $r = 0,02$). Některé kraje s podprůměrnou ekonomickou vyspělostí (např. Moravskoslezský a Olomoucký kraj) zároveň vykazovaly výkonné krajské vlády.³²⁶ Vysoká ekonomická úroveň kraje tak nebyla ani nutnou podmínkou pro výkonnou krajskou vládu. Podobně museli vyloučit hypotézu, že v Česku existuje souvislost mezi úrovní sociálního kapitálu a výkonem krajských vlád (i když zde se objevuje alespoň náznak slabé pozitivní korelace – $r = 0,16$, který ale není statisticky významný). V ČR tedy na rozdíl od Itálie neplatí Putnamova hypotéza, že se zvyšující se úrovní sociálního kapitálu se zvyšuje i výkonnost regionálních vlád. Zajímavý vztah byl ale nalezen mezi oběma nezávisle proměnnými. Pokud do grafu zaneseme na vodorovnou osu hodnoty úrovně sociálního kapitálu a na svislou osu hodnoty ekonomické výkonnosti, pak zjistíme, že téměř všechny případy spadají do dolního pravého rohu.³²⁷ Takřka neexistují kraje, které by vykazovaly nízkou úroveň sociálního kapitálu a zároveň byly ekonomicky vyspělé. Tento datový vzorec může signalizovat přítomnost nutné podmínky: vysoká úroveň sociálního kapitálu českých krajů je *téměř nutnou* (ale nikoli dostatečnou) podmínkou pro jejich ekonomickou vyspělost.³²⁸ Toto zjištění však je nad rámce možností korelační analýzy.

³²³ Podrobnosti viz KOSTELECKÝ, T.: et al: c. d.,s. 923-924.

³²⁴ Pearsonův korelační koeficient udává míru lineární asociace, čili těsnosti vztahu mezi dvěma proměnnými. Má snadnou interpretaci: pozitivní korelace vykazuje hodnoty mezi 0 a 1 a negativní korelace vykazuje hodnoty mezi -1 a 0. Čím více se hodnota blíží 1, resp. -1, tím těsnější je vztah mezi oběma proměnnými.

³²⁵ Přesto někteří badatelé kritizují Putnama, který měl k dispozici jen o málo více případů italských regionálních vlád – celkem 20 - za to, že nevyužil sofistikovanější statistické metody, ale spokojil se s elementární korelační analýzou. Z českých ekonomů např. Václav Klaus (Klaus 2003).

³²⁶ KOSTELECKÝ, T.: et al: c. d.,s. 925.

³²⁷ Tamtéž, s. 927.

³²⁸ U regresních modelů bude tento vzorec dat signalizovat porušení předpokladu homoskedasticity.

V rámci kvalitativního zhodnocení vztahů mezi proměnnými se proto nabízí otázka, zda by QCA nemohla pomoci při zhodnocení, zda v ČR nalezneme nutné či postačující podmínky či kombinace podmínek pro vysvětlení dobrého a špatného výkonu českých krajů. Připomeňme, že QCA umožňuje do explanačního modelu zahrnout více nezávisle proměnných, u kterých předpokládá vzájemné ovlivňování vytvářející kontext pro vysvětlení zkoumaného důsledku. Nabízí se proto otázka, zda vzájemná interakce mezi ekonomickou vyspělostí kraje a jeho úrovní sociálního kapitálu může pomoci vysvětlit výkon českých krajských vlád. Z teoretického hlediska bychom totiž měli předpokládat, že bude existovat souvislost mezi sociokulturními charakteristikami společnosti měřenými například úrovní sociálního kapitálu a její ekonomickou vyspělostí. Všechny tři proměnné jsou přirozeně kontinuálního charakteru a bylo by proto obtížné využít QCA s ostrými množinami. Pro další analýzu je proto vhodné využít analýzu pomocí fuzzy množin.

5.2.4 Operacionalizace a kalibrace

Všechny tři výchozí proměnné, které jsou využity v původním výzkumu, jsou vyjádřeny jako indexy, jejichž hodnoty jsou standardizovány do hodnot z-skóre. To udává, o kolik směrodatných odchylek je daný případ vzdálený – kladně či záporně - od průměrné hodnoty (průměrná hodnota je 0). Aby bylo dále možné pracovat v rámci QCA, je nejprve nutné tyto hodnoty transformovat do hodnot stupně členství všech 13 případů ve fuzzy množinách.

Pro stanovení dělicího bodu (bodu nejvyšší neurčitosti, tedy fuzzy hodnoty 0,5) je obtížné v tomto příkladu určit jednoznačné kvalitativní kritérium. Díky tomu, že výchozí data jsou standardizována pomocí z-skóre, můžeme ale postupovat tak, že hodnocena bude nadprůměrnost či podprůměrnost kraje a dělicí bod (fuzzy hodnota 0,5) bude odpovídat z-skórové hodnotě 0. Počítačový program FS/QCA umožňuje automatickou kalibraci fuzzy množin pomocí logaritmické funkce s tím,³²⁹ že pro

---

³²⁹ Pro detailní popis tohoto způsobu kalibrace intervalových proměnných do fuzzy množin viz RAGIN, Charles: *Redesigning Social Inquiry. Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago, University of Chicago Press 2008, s. 86-94.

výpočet fuzzy hodnot je potřeba definovat tři kvalitativní prahy. Kromě dělicího bodu (fuzzy hodnota 0,5) se jedná o práh plného členství v dané množině (fuzzy hodnota 0,95) a práh plného nečlenství v dané množině (fuzzy hodnota 0,05). Vzhledem k tomu, že z-skórové hodnoty předpokládají normální rozdělení, 90 % případů by se mělo nacházet v intervalu od -1,645 do 1,645 směrodatné odchylky od průměru. Těchto hodnot proto můžeme využít i pro stanovení horního (0,95) a dolního (0,05) prahu pro členství ve fuzzy množině. Například, zdaleka nejméně výkonný Karlovarský kraj má hodnotu z-skóre -2,18 a druhý nejméně výkonný kraj, Plzeňský, -1,15. Zde zvolená kalibrace tím přiřazuje Karlovarskému kraji fuzzy hodnotu členství v množině výkonných krajských vlád 0,02 a Plzeňskému kraji jen o málo vyšší hodnotu 0,11. Tím se podle předpokladu a v souladu s teoretickými východisky zeslabuje rozsah variace u případů s extrémně vysokými hodnotami původní proměnné. Výsledkem této transformace jsou tři proměnné: VYKON (množina krajských vlád s vysokým výkonem), EKON (množina ekonomicky vyspělých krajů) a SOCKAP (množina krajů s vysokým sociálním kapitálem). Jejich fuzzy hodnoty jsou zapsány v tabulce 5.7.

5.2.5 Konfigurativní analýza

Prvním krokem při analýze je zjištění, zda některé z proměnných nejsou nutnou nebo postačující podmínkou pro realizaci důsledku. Zde ani jedna z obou podmínek *samostatně* nepředstavuje ani nutnou ani postačující podmínku pro kvalitní výkon krajských vlád. Hodnoty konzistence se pohybují hluboko pod stanovenou mírou konzistence 0,8. Můžeme tedy konstatovat, že v Česku vysoká úroveň sociálního kapitálu v kraji nestačí - na rozdíl od Itálie - k tomu, aby zde zároveň fungovala výkonná krajská vláda. To samé však platí i o podmínce vysoké ekonomické úrovně českých krajů.

V dalších krocích je přistoupeno k samotné konfigurativní analýze, která se snaží zhodnotit, zda k důsledku vedou postačující kombinace více podmínek (zde pouze dvě). Samostatnou analýzu je vhodné provést i pro zjištění kombinací

podmínek vedoucích k absenci důsledku (množinové vztahy počítají s asymetrickou příčinností – jiné proměnné nebo kombinace proměnných mohou vysvětlit přítomnost důsledku a jiné proměnné jeho absenci). Nejprve je vytvořena tabulka (tabulka 5.7), v níž je vyjádřeno, do které ze všech logicky možných konfigurací podmínek nejlépe spadá daný případ. U fuzzy množin nelze jednoduše použít pravdivostní tabulku, jako tomu bylo u ostrých množin, protože situaci komplikují různé stupně příslušnosti každého případu ke každé množině. Přesto jsou principy pravdivostní tabulky využity v následujících fázích analýzy. Počet všech logicky možných kombinací podmínek totiž odpovídá počtu řádků v pravdivostní tabulce u ostrých množin. V tomto příkladu se dvěma podmínkami je možné vytvořit celkem čtyři množiny představující čtyři logicky možné kauzální argumenty. Obecně je možné si fuzzy množiny reprezentující tyto podmínky představit jako rohy vícerozměrného vektorového prostoru s 2^k , kde k představuje počet podmínek. U tří podmínek tak vznikne 8 konfigurací, u pěti podmínek pak 32 atd. Pomocí booleovské algebry lze následně zjistit stupeň členství každého případu ve všech těchto konfiguracích.

Tab. 5.7 Členství českých krajů ve fuzzy množinách VYKON, EKON a SOCKAP

	Fuzzy hodnoty proměnných			Stupeň členství případu ve všech kauzálních konfiguracích			
	<i>Závisle proměnná</i>	<i>Nezávisle proměnné</i>					
Kraje	VYKON	EKON	SOCKAP	EKON *SOCKAP	EKON *sockap	ekon *SOCKAP	ekon *sockap
Středočeský	0,48	0,93	0,44	0,44	0,56	0,07	0,07
Jihočeský	0,54	0,76	0,64	0,64	0,36	0,24	0,24
Plzeňský	0,11	0,74	0,72	0,72	0,28	0,26	0,26
Karlovarský	0,02	0,23	0,16	0,16	0,23	0,16	0,77

Ústecký	0,36	0,12	0,11	0,11	0,12	0,11	0,88
Liberecký	0,57	0,58	0,35	0,35	0,58	0,35	0,42
Královéhradecký	0,9	0,79	0,58	0,58	0,42	0,21	0,21
Pardubický	0,43	0,42	0,82	0,42	0,18	0,58	0,18
Vysočina	0,17	0,47	0,74	0,47	0,26	0,53	0,26
Jihomoravský	0,53	0,7	0,61	0,61	0,39	0,3	0,3
Olomoucký	0,81	0,21	0,65	0,21	0,21	0,65	0,35
Zlínský	0,91	0,44	0,44	0,44	0,44	0,44	0,56
Moravskoslezský	0,89	0,11	0,35	0,11	0,11	0,35	0,65

Zdroj: autor.

Například Ústecký kraj je téměř zcela (fuzzy hodnota 0,88) členem množiny krajů s nízkou ekonomickou vyspělostí (0,12) a zároveň nízkým (0,11) sociálním kapitálem (připomeňme, že nejprve je provedena negace obou fuzzy množin a následně konjunkce, kde je zvolena minimální hodnota z obou). Ve třech zbývajících logicky možných konfiguracích podmínek má Ústecký kraj velmi nízký stupeň členství. Tato tabulka rovněž ukazuje na důležitou vlastnost konjunkce u fuzzy množin: každý případ může mít nejvíce jednu hodnotu členství ve všech konfiguracích vyšší než 0,5. Hodnota členství vyšší než 0,5 vypovídá, ke které kauzální konfiguraci (rohu ve vektorovém prostoru) je daný případ nejbližší.³³⁰ Tyto hodnoty jsou v tabulce u všech krajů zvýrazněny tučně.

Tabulka 5.7 je východiskem pro vytvoření pravdivostní tabulky (tabulka 5.8). Řádky v pravdivostní tabulce ale u fuzzy množin nepředstavují, jako tomu je u ostrých množin, jednotlivé podmnožiny případů, ale 2^k kauzální argumenty, které

³³⁰ RAGIN, Charles: *Redesigning Social Inquiry. Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago, University of Chicago Press 2008, s. 131.

mohou být sestaveny z daných podmínek.³³¹ Teprve u konstrukce této tabulky jsou k jednotlivým případům přiřazeny hodnoty členství v množině důsledku (výkon krajských vlád, VYKON). V pravdivostní tabulce zjišťujeme, zda je každá ze čtyř logicky možných konfigurací konzistentní s předpokladem postačující podmínky (tedy, do jaké míry naplňují předpoklad, že pro každou hodnotu X platí, že je nižší nebo rovna korespondující hodnotě důsledku Y). Těm konfiguracím, které převyšují stanovenou hodnotu konzistence 0,8, je dále přiřazena hodnota důsledku „1“. Těm konfiguracím, které kritérium dostatečnosti nesplňují, je přiřazena hodnota „0“ (jedná se tedy o případy s kombinací podmínek, které nejsou podmnožinou množiny případů s členstvím v množině výkonných krajských vlád).

Tab. 5.8 Pravdivostní tabulka

EKON	SOCKAP	Počet případů s členstvím vyšším než 0,5 v kombinaci	Konzistence	VYKON
0	0	4	0,71	0
1	1	4	0,77	0
0	1	3	0,81	1
1	0	2	0,86	1

Zdroj: autor:

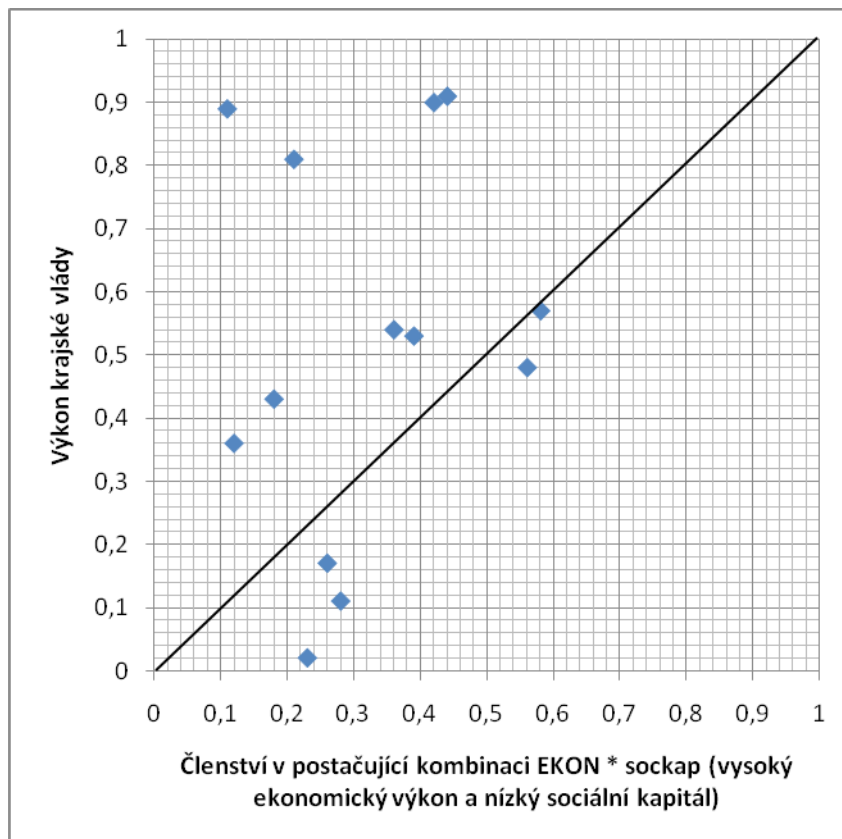
³³¹ RAGIN, Charles: Qualitative Comparative Analysis Using Fuzzy Sets (fsQCA). In: RIHOUX, Benoit - RAGIN, Charles C. (eds.): *Configurational Comparative Methods. Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques*. London, Sage Publications 2009, s. 104.

U tohoto příkladu s pouhými dvěma podmínkami již nelze výsledný výraz dále logicky minimalizovat. V jiných výzkumech, kde je zahrnuto více podmínek je však postup při logickém zjednodušení stejný, jako je tomu u QCA s ostrými množinami. Výsledná booleovská rovnice vysvětlující, které kombinace podmínek vedou k vysokému výkonu krajských vlád je tedy následující (přítomnost proměnné je opět značena kapitálkami, nepřítomnost malými písmeny):

$$\text{ekon} * \text{SOCKAP} + \text{EKON} * \text{sockap} \rightarrow \text{VYKON}$$

Jinými slovy, výkonnými krajskými vládami disponují buď ekonomicky málo vyspělé kraje, které ale mají vysoký sociální kapitál, nebo kraje, které jsou zároveň ekonomicky vyspělé, ale mají nízký sociální kapitál. První kombinaci odpovídají kraje Vysočina a Olomoucký a Pardubický kraj. Druhé kombinaci pak odpovídají Liberecký a Středočeský kraj. Pro názornost je v grafu 5.9 znázorněn vztah mezi členstvím všech krajů v kauzální konfiguraci ($\text{EKON} * \text{sockap}$) a členstvím v množině výkonných krajských vlád.

Graf 5.9 Vztah mezi stupněm členství krajů v kauzální konfiguraci a v množině důsledku

Zdroj: autor.

5.2.6 Výsledky analýzy

Výsledky potvrzují očekávání, že vztah obou nezávisle proměnných k výkonnosti krajských vlád není náhodný. Mohou tak částečně doplnit zjištění korelační analýzy, že významné souvislosti mezi sociálním kapitálem regionu, jeho ekonomickým rozvojem a výkonem regionálních vlád v českém kontextu neexistují.³³² Sociální kapitál zde ale nepůsobí jako hlavní vysvětlující proměnná, ale může fungovat jako faktor kompenzující slabé ekonomické postavení regionu. Tuto

³³² KOSTELECKÝ, T.: *c. d.*, s. 927.

kompenzační úlohu ale může hrát i vysoká ekonomická výkonnost u krajů se slabým sociálním kapitálem.

Samozřejmě není překvapivé, že kombinace slabé ekonomické vyspělosti a slabého sociálního kapitálu nevede k vysokému výkonu českých krajů a výsledky analýzy toto zjištění potvrzují. Je ale překvapivé, že kombinace vysoké ekonomické vyspělosti a vysoké úrovně sociálního kapitálu *také* nepředstavuje postačující podmínku pro výkonnou krajskou vládu. Toto zjištění je obtížné bez detailnější znalosti případů teoreticky interpretovat.³³³ Není rovněž bez zajímavosti, že obě proměnné nejsou v žádné ze čtyř logicky možných kombinací schopny uspokojivě vysvětlit *absenci* důsledku, tedy nízký výkon regionálních vlád.

5.3 Možnosti využití metody QCA

Využití QCA a příbuzných konfigurativních metod v empirickém výzkumu může být výhodné z několika důvodů. Stejně tak je třeba si uvědomit některá zásadní metodologická omezení s nimi spojená. První velkou výhodou je možnost analýzy středně velkého počtu případů (cca. 10 až 30 případů). Vzhledem k tomu, že důležité společenské jevy zkoumané v řadě společenskovedních programů se empiricky vyskytují v přirozeně omezeném počtu,³³⁴ nelze je často kvůli nestabilitě a nespolehlivosti výsledků modelovat např. prostřednictvím regresních modelů. Namátkou, mezi takové jevy mohou patřit občanské války, sociální revoluce, transformace komunistických stran nebo mírové mise OSN. V řadě výzkumných případů se navíc výzkumník snaží z jiných důvodů omezit výběr analyzovaných

---

³³³ Možným interpretačním směrem by zde mohla být přítomnost „špatného sociálního kapitálu“ v ekonomicky vyspělých krajích. Ne všechny *formy* sociálního kapitálu totiž musejí prospívat kvalitě vládnutí a obecně demokracii. Například politoložka Sheri Bermanová poukázala na to, že v kritickém případě německé Výmarské republiky nejenže vysoký sociální kapitál německé společnosti nezabránil nástupu nacismu, ale skrze pronikání NSDAP do organizací velmi dynamické občanské společnosti meziválečného Německa se spolupodílel na etablování totalitního nacistického režimu (BERMAN, Sheri: *Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic*. World Politics, 49, 1997, č. 3, s. 401-429.)

³³⁴ RIHOUX, Benoit: *Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Systematic Comparative Methods. Recent Advances and Remaining Challenges for Social Science Research*. International Sociology, 21, 2006, č. 5, s. 680.

případů. Nastává tak paradoxní situace, že nejvíce výzkumů analyzuje buď jediný nebo několik málo případů pomocí metod případových studií, nebo naopak velký počet případů pomocí statistických metod. Velká část společenských jevů (se střední četností) tak zůstává na pokraji výzkumného zájmu nikoli z teoretických nebo empirických důvodů, ale pouze z důvodů metodologických.

Velkou výhodou QCA je citlivost na komplexní vztahy příčinnosti, které jsou obtížně zjistitelné prostřednictvím klasických statistických metod, ale které jsou ve středu zájmu kvalitativního výzkumu. Z tohoto důvodu mohou být konfigurativní metody významnou pomocí pro všechny typy výzkumů, které pracují s kontextuálními faktory. Oproti většině kvalitativních metod vyžadují konfigurativní metody vysoký stupeň formalizace operačních postupů a nutnou předchozí znalost alespoň základních principů booleovské algebry a fuzzy množin. Při jejich použití je tedy vhodné dopředu zvážit efektivitu, s jakou může danou výzkumnou otázku zhodnotit. Na druhé straně, booleovské postupy v rámci QCA nejsou natolik náročné, jako jiné vysoce formalizované techniky (například regresní analýza ve statistice).

QCA a příbuzné techniky se stávají stále používanější analytickou metodou. Do roku 2006 bylo napočítáno cca. 300 publikovaných výzkumů aplikujících QCA buď jako hlavní výzkumnou metodu nebo v kombinaci s jinými metodami.³³⁵ Pro využití QCA je zajímavé, že tyto aplikace využívají analytických jednotek na velmi různých úrovních, od jednotlivců, přes společenské organizace až po politické systémy. Na úrovni jednotlivců lze zmínit kriminologický výzkum zkoumající situační kontext vražd ve Spojených státech,³³⁶ nebo stranické preference na základě šetření veřejného mínění v pěti evropských státech.³³⁷ Na úrovni organizací se například jedná o výzkum vysvětlující rozdílné úspěchy zelených stran v západní Evropě v 80. a 90. letech.³³⁸ Velmi přínosnou aplikaci QCA představuje i analýza vysvětlující na základě strukturálních a organizačních podmínek, proč všechny

---

³³⁵ Tamtéž, s. 697.

³³⁶ REGOECZI, Wendy – MIETHE, Terance D.: *Taking on the Unknown: A Qualitative Comparative Analysis of Unknown Relationship Homicides*. *Homicide Studies*, 7, 2003, č. 3, s. 211–234.

³³⁷ GRENSTAD, Gunnar: *Causal Complexity and Party Preference*. *European Journal of Political Research*, 46, 2007, s. 121–149.

³³⁸ REDDING, Kent – VITERNA, Jocelyn S.: *Political Demands, Political Opportunities: Explaining the Differential Success of Left-Libertarian Parties*. *Social Forces*, 78, 1999, č. 2, s. 491–510.

latinskoamerické gerilové skupiny s výjimkou Kuby a Nikaraguy nedokázaly naplnit svůj program sociální revoluce.³³⁹ Na úrovni politických systémů představuje jednu z ambiciózních aplikací QCA srovnávací výzkum příčin zhroucení a přežití evropských demokracií mezi dvěma světovými válkami.³⁴⁰ Autoři ve svém výzkumu zahrnují celkem 18 zemí a ověřují zde několik hlavních teorií demokracie. V českém prostředí dosud vznikla pouze jediná aplikace QCA. Ta zkoumá, jaké příčiny vedou k silné kontrole evropských záležitostí národními parlamenty ve členských zemích EU.³⁴¹ Dvě třetiny z výzkumů používajících QCA byly vypracovány v rámci politické vědy (hlavně srovnávací politologie nebo policy analysis) nebo sociologie (především sociologie organizací nebo historická sociologie).³⁴² Stále více aplikací však pochází i z jiných společenských věd, jako je ekonomie nebo kriminologie. Šíření těchto analytických postupů může být jedním z důležitých důvodů, proč se jim systematicky věnovat.

Stejně jako všechny ostatní metody, i aplikace QCA jsou spojeny s řadou problémů. Konkrétně je možné zmínit tři hlavní směry jeho kritiky. Za prvé, původní QCA vyžaduje kódování proměnných na nejzákladnější, tedy dichotomické úrovni. Přitom redukce některých konceptů na jejich pouhou přítomnost či nepřítomnost může dramaticky zjednodušit realitu. Může vést k významné ztrátě informací, které následně mohou v analýze chybět. U umělé dichotomizace proměnných spočívá navíc problém v odhadu správného dělicího bodu rozlišujícího mezi přítomností a nepřítomností daného jevu. Pečlivé kódování proměnných podložené důkladnou heuristikou a porozuměním kontextu jednotlivých případů je nutnou podmínkou pro jakoukoli aplikaci QCA. Na druhé straně, dichotomické vyjádření proměnných může být u mnoha jevů přirozené a výhodné a tendence k jejich měření na kontinuální škále může být nepatřičná. Konečné rozhodnutí by mělo být vždy zdůvodněno teoretickými ohledy.

³³⁹ WICKHAM-CROWLEY, Timothy P.: *A Qualitative Comparative Approach to Latin American Revolutions*. International Journal of Comparative Sociology, 32, 1991, č. 1-2, s. 82-109.

³⁴⁰ BERG-SCHLOSSER, Dirk – DE MEUR, Gisèle: *Reduction of Complexity*. In: BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy (eds.): *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919–39. Comparative Analyses*. New York, Palgrave Macmillan 2002.

³⁴¹ KARLAS, Jan: *Národní parlamenty a kontrola evropských záležitostí: komparativní analýza*. 2010 (v tisku).

³⁴² RIHOUX, Benoit: *Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Systematic Comparative Methods. Recent Advances and Remaining Challenges for Social Science Research*. International Sociology, 21, 2006, č. 5, s. 679–706.

Další častou kritikou je potenciální nestabilita odhadů příčinnosti na základě QCA.³⁴³ Přidáním jediného dalšího případu, jehož příčinná kombinace se výrazně liší od ostatních, se mohou změnit výsledky celé analýzy. Změní se totiž i složení minimálních postačujících kombinací příčinných podmínek. Totéž může nastat i v důsledku špatného kódování některých proměnných. QCA sice představuje výrazné zlepšení oproti Millovým metodám především proto, že s ní nejsou spojeny natolik restriktivní předpoklady pro její použití. Přesto QCA stále operuje v rámci deterministické příčinnosti (kombinace hodnocených podmínek musí být postačující pro realizaci důsledku). V důsledku nezahrnutí všech relevantních proměnných rovněž snižuje stabilitu odhadů příčinnosti.

Samotný Ch. Ragin poukazuje na to, že pouhá mechanická aplikace QCA je nedostatečná.³⁴⁴ Pro výpočet minimálních kombinací jsou k dispozici počítačové programy, ale pouhé počítačové výsledky zdaleka nejsou dostatečné a spíše tvoří první krok v celkové analýze. U QCA, ještě více než statistických počítačových aplikací, je potřeba pečlivě interpretovat získané výsledky. K tomu je nutná detailní hloubková znalost srovnávaných případů,³⁴⁵ ale i silné teoretické zázemí. Tento požadavek je v existujících výzkumech často v rozporu s velkým počtem případů, které jsou metodou QCA srovnávány. Někteří výzkumníci mají proto tendenci pouze představit výsledky logické minimalizace bez hlubší diskuse jejich významu pro konkrétní případy a bez vysvětlení, jakým způsobem nalezené konfigurace podmínek přispívají k vysvětlení zkoumaného jevu. Tento problém je lépe řešitelný ve výzkumných výstupech s knižním rozsahem, kde jsou vedle sebe výsledky QCA i detailní případové studie, než u krátkých výstupů v odborných časopisech.³⁴⁶ Analýzu je navíc často vhodné doplnit dalšími kvalitativními postupy, jako jsou narativní metody, sledování příčinných procesů nebo kongruenční metoda. Aplikace, které metodologicky kombinují QCA s jinými metodami, ale mohou dospět k poměrně silným kauzálním závěrům.

---

³⁴³ GEORGE, Alexander – BENNETT, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MIT Press 2004, s. 163.

³⁴⁴ RAGIN, C.: *The Comparative Method*, s. 98

³⁴⁵ HALL, Peter A.: *Aligning Ontology and Methodology in Comparative Research*. In: MAHONEY, James – RUESCHMEYER, Dietrich (eds.): *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. Cambridge, Cambridge University Press 2003, s. 388.

³⁴⁶ MAHONEY, James: *Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis*. *Sociological Methods and Research*, 28, 2000, č. 4, s. 136.

6 Metodologické problémy kauzální koncepce pravidelnosti

Stále větší počet metodologů akcentuje možnost využití koncepce nutných a postačujících podmínek v politologickém výzkumu. Tyto podmínky a jejich kombinace by měly tvořit základ pro kauzální vysvětlení v kvalitativním výzkumu. Zastánci využití nutných a postačujících podmínek v politologickém výzkumu tak argumentují, že existují dvě kauzální „kultury“ či přístupy ke kauzálnímu vysvětlení.³⁴⁷ Oba přístupy využívají odlišnou koncepci kauzality. Zatímco kvalitativní přístup využívá pro vysvětlení kauzální koncepci pravidelnosti (*regularity*), tedy koncepci založenou na identifikaci nutných a postačujících podmínek, kvantitativní přístup ke kauzalitě přistupuje pomocí kontrafaktuální koncepce.

Problém dosavadní metodologické diskuse ohledně nutných a postačujících podmínek je nedostatečná pozornost a zaměňování dvou odlišných typů nutných a postačujících podmínek. Jedná se o klasický problém, v němž ústřední roli hraje odlišení, zda cílem analýzy je vysvětlit konkrétní *partikulární událost*, nebo celou *třídu jevů*. Tato kapitola rozvíjí tezi, že využití *bud' pouze nutných, nebo pouze postačujících podmínek je vhodným nástrojem pouze pro kauzální genetické vysvětlení partikulárních událostí. Je však zcela nevhodným nástrojem pro kauzální vysvětlení tříd jevů, které se musí opírat o identifikaci nutných a zároveň postačujících podmínek.* Hlavní zastánci využití kauzální koncepce pravidelnosti a tedy aplikace nutných a postačujících podmínek³⁴⁸ se obě úrovně snaží propojit. Fakticky ale obě úrovně mylně zaměňují, což má vážné metodologické důsledky. V současné politologii existují dva metodologické směry, které využívají kauzální koncepci pravidelnosti nejen k vysvětlení singulárních událostí, ale i ke

³⁴⁷ MAHONEY, James – GOERTZ, Gary: *A Tale of Two Cultures: Contrasting Quantitative and Qualitative Research*. Political Analysis, 14, 2006, s. 227-249.

³⁴⁸ Viz např. GOERTZ, Gary – STARR, Harvey: *Introduction: Necessary Condition Logics, Research Design, and Theory*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 1–23; RAGIN, Charles C.: *Fuzzy-Set Analysis of Necessary Conditions*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 179-223.

komparativnímu zobecnění ohledně celé třídy zkoumaných jevů. Jedná se o analytické nástroje ke komparativnímu zkoumání nutných podmínek (zejména okruh metod představený G. Goertzem) a dříve představená kvalitativní srovnávací analýza (QCA).

V této kapitole bude představen argument, že existují dva druhy nutných a postačujících podmínek, které budou nazývány „historické“ a „komparativní“ a že jejich obě úrovně jsou v současné metodologické diskusi mylně zaměňovány. Toto zaměňování má následně negativní důsledky pro platnost obou metodologií. Klíčovým důsledkem obou metodologických koncepcí jsou neplatná doporučení ohledně způsobu výběru případů pro kvalitativní srovnání za účelem kauzálního vysvětlení. Doporučená výběrová kritéria pak neumožňují dosáhnout kauzálních úsudků. Metodologie nutných podmínek vychází z představy, že pro potvrzení hypotézy ohledně nutné podmínky jsou vybrány pouze případy, v nichž došlo k důsledku (a nejsou vůbec zohledněny případy, v nichž k důsledku nedošlo). Naopak, pro ověření hypotézy ohledně postačující podmínky jsou vybrány pouze případy, které obsahují příčinu (a nejsou vůbec zohledněny případy, v nichž příčina nebyla přítomná). Tato doporučení ale neodpovídají ani logice kauzálního usuzování, ani metodologickým strategiím, pomocí nichž kvalitativní politologové kauzální úsudky vyvozují. Budou zde proto představeny tři „klasické“ výzkumy (T. Skocpolové, G. Luebberta a T. Wickhama-Crowleyho), na nichž je demonstrováno, že kauzální vysvětlení ve srovnávací politologii se opírá o kontrafaktuální koncepci kauzality, nikoli pouze o identifikaci nutných a postačujících podmínek. Tyto výzkumy byly vybrány i z toho důvodu, že se k nim vztahuje široká následná metodologická i teoretická diskuse. Kauzální srovnávací výzkumy totiž typicky identifikují historicky nutné *a zároveň* komparativně postačující podmínky jako příčiny vysvětlovaných jevů, což odpovídá právě korelačnímu kritériu. Kauzální srovnávací výzkumy tak nevybírají pro analýzu pouze případy s konstantní hodnotou závisle nebo nezávisle proměnné, ale musí analyzovat případy s oběma hodnotami (přítomnost i absence jevu).

V praktickém kvalitativním výzkumu je často snaha propojit kauzální (historické) vysvětlení partikulárních událostí a zároveň (komparativní) vysvětlení

celých tříd jevů. K tomuto propojení je využívána právě kauzální koncepce pravidelnosti. Problém ale nastává v situacích, kdy jak partikulární události, tak obecné třídy jevů jsou vysvětlovány pomocí stejných postupů využívajících nutných a postačujících podmínek. Z tohoto předpokladu totiž vycházejí jak Goertzova metodologie nutných podmínek, tak QCA. Oba postupy však obě úrovně vysvětlení mylně zaměňují, což má negativní důsledky pro platnost zjištěných kauzálních úsudků. V této podkapitole bude proto nejprve představena komparativní kauzální koncepce nutných a postačujících podmínek. Následně bude rozpracováno rozlišení na „historické“ a „komparativní“ nutné a postačující podmínky. Dále budou ukázány problémy kauzální koncepce, o kterou se opírá QCA a komparativní metodologie nutných podmínek. Konečně budou představeny tři zmíněné komparativní výzkumy, na nichž bude demonstrováno, že kvalitativní výzkumníci pro kauzální vysvětlení v praxi využívají odlišné kauzální koncepce pro vysvětlení partikulárních událostí a celých tříd jevů.

6.1 Metodologie nutných a postačujících podmínek v komparativním vysvětlení

Nové přístupy ke kvalitativní metodologii zdůrazňují, že řada hypotéz, jejichž platnost je v empirických výzkumech ve srovnávací politologii zkoumána, je konstruována ve formě nutných a postačujících podmínek. Jedná se o zásadní rozdíl oproti hypotézám implikujícím korelační vazby mezi proměnnými. Nutné podmínky jsou přitom v sociálně-vědním výzkumu všudypřítomné a jsou vyjádřena řadou logicky ekvivalentních jazykových obrátů: „bez X by se Y nestalo“, „vždy, když Y, tak X“, „předpokladem pro Y je X“, „X je nezbytnou součástí Y“, „všechny případy s Y obsahují rovněž X“ atp. V důsledku ale ověřování obou typů hypotéz vyžaduje odlišnou metodologii. Jedná se o radikální odklon od dosavadních metodologických doporučení. Rozdíly mezi oběma je možné shrnout ve třech hlavních bodech: odlišné způsoby výběru případů, odlišná koncepce kauzality, ze které vycházejí a odlišné způsoby dosažení úsudků ohledně příčinných vztahů.

Příkladů hypotéz postulujících nutné a postačující podmínky je v politologii velké množství. Zmiňme například známou modernizační hypotézu Seymoura Lipseta, která stanovuje nutnou podmínku: „*I když nemůžeme říct, že „vysoká“ úroveň vzdělání je postačující podmínkou pro demokracii, dostupné důkazy nasvědčují, že se blíží nutné podmínce v moderním světě.*“³⁴⁹ Příkladem známé hypotézy stanovující postačující podmínku, je hlavní tvrzení teorie demokratického míru: demokracie navzájem neválčí. V logické formulaci se tedy jedná o výrok, že přítomnost demokratické dyády je postačující, ale nikoli nutnou podmínkou pro neválčení. Obě tyto hypotézy se liší od hypotéz, které jsou obvyklé například ve statistickém výzkumu (např. se zvyšující se hodnotou proměnné X se zvyšuje hodnota proměnné Y).

Klíčovým rozdílem jsou odlišné způsoby výběru případů. Pro ověření hypotézy obsahující nutnou podmínku je třeba pro analýzu vybrat odlišné případy, než pro hypotézy stanovující korelační vztah. Předpokládejme, že hypotéza formuluje, že X je nutnou podmínkou důsledku Y. To znamená, že všechny případy, které obsahují Y, musí zároveň obsahovat X. Podmínka X je nutná pro Y, když pro výskyt Y, se musí rovněž vyskytnout X. Je ale možné pozorovat případy, kdy se podmínka X vyskytla, ale kde nedošlo k Y. Které případy mají být vybrány, aby bylo možné tuto hypotézu ověřit?

V klasickém argumentu D. Diona je pro ověření nutné podmínky třeba vybrat pouze případy, které obsahují Y. Předpokládejme, že se výzkumník rozhodne ověřit hypotézu odvozenou z teoretického argumentu T. Skcopolové, že krize státu (X) je nutnou podmínkou pro sociální revoluci (Y). Výzkumník si zde vybere pouze „*případy, v nichž k jevu [sociální revoluci] došlo a zjistí, zda je nutná podmínka splněna*“.³⁵⁰ V takovém datovém souboru budou zcela chybět případy zemí, v nichž k sociální revoluci nedošlo (tedy případy s opačnou hodnotou závisle proměnné). Státní krize totiž může nastat (a může být častým jevem), ale pokud není doprovázena sociální revolucí, nijak se nevztahuje k ověření výchozí hypotézy.

---

³⁴⁹ LIPSET, Seymour Martin: *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy*. *The American Political Science Review*, 53, 1959, č. 1, s. 80.

³⁵⁰ DION, Douglas: *Evidence and Inference in the Comparative Case Study*. *Comparative Politics*, 30, 1998, č. 2, s. 128.

Případy s opačnou hodnotou závisle proměnné jsou irelevantní pro ověření hypotézy stanovující nutnou podmínku.

U postačující podmínky je postup zrcadlově obrácený: výzkumník vybírá případy podle kritéria kladné hodnoty nezávisle proměnné. Pokud by výchozí (ilustrativní) hypotéza zněla, že krize státu (X) je postačující podmínkou pro sociální revoluci (Y), pak budou pro analýzu vybrány pouze případy zemí, v nichž k sociální revoluci *došlo*. Výzkumník následně zjistí, jestli v těchto případech došlo i k sociální revoluci, nebo nikoli. Vybírat případy podle hodnoty závisle proměnné by bylo chybným postupem.³⁵¹ Pokud tedy výzkumník zjistí, že existuje jediný případ, v němž sice došlo ke státní krizi (relativně četný jev, např. USA v roce 1876), ale nedošlo k sociální revoluci, pak vyvrátí hypotézu, že se jedná o postačující podmínku.

Tab. 6.1 Výběr případů pro výrok „X je *postačující* podmínkou Y“

	X = 0	X = 1
Y = 1	Případy zde nejsou relevantní	Případy zde
Y = 0	Případy zde nejsou relevantní	Žádné případy zde (vyvracející případy)

Zdroj: sestaveno autorem.

Tab. 6.2 Výběr případů pro výrok „X je *nutnou* podmínkou Y“

	X = 0	X = 1
Y = 1	Žádné případy zde (vyvracející případy)	Případy zde
Y = 0	Případy zde nejsou relevantní	Případy zde nejsou relevantní

Zdroj: sestaveno autorem.

³⁵¹ Tamtéž, s. 128.

Tab. 6.3 Výběr případů pro výrok „X je nutnou a zároveň postačující podmínkou Y“

	X = 0	X = 1
Y = 1	Žádné případy zde (vyvracející případy)	Případy zde
Y = 0	Případy zde	Žádné případy zde (vyvracející případy)

Zdroj: sestaveno autorem.

Takový výběr případů je samozřejmě zcela v rozporu s ověřováním hypotéz stanovujících korelační vztah mezi proměnnými. Z hlediska definice kauzálního efektu je totiž nutné zjistit hodnoty závisle proměnné v případech, kdy nezávisle proměnná nabývá kladné hodnoty a v případech kdy nezávisle proměnná nabývá opačné hodnoty. „*Kauzální efekt nezávisle proměnné, která se nemění, nemůže být odhadnut.*“³⁵² Jinými slovy, východiskem takového výzkumu nemůže být výběr případů, které vykazují pouze jednu (konstantní) hodnotu nezávisle proměnné. Stejně pravidlo ohledně nemožnosti úsudků o kauzálním efektu platí, pokud výzkumník vybírá pouze případy s konstantní hodnotou *závisle* proměnné. Obě tato pravidla přitom jednoznačně vyplývají z výše zmíněné definice příčinných efektů. Z metodologického hlediska je tedy problémem výběr případů, které nevykazují variaci v hodnotě závisle proměnné. Jedná se o pravidlo odvozené z kvantitativního výzkumu (např. regresních modelů), jehož cílem je koneckonců vysvětlit právě variaci hodnot závisle proměnné, tudíž hodnoty závisle proměnné nemohou být konstantní. Z kvalitativního hlediska je ale toto pravidlo neintuitivní. Ve formě (částečného) truismu lze říct, že pokud chce výzkumník vysvětlit příčiny konkrétních sociálních revolucí (nebo jakéhokoli jiného jevu), pak většinou srovnává případy zemí, v nichž k sociální revoluci skutečně došlo a nezabývá se případy zemí, v nichž k revoluci nedošlo. Z hlediska kontrafaktuální definice příčinnosti, si ale takovým výběrem dopředu zavírá cestu k možnosti konstatovat cokoli ohledně kauzálního efektu nezávisle proměnné X na závisle proměnnou Y. Tento typ výběrového zkresení tak představuje častý problém a zdroj nedorozumění mezi kvalitativně a

³⁵² KING, G. – KEOHANE, R. – VERBA, S.: *c. d.*, s. 146.

kvantitativně zaměřenými výzkumy.³⁵³ Řada klasických kvalitativních srovnávacích výzkumů skutečně vybírá své případy podle hodnoty závisle proměnné. Z hlediska kauzálního usuzování ale studium případů vybraných podle hodnoty závisle proměnné může být vhodné pouze z hlediska pochopení detailů konkrétní situace, nebo může navrhnout možné kauzální proměnné. Pouze na jeho základě ale nelze „testovat teorie, které navrhuje, a proto nemůže přispět k akumulaci teoretického vědění.“³⁵⁴

Na druhé straně tohoto sporu ale stojí právě metodologie, které vycházejí z koncepce kauzálního usuzování založené na zkoumání nutných podmínek. Výběr případů s konstantní hodnotou závisle proměnné je tak těmito postupy legitimizován a podle jeho zastánců není problematický a může přispět k ověřování teorií. Jedním z navržených způsobů ověřování hypotéz pomocí nutných podmínek je „intuitivně“ bayesovská analýza navržená v kapitole o jednopřípadových studiích.³⁵⁵ V případě, že je ale srovnáváno více případů, pak obvyklé doporučení je vybírat pouze případy s konstantní hodnotou závisle proměnné, pokud je testována nutná podmínka. Pokud je však ověřována hypotéza stanovující postačující podmínku, pak jsou vybrány pouze případy s konstantní hodnotou nezávisle proměnné. Výzkumník se tedy soustředí na všechny situace, kde byla přítomna podmínka X a zjistí, zda existují případy, kdy zároveň došlo k důsledku Y.³⁵⁶ Pokud zjistí, že existují případy s X, v nichž k důsledku nedošlo (non-Y), pak falzifikuje hypotézu s postačující podmínkou.

6.2 *Nutné a postačující podmínky v historickém vysvětlení*

Výše uvedené metodologické principy umožňují identifikaci nutných a postačujících podmínek se tedy vztahují na komparativní vysvětlení celých tříd jevů.

---

³⁵³ GEDDES, Barbara: *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor, University of Michigan Press 2003, s. 89.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 149.

³⁵⁵ Viz též DION, D.: *c. d.*

³⁵⁶ MOST, Benjamin A. – STARR, Harvey: *Basic Logic and Research Design: Conceptualizations, Case Selection, and the Form of Relationships*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 28.

Do jaké míry jsou tato doporučení přenositelná i na výzkum soustředící se na vysvětlení partikulárních (jedinečných, historických) událostí? Obě úrovně jsou totiž často v kvalitativních politologických výzkumech propojovány. Diskuse ohledně logiky vysvětlení partikulárních událostí oproti celým třídám jevů přitom není nijak nová a prochází napříč vědními disciplínami. Ve filozofii je reflektována diskuse ohledně relativních výhod dvou úrovní kauzálních výroků. Na jedné straně se jedná o obecné výroky (*type-level* nebo *general causal statements*), které se vztahují k charakterizování vlastností, typů či populací. Příkladem může být obecný kauzální výrok „Kouření způsobuje rakovinu plic.“ Na druhé straně se jedná o singulární výroky (*singular* nebo *token causal statements*), které charakterizují partikulární, reálně se vyskytující události. Příkladem může být: „Davidovo kouření mu způsobilo rakovinu plic.“³⁵⁷ Mezi oběma kauzálními výroky je přitom disproporce, a to do té míry, že (1) velmi málo (pokud vůbec něco) může být usouzeno o tom, co se děje na singulární úrovni z obecných probablistických kauzálních výroků a (2) velmi málo (pokud vůbec něco) může být usouzeno o obecných probablistických kauzálních vztazích ze singulárních kauzálních výroků.³⁵⁸

V rámci společenských věd pak existuje dichotomie mezi historickým (genetickým) kauzálním vysvětlením partikulárních událostí a komparativním vysvětlením obecných tříd jevů. Následně, standardy pro vysvětlení příčin konkrétní sociální revoluce (např. ve Francii v roce 1789) se budou výrazně lišit od standardů pro obecné komparativní vysvětlení sociálních revolucí jako třídy jevů. Do jaké míry je možné poskytnout singulární kauzální vysvětlení na úrovni jediného případu, je otázkou metodologického sporu. Z hlediska genetického vysvětlení je ale možné přijmout metodologickou tezi, že „*Ačkoli se můžeme dozvědět více o kauzalitě na základě více experimentů, než na základě jediného experimentu, můžeme usoudit příčiny i na základě jediného experimentu.*“³⁵⁹ Ostatně, úsudky ohledně příčinnosti jsou na základě jediného případu formulovány i v jiných disciplínách. Klasicky

---

³⁵⁷ HITCHCOCK, Christopher: *The Mishap at Reichenbach Fall: Singular vs. General Causation*. *Philosophical Studies*, 78, 1995, č. 3, s. 257.

³⁵⁸ EELLS, Ellery: *Probabilistic Causality*. Cambridge, Cambridge University Press 1991, s. 6.

³⁵⁹ SHADISH, William R. - COOK, Thomas D. - CAMBBELL, Donald T.: *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Boston a New York, Houghton Mifflin Company 2001, s. 465.

můžeme zmínit soudní výroky ohledně viny pachatele v trestním právu.³⁶⁰ Ty příčinný vztah mezi činností pachatele a zjištěvaným trestným činem nejen usuzují na základě jediného případu, ale důkazy ze srovnání s jinými případy často explicitně vylučují. Zjišťování platnosti singulárních kauzálních výroků ale má své využití například v medicíně a epidemiologii.³⁶¹ Zde je často otázkou, zda příčina X způsobila tu či onu chorobu Y v konkrétním případě.

Je ale možné obě úrovně propojit? Na jedné straně jsou oponenti této teze, zejména ze strany historiků, kteří často argumentují, že historické události jsou jedinečné, neopakovatelné a tudíž nesrovnatelné. Nemá proto smysl chápat například Velkou francouzskou revoluci jako jeden z případů obecné třídy jevů (sociálních revolucí). Klasicky podobnou myšlenku obhájí například Francois Furet: „*Události jsou jedinečnými body v čase, ve kterých se něco stane, co nemůže být asimilováno s tím, co se stalo před tím nebo potom. Toto „něco“ – historický fakt povýšený na stupeň události – nikdy nemůže být srovnán s předchozími nebo následnými fakty, protože je to jeho empiricky jedinečná povaha, která určuje jeho význam.*“³⁶² Podle Fureta nepředstavují události objekty, které by byly intelektuálně vytvořeny pro analýzu, a proto události „*nemohou nabývat významu prostřednictvím analýzy jejich vztahů k jiným srovnatelným nebo identickým objektům v rámci systému.*“³⁶³ Na druhé straně ale představitelé kvalitativního výzkumu poukazují na to, že příčinné vztahy nalezené na základě historické analýzy v jednom případě lze zobecnit i na další případy a umožnit tak ověřování obecných kauzálních hypotéz na základě komparace.³⁶⁴

Kvalitativní přístup v politologii vychází z historické metody v tom, že se mimo jiné snaží o vysvětlení partikulárních událostí. Pokud je v historické analýze konkrétní události stanoven příčinný vztah, pak tento vztah implikuje přítomnost

³⁶⁰ Tamtéž, s. 465.

³⁶¹ KARHAUSEN, L. R.: *Causation: The elusive grail of epidemiology*. Medicine, Health Care and Philosophy, 3, 2000, s. 64.

³⁶² FURET, Francois: *From Narrative History to Problem-Oriented History*. In ROBERTS, Geoffrey (ed.): *The History and Narrative Reader*. London, Routledge 2001, s. 270.

³⁶³ Tamtéž, s. 270.

³⁶⁴ Klasické příklady takového přístupu, který kombinuje historickou a komparativní úroveň na základě několika málo případů a které budou dále diskutovány, jsou: MOORE, Barrington: *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston, Beacon Press 1966; SKOCPOL, Theda: *Social Revolutions and Mass Military Mobilization*. World Politics, 40, 1988, č. 2, s. 147-168.

kontrafaktuální situace a tedy nutné podmínky: „*Pokud je argumentováno, že událost A byla příčinou partikulární historické události B, pak zřejmě nezbyvá než implikovat, že kontrafaktuální tvrzení je pravdivé – pokud by se nestalo A, nenastalo by B.*“³⁶⁵ Pomocí tohoto postupu následně výzkumník zaměřující se na konkrétní historickou událost identifikuje „... *hodnoty proměnných, které jsou postačující pro zkoumaný důsledek.*“³⁶⁶ Takové pojetí kauzality odpovídá humeovské kauzální koncepci pravidelnosti. Podle Davida Humea lze důkazy pro kauzální vztah nalézt ve skutečnosti, že dvě události po sobě pravidelně následují (*constant conjunction*). Podle jeho klasické definice: „*Příčinu můžeme definovat jako objekt následovaný jiným, a kde všechny objekty podobné tomu prvnímu jsou následovány objekty podobnými tomu druhému.* Nebo, jinými slovy, *pokud by první objekt nebyl, druhý by nikdy neexistoval.*“³⁶⁷ V tomto smyslu Hume podává definici kauzality pomocí postačující podmínky: vždy když pozorujeme událost X, pozorujeme i událost Y. Druhá část Humeovy definice ale ukazuje na nutnou podmínku: bez X by se Y nestalo. Humeova pravidelná následnost by pak vedla k možnosti formulovat prediktivní výroky ohledně singulárních událostí. Skutečnost, že událost A byla postačující podmínkou události B, by bylo možné deduktivně vyvodit z univerzálního zobecnění, že události *typu* A budou vždy následovány událostmi *typu* B. Naopak, singulární výrok, že událost A byla nutnou podmínkou události B, může být deduktivně odvozen z univerzálního zobecnění, že vždy když dojde k událostem *typu* B, události *typu* A jí vždy předcházely.³⁶⁸ To navíc implikuje kontrafaktuální podmínku: pokud by A nepředcházelo, B by nenastalo.

Důležitým aspektem historického kauzálního vysvětlení partikulárních událostí je tedy nutnost formulace kontrafaktuálních výroků a jejich „ověřování“. Kontrafaktuály jsou v současném historickém výzkumu chápány jako neoddělitelné

---

³⁶⁵ FEARON, James D.: *Causes and counterfactuals in social science: Exploring an analogy between cellular automata and historical processes.* In: TETLOCK, P. – BELKIN, A. (eds.): *Counterfactual thought experiments in world politics.* Princeton, Princeton University Press 1996, s. 40 cit. z MAHONEY, J. – GOERTZ, G.: *A Tale of Two Cultures*, s. 232.

³⁶⁶ MAHONEY, J. – GOERTZ, G.: *A Tale of Two Cultures*, s. 232.

³⁶⁷ HUME, David: *An Enquiry concerning Human Understanding.* In: *Hume: An Enquiry concerning Human Understanding and Other Writings.* Ed. Stephen Buckle. Cambridge, Cambridge University Press 2007, s. 70.

³⁶⁸ RINGER, Fritz K.: *Causal Analysis in Historical Reasoning.* *History and Theory*, 28, 1989, č. 2, s. 154.

od identifikace příčinných vztahů.³⁶⁹ Tato koncepce vychází z argumentace filozofa Davida Lewise, který ukazuje, že obě části Humeovy definice kauzality oddělené „*Nebo, jinými slovy...*“ nejsou logicky ekvivalentní.³⁷⁰ Druhá část („*pokud by první objekt nebyl, druhý by nikdy neexistoval*“) tedy není pouhým přeformulováním první části, ale jedná se o definici kauzality za použití kontrafaktuální podmínky. David Hume proto podle Lewise navrhuje, aby kauzální vztahy byly analyzovány právě prostřednictvím kontrafaktuálů a sám Lewis formuluje logické schéma pro využití kontrafaktuálů pro kauzální vysvětlení partikulárních (singulárních) událostí. Ty jsou přitom hlavním objektem zájmu historického vysvětlení.

Právě v otázce implikace kontrafaktuálů je zásadní rozdíl mezi nutnými podmínkami formulovanými na komparativní úrovni a nutnými podmínkami formulovanými na (singulární) úrovni historických událostí. Připomeňme, že pro ověření platnosti nutné podmínky v komparativním vysvětlení jsou vybrány pouze případy s *kladnou* hodnotou závisle proměnné (tedy případy, v nichž se důsledek uskutečnil). Nejsou tedy relevantní případy, kde k důsledku nedošlo ($Y = 0$). Tento způsob výběru ale neodpovídá nutné podmínce v historickém vysvětlení. Pro ověření platnosti výroku, že historická událost X byla nutnou podmínkou pro historickou událost Y , potřebujeme *nejen znalost ohledně kladné hodnoty závisle proměnné ($Y = 1$), ale rovněž znalost ohledně její záporné hodnoty ($Y = 0$)*.

Tab. 6.4 Výběr případů pro výrok „ X je komparativní nutnou podmínkou Y “

	$X = 0$	$X = 1$
$Y = 1$	Žádné případy zde (vyvracející případy)	Případy zde
$Y = 0$	Případy zde nejsou relevantní	Případy zde nejsou relevantní

Zdroj: sestaveno autorem.

³⁶⁹ Viz např. RINGER, Fritz K.: *Causal Analysis in Historical Reasoning*. History and Theory, 28, 1989, č. 2, s. 156.

³⁷⁰ LEWIS, David: *Causation*. The Journal of Philosophy, 70, 1973, č. 17, s. 557.

Tab. 6.5 Výběr případů pro výrok „X je historicky nutnou podmínkou Y“

	X = 0	X = 1
Y = 1	Žádný případ zde (kontrafaktuál není pravdivý)	Případ zde
Y = 0	Případ zde (kontrafaktuální případ)	Případ zde není empiricky pozorován

Zdroj: sestaveno autorem.

Tato potřeba vychází právě z kontrafaktuální definice. Potřebujeme tedy zjistit, zda mohlo dojít k situaci, kdy nedošlo k události X ($X = 0$), ale přitom pozorujeme absenci důsledku ($Y = 0$). Pouze pokud je taková situace věrohodná, pak můžeme přijmout hypotézu, že událost X je historicky nutnou podmínkou pro událost Y. Takovou hypotézu naopak zamítneme, pokud absence příčiny ($X = 0$) byla doprovázena přítomností důsledku ($Y = 1$). Toto schéma je znázorněno v tabulce 6.5. Vyplývá z něho, že pro ověření historické hypotézy, že X, je nutnou podmínkou Y, je nutné zohlednit rovněž situace, v nichž k vysvětlovanému důsledku nedošlo. To je ale zcela v rozporu s logikou výběru případů podle nutných podmínek v komparativním vysvětlení.

Příkladem historicky nutné podmínky, která implikuje kontrafaktuální úvahu, je klasický argument B. Moorea ohledně historických trajektorií vedoucích k ustavení tří typů moderních politických režimů (demokracie, fašismus, komunismus).³⁷¹ Z hlediska ustavení demokratického režimu autor paralelně sleduje historický vývoj v Anglii, Spojených Státech a Francii. Moore ukazuje, že jednou z nutných, ale nikoli postačujících podmínek pro demokracii byl revoluční zlom od (feudální) minulosti (*revolutionary break with the past*). Na příkladu Francie ukazuje důvody pro operativnost této hypotézy a zdůvodňuje, proč Francouzská revoluce byla nutnou podmínkou pro následnou demokratizaci Francie. Hlavním teoretickým důvodem je vztah šlechty a silicí buržoazie na konci 18. století. Ve Francii na

³⁷¹ MOORE, Barrington: *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston, Beacon Press 1966.

sklonku monarchické vlády docházelo k sepletí obou sociálních sektorů do té míry, že docházelo k „feudalizaci“ značné části buržoazie. Oba sektory pak významně omezovaly volnost rozhodování a autonomii monarchie. Pro demokratizaci, jako již dříve v případě Anglie, však byl potřeba opačný vztah, který zde byl historicky důsledkem komercializace zemědělství. V případě Francie tak revoluční zlom od minulosti byl nutnou podmínkou pro zánik úzkého spojení šlechty a buržoazie a následně i možnosti demokracie.

Moore proto za pomoci kontrafaktuální úvahy dokládá nutnou, ale nikoli postačující podmínku: „*Bez revoluce by mohlo toto sepletí šlechty a buržoazie pokračovat a nést Francii směrem ke konzervativní modernizaci shora, podobné v mnoha rysech tomu, co se stalo v Německu a Japonsku.*“³⁷² Jinými slovy, bez francouzské revoluce by francouzská trajektorie vyústila v podobný typ fašistického režimu, který charakterizoval německý vývoj. Jedná se o nutnou, ale nikoli postačující podmínku demokracie, protože sám Moore definuje další čtyři nutné podmínky k demokratické trajektorii: (1) rovnováha mezi příliš silnou mocí monarchie a příliš nezávislou venkovskou aristokracií, (2) vývoj směrem k vhodné formě komerčního zemědělství, (3) oslabování pozemkové aristokracie a (4) zabránění aristokraticko-buržoazní koalice proti rolníkům a dělníkům.³⁷³ Je samozřejmě otázkou (kterou zde není možné zodpovědět), nakolik je výše zmíněný kontrafaktual pravdivý. To ale nijak nepopírá skutečnost, že podobné kontrafaktuální úvahy podírají *veškeré* výroky ohledně příčinných vztahů v historickém vysvětlení. V některých historických vysvětleních jsou kontrafaktuality pouze implicitní, v jiných, jako v tomto případě, je autor formuluje explicitně.

6.3 Historické a komparativní nutné a postačující podmínky

Z hlediska využívání koncepce pravidelnosti je proto možné doložit následující paradox. Zastánci jejich využití v komparativním výzkumu podávají kontrafaktuální

---

³⁷² Tamtéž, s. 109.

³⁷³ Tamtéž, s. 430-431.

definici nutné podmínky (bez X by se Y nestalo), ale přitom kontrafaktuální případy neberou jakkoli v potaz pro účely kauzálního vysvětlení. O případech, v nichž k důsledku Y nedošlo, není potřeba mít jakoukoli znalost. Na druhé straně však stojí zastánci kontrafaktuální kauzální koncepce, kteří argumentují, že nutné podmínky nemohou tvořit základ pro kauzální vysvětlení, právě proto, že neimplikují kontrafaktuály: „ [...] *definice nutné podmínky nezahrnuje žádné kontrafaktuály, a proto není kauzálním výrokem.*“³⁷⁴ K možnostem využití nutných podmínek pro kauzální vysvětlení obecných tříd jevů jsou skeptičtí i filozofové. Například M. Scriven podrobně zdůvodňuje tezi, že „*příčiny nemohou být analyzovány jako nutné podmínky pro své důsledky.*“³⁷⁵ Následně, užití koncepce nutných a postačujících podmínek by nemohlo přispět ke kauzálnímu usuzování, ale mohlo by nanejvýš představovat teoreticky zajímavý *deskriptivní* výrok.

Tyto dvě pozice jsou fakticky nesmiřitelné, pokud je pracováno s jednotnou definicí nutných a postačujících podmínek. Řešením, které je ale navrženo zde, je vymezení dva typy nutných a postačujících podmínek. *Historicky* nutné a postačující podmínky se vztahují k analýze partikulárních událostí a jevů. *Komparativní* nutné a postačující podmínky se vztahují k analýze tříd jevů. Historicky nutné podmínky implikují kontrafaktuály a tudíž mohou přispět ke kauzálnímu vysvětlení. Komparativní nutné podmínky neimplikují kontrafaktuály, a tudíž se jedná o deskriptivní, ale nikoli kauzální výroky. Typologie nutných a postačujících podmínek podle kritéria, zda se jedná o historické nebo komparativní podmínky, je proto následující:

Historicky nutná podmínka: X je historicky nutnou podmínkou Y, pokud kdyby nenastalo X, nenastalo by ani Y. *Ale X může předcházet Y a nemusí být historicky nutnou podmínkou.*

---

³⁷⁴ KING, Gary – POWELL, Eleanor Neff: *How Not to Lie Without Statistics*. Working Paper (Harvard University) 2008 (dostupné na: <http://gking.harvard.edu/files/nolie.pdf>), s. 16.

³⁷⁵ SCRIVEN, Michael: *The Logic of Cause*. Theory and Decision, 1971, č. 2, s. 49.

Komparativní nutná podmínka: X je komparativní nutnou podmínkou Y, pokud kdyby nenastalo X, nenastalo by ani Y. *Současná přítomnost X a Y vždy přispěje k posílení hypotézy, že X je nutnou podmínkou pro Y.*

Historicky postačující podmínka: X je historicky postačující podmínkou, pokud vždy, když pozorujeme X, pozorujeme i Y. *Ale Y může následovat po X a X nemusí být postačující podmínkou.*

Komparativní postačující podmínka: X je komparativně postačující podmínkou, pokud vždy, když pozorujeme X, pozorujeme i Y. *Současná přítomnost X a Y vždy přispěje k posílení hypotézy, že X je postačující podmínkou pro Y.*

Abychom rozlišili obě úrovně nutných a postačujících podmínek, je možné rozdíl mezi oběma přiblížit na otázce, *k čemu se zkoumaná nutnost, resp. dostatečnost, vztahuje.* Tento rozdíl je zásadní. X je komparativní nutnou podmínkou ve vztahu k dané *populaci případů*. X je ale chápána jako historicky nutná podmínka pro Y ve vztahu k *ostatním podmínkám*. Podobně, X je komparativně postačující podmínkou pro Y ve vztahu k dané populaci případů a X je historicky postačující podmínkou ve vztahu k ostatním podmínkám.

Z logického hlediska opomíjí dosavadní metodologie nutných/postačujících podmínek rozlišení dvou druhů výroků. Výrokem, že X je historicky nutnou podmínkou Y, je většinou rozuměno, že X je nutnou, ale nikoli postačující podmínkou Y (tedy další – často nespecifikované – podmínky doprovázely X a společně s X vedly k důsledku Y). Výrok, že X je komparativní nutnou podmínkou Y ale nespecifikuje dodatek „*ale nikoli postačující*“ ve vztahu k dalším podmínkám. Tento dodatek je formulován spíše ve vztahu k jiným případům, což tomuto výroku dodává zcela jiný význam (a z logického hlediska se nejedná o kauzální úsudek, ale pouze o deskriptivní výrok). Na podobný problém například poukázal S. Nowak ze statistického hlediska: že oba typy podmínek – nutné a nutné, nikoli postačující –

mají odlišnou logickou strukturu, a tedy vyžadují odlišné standardy pro empirické ověření.³⁷⁶ Výrokem, že X je *nutná* podmínka pro Y, je rozuměno, že Y se *nikdy* nestane, pokud se nestane X. Výrokem, že X je *nutná, nikoli postačující* podmínka pro Y, je rozuměno, že existuje alespoň jeden dodatečný faktor (S), který je takový, že X společně s S tvoří postačující podmínku pro Y.³⁷⁷ Oba výroky přitom implikují odlišné podmíněné pravděpodobnosti. Pokud je X *nutnou* podmínkou pro Y, pak můžeme říct, že podmíněná pravděpodobnost, že dojde k Y, když nedojde k X, je rovna nule. Pokud je X *chápána jako nutná, nikoli postačující* podmínka, pak můžeme říct, že podmíněná pravděpodobnost, že nedojde k Y, když nedojde k X je rovna jedné. Zároveň ale musí platit, že podmíněná pravděpodobnost, že dojde k Y, když dojde k X, je nižší než jedna ale vyšší než nula.³⁷⁸ Jinými slovy, formulace *nutné* podmínky nepodává žádnou informaci ohledně situace, kdy k důsledku nedošlo: takové situace jsou irelevantní. Formulace *nutné, nikoli postačující* podmínky ale podává jednoznačnou informaci o tom, co je třeba pozorovat, když k důsledku nedojde: aby tato podmínka byla platná, je třeba pozorovat, že nedošlo ani k příčině X.

Rozlišení na historické a komparativní postačující podmínky je implicitně přiznáváno i v historické metodologii. Např. J. Topolski argumentuje, že příčiny a podmínky v historickém vysvětlení jsou většinou chápány v následujících pěti významech: (1) jako nutné podmínky vysvětlované události, (2) jako její postačující podmínky, (3) jako nutné podmínky pouze v situaci analyzované historikem, (4) jako podmínky vedoucí k uskutečnění dané události, nebo (5) jako podmínky znemožňující uskutečnění události.³⁷⁹ Bohužel, Topolski dále nevysvětluje, rozdíl mezi body 1 a 3. Oba vycházejí ze stanovení nutných podmínek. Rozdíl mezi nimi ale pravděpodobně spočívá v tom, že bod (1) znamená poskytnutí nutné podmínky

---

³⁷⁶ NOWAK, Stefan: *Some Problems of Causal Interpretation of Statistical Relationships*. Philosophy of Science, 27, 1960, č. 1, s. 23-38.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 23-24.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 25.

³⁷⁹ TOPOLSKI, Jerzy: *Towards an Integrated Model of Historical Explanation*. History and Theory, 30, 1991, č. 3, s. 331.

zkoumané *třídy událostí*, zatímco bod (3) se vztahuje k singulárnímu výroku.³⁸⁰ Předpokládáme tedy, že nějaký rozdíl mezi oběma existuje.

6.4 Problémy nerozlišení historických a komparativních podmínek

Hlavním problémem, na který upozorňuje odlišení historických a komparativních nutných podmínek je skutečnost, že *historicky nutné podmínky nemusí být komparativně nutnými podmínkami* (a naopak). Opět tuto možnost ukažme na příkladu zmíněné Mooreovy hypotézy, že revoluční zlom ve formě francouzské revoluce (X) byl nutnou podmínkou pro následnou demokratizaci Francie (Y). Pokud bychom chtěli ověřit, zda je tento výrok možné zobecnit i mimo Francii na komparativním základě, bylo by potřeba nalézt případy zemí, v nichž došlo k demokratizaci. Pokud bychom pozorovali, že demokratickým důsledkům předcházely revoluční zlomy, pak můžeme přijmout hypotézu, že X je komparativně nutnou podmínkou pro Y. Pokud bychom však pozorovali, demokratizaci bez předchozích revolučních zlomů, pak se o komparativně nutnou podmínku nejedná. Přesně k takovému zjištění dospěl např. J. Stephens, který zkoumal historické příčiny demokracie na všech západoevropských zemích, tedy na mnohem větším vzorku zemí, než Moore.³⁸¹ Zjišťuje, že „[...] revoluční zlom od minulosti, který Moore hypotetizuje jakou nutnou podmínku pro demokratický rozvoj byl klíčový ve francouzském případě. Avšak, [...] většina malých států v Evropě neprošla revolučním zlomem, ale nicméně se rozvinula v demokratickém směru.“³⁸² Na tomto příkladu je tak možné dokumentovat, že podmínka X může být historicky nutnou podmínkou v konkrétním případě (Francie), ale nemusí být komparativně nutnou podmínkou (většina ostatních evropských demokracií). Obě tvrzení nejsou v žádném

---

³⁸⁰ Dále v textu pak J. Topolski argumentuje, že „Hledání nutných a postačujících podmínek vyžaduje komparativní analýzu.“ (Tamtéž, s. 331) Tento výrok by pak byl v rozporu s výše uvedeným a popřel by, že lze hledat nutné a postačující podmínky singulárních událostí. Tento rozpor dobře dokumentuje nejednoznačnost dosavadních úvah na toto téma.

³⁸¹ STEPHENS, John D.: *Democratic Transition and Breakdown in Western Europe, 1870-1939: A Test of the Moore Thesis*. The American Journal of Sociology, 94, 1989, č. 5, s. 1019-1077.

³⁸² Tamtéž, s. 1028.

logickém konfliktu, což znovu ukazuje, že rozlišení na historické a komparativní nutné podmínky je opodstatněné.

I kdyby však bylo ukázáno, že všechny případy demokratických zemí (Y) byly doprovázeny revolučním zlomem (X), a tedy mohli jsme přijmout hypotézu, že X je komparativně nutnou podmínkou pro Y, nejednalo by se o kauzální výrok. Je tedy možné upozornit na druhý problém vztahu mezi historickými a komparativními podmínkami: *komparativně nutné podmínky nemusejí být historicky nutnými podmínkami*. Samotné nalezení případů s Y, kde rovněž došlo k X, a nenalezení žádných případů, kde k X nedošlo, neznamená, že X způsobuje Y.

Tuto logiku demonstrujeme na příklady známé hypotézy odvozené z teorie demokratického míru. Její platnost se opírá o tvrzení, že v historii nepozorujeme válčení mezi dvěma democraciemi. Jinými slovy tak formuluje postačující podmínku: přítomnost dvojice demokratických zemí (X) je postačující podmínkou, pro to, že nebudou válčit (Y). X je postačující podmínkou pro Y, pokud *vždy*, když je přítomna podmínka X, je přítomen i důsledek Y. Postačující podmínky se tedy symetricky liší od nutných podmínek. Jak již bylo zmíněno, genetická vysvětlení podávají jako kauzální argument celou postačující kombinaci podmínek. Zejména v historickém výkladu konkrétních událostí se očekává, že daná kombinace bude obsahovat velký počet příčinných událostí a procesů. Málokteré historické vysvětlení by se spokojilo na základě analýzy jediného případu se stanovením *jediné* postačující podmínky. Cílem historických analýz by spíše bylo odhalit postačující kombinaci velkého množství podmínek (na základě koncepce INUS podmínek). Právě teorie demokratického míru však na základě normativní politické filozofie, ale především na základě empirických důkazů tvrdí, že politologie, resp. mezinárodní vztahy disponuje právě takovou teorií. Pokud je tato teorie pravdivá, má samozřejmě rozsáhlé implikace z hlediska politických preskripcí (podmínek k dosažení „světového míru“). Hlavním empirickým důkazem je tak skutečnost, že všechny války, které v historii proběhly, se odehrály mezi dvěma nedemokratickými zeměmi, nebo jednou nedemokratickou a druhou demokratickou („nedemokratická dyáda“).

Válka však neproběhla mezi žádnou plně demokratickou dyádou. Jeden datový soubor, dokazující tuto skutečnost, poskytuje Bruce Russett (viz tabulka 6.6).³⁸³

Tab. 6.6 Dyadické konflikty podle typů politických režimů, 1946-86 (postačující podmínka)

	Nedemokratická dyáda	Demokratická dyáda
Neválčení	1045	169
Válka	37	0

Zdroj: RUSSETT, Bruce: *The Democratic Peace. "And Yet It Moves"*. International Security, 19, 1995, č. 4, s. 174.

Tyto důkazy uvedené B. Russettem pak G. Goertz a H. Starr interpretují jako hlavní empirickou podporu pro teorii demokratického míru.³⁸⁴ Je nepochybné, že z hlediska koncepce pravidelnosti představuje demokratická dyáda postačující podmínku pro neválčení. Jedná se ale o kauzální vztah? Můžeme na základě pouze těchto informací říci cokoli ohledně kauzální závislosti demokratické politiky a absenci válek? Problém je skutečnost, že se v tomto případě jedná pouze o demonstrování komparativní postačující podmínky. Pokud bychom přijali tezi, že zároveň poskytujeme vysvětlení pomocí historické postačující podmínky, pak říkáme, že v jakémkoli případě nedemokratického neválčení postačí stanovení demokratického charakteru obou zemí dyády k vysvětlení neválčení mezi nimi. Jinými slovy argumentujeme, že demokracie ve Švýcarsku a na Novém Zélandu je postačující podmínkou toho, že tyto země spolu neválčí. Z historického hlediska se ale o postačující podmínku nejedná. Každý historický výklad, který by se pokoušel

³⁸³ RUSSETT, Bruce: *The Democratic Peace. "And Yet It Moves"*. International Security, 19, 1995, č. 4, s. 174.

³⁸⁴ GOERTZ, Gary – STARR, Harvey: *Introduction: Necessary Condition Logics, Research Design, and Theory*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 17-18.

vysvětlit mírové vztahy mezi Švýcarskem a Novým Zélandem by jistě k dalším podmínkám zařadil absenci konfliktních témat nebo dokonce geografickou vzdálenost obou zemí. Demokracie ve Švýcarsku a na Novém Zélandu zkrátka může být jednou z proměnných vysvětlující neválčení, ale bude v každém případě spolupůsobit s dalšími podmínkami.³⁸⁵ Celá tato kombinace pak bude postačující, nikoli pouze podmínka demokratičnosti obou zemí dyády.

Samozřejmou výhradou k úvaze o Švýcarsku a Novém Zélandu může být tvrzení, že se jedná o nevhodné případy pro demonstrování operativnosti teze o demokratickém míru. Analytici, kteří se snaží ověřovat teorii demokratického míru, proto častěji volí případy, kde vztah současné demokracie obou zemí k neválčení může být kontroverzní. Jedná se například o tzv. Fašodskou krizi z roku 1898, ve které demokratická Francie a demokratická Velká Británie stály na pokraji války. Otázka, zda jejich demokratický charakter válce zabránil (byl postačující pro neválčení), nebo zda je neválčení lépe vysvětleno pomocí jiných faktorů, je tak klíčová pro ověření platnosti hypotézy demokratického míru.³⁸⁶

Problém kauzální analýzy postačujících podmínek je skutečnost, že na rozdíl od nutných podmínek neimplikují takové kontrafaktuály, které jsou vhodné pro kauzální analýzu. Nutné podmínky implikují kontrafaktuály, které jsou z hlediska kauzálního vysvětlení relevantní. Naopak postačující podmínky implikují kontrafaktuály, které z hlediska kauzálního vysvětlení relevantní nejsou. Důvodem je problém kauzálního řádu, který musí příčinné vysvětlení respektovat. Pokud je stanoveno, že X je postačující podmínkou Y, pak úvaha ohledně kontrafaktuálu je následující. Tento výrok je logicky ekvivalentní k výroku, že *Y je nutnou podmínkou pro X*. Následně platí, že kontrafaktuál postačující podmínky představují případy, v nichž non-X následovalo po non-Y.

---

³⁸⁵ Pokud bychom chtěli přispět ke kauzálnímu vysvětlení neválčení v konkrétním historickém případě, je spíše vhodné se ptát, zda demokratičnost dyády není *nutnou podmínkou*. Pokud by Švýcarsko nebo Nový Zéland byly nedemokratickými zeměmi, válčily by spolu? To však z teorie demokratického míru nevyplývá.

³⁸⁶ Právě takový argument vybírající případy demokratických zemí, v nichž konflikty téměř přerostly ve válku, představuje Ch. Layne, viz: LAYNE, Christopher: *Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace*. *International Security*, 19, 1994, č. 2, s. 5-49.

Tuto skutečnost demonstrujeme na příkladu zmíněné hypotézy vyvozené z teorie demokratického míru. Původní hypotéza konstatuje, že přítomnost demokratické dyády (X) je postačující podmínkou pro neválčení (Y). Logicky ekvivalentním výrokem je pak hypotéza, že neválčení mezi dvěma zeměmi dyády (Y) je nutnou podmínkou pro přítomnost demokracie (X) v obou zemích této dyády. Ve formě kontrafaktuálu tedy musí platit, že pokud by dvě země mezi sebou válčily (non-Y), pak by se staly nedemokratickými (non-X). Graficky je možné tuto úvahu znázornit v tabulce 6.7.

Tab. 6.7 Kontrafaktuál nutné a postačující podmínky. „Neválčení mezi dvěma zeměmi dyády (Y) je nutnou podmínkou pro přítomnost demokracie (X) v obou zemích této dyády“

	Válčení (non-Y)	Neválčení (Y)
Demokratická dyáda (X)	Žádné případy zde	Případy zde
Nedemokratická dyáda (non- X)	Případy zde	Případy zde

Zdroj: sestaveno autorem.

Jakkoli může být obrácení směru kauzality mezi typem politického režimu a válčením zajímavé z teoretického hlediska, je zcela irelevantní z hlediska ověření hypotézy demokratického míru. Tato teorie se totiž nijak nevyjadřuje k domácím důsledkům zahraničního chování států, ale je formulována výhradně jako vysvětlení zahraničního chování států jejich domácím politickým uspořádáním. Pokud by však přece mělo dojít k ověření takové hypotézy, pak by relevantní datový soubor musel obsahovat zcela jiné případy. Orientačně je pak možné konstatovat, že taková teorie by s velkou pravděpodobností potvrzena nebyla, protože válčení často v historii mělo demokratizační důsledky (např. demokratizace Německa po 2. světové válce nebo demokratizace Argentiny v roce 1983 po válce o Falklandy v roce 1982).

Kontrafaktuály postačujících podmínek jsou proto kauzálně irelevantní i když jsou logicky platné.

Z tohoto důvodu je pro účely kauzální analýzy potřeba pracovat s hypotézou stanovující nutnou podmínku. Z logického hlediska totiž není problém každý výrok stanovující postačující podmínku přeformulovat ve výrok s nutnou podmínkou. Pokud je X postačující podmínkou Y, pak musí platit, že non-X je nutnou podmínkou pro non-Y. U teorie demokratického míru tedy platí, že přítomnost nedemokratické dyády (non-X) je nutnou podmínkou pro válčení (non-Y). Jinými slovy, všechny dvojice zemí, které válčily, obsahovaly alespoň jednu nedemokratickou zemi. Tento výrok je opět konzistentní s daty poskytnutými B. Russettem (viz tabulka 6.8).

Tab. 6.8 Dyadické konflikty podle typů politických režimů, 1946-86 (nutná podmínka)

	Demokratická dyáda (X=0)	Nedemokratická dyáda (X=1)
Válka (Y=1)	0	37
Neválčení (Y=0)	169	1045

Zdroj: RUSSETT, Bruce: *The Democratic Peace. "And Yet It Moves"*. International Security, 19, 1995, č. 4, s. 174.

V tabulce je opět patrné, že se jedná o data potvrzující nutnou podmínku. Všechny války (celkem 37) proběhly v rámci nedemokratických dyád. Přitom ale můžeme pozorovat případy nedemokratických konfliktních dyád, které spolu neválčily. Znamená toto zjištění, že tento vztah můžeme interpretovat jako kauzální

vztah? Z hlediska rozlišení na historicky a komparativně nutné podmínky nemáme dostatek informací pouze na základě těchto dat, abychom mohli říct cokoli ohledně kauzálního vztahu. Je zde totiž demonstrována pouze komparativní nutná podmínka. Schází nám ale důkazy potvrzující, že se jedná rovněž o historicky nutnou podmínku, která jako jediná implikuje kontrafaktuál umožňující kauzální úsudky. Pro potvrzení takové hypotézy by bylo třeba vybrat a historicky podrobně analyzovat případy válčících zemí. Bylo by pak třeba identifikovat mechanismy, pomocí nichž nedemokracie v jedné či obou zemích přispěla k válčení, čili zjistit, zda platí kontrafaktuální úvaha, že pokud by konkrétní dvojice zemí byla plně demokratická, k válce by nedošlo. Je otázkou, kterou zde není možné uspokojivě vyřešit, zda tato teorie empiricky platí. Na druhé straně, z hlediska koncepce historických a komparativních podmínek, je možné, že nedemokracie v některých případech byla skutečně netriviální historicky nutnou podmínkou pro výskyt války mezi nimi. V jiných případech ale historicky nutnou, a tudíž kauzální, podmínkou být nemusela. Tudíž, *komparativně nutné podmínky nemusejí být zároveň historicky nutnými podmínkami*. Samotné demonstrování komparativní nutné podmínky není dostatečné pro prokázání kauzálního vztahu.³⁸⁷ Jedná se pouze o deskriptivní výrok, že všechny případy s Y (válčení) jsou zároveň případy s X (nedemokracie). Takový typ výroku může být užitečný z hlediska zobecnění výzkumných závěrů, ale není kauzálně relevantní. Abychom mohli přijmout hypotézu, že existuje kauzální vztah mezi existencí demokratické dyády a neválčením, potřebujeme zjistit, které podmínky jsou v konkrétních případech historicky nutné pro neválčení. To nelze dosáhnout pomocí kvantitativního zkoumání, ale pouze pomocí detailní kvalitativní analýzy jednotlivých případů.

Někteří výzkumníci poukazují na to, že nulový počet případů válek mezi demokraciemi sám o sobě nemusí znamenat potvrzení kauzálního vztahu mezi demokratičností a neválčením. Jedním z důvodů, proč se v moderní historii nevyskytly žádné války mezi demokraciemi, totiž může být skutečnost, že v tomto období bylo na světě příliš málo demokratických států, které spolu vůbec *mohly*

---

³⁸⁷ Možným způsobem uvažování ohledně tohoto problému je poukázat na statistický problém nepravé korelace. Samotné demonstrování, že existuje korelace mezi dvěma proměnnými je sice nutnou, ale nikoli postačující podmínkou pro identifikaci kauzálního vztahu. Nepravá korelace se ale vztahuje k symetrickým (korelačním) hypotézám. Bylo by tedy možné problém nepravé korelace rozpracovat i pro asymetrické hypotézy, tedy hypotézy s nutnými a postačujícími podmínkami.

válčit.³⁸⁸ Mezinárodní války mezi dvěma libovolnými státy jsou rovněž společenské jevy, které se ve srovnávací perspektivě vyskytují s nízkou četností. Ze statistického hlediska „nula“ nemusí být významná. Je totiž potřeba zjistit, zda je neválčení výsledkem náhody, nebo zda je skutečně podmíněno politickým charakterem států. Při testování hypotézy demokratického míru je potřeba proti sobě testovat dvě hypotézy: nulovou hypotéz, že neválčení se vyskytuje náhodně, a alternativní hypotézu, že demokratický charakter dyády představuje lepší vysvětlení než pouhá náhoda. Podobné analýzy zahrnující všechny dyády států v dlouhém období moderní historie spíše nacházejí podporu pro nulovou hypotézu.³⁸⁹ To samozřejmě neznamena, že války jsou náhodné jevy, ale spíše, že je potřeba nalézt jejich jiná vysvětlení. Takové analýzy rovněž ukazují na to, že je potřeba při výběru případů pro ověření hypotéz rovněž zohlednit i případy s opačnými hodnotami závisle i nezávisle proměnných. Jedná se tedy pravý opak toho, co doporučuje komparativní metodologie nutných a postačujících podmínek, která legitimizuje postup, aby byly analyzovány případy pouze s konstantními hodnotami nezávisle, resp. závisle proměnných.

6.4.1 Zdroje asymetrie mezi historickými a komparativními podmínkami

Jaké jsou zdroje asymetrie mezi historickými a komparativními podmínkami? Na logické úrovni by totiž nemělo docházet k odlišování mezi oběma druhy podmínek. Problém však spočívá v základním předpokladu historické (genetické) analýzy, která kromě identifikace nutných podmínek rovněž vyžaduje, aby hypotetizovaná příčina *temporálně a kauzálně předcházela* zkoumanému důsledku (události). V historických analýzách je tento předpoklad zajištěn chronologickým časovým postupem. Tento předpoklad ale není nikterak zajištěn v komparativních analýzách a zastánci využití metod spočívajících v identifikaci nutných a postačujících podmínek jej neřeší. Fakticky tak pracují s *a priori* předpokladem, že

³⁸⁸ MEARSHEIMER, John: *Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War*. International Security, 15, 1990, č. 1, s. 50.

³⁸⁹ SPIRO, David E.: *The Insignificance of the Liberal Peace*. International Security, 19, 1994, č. 2, s. 50-86.

samotné stanovení hypotézy, že X je postačující (nebo nutnou) podmínkou pro Y znamená, že výzkumník zná časovou posloupnost zkoumaných událostí X a Y a že Y vždy časově a kauzálně následuje po X. Dále předpokládá, že případné non-Y následuje po non-X, Y následuje po non-X a non-Y po X. Tyto předpoklady ale mohou být mylné. Samotné stanovení komparativní a postačující podmínky totiž nijak neřeší temporální a kauzální posloupnost.

Nutné a postačující podmínky jsou v politologii využívány dvěma způsoby. První využití slouží jako nástroj pro empirickou *kauzální* analýzu, kdy je cílem výzkumníka identifikovat vztahy příčinnosti mezi dvěma či více jevy. Druhé a legitimní využití v politologii se týká *konceptuální* analýzy a tyto podmínky slouží k definování vědeckých pojmů (konceptů).³⁹⁰ Předpokládejme, že součástí definice pojmu „moderní demokracie“ je předpoklad, že se konají pravidelné volby. V tomto smyslu pak konání pravidelných voleb (X) tvoří nutnou ale nikoli postačující podmínku pro zařazení daného případu mezi demokracie (Y). Pokud se v dané zemi nekonají pravidelné volby, pak nemůže být demokratickou. Tato podmínka ale není postačující, protože pro demokracii mohou být stanoveny další nutné podmínky, například požadavek, aby volby byly nejen pravidelné, ale i svobodné (Z). Pouze zařazením této další podmínky Z bychom se vyhnuly kategorizaci komunistického Československa jako demokracie, protože se zde konaly pravidelné volby. Klasický způsob definice pojmů je tedy stanovení několika nutných podmínek, jež v souhrnu tvoří postačující kombinaci podmínek. Nejedná se ale o kauzální vztah, protože takto stanovené podmínky nijak nevysvětlují, proč je daná země demokratická nebo nedemokratická.

Nové metodologické postupy využívající nutné a postačující podmínky ale přicházejí s radikálně novým návrhem, aby oba typy podmínek tvořily základ i pro empirický výzkum s účelem *kauzálního* vysvětlení. Tento postup tak kopíruje logickou strukturu konceptuální analýzy, od které se ale výrazně odlišuje v ontologických předpokladech. To následně způsobuje závažné problémy, které v dosavadní metodologické literatuře nebyly zohledněny. Jedním

---

³⁹⁰ Přístup k definici pojmů na základě nutných a postačujících podmínek v politologii rozpracovává např. G. Goertz, viz GOERTZ, Gary: *Social Science Concepts. A User's Guide*. Princeton, Princeton University Press 2006.

z hlavních ontologických předpokladů kauzálního vysvětlení je skutečnost, že příčina (X) předchází důsledku (Y), a to jak ve smyslu kauzálním (X je součástí příčinného řetězce událostí a jevů, které následně způsobují Y), tak ve smyslu temporálním. Důsledek nemůže způsobovat svou příčinu. Problém přenesení nutných a postačujících podmínek do kauzálního výzkumu je ale skutečnost, že *nutné a postačující podmínky jsou ahistorické*.

To není problém v konceptuální analýze. Předpokládejme, že součástí definice pojmu demokracie je požadavek na konání pravidelných voleb: pravidelné volby (X) jsou *nutnou* podmínkou pro demokracii (Y). Vždy, když pozorujeme demokracii (Y), pozorujeme i konání pravidelných voleb (X). Tento výrok je pak logicky ekvivalentní k výroku, že demokracie (Y) je *postačující*, ale nikoli nutnou podmínkou ke konání pravidelných voleb (X). Aby daná definice byla užitečná, tak bychom ve všech demokratických zemích měli pozorovat, že jsou zde konány pravidelné volby (přitom ale můžeme pozorovat nedemokratické země, kde jsou pravidelné volby taktéž). V konceptuální analýze proto neexistuje problém s temporální návazností. Otázka, zda X předchází Y, nebo zda Y předchází X, je z konceptuálního a logického hlediska irelevantní. To zcela zásadně nemůže platit u empirické analýzy, jejímž cílem jsou kauzální úsudky ohledně působení X na Y.

6.4.2 Problémy koncepce pravidelnosti v QCA

Kvalitativní srovnávací analýza (QCA) je jedna z metodologií, která využívá nutných a postačujících podmínek k vysvětlení jevů. Protože její postup předpokládá přítomnost ekvifinality (každý konkrétní historický důsledek může být vysvětlen pomocí odlišných proměnných), jednotlivé proměnné tvořící postačující kauzální konfiguraci jsou chápány jako INUS podmínky v souladu s filozofickou koncepcí pravidelnosti J. Mackieho. Vysvětlení konkrétních důsledků proto mohou za pomoci booleovské algebry být vyjádřena například jako:

$$Y = (A * B * C) + (C * D * E)^{391}$$

Tento formulí je třeba číst jako: podmínka A je nutnou, ale nikoli postačující součástí kombinace (A * B * C), která je postačující, ale nikoli nutnou pro uskutečnění důsledku Y. Tato formule totiž vychází ze dvou případů,³⁹² v nichž v každém byly pozorovány pozitivní hodnoty sledovaných proměnných: v jednom (A * B * C) a ve druhém (C * D * E). Následná analýza QCA tedy od počátku předpokládá, že zjištěné kombinace podmínek popisující každý konkrétní případ jsou *postačující* pro realizaci konkrétních historických důsledků. V dalších krocích se pak QCA snaží všechny takto shromážděné postačující kombinace zjednodušit.

Tento postup je problematický, protože zaměňuje dvě významné skutečnosti. Připomeňme, že výzkumník se snaží vysvětlit konkrétní historickou událost, nikoli celou třídu jevů. Z historického hlediska, ale konkrétní událost *nemůže být způsobena více než jednou postačující kombinací podmínek*. V zápisu $Y = (A * B * C) + (C * D * E)$ mohla být událost Y způsobena buď postačující kombinací (A * B * C) *nebo* postačující kombinací (C * D * E). Nikoli ale oběma zároveň, protože by se již nejednalo o postačující kombinaci. Na druhé straně, toto vyjádření je legitimní, pokud vedle sebe analyzujeme dvě historické události a zjistíme, že každá z nich je způsobena odlišnými postačujícími kombinacemi podmínek. V tomto případě ale již není možné disjunktivně spojit obě postačující kombinace do jediné booleovské formule. Dva historické případy *i* a *j* (například případy uskutečnění sociální revoluce) je nutné zapsat jako:

$$Y_i = A * B * C$$

$$Y_j = C * D * E$$

Chápat $Y = (A * B * C) + (C * D * E)$ jako vysvětlení třídy jevů *a zároveň* jako vysvětlení konkrétních historických událostí je logicky nekonzistentní.

³⁹¹ Kde operátor * znamená logické „a“ a operátor „+“ značí logické nebo.

³⁹² Nebo více případů, pokud jedna, nebo obě, postačující kombinace podmínek odpovídají více případům.

Legitimní může být obojí, ale toho nelze dosáhnout jedinou disjunktivní booleovskou formulí obsahující dvě (nebo více) postačující kombinace podmínek. Nutné a postačující podmínky vycházející z booleovského zápisu nemohou přispět k vysvětlení třídy jevů, ale pouze k vysvětlení konkrétního historického případu. Formule $Y = (A * B * C) + (C * D * E)$ v důsledku nemůže být použita pro singulární vysvětlení konkrétního případu. Problémem tedy je skutečnost, že se nelze pomocí booleovské algebry a postupů QCA zároveň pohybovat na úrovních historického a komparativního vysvětlení.

Použití QCA je ale velmi citlivé jednak na to, zda jsou ve výchozích konfiguracích zahrnuty *všechny teoreticky možné případy*, jednak na to, zda jsou ve výzkumu zahrnuty *všechny teoreticky důležité proměnné*. Pokud jsou tyto dvě podmínky splněny, pak QCA podává správné odhady ohledně postačujících kombinací podmínek pro realizaci důsledku. Pokud však tyto podmínky splněny nejsou, výsledky QCA jsou zavádějící. Přitom se ale jedná o extrémně náročné kritérium, které fakticky nelze v empirickém výzkumu splnit: výzkumník nikdy nemá úplnou znalost všech kauzálně relevantních podmínek. V naprosté většině aplikací pak není možné zahrnout všechny možné případy sledovaného jevu.

Tato podkapitola proto poprvé představuje důsledky těchto problémů. Nezahrnutí všech *případů* znamená, že ve výsledku booleovské minimalizace jsou obsaženy i podmínky, které nejsou nutné pro realizaci důsledku. Nezahrnutí všech *podmínek* znamená, že ve výsledku jsou obsaženy konfigurace, které nejsou postačující pro realizaci důsledku. Jinými slovy, přestože QCA by podle svých autorů především měla umožnit identifikaci nutných a postačujících podmínek, realita empirického výzkumu znamená, že QCA selhává v jednom i druhém.

Oba problémy ilustrujme na hypotetickém příkladu, v němž jsou všechny podmínky a jejich hodnoty známé. Stejně tak máme znalost ohledně všech případů. Tyto dva předpoklady jsou zde splněny na apriorním matematickém základě, nikoli na základě empirickém. Tento hypotetický výzkum vychází ze studia teorie koalic. Předpokládejme, že cílem výzkumu je zjistit všechny minimální koalice, tedy koalice, které získají více než polovinu hlasů. V parlamentním shromáždění, ve kterém je obsaženo 200 mandátů, je tedy třeba získat alespoň 101 mandátů. Dále

předpokládejme, že známe výsledky voleb, v nichž mandáty získaly čtyři strany (A, B, C a D). Strana A získala 20 mandátů, strana B 30 mandátů, strana C 60 mandátů a strana D získala 90 mandátů (viz tabulka 6.9). Žádná strana tedy nemůže vytvořit jednostranickou vládu, protože žádná nemá více než 100 mandátů. Je proto potřeba sestavit koaliční vládu. Celkem je možných 18 různých kombinací (ne)spolupráce stran. Z toho pouhých osm kombinací z nich může vytvořit vládní koalici (tedy sestaví vládu s více než 100 mandáty). Tento důsledek (skutečnost, že daná kombinace povede ke vzniku koalice) je označen hodnotou „1“ v posledním sloupci tabulky. Byl určen jednoduše na základě toho, zda součet mandátů stran účastnících se koalice (hodnota 1) přesahuje 100.

Tab. 6.9 Hypotetická data (výzkum koalic)

Případ	A-20	B-30	C-60	D-90	Koalice
e	1	1	1	1	1
f	1	1	1	0	1
g	1	1	0	1	1
h	1	1	0	0	0
i	1	0	1	1	1
j	1	0	1	0	0
k	1	0	0	1	1
l	1	0	0	0	0
m	0	1	1	1	1
n	0	1	1	0	0
o	0	1	0	1	1
p	0	1	0	0	0
q	0	0	1	1	1
r	0	0	1	0	0
s	0	0	0	1	0
t	0	0	0	0	0

Zdroj: sestaveno autorem.

Z hlediska QCA a kauzální koncepce nutných a postačujících podmínek je důsledek tohoto příkladu následující. Koalice lze chápat jako postačující kombinace podmínek. Účast každé strany na koalici lze analyzovat ve formě nutných (ale nikoli postačujících podmínek). Některé kombinace (např. ABD) představují „nadměrné“

koalice, kdy odstranění jednoho jejího člena (strany, zde A) by stále znamenalo většinovou podporu pro zbytek koalice. Strana A tedy není nutnou součástí koalice ABD. Minimální koalice lze tedy chápat jako postačující kombinace podmínek. Nejedná se ale nutně kombinace, protože k důsledku (vytvoření vlády) mohlo dojít i jinými způsoby (postačujícími kombinacemi). Tento příklad tedy splňuje předpoklady INUS koncepce, ze které vychází QCA. Pokud tedy do výpočtu zahrneme znalost *všech* podmínek a *všech* případů, pak je možné pomocí booleovské minimalizace dosáhnout následující zjednodušené formule pro vznik koalice:

$$A-20 * D-90 + B-30 * D-90 + C-60 * D-90 + A-20 * B-30 * C-60 \rightarrow \text{KOALICE}$$

Z celkových osmi počátečních kombinací tedy bylo možné vytvořit čtyři postačující kombinace. První z nich obsahuje případy (e+g+i+k), druhá z nich případy (e+g+m+o), třetí případy (e+i+m+q) a čtvrtá případy (e+f). Je zřejmé, že toto zjednodušení zcela odpovídá logice INUS podmínek. Každá postačující kombinace odpovídá členům minimální koalice. Žádná ze stran v žádné ze čtyř kombinací není redundantní. Tedy, např. účast strany A ve čtvrté kombinaci je nutnou, ale nikoli postačující součástí kombinace podmínek ABC, která je postačující, ale není nutná pro vznik koalice. Tato kombinace vznikla booleovskou minimalizací případů *e* (ABCD) a *f* (ABCd). Protože se tyto případy odlišují pouze v hodnotě jedné podmínky (D), je možné tuto podmínku z výsledku odstranit (není nutná). Analogicky je tedy možné účast každého člena minimální koalice chápat jako INUS podmínku a každou minimální koalici jako postačující podmínku. Není možné vytvořit žádnou minimální koalici, která by neobsahovala všechny členy z jedné z těchto čtyř kombinací.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že QCA bude správně určovat nutné a postačující podmínky a jejich kombinace, *pokud* jsou známy všechny potenciálně relevantní podmínky a pokud jsou známy všechny případy zkoumaného jevu. Následně je možné ukázat, jaké důsledky má porušení těchto dvou předpokladů.

Nejprve se zaměříme na důsledky porušení pravidla, že v analýze nejsou zahrnuty všechny případy zkoumaného jevu, tedy vzniku koalice. Předpokládejme, že výzkumník z různých důvodů (např. absence dat, nejasnost při kódování hodnot podmínek, mylné zařazení k jiným třídám jevů, či např. z důvodu záměrného ponechání pouze malého počtu případů) vynechá z analýzy případ *i*. Jedná se tedy o jeden (náhodně vybraný) z osmi případů možných vzniků koalice. Booleovská minimalizace pomocí QCA bez tohoto případu generuje velmi odlišnou booleovskou formuli:

$$B-30 * D-90 + A-20 * B-30 * C-60 + A-20 * c-60 * D-90 + a-20 * C-60 * D-90 \\ \rightarrow \text{KOALICE}$$

V rámci zjednodušené formule se stále vyskytují čtyři postačující kombinace, ale pouze dvě z nich jsou totožné s původním výsledkem (BD a ABC). Zbylé dvě kombinace (AcD a aCD) představují zcela nové recepty na vznik koalice. QCA opět správně identifikuje, že každá kombinace musí obsahovat účast stran, jejichž součet mandátů je vyšší než sto. Ale už se nejedná o minimální koalice, protože poslední dvě kombinace (AcD a aCD) obsahují podmínky, *kteřé nejsou nutné pro existenci této koalice*. Například v kombinaci aCD není nutnou podmínkou absence účasti strany „A“. Koalice CD by totiž mohla vzniknout bez ohledu na to, zda se jí strana A účastní, nebo neúčastní. QCA tedy může do výsledku zahrnout i podmínky, které nejsou v rámci postačující kombinace nutné (tedy nejedná se o INUS podmínky). Stačí, aby výzkumník neměl informace o všech případech zkoumaného jevu. To ale popírá základní důvod, proč QCA využívat.

Nyní se zaměříme na důsledky porušení druhého předpokladu, tedy nezahrnutí všech relevantních kauzálních podmínek. Výzkumník tedy má k dispozici všechny případy zkoumaného jevu (vznik koalice), ale chybí mu dokonalá znalost příčin. Můžeme tedy z analýzy vynechat například podmínku C. V této analýze jsou proto minimalizovány pouze konfigurace tří podmínek, A, B a D. Vynecháním podmínky C logicky vzniknou dvě kontradiktorní kombinace (případy f a h a případy q a s), tedy stejné kombinace, které však mají opačný důsledek. Tyto kombinace byly do

následného výpočtu zahrnutý. Výsledkem booleovské minimalizace je pak tato zjednodušená formule:

$$D-90 + A-20 * B-30 \rightarrow \text{KOALICE}$$

Ve výsledku jsou tedy již pouze dvě kombinace podmínek. Ke vzniku koalice je potřeba buď účast strany D, nebo účast stran A a B. Jak je ale patrné, žádná z těchto kombinací nevede sama o sobě ke vzniku minimální koalice. Jinými slovy, ani jedna z výsledných kombinací není postačující pro realizaci důsledku. Z výchozí analýzy, v níž byly zahrnuty všechny podmínky, totiž víme, že například spolupráce stran A a B není postačující pro vznik koalice, protože některé kombinace obsahující mimo jiné strany A a B rovněž mohou vést k negativnímu důsledku (absenci koalice). Spolupráce stran A a B má pouhých 50 mandátů, což není postačující k sestavení vlády. Můžeme tedy zobecnit důsledky porušení předpokladu, že jsou známy a zahrnuty všechny podmínky: toto porušení znamená, že booleovská minimalizace generuje takové podmínky (disjunkty), *kteřé nejsou postačující pro realizaci důsledku*.

Jaké jsou důsledky těchto zjištění pro praktický srovnávací výzkum prostřednictvím QCA? Předchozí simulace prostřednictvím hypotetických dat, u nichž existuje *dokonalá* znalost ohledně všech podmínek a všech případů ukázala, že za této situace pracuje QCA správně. Booleovská minimalizace správně ukázala přítomnost postačujících kombinací podmínek. Dále správně ukázala, že konjunkty v rámci těchto kombinací představují INUS podmínky. Následně byly tyto předpoklady rozvolněny. Pokud je vynechán jeden či více případů, pak QCA špatně identifikuje nutné podmínky. Pokud je vynechána jedna či více podmínek, pak QCA špatně identifikuje postačující podmínky. Pokud nejsou splněny oba předpoklady, pak dochází ke kombinaci obou problémů.

V praktickém empirickém výzkumu nikdy nelze mít předchozí dokonalou znalost ohledně všech podmínek zkoumaného jevu a všech případů tohoto jevu. Pokud by tomu tak bylo, realita by byla deterministická a dokonalá předpověditelná. Méně časté se ale jeví porušení předpokladu ohledně nezahrnutí všech relevantních případů. V některých výzkumech, které používají QCA totiž skutečně může být

reálné zahrnout všechny případy jedné instance jevů. Příkladem takového výzkumu je analýza T. Wickhama-Crowleyho, který vysvětloval příčiny úspěchu či neúspěchu všech gerilových hnutí v Latinské Americe.³⁹³ Takové analýzy ale nejsou příliš časté, často se totiž výzkumníci soustředí na jevy, jejichž případy na základě jiných kritérií vybírají z dané populace případů. U některých jevů je pak dokonce obtížné stanovit, do které populace případů náleží. Nejproblematičtějším předpokladem je však nutnost na počátku analýzy znát a zahrnout všechny kauzální podmínky. Tento předpoklad je v empirickém výzkumu v politologii fakticky nesplnitelný.

Na jedné straně QCA vyzývá k citlivosti na kontextuální podmínky ovlivňující důsledek. Na druhé straně, ale podobně jako statistické techniky vyžaduje, aby výzkumník pro všechny případy shromáždil v jedné pravdivostní tabulce hodnoty pro všechny proměnné. Je možné očekávat, že u některých případů budou skutečně výchozí hodnoty proměnných představovat INUS podmínky, ale tento předpoklad nelze v žádném případě *a priori* zobecnit na všechny analyzované případy. Je ostatně s podivem, že pokud QCA slibuje analýzu INUS podmínek (tedy podmínek, které jsou nedostatečné ale nutné (*non-redundant*) součásti kombinace, která je nutná, ale není dostatečná), pak prostřednictvím booleovské minimalizace fakticky odstraňuje podmínky, které byly od počátku považovány za *nutné* pro realizaci konkrétních důsledků. Pak se ale nemůže jednat u nutné podmínky.

6.5 *Kauzální koncepce pravidelnosti v komparativních výzkumech*

Jakým způsobem je možné koncepci nutných a postačujících podmínek využít v kvalitativním výzkumu a jakým způsobem je možné interpretovat metody kauzálního vysvětlení v existujících kvalitativních komparativních výzkumech? Navržené řešení spočívá v kombinaci kontrafaktuální koncepce kauzality a koncepce pravidelnosti. Jako klíčové východisko je zde argumentováno, že komparativní kauzální výzkumy kombinují vysvětlení partikulárních událostí a obecných jevů tak, že pro formulaci kauzálních úsudků používají *historicky nutné a zároveň*

---

³⁹³ WICKHAM-CROWLEY, Timothy P.: *A Qualitative Comparative Approach to Latin American Revolutions*. International Journal of Comparative Sociology, 32, 1991, č. 1-2, s. 82-109.

komparativně postačující podmínky. V praxi to znamená, že přes doporučení zastánců využití nutných podmínek ve srovnávacím výzkumu, nejsou zohledněny pouze případy s kladnou hodnotou závisle proměnné (ty, v nichž se vysvětlovaná událost stala, $Y = 1$), ale že je potřeba vybrat případy s oběma hodnotami závisle proměnné. Případy, v nichž k události nedošlo ($Y = 0$), představují kontrafaktuální případy umožňující formulovat příčinné úsudky. Následně je zkoumáno, zda v případech, kde došlo k důsledku, byla zároveň přítomna hypotetizovaná příčina a opačně. Tato logika tak napodobuje korelační kritérium v kvantitativním výzkumu a je v souladu s definicí kauzálních efektů. To ale neznamená, že kauzální analýza v kvalitativních srovnávacích výzkumech není schopna zohlednit komplikovanou kauzální strukturu společenských jevů. Naopak, jak bude dále ukázáno, jako příčiny lze chápat i komplikované kombinace několika podmínek.

6.5.1 Příčiny sociálních revolucí (T. Skocpolová)

Klasický komparativní výzkum, který vedl k následné rozsáhlé metodologické diskusi a na němž je možné demonstrovat logiku výběru případů, je analýza příčin „velkých“ sociálních revolucí.³⁹⁴ Skocpolová v něm podrobně a v historickém detailu zkoumá hlavní příčiny uskutečnění revoluce ve Francii, Číně a Rusku. Není zde možné shrnout celý komplexní kauzální argument autorky, ale je možné ukázat, jakým způsobem autorka pracuje s koncepcí nutných a postačujících podmínek při ověření své teorie ohledně dvou hlavních příčin revolucí. Skocpolová se totiž rozhodla zkoumat nejen historické příčiny individuálních revolucí, ale také jejich komparativní příčiny. Jak sama přiznává, její teorie se vztahuje pouze na velké, do té doby nezávislé a převážně agrární státy.³⁹⁵ To samozřejmě limituje zobecnitelnost jejích závěrů i na případy zejména moderních sociálních revolucí, které se odehrávaly v malých a ekonomicky závislých zemích (např. Kuba 1959, Nikaragua

---

³⁹⁴ SKOCPOL, Theda: *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge, Cambridge University Press 1979.

³⁹⁵ SKOCPOL, Theda: *Social Revolutions and Mass Military Mobilization*. *World Politics*, 40, 1988, č. 2, s. 147-168.

1979). Tyto revoluce se odehrávaly v jiném mezinárodním a ekonomickém kontextu a nelze je proto srovnávat s „velkými“ revolucemi ve Francii, Rusku a Číně.

Skocpolová následně formuluje teorii sociálních revolucí, v níž jsou pro vysvětlení důsledku (uskutečnění sociální revoluce) důležité dvě příčiny: administrativní či vojenská krize státu a rolnické povstání. Skocpolová explicitně argumentuje, že „(1) státní organizace náchylné k administrativnímu a vojenskému kolapsu, když byly podrobeny intenzivním tlakům ze strany více rozvinutých zemí a (2) agrární sociopolitické struktury, které umožnily rozsáhlé rolnické revolty proti vlastníkům půdy, byly dohromady postačujícími distinktivními příčinami sociálně-revolučních situací ve Francii 1789, Rusku 1917 a Číně 1911.“³⁹⁶ Theda Skocpolová tak argumentuje, že obě podmínky dohromady představovaly postačující kombinaci podmínek pro uskutečnění revoluce.³⁹⁷ Jak krize státu, tak přítomnost rolnického povstání byly nutnými, ale nikoli postačujícími podmínkami uskutečnění revoluce. Jejich současná přítomnost pak byla postačující podmínkou uskutečnění revoluce. Pro uskutečnění revoluce je tedy potřeba současné přítomnosti obou podmínek. Přítomnost jedné či druhé podmínky by sama o sobě revoluci nezpůsobila.

Z tohoto hlediska je tedy mylná metodologická re-interpretace Skocpolové argumentu Barbarou Geddesovou.³⁹⁸ Geddesová navrhuje testovat tuto teorii na případech latinskoamerických zemí v 19. a 20. století, které podle ní spadají do domény výchozího teoretického argumentu (jedná se o agrární státy, které již dostatečně dlouho nebyly kolonizovány). Geddesová následně zdůvodňuje, že Skocpolové hypotéza zde neplatí. Konkrétně se snaží ověřit hypotézu, zda vnější hrozba (tlak ze strany mezinárodního systému) představuje příčinu sociálních revolucí. Tuto proměnnou dále zužuje na skutečnost, zda země byla poražena

---

³⁹⁶ SKOCPOL, Theda: *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge, Cambridge University Press 1979, s. 154.

³⁹⁷ SKOCPOL, Theda: *Social Revolutions and Mass Military Mobilization*. *World Politics*, 40, 1988, č. 2, s. 151. V originále: „Social revolutions were **sufficiently caused** when (a) the centralized, semi-bureaucratic administrative and military organizations of the old regimes disintegrated due to combinations of international pressures and disputes between monarchs and landed commercial upper classes, and (b) widespread peasant revolts took place against landlords.“ (zvýrazněno autorem).

³⁹⁸ GEDDES, Barbara: *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor, University of Michigan Press 2003, s. 106-114.

v mezinárodní válce. Z hlediska Skocpolové argumentu je možné tuto proměnou chápat ekvivalentně k proměnné „státní krize“.³⁹⁹

Tab. 6.10 Příčiny sociálních revolucí v Latinské Americe

	Země neporažena v posledních 20 letech	Země poražena, podrobena invazi nebo ztratila území
Přítomnost sociální revoluce	Mexiko (revoluce 1910-17) Nikaragua (revoluce 1979)	Bolívie (1935), (revoluce 1952)
Absence sociální revoluce	Všechny ostatní země	Peru 1839 Bolívie 1839 Mexiko 1848 Mexiko 1862-66 Paraguay 1869 Peru 1883 Bolívie 1883 Kolumbie 1903

Zdroj: GEDDES, Barbara: *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor, University of Michigan Press 2003, s. 113.

V tabulce 6.10 jsou uvedeny hodnoty nezávisle a závisle proměnné a příslušné případy, které podle Geddesové vyvracejí Skocpolové teorii. Geddesová zjišťuje, že dvěma ze tří sociálních revolucí v Latinské Americe (mexické a nikaragujské) nepředcházela žádná vnější tlak ve formě mezinárodní války. Pouze jediný případ sociální revoluce (Bolívie) tak odpovídá Skocpolové tezi. V rámci latinskoamerických případů tedy našla malou podporu pro tvrzení, že zahraniční hrozba zvyšuje pravděpodobnost revoluce.⁴⁰⁰

Geddesová na tomto základě zobecňuje metodologický „hřích“ Skocpolové (a dalších podobných analýz): výběr případů na základě hodnoty závisle proměnné. Tento problém spočívá ve výběru případů, které vykazují pouze jednu (konstantní)

³⁹⁹ Nejedná se přitom o dokonalý ekvivalent, protože ani v případě tří sociálních revolucí zkoumaných Skocpolovou nepředcházela porážka v mezinárodní válce sociální revoluci (Francie), i když předcházela dvěma revolucím (Rusko a Čína)

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 113.

hodnotu závisle proměnné, zde tedy pouze případů, v nichž sociální revoluce proběhla. Stanovení tohoto metodologického východiska ohledně kritéria výběru případů je u Geddesové v pořádku. Správně argumentuje, že pro zjištění příčin sociálních revolucí nelze vybrat pouze případy s konstantní hodnotou závisle proměnné. Tedy není možné srovnávat pouze případy zemí, v nichž k sociální revoluci došlo, ale je potřeba rovněž zohlednit případy zemí, v nichž k sociální revoluci nedošlo. Problém u interpretace Geddesové ale je skutečnost, že nedoceňuje *interaktivní efekt* dvou podmínek sociální revoluce, státní krize a rolnického povstání, explicitně teoretizovaný Skocpolovou. Pro ověření teorie Skocpolové je tedy potřeba nejen (1) vybrat případy s oběma hodnotami závisle proměnné, ale i (2) zkoumat, zda byly obě podmínky v těchto případech přítomny současně. Nelze tedy izolovat jednu či druhou nezávisle proměnnou.

Přes tvrzení Geddesové však přesně takový postup je obsažen i v samotné analýze Skocpolové. Skocpolová totiž záměrně pro svou komparativní analýzu vybírá i negativní případy. Tedy případy zemí, které spadají do domény jejího teoretického argumentu, ale ve kterých k sociálním revolucím nedošlo. Skocpolová se tak podrobně věnuje i případům, které byly blízko sociálně revolučním situacím, ale k jejich uskutečnění chyběly jedna nebo druhá podmínka. Jedná se „nerevoluce“ v Prusku v letech 1807-14 a v roce 1848, v Anglii a v Rusku 1905.

Tab. 6.11 Případy relevantní pro ověření Skocpolové hypotézy

	Současná <i>nepřítomnost</i> státní krize a rolnického povstání	Současná <i>přítomnost</i> státní krize a rolnického povstání
Přítomnost sociální revoluce	0	3 (Francie, Čína, Rusko)
Absence sociální revoluce	3 (Prusko, Rusko 1905, Anglie)	?

Zdroj: sestaveno autorem.

Je ale skutečností, že výběr pouhých tří negativních případů, nepředstavuje systematický test výchozí hypotézy. Zůstává totiž možnost, že mohou existovat jiné případy, v nichž byla současná přítomnost obou podmínek, ale v nichž k revoluci nedošlo (tabulka 6.11). Tyto případy by tak původní hypotézu vyvracely. Z tohoto důvodu navrhuji J. Mahoney a G. Goertz, aby se výběr případů pro ověření hypotéz řídil kritériem výběru negativních případů odpovídajících nutným a postačujícím podmínkám.⁴⁰¹ V kontextu Skocpolové teorie stačí podle jejich „principu možností“ (*possibility principle*) vybrat takové případy, kde uskutečnění sociální revoluce bylo možností. Jedná se o případy, kde byla přítomna alespoň jedna z obou podmínek, státní krize nebo rolnické povstání. Pro ověření Skocpolové hypotézy následně navrhuji, aby byly zohledněny všechny případy, které jsou obsaženy v doméně jejího teoretického argumentu. Jedná se o všechny případy politicky ambiciózních agrárních států, které dříve nebyly pod koloniální nadvládou. Toto teoretické kritérium podle autorů splňuje celkem devět států, které tak mohou být využity jako negativní (kontrolní) případy.⁴⁰² Jedná se o následující případy: Rakousko (1804-66), Rakousko-Uhersko (1867-1918), Nizozemská republika (1579-1795), Indie za vlády Mogulů (1556-1857), Španělsko (1492-1823), Portugalsko (1641-1822), Švédsko (1523-1814), Polsko-litevská unie (1569-1795) a Osmanská říše (1520-1922). Následně zjišťují, že ve všech těchto státech, pokud došlo ke krizím státního aparátu, nedošlo zároveň nikdy k rolnickému povstání. Jedinou výjimkou je podle autorů Polsko, kde na konci 18. století dochází zároveň ke krizi státu a rolnickým povstáním. Tato výjimka ale podle autorů nepředstavuje falzifikaci Skocpolové teorie, protože sice k sociální revoluci nedošlo, ale došlo k zániku Polska jako samostatného státu na základě dělení třemi sousedními velmocemi.⁴⁰³

Předpokládejme, že tento soubor případů skutečně vyčerpává všechny teoreticky relevantní případy pro ověření Skocpolové teorie. Jednoduše pak můžeme využít koncepce historicky nutných a komparativně postačujících podmínek pro testování této teorie. Graficky je tento test uveden v tabulce 6.12.

⁴⁰¹ MAHONEY, James – GOERTZ, Gary: *The Possibility Principle: Choosing Negative Cases in Comparative Research*. *American Political Science Review*, 98, 2004, č. 4, s. 653-669.

⁴⁰² Tamtéž, s. 665.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 666.

Tab. 6.12 Ověření Skocpolové hypotézy s negativními (kontrolními) případy

	Současná <i>nepřítomnost</i> státní krize a rolnického povstání	Současná <i>přítomnost</i> státní krize a rolnického povstání
Přítomnost sociální revoluce	0	3 případy: Francie (1789) Čína (1911) Rusko (1917)
Absence sociální revoluce	8 případů: Rakousko (1804-66), Rakousko-Uhersko (1867-1918), Nizozemská republika (1579-1795), Indie za vlády Mogulů (1556-1857), Španělsko (1492-1823), Portugalsko (1641-1822), Švédsko (1523-1814), Osmanská říše (1520-1922).	0

Zdroj: sestaveno autorem.

Skocpolová používá *historicky nutné a komparativně nutné a postačující* podmínky k doložení svého kauzálního argumentu: současná přítomnost státní krize a rolnického povstání byla historicky nutnou a komparativně postačující podmínkou pro uskutečnění sociální revoluce. Nejedná se o *komparativně nutnou* podmínku, protože pak by byly případy, v nichž se revoluce neuskutečnila zcela irelevantní. Nejedná se o *historicky postačující podmínku*, protože z hlediska historického (genetického) vysvětlení mohla tato podmínka být v konkrétních případech doprovázena dalšími podmínkami, které společně vytvářejí historicky postačující kombinaci. Tato koncepce tak nechává prostor pro kontextuální vysvětlení partikulárních a historicky jedinečných událostí.⁴⁰⁴

⁴⁰⁴ Například, jedním z cílů Skocpolové je ukázat, že všem třem revolucím předcházela státní krize. Zároveň ale chce vysvětlit příčiny vedoucí k těmto státním krizím. Porážka v mezinárodní válce byla nutnou podmínkou státní krize v Rusku a Číně. Nebyla však nutnou podmínkou státní krize ve Francii. Krizi státního aparátu zde způsobily jiné příčiny. Z hlediska genetického vysvětlení, v němž každý krok v příčinném řetězci představuje historicky nutnou podmínku, pak celková historicky

6.5.2 Příčiny demokracie a diktatury v meziválečné Evropě (G. Luebbert)

Jedna z ambiciózních politologických teorií se snaží na základě srovnání většiny evropských zemí mezi oběma světovými válkami vysvětlit strukturální, sociální a organizační příčiny čtyř typů politických režimů, které v tomto období fungovaly.⁴⁰⁵ Dva demokratické typy, pluralistickou a sociální demokracii, vyděluje Gregory Luebbert na základě organizace pracovního trhu. Zatímco státy v klasických liberálních demokraciích (zejm. Británie, Francie a Švýcarsko) příliš nevstupovaly do pracovních vztahů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, tzv. sociálnědemokratické režimy (Československo a skandinávské státy kromě Finska) charakterizovala demokratická forma korporativního uspořádání pracovního vztahů. Fašistické režimy (Itálie, Německo, Španělsko) s tímto demokratickým typem režimu sdílely korporativní uspořádání, které však u nich mělo autoritářský a represivní charakter. Nakonec, tradiční diktatury v meziválečné Evropě (většina východoevropských zemí, Rakousko a Finsko) představovaly reziduální typy režimů bez výrazných institucionálních inovací navazující na pre-moderní politické systémy.

Typologické zařazení některých případů může být kontroverzní. Jedná se například o zařazení Frankova Španělska mezi fašistické režimy. Ostatně španělská Falanga nikdy v rámci diktatury nezaujala podobně významné místo, jako NSDAP v Německu nebo fašistická strana v Itálii. Na druhé straně, Frankův režim měl blíže k fašistickým režimům než k tradičním evropským diktaturám v několika aspektech: kompletní zničení reprezentativních institucí, totální válka proti socialismu, nesnášenlivost vůči jakýmkoli autonomním organizacím a alternativním ideologiím či celkové podrobení dělnického hnutí.⁴⁰⁶ Z teoretického hlediska však není nejdůležitější typologické zařazení jednotlivých režimů, ale vysvětlení příčin jejich vzniku.

---

postačující kombinace podmínek sociální revoluce například v Rusku bude obsahovat i podmínku „porážka v mezinárodní válce“. Nikoli však ve Francii.

⁴⁰⁵ LUEBBERT, Gregory M.: *Social Foundations of Political Order in Interwar Europe*. World Politics, 39, 1987, č. 4, s. 449–478; LUEBBERT, Gregory M.: *Liberalism, Fascism, or Social Democracy. Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe*. Oxford, Oxford University Press 1991.

⁴⁰⁶ LUEBBERT, G. M.: *Liberalism, Fascism, or Social Democracy*, s. 276.

Hlavním analytickým východiskem této teorie je relativní síla politických organizací zastupující zájmy jednotlivých tříd a zejména charakter koalic či naopak antagonismus mezi jednotlivými třídami, který by takové spojení vylučoval (viz graf 1). K tomu, aby v meziválečném období došlo k upevnění výjimečného typu pluralistické demokracie, bylo zapotřebí, aby země zdědila silné a legitimní reprezentativní instituce z předválečného období. Pouze v této situaci mohla klasická demokracie zvládnout politické šoky, ekonomické turbulence a vzrůstající radikalizaci dělnického hnutí po první světové válce. Základem stabilních pluralistických demokracií bylo „třídní“ spojení mezi novými společenskými vrstvami posilujícími od poloviny 19. století (tzv. Lib-Lab koalice).⁴⁰⁷ Liberálové zde získali dominantní pozici velmi brzy, ještě před počátkem politické mobilizace dělníků. Oplátkou za krátkodobou volební podporu následně prosadili řadu dělnických požadavků, včetně všeobecného volebního práva, tajného hlasování, legalizace odborů či práva na stávkou. Protože dělníci získali politická práva a přístup k politické moci brzy a protože parlamentní instituce představovaly mezi dělnickou vrstvou legitimní systém vládnutí, liberální strany nikdy nečelily významnému antagonismu ze strany dělnických politických a odborových organizací.⁴⁰⁸ Ty byly sice autonomními organizacemi, ale v této situaci měly ztížené podmínky pro jednotnou politickou mobilizaci dělnické třídy. To dále vysvětluje velmi nízkou míru radikalizace dělnického hnutí v porovnání s jinými průmyslovými zeměmi Evropy.

K ustavení pluralistické demokracie bylo zapotřebí, aby se ustavila strategická aliance mezi silným liberálním hnutím a slabě organizovaným a málo radikálním dělnickým hnutím. Tato konstelace však byla v evropském kontextu výjimečná. Ostatní země západní Evropy proto nastoupily cestu buď směrem ke korporativnímu modelu sociální demokracie, nebo směrem k fašistickým režimům.

Pro vysvětlení, proč v některých evropských zemích došlo ke vzniku fašistických režimů a v jiných nikoli, bylo klíčové, jakou politickou strategii zaujala levice vůči vlastnickým vztahům na venkově. V zemích, kde socialistické strany byly schopny vytvořit koalice se stranami zastupujícími střední rolníky (tedy vlastníky rodinných farem) a městskou dělnickou třídou, fašistické strany nebyly schopny

---

⁴⁰⁷ Z angličtiny liberal a labour.

⁴⁰⁸ LUEBBERT, G. M.: *Social Foundations of Political Order in Interwar Europe*, s. 453.

zajistit voličskou podporu a základnu na venkově (jednalo se o Norsko, Švédsko, Dánsko nebo Československo). Na druhé straně, fašismus získal venkovskou základnu v zemích (Itálie, Německo, Španělsko), kde socialistické strany nedokázaly vytvořit stabilní koalici mezi středními rolníky a městskou dělnickou třídou.

Rozhodujícím faktorem, kterým G. Luebbert vysvětluje rozdíl mezi oběma typy režimů, je otázka, kdo organizoval a mobilizoval venkovský proletariát (tedy venkovské bezzemky pracující na velkých farmách velkých vlastníků půdy, např. španělských latifundiích na jihu země). V zemích, kde politickým důsledkem bylo etablování fašistického režimu, se jednalo o socialistické strany, které původně přirozeně vycházely z prostředí městských dělníků. Ve skupině zemí, které si v meziválečném období zachovaly demokracii, ale tuto roli musely socialistické strany přenechat jiným stranám, protože zemědělský proletariát již byl organizován jinými stranami. V kontextu celoevropského srovnání proto G. Luebbert zobecňuje, že: „*Umírněnost a demokratická stabilita vyžadovaly, aby socialisté ignorovali značnou část pracující třídy, což žádný socialistický vůdce vědomě neučinil.*“⁴⁰⁹ V zemích, kde byli socialisté nuceni ignorovat tuto část pracujících, tedy venkovský proletariát, to bylo proto, že neměli na výběr. V těchto zemích meziválečné Evropy – v Norsku, Švédsku, Dánsku a Československu – se udržela stabilní demokracie proto, že socialistické strany a organizace nikdy nezapustily kořeny na venkově.

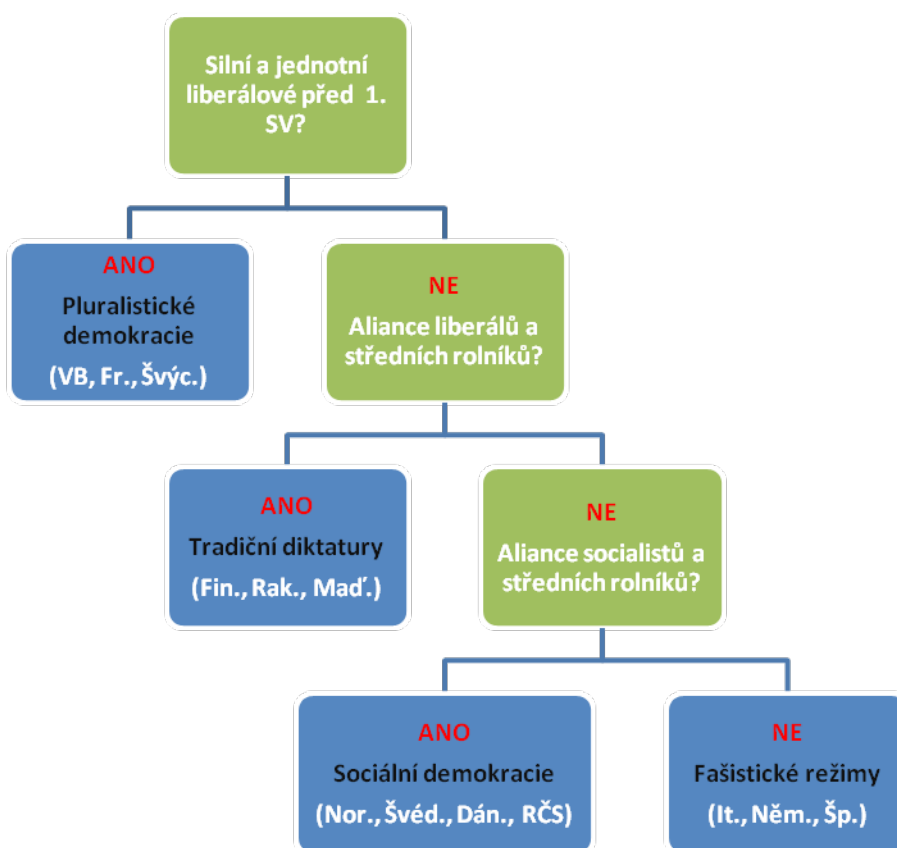
Z pohledu této teorie je proto klíčový mechanismus, kterým se mobilizace zemědělského proletariátu socialistickými stranami promítla do posílení fašistických hnutí. Ideologie socialistických stran a hnutí vycházela z pozic obrany pracujících před vykořisťováním. Ačkoli socialistické strany původně vycházely zejména z městského dělnického prostředí, logiku této ideologie je možné rozšířit i na kritiku vlastnických vztahů na venkově. To však znamenalo zdůrazňování třídní podstaty konfliktu mezi pracujícími a vlastníky. V extrémních formách politické soutěže to pak levicové strany programaticky vedlo k akcentování radikálních forem přerozdělení majetku na venkově, jako je vyvlastňování. Právě důraz na třídní politiku na venkově však od socialistických stran odcizil střední rolníky hospodařící na malých soukromých farmách, kteří se obávali radikální politiky vyvlastnění či

---

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 478.

kolektivizace prosazované levicí. Na rozdíl od zemí se stabilní demokracií proto nemohl být v Itálii, Německu a Španělsku rozsáhlý rezervoár středních rolníků spojencem socialistické levice, protože jejich zájmy byly protichůdné. Namísto toho dochází k politickému spojení středních rolníků jednak s velkými vlastníky půdy na venkově, jednak s částí městské střední třídy. Právě toto strukturální nastavení třídních koalic umožnilo vznik a posilování fašistických hnutí směřujících k likvidaci demokratických režimů v meziválečné Evropě (viz graf 6.13).

Graf 6.13. Strukturální předpoklady politických režimů v meziválečné Evropě

Zdroj: zpracováno autorem na základě LUEBBERT, Gregory M.: *Social Foundations of Political Order in Interwar Europe*. World Politics, 39, 1987, č. 4, s. 449–478; LUEBBERT, Gregory M.: *Liberalism, Fascism, or Social Democracy. Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe*. Oxford, Oxford University Press 1991.

Pokud bychom tedy chtěli podle Luebbertovy teorie vysvětlit vznik fašistických režimů v Itálii, Německu či Španělsku, měli bychom v každé této zemi pozorovat (1) neschopnost či nemožnost dlouhodobé aliance organizací zastupující střední a dělnické třídy z důvodů slabosti či roztržitosti liberálních stran, (2) neschopnost či nemožnost rudo-zelené koalice zastupující zájmy středních rolníků a městských dělnických vrstev a (3) mobilizaci venkovského proletariátu prostřednictvím socialistických a dalších levicových organizací.

Z hlediska kauzální analýzy nutných a postačujících podmínek má Luebbertova koncepce složitější metodologickou strukturu, než srovnávací analýza Skocpolové. T. Skocpolová se totiž zabývala proměnnou (sociální revoluce), která má pouze dvě hodnoty: buď pozorujeme sociální revoluci, nebo její absenci. Luebbert se oproti tomu snaží vysvětlit proměnnou, která má více hodnot. To vedlo některé metodology k závěru, že Luebbert využívá ordinální (pořadovou) škálu měření.⁴¹⁰ James Mahoney na základě vlastního zhodnocení vybraných pasáží Luebbertovy knihy ohodnotil, každou zemi podle stupně „demokratičnosti“ v meziválečném období a jejich seřazením tak vytvořil pořadovou škálu od nejvíce po nejméně demokratickou zemi. Následně totéž učinil i s jednou z nezávisle proměnných, silou spojení mezi liberály a dělníky („lib-labismus“) před první světovou válkou. Podle něj pak důkaz správnosti Luebbertovy teorie představuje skutečnost, že existuje korelace mezi oběma pořadovými proměnnými.

Jedná se ale o velké zjednodušení Luebbertova argumentu. Je pravdou, že pracuje s více než dvěma hodnotami závisle proměnné, ale tato proměnná je stále – podobně jako u Skocpolové - vyjádřena na nominální úrovni. Jeho závisle proměnná ale – na rozdíl od dichotomie Skocpolové – představuje *polytomickou* nominální proměnnou. Každý ze čtyř typů režimu představuje jednu hodnotu této proměnné. Luebbert se ve své komparativní analýze nezabývá mírou či stupněm demokracie (či politického pluralismu). Ostatně hovořit smysluplně o intenzitě politického

---

⁴¹⁰ MAHONEY, James: *Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis*. Sociological Methods and Research, 28, 2000, č. 4, s. 402-404.

pluralismu v Hitlerovském Německu či Frankově Španělsku a dokonce se pokoušet o seřazení obou případů na této škále, je z teoretického hlediska nestandardní.

Tab. 6.14 Zhodnocení platnosti hypotézy: „Přítomnost silných a jednotných liberálů vedla k ustavení pluralistické demokracie po první světové válce“

	Slabí a nejednotní liberálové před 1. SV	Silní a jednotní liberálové před 1. SV
Přítomnost pluralistické demokracie	0	VB, Francie, Švýcarsko
Absence pluralistické demokracie	Finsko, Rakousko, Maďarsko, Norsko, Švédsko, Dánsko, Československo, Itálie, Německo, Španělsko	0

Zhodnocení platnosti hypotézy: „Přítomnost aliance středních vrstev a středních rolníků vedla k ustavení tradiční diktatury“

	Nepřítomnost aliance středních a vrstev a středních rolníků	Přítomnost aliance středních vrstev a středních rolníků
Přítomnost tradiční diktatury	0	Finsko, Rakousko, Maďarsko
Nepřítomnost tradiční diktatury	VB, Francie, Švýcarsko, Norsko, Švédsko, Dánsko, Československo, Itálie, Německo, Španělsko	0

Zhodnocení platnosti hypotézy: „*Přítomnost koalice mezi středními rolníky a dělníky vedla k sociálně demokratickému režimu. Nepřítomnost této aliance vedla k fašistickému režimu*“

	Absence koalice dělníků středních rolníků	Koalice středních rolníků a dělníků
Přítomnost sociálně demokratického režimu	0	Norsko, Švédsko, Dánsko, Československo
Přítomnost fašistického režimu	Itálie, Německo, Španělsko	0

Zdroj: sestaveno autorem.

Jakým způsobem lze tedy ověřit komparativní správnost Luebbertovy kauzální teorie? Na rozdíl od příkladu Skocpolové, nelze využít klasickou 2 x 2 tabulku, protože disponujeme čtyřmi typy režimů, jejichž příčiny se snažíme vysvětlit. Každý typ režimu je třeba analyzovat zvlášť.

Ve třech tabulkách (6.14) jsou hodnoty proměnných ukázány na konkrétních případech zemí, které Luebbert diskutuje. Podobně jako u Skocpolové lze pak využít kauzální koncepci historicky nutných a komparativně postačujících podmínek. Na konkrétním případě, například Československa, lze tedy dovodit, že funkčnost spolupráce v rámci koalice mezi středními rolníky (v Československu zejm. agrární strana) a dělníky (zejména sociálně-demokratická strana) představovala historicky nutnou podmínku a komparativně postačující podmínku pro udržení meziválečné demokracie. V tomto smyslu pak hodnoty proměnných ve všech srovnávaných případech odpovídají kauzálnímu argumentu, že schopnost spolupráce dvou největších stran první republiky (společně se účastnily téměř všech koaličních vlád ve dvacetiletém období meziválečné demokracie) byla klíčovou příčinou udržení demokratického uspořádání. Tento argument je ale možné zobecnit na komparativní celoevropskou úroveň, protože bylo ukázáno, že absence takové spolupráce vedla k ustavení fašismu (kontrafaktuální případ) a že všechny sociálně-demokratické politické režimy se opíraly o takovou spolupráci. Důležitou součástí Luebbertova kauzálního argumentu ohledně příčin různých typů politických režimů je sledování

procesů, které z výchozích podmínek generovaly dané důsledky. Tento přístup, stejně jako ve všech ostatních kvalitativních komparativních výzkumech, odpovídá mechanistické koncepci kauzality. Tento argument zde nelze v celku reprodukovat. Klíčovým kauzálním mechanismem jsou ale právě důsledky mobilizačních strategií původně městských dělnických stran směrem k venkovu a následné možnosti spolupráce se stranami středních rolníků.

6.5.3 Příčiny sociálních revolucí v Latinské Americe (T. Wickham-Crowley)

Další výzkum, který je možné reinterpretovat v souladu s koncepcí historicky nutných a komparativně postačujících podmínek je srovnávací analýza příčin úspěchu či neúspěchu gerilových hnutí v uskutečnění sociálních revolucí v Latinské Americe. T. Wickham-Crowley v něm pomocí metody QCA srovnává působení všech gerilových hnutí v Latinské Americe v druhé polovině 20. století.⁴¹¹ K sociálním revolucím přitom došlo v pouhých dvou zemích (na Kubě a v Nikaragui). V ostatních zemích a obdobích, celkem 26, kde gerily působily, ale k revoluci nedošlo. Jaké jsou tedy příčiny revolučního (ne)úspěchu v Latinské Americe?

Metodologicky tato analýza kombinuje detailní kvalitativní případové studie *všech* gerilových hnutí, které podávají podrobné historické vysvětlení jejich programového úspěchu či neúspěchu.⁴¹² Samotné případové studie ale nemohou odpovědět na otázku komparativních příčin sociálních revolucí. Wickham-Crowley se proto následně systematicky zabývá celkem pěti podmínkami, které odvodil na základě existujících teorií revoluce. Pro tyto nezávisle proměnné následně shromažďuje data a kóduje je opět na nominální dichotomické úrovni (tabulka 6.15).

⁴¹¹ WICKHAM-CROWLEY, Timothy P.: *A Qualitative Comparative Approach to Latin American Revolutions*. International Journal of Comparative Sociology, 32, 1991, č. 1-2, s. 82-109; WICKHAM-CROWLEY, Timothy. *Guerillas and Revolution in Latin America: A Comparative Study of Insurgents and Regimes Since 1956*. Princeton, Princeton University Press 1996.

⁴¹² Podrobná historická analýza byla ukázána v rozsahu celé knihy: WICKHAM-CROWLEY, Timothy. *Guerillas and Revolution in Latin America: A Comparative Study of Insurgents and Regimes Since 1956*. Princeton, Princeton University Press 1996.

První podmínkou (A) je sama skutečnost, zda v dané zemi a v daném období došlo ke vzniku gerily prosazující sociální revoluci. Zjišťuje logicky, že tato podmínky není zdaleka postačující pro sociální revoluci, protože v mnoha případech gerily v prosazení svého konečného programu úspěšné nebyly a nepodařilo se jim svrhnout režim, proti němuž vystupovaly. Druhou podmínkou (B) je skutečnost, zda se gerily mohly ve svých aktivitách opřít o masovou podporu rolníků.⁴¹³ Třetí podmínka (C) měří, zda gerila byla vojensky silná, nebo nikoli.

Z teoretického hlediska je velmi zajímavá čtvrtá proměnná (D), která se vztahuje k charakteru odstraňovaného režimu, vůči kterému gerily vystupovaly. Zařazení této proměnné se opírá o zdůvodnění, že některé typy režimů (např. demokratický, nebo byrokraticko-autoritářský) budou silnými protivníky gerilových hnutí a gerilový úspěch tak bude nepravděpodobný. Wickham-Crowley ale identifikuje typ nedemokratického režimu, který je institucionálně slabý, a strukturálně zranitelný. Jedná se o tzv. patrimonialně-pretoriánské režimy, které jsou vysoce personalizované, často dynastické, a jejichž autorita je založena na klientelistických a nepotických vazbách.⁴¹⁴ Příklady těchto režimů jsou například Kuba za vlády Fulgencia Batisty, nebo Nikaragua za čtyřicetileté vlády dynastie Somozů. Celospolečenská mobilizace proti tomuto typu režimů by tak měla zvyšovat pravděpodobnost uskutečnění revoluce. Konečně poslední proměnnou (E), která může být v kontextu Latinské Ameriky důležitá, je okolnost, zda odstraňovaný režim přišel o finanční či vojenskou podporu Spojených států.

---

⁴¹³ Popř. dělníků, pokud se jednalo o tzv. „městské gerily“ působící v rozvinutějších zemích se silnou dělnickou třídou (typicky Montoneros v Argentině a Tupamaros v Uruguaji). Naprostá většina latinskoamerických geril ale vyrůstala z venkovského prostředí, jehož požadavky se snažila prosazovat. Vojenské aktivity geril byly taktéž soustředěny právě na venkově.

⁴¹⁴ Tento typ režimu je ekvivalentní k sultanistickým režimům.

Tab. 6.15 Gerilová hnutí a sociální revoluce v Latinské Americe

A	B	C	D	E	R	Země
Založení gerily	Rolnická (dělnická) podpora	Gerila je vojensky silná	Patri-moniální režim	Režim ztrácí podporu USA	Sociální revoluce	
1	1	1	1	1	1	Kuba (1956-59)
1	1	1	1	1	1	Nikaragua (1971-79)
1	1	1	0	0	0	Venezuela (60. léta)
1	1	1	0	0	0	Kolumbie (60. léta)
1	1	1	0	0	0	Guatemala (60. léta)
1	1	1	0	0	0	Kolumbie (70-88)
1	1	1	0	0	0	Peru (80. léta)
1	1	1	0	1	0	Guatemala (1975-88)
1	1	0	0	0	0	Salvador (1975-88)
1	1	0	0	1	0	Argentina (1974-78)
1	1	1	0	0	0	Brazílie (70. léta)
1	1	0	0	1	0	Argentina (Montone.)
1	1	1	0	0	0	Mexiko (70. léta)
1	0	0	0	0	0	Uruguay (Tupamaros)
1	0	0	0	0	0	Argentina (1958-63)
1	0	0	0	0	0	Peru (1965)
1	0	0	0	0	0	Bolívie (1967)
1	0	0	1	0	0	Nikaragua (1958-63)
1	0	0	0	0	0	Dominik. rep (1963)
1	0	0	0	0	0	Ekvádor (1962)
1	0	0	1	1	0	Haiti (60. léta)
1	0	0	1	0	0	Paraguay (1958-59)
1	0	0	0	0	0	Honduras (1965)
1	0	0	0	0	0	Brazílie (60. léta)
0	0	0	0	0	0	Kostarika
0	0	0	0	0	0	Panama (1959-85)
0	0	0	1	1	0	Panama (1985)
0	0	0	1	0	0	Panama (1960-88)

Zdroj: WICKHAM-CROWLEY, Timothy P.: *A Qualitative Comparative Approach to Latin American Revolutions*. International Journal of Comparative Sociology, 32, 1991, č. 1-2, s. 88.

Pro vysvětlení příčin přítomnosti či absence sociálních revolucí následně Wickham-Crowley postupuje v souladu s metodou QCA. Počáteční konfigurace případů, v nichž revoluce proběhla, již není možné nijak dále zjednodušovat. Jak Kuba, tak Nikaragua vykazovaly všechny podmínky teoreticky vedoucí k revoluci. Autor se proto soustředí na minimalizaci konfigurací spojených s absencí sociální revoluce. Výsledkem booleovské minimalizace je následující formule:⁴¹⁵

$$A * B * d + b * c * e + b * c * D \rightarrow \text{ABSENCE REVOLUCE}$$

K neúspěchu sociální revoluce v Latinské Americe tedy podle autora mohlo dojít v důsledku tří postačujících kombinací podmínek. Žádná podmínka přitom není sama o sobě nutná, ani postačující. Autor následně tyto výsledky stručně interpretuje ve světle konkrétních případů.

Problém s touto analýzou je skutečnost, že v důsledku nedává odpověď na to, co způsobilo revoluce na Kubě a v Nikaragui a „nerevoluce“ ve všech ostatních zemích. Přitom odpověď na otázku ohledně skutečných příčin je v textu implicitní a nakonec autorem zavržená. Autor tak ukazuje, že pouze v Nikaragui a na Kubě bylo přítomno všech pět podmínek. Ale *pouze* tyto dva případy také „*vykazovaly partikulární dvojici podmínek: silnou rolnickou podporu gerilám (B), které vystupovaly proti patrimoniálně-pretoriánskému režimu (D). Toto je obzvláště pozoruhodné, protože to naznačuje hlubší soulad se Skocpolové analýzou Francie, Ruska a Číny, než bylo dříve zřejmé [...]*“⁴¹⁶ Wickham-Crowley ale nechápe tuto kombinaci jako kauzální, protože následně přistupuje k booleovské minimalizaci všech pěti podmínek, pro které shromáždil data. Vágně se pak zaštiťuje právě Raginovou koncepcí, v níž by booleovská algebra neměla být „používána

⁴¹⁵ WICKHAM-CROWLEY, T. P.: *A Qualitative Comparative Approach to Latin American Revolutions*, s. 101.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 99.

mechanicky, ale promyšleně“ a tak by neměly být vypuštěny zbývající tři podmínky.⁴¹⁷ Důvodem je pro něj skutečnost, že by jejich odstranění z analýzy zakrylo kontextuální vztahy mezi jednotlivými podmínkami.

Přitom na základě výše zmíněné úvahy je možné beze zbytku uplatnit logiku kauzálního usuzování v komparativních výzkumech, tedy postup, který identifikuje historicky nutné a komparativně postačující podmínky. Metodologicky se jedná o zcela stejný postup, jaký byl výše demonstrován u analýzy T. Skocpolové. I zde nelze sociální revoluci vysvětlit pouze s poukazem na jedinou proměnnou, ale je nutný interaktivní současný efekt dvou podmínek (rolnická podpora gerilám a patrimoniální státní struktura odstraňovaného režimu). Každá z těchto podmínek bude nutná, ale nikoli postačující. Kombinace obou však bude komparativně postačující pro sociální revoluci. Pokud bude přítomna jedna, ale nikoli druhá podmínka, nebo pokud nebude přítomna ani jedna z nich, pak k revoluci nedojde. Graficky jsou pro názornost důkazy potvrzující tuto hypotézu uvedeny v tabulce 6.16.

Tab. 6.16 Příčiny sociálních revolucí v Latinské Americe

		Současná <i>nepřítomnost</i> rolnické podpory gerilám a patrimoniálního režimu	Současná <i>přítomnost</i> rolnické podpory gerilám a patrimoniálního režimu
Uskutečnění revoluce	sociální	0 – žádné případy	2 případy: Kuba (1956-59) Nikaragua (1971-79)
Absence revoluce	sociální	26 - všechny ostatní případy	0 – žádné případy

Zdroj: sestaveno autorem.

Tato analýza je navíc s analýzou Skocpolové konvergentní nejen z hlediska metodologického, ale i z hlediska teoretického. Zjištění kauzální relevance právě těchto dvou podmínek dává smysl právě s ohledem na teoretickou koncepci

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 99.

Skocpolové a v zásadě tak představuje její pozitivní test v prostředí Latinské Ameriky. Skocpolová totiž postuluje dvě nutné podmínky pro uskutečnění „velkých“ sociálních revolucí: současnou přítomnost státní krize a venkovského povstání. První z těchto podmínek je teoreticky velmi blízká podmínce strukturální slabosti patrimoniálních režimů v prostředí Latinské Ameriky, se kterou pracuje Wickham-Crowley. V obou situacích se jedná o politické prostředí náchylné k revolučním situacím, protože v obou existuje absence sociální a institucionální podpory ohroženého odstraňovaného režimu a v obou je pravděpodobné, že takto oslabený režim podlehně silné a organizované opozici s masovou sociální podporou. Druhá podmínka, rolnické povstání v kontextu teorie Skocpolové a rolnická podpora gerilám v kontextu teorie Wickhama-Crowleyho, jsou pak zcela totožné.

Odpovědí na otázku, jaké jsou příčiny sociálních revolucí v Latinské Americe, je tedy skutečnost, zda současně došlo k rolnickému povstání (podpoře rolníků gerilám) proti slabě institucionalizovanému patrimoniálnímu nedemokratickému režimu. Obě podmínky jsou historicky nutné (bez jejich současné přítomnosti by se revoluce neuskutečnila) a jejich kombinace je komparativně postačující (vždy, když byly splněny obě podmínky, došlo k revoluci). Každá z obou podmínek je sice nutná, ale nikoli postačující. Revoluce se tedy nemohla uskutečnit, pokud byla přítomna pouze jedna z nich, nebo pokud nebyla přítomná ani jedna. Je samozřejmé, že tyto podmínky působily v konkrétních historických kontextech a je možné (a vhodné) tyto historické kontexty analyzovat. Samotná kontextuální analýza pomocí QCA však odpověď na otázku ohledně skutečných příčin sociálních revolucí neposkytne. Ve svém důsledku může QCA kauzální usuzování spíše ztížit, než ulehčit a zprostředkovat.

6.6 Důsledky nerozlišení a metodologické standardy

Cílem této kapitoly bylo zhodnotit platnost dvou souvisejících kvalitativních metod vycházejících z kauzální koncepce pravidelnosti: analýzy nutných podmínek a QCA. Bylo ukázáno, že ani jedna z nich nedokáže přispět ke kauzálnímu vysvětlení

jevů. Problémem u srovnávací analýzy nutných podmínek je výběr případů s konstantní (kladnou) hodnotou závisle proměnné. Bylo však demonstrováno, že absence analýzy případů, v nichž k důsledku nedošlo, neumožňuje formulovat kontrafaktuály, které stojí v základu definice kauzálních nutných podmínek, a tedy nevede ke kauzálnímu vysvětlení.

Podobný problém se pak vyskytuje u QCA. Z hlediska historického pojetí vysvětlení jedinečných případů nemůže ke zkoumané konkrétní události vést více než jeden příčinný řetězec. Jednu událost nemůže vysvětlit více než jedna postačující kombinace podmínek. To nepopírá, že samozřejmě disponujeme teoriemi, z nichž každá může specifikovat jiný příčinný řetězec událostí, jiné kauzální mechanismy a v důsledku jinou kombinaci postačujících podmínek. Úkolem empirické analýzy je pak usoudit, která z těchto teorií je platná. Z hlediska elementárního pojetí kauzality, ale konkrétní událost nemůže být způsobena dvěma či více postačujícími kombinacemi podmínek.

QCA ale předpokládá, že je možné vysvětlit důsledek v konkrétním případě prostřednictvím koncepce INUS podmínek s poukazem na *více než jednu* postačující kombinaci podmínek. Tento předpoklad ale obsahuje logickou kontradikci. Na jedné straně předpokládá, že se jedná o stejný důsledek ve všech případech (ve smyslu komparativním, tedy všechny případy obsahující důsledek jsou případy stejné třídy jevů). Na druhé straně ale explicitně přiznává, že cílem analýzy je vysvětlit jedinečné případy (konkrétní historické události), které se logicky v mnoha aspektech odlišují. To popírá první předpoklad. Je proto nereálné srovnávat historicky postačující kombinace podmínek napříč případy. Celý aparát booleovské algebry a logických postupů přenesený do komparativní analýzy Raginem je nepoužitelný z hlediska *kauzální* analýzy nutných a postačujících podmínek.

Kvůli těmto problémům zde proto bylo navrženo řešení pro využití kauzální koncepce pravidelnosti. Pokud je cílem srovnávacích metod jak porozumění jedinečným historickým událostem, tak jejich vysvětlení v rámci celé třídy jevů, pak je vhodné využít koncepci historicky nutných a komparativně postačujících podmínek. V souladu s touto koncepcí zde proto byly z metodologického hlediska reinterpretovány tři klasické kvalitativní výzkumy. Z této koncepce dále vyplývají

jednoznačné metodologické standardy jak pro přijetí platnosti hypotéz, tak pro výběr případů relevantních pro jejich ověření.

7 Metodologické standardy a česká kvalitativní politologie

Do jaké míry respektují české politologické kvalitativní výzkumy metodologická pravidla pro kauzální usuzování představená v předchozích kapitolách? Představuje vůbec kauzální vysvětlení jevů důležitou složku českého empirického výzkumu? Následující kapitola se snaží na příkladu české politologie ukázat hlavní metodologické tendence a přístupy v empirickém výzkumu a poukázat na způsoby a některé problémy kauzálního usuzování, které se v české politologii vyskytují. Je přirozené, že ověřování kauzálních hypotéz netvoří jedinou, možná ani dominantní, součást politologického výzkumu. Stanovení vhodného podílu kauzálního usuzování na celkové výzkumné produkci empirické vědy je spíše arbitrární a přirozeně závisí na výzkumných preferencích výzkumníka i výzkumném kontextu daného oboru. Na druhé straně je možné srovnat na základě metodologických kritérií stav české politologie se zahraničními standardy a pokusit se na tomto základě formulovat závěry a doporučení ohledně směřování české politologické metodologie.

Východiskem této analýzy je srovnání metodologických řešení článků v Politologickém časopise s řešeními, které se objevují ve světových politologických žurnálech. G. Munck a R. Snyder provedli metodologickou a teoretickou metaanalýzu článků ve třech světových odborných časopisech zaměřených na srovnávací politologii.⁴¹⁸ Celkem kódovali 15 proměnných pro metodologická a teoretická řešení 319 článků v *Comparative Political Studies*, *Comparative Politics* a *World Politics* mezi lety 1989 a 2004. S pouze vybranými (ale identickými) proměnnými a v menším časovém rozsahu autor kódoval články v Politologickém časopise. Jednalo se období mezi lety 2006 a 2010 (pouze do třetího čísla včetně) a celkem byly zkoumány hodnoty 5 proměnných na 89 člancích. Přesná kritéria pro kódování hodnot všech proměnných jsou uvedena v Příloze A. Všechny hodnoty takto nakódovaných proměnných pro všechny případy (články) jsou uvedeny v Příloze B.

---

⁴¹⁸ MUNCK, Gerardo – SNYDER, Richard: 2007. *Debating the Direction of Comparative Politics. An Analysis of Leading Journals*. *Comparative Political Studies*. 40, 2007, č. 1, s. 5-31.

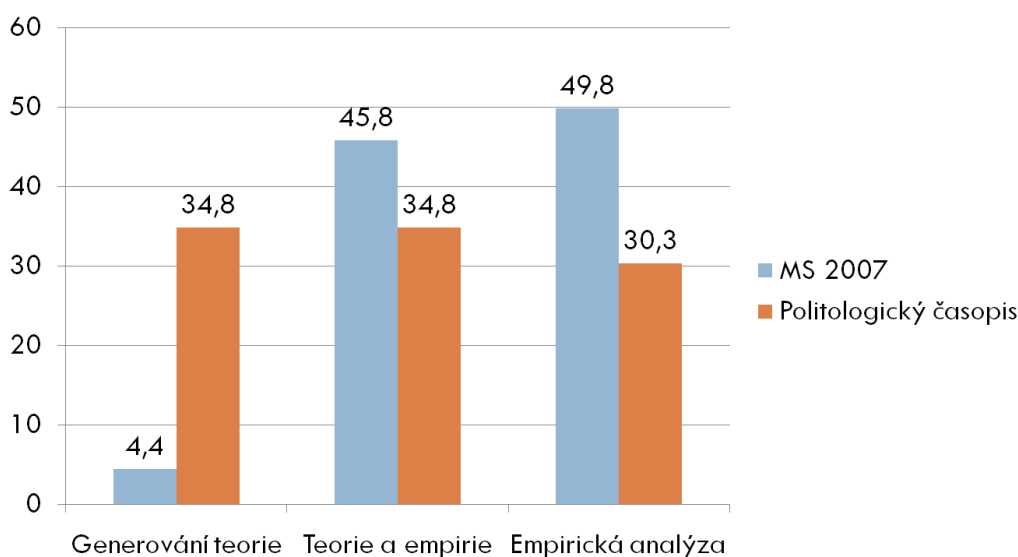
Je samozřejmě otázkou, nakolik jsou Politologický časopis a zmíněné americké časopisy srovnatelné z hlediska jejich zaměření. Politologický časopis představuje spíše fórum pro národní komunitu politologů, kdežto tři americké časopisy mají jednoznačněji mezinárodní charakter. Politologický časopis tak vykonává rovněž funkce, které jsou spojené se specifickým vývojem české politologie v průběhu posledních dvaceti let. Na druhé straně, Politologický časopis nepochybně představuje jeden z hlavních oborových žurnálů v českém kontextu. Jako takový je reprezentativní z hlediska české politologie. Podobně jako srovnávané americké žurnály není tematicky ani metodologicky (např. z hlediska ochoty publikovat spíše kvantitativní než kvalitativní výzkumy) příliš vyhraněný a jsou v něm publikovány stati z řady politologických subdisciplín. Z tohoto hlediska pak neexistuje tematický ani výzkumný důvod, proč by metodologická struktura článků v Politologickém časopise měla být výrazně odlišná od amerických časopisů.

Metodologická analýza soustředěná na články publikované v Politologickém časopise rovněž vyvolává otázku, zda je jejím prostřednictvím možné zjistit tendence v charakteru české politologie jako odborné komunity. Tato otázka má dvě roviny. Jedním z problémů je totiž skutečnost, že v Politologickém časopise byly ve sledovaném období publikovány i články zahraničních autorů. Vzhledem k tomu, že se ale jedná pouze o nízký podíl na celkovém počtu, pouhých 6 z 89 textů, lze stále hovořit o tom, že tento časopis primárně představuje publikační platformu pro české výzkumníky. Důležitější rovinou je ale otázka, jakou relevanci má z hlediska vysoce internacionalizovaného oboru, jakým politologie bezesporu je, smysluplně hovořit o „české politologii“. Samotný tematický profil článků v Politologickém časopise není většinově zaměřený na otázky české politiky. Na druhé straně ale samotný fakt, že naprostá většina textů je publikována v českém jazyce, limituje tyto výzkumy z hlediska jejich dosahu právě na ostatní české výzkumníky. Právě tato úzká vazba pak částečně legitimizuje využití teritoriálního „národního“ aspektu české politologie pro účely hodnocení, jakkoli může být tento aspekt nedůležitý z hlediska vědeckého přínosu jednotlivých publikovaných výzkumů.

Východiskem pro tuto analýzu metodologických řešení v české politologii zde není (a nemůže být) zhodnocení kvality těchto výzkumů. Kvalita je totiž do značné

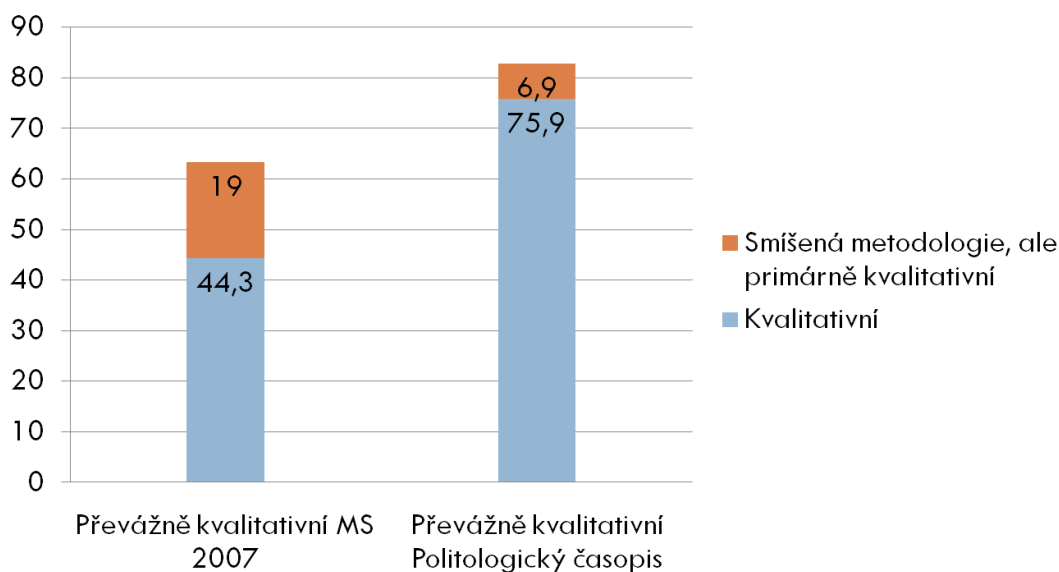
míry nezávislá na metodologickém řešení a vycházejí rovněž z dalších faktorů, jako je stav poznání v dané problematice, vyspělost teoretického zázemí ve výzkumu daného tématu či inovativnost a originalita analyzovaných dat. I když následná analýza nemůže formulovat závěry ohledně kvality daných výzkumů, může přispět ke zhodnocení jejich vědeckého přínosu, který je s otázkou metodologického řešení neoddělitelně spojen. Následná analýza však může pouze naznačit některé tendence v oblasti české politologické metodologie, poukázat na některé problémy a případně navrhnout řešení těchto problémů.

Graf 7.1 Podíl teoretických a empirických článků (v %)

Zdroj: Munck, Snyder 2007 (MS 2007) a archiv autora (viz Přílohy A a B).

Graf 7.2 Podíl článků s převážně kvalitativními metodami na celkovém počtu empirických článků (v %)

Zdroj: Munck, Snyder 2007 (MS 2007) a archiv autora (viz Přílohy A a B).

Prvním poznatek vyplývající ze srovnání Politologického časopisu se třemi americkými časopisy se týká rovnováhy mezi empirickou analýzou a vytvářením (či představováním a komentováním) teoretických celků (viz graf 7.1). Je zde patrná pozoruhodná disproporce mezi výhradně teoreticky zaměřenými texty (více než jedna třetina všech českých článků) v českém výzkumu a v článcích publikovaných v amerických časopisech (pouhá 4,4 %). Jinými slovy, americká (světová) politologie je více empirická a méně teoretizuje bez toho, aby následně implikace diskutovaných teorií ověřovala prostřednictvím empirických dat. Zbývající dvě třetiny českých článků jsou buď výhradně empirické, nebo kombinují teorii a empirii. Poměr mezi výhradně empirickou analýzou a články kombinujícími empirii a teorii je pak v českém i americkém kontextu zhruba stejný.

Z obecného metodologického hlediska jsou zajímavá i data ohledně využití kvalitativních metod (v následujících interpretacích již nejsou zohledněny výlučně teoretické články, ale pozornost je soustředěna na metodologická řešení článků, které jsou alespoň částečně empirické). V českém politologickém výzkumu jednoznačně

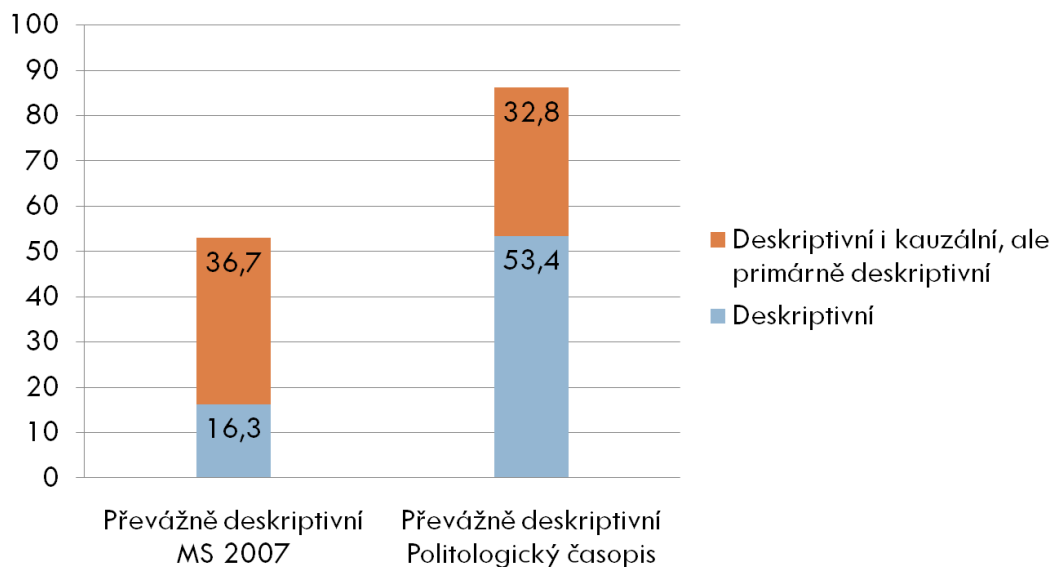
dominuje kvalitativní metodologie (viz graf 7.2). Výhradně kvalitativních článků jsou zde plné tři čtvrtiny a společně s články, které sice využívají numerické vyjádření některých indikátorů, ale jsou primárně kvalitativní, tak kvalitativní výzkum představuje 82,8 % celkového empirického výzkumu. V amerických časopisech přitom výlučně kvalitativní výzkumy tvoří pouhá 44,3 %. Zajímavé je i to, že čeští politologové v mnohem menší míře využívají smíšených metodologických postupů. Přitom právě kombinace detailních kvalitativních studií se snahou ověřovat hypotézy pomocí statistických modelů je velmi silnou výzkumnou strategií. V metodologicky smíšených výzkumných strategiích mohou (komparativní) případové studie pomoci zjišťovat a upřesňovat věrohodnost pozorovaných statistických vztahů mezi proměnnými, generovat teoretické implikace vhodné pro následné kvantitativní ověřování nebo mohou přispět k lepšímu měření a operacionalizaci proměnných.⁴¹⁹ Je nepochybné, že nejúspěšnější výzkumné programy (nejen) v politologii synergicky kombinují existenci silného a vnitřně konzistentního teoretického jádra, jehož implikace jsou demonstrovány v kvalitativních analýzách zohledňujících jedinečný kontext konkrétních případů a jejichž operativnost je testována pomocí standardních statistických postupů na větším počtu případů.

Kvantitativní postupy však v české politologii nejsou příliš často využívány. Výlučně kvantitativní výzkumy představovaly ve sledovaném období pouhých 6,9 % všech empirických výzkumů. Společně s výzkumy, které jsou primárně kvantitativní, ale rovněž využívají kvalitativní analýzu, pak tento podíl vzroste na 17,2 %. Stejná metodologická strategie je však v amerických výzkumech používána více než dvakrát častěji (celkově 36,7 %). Je přirozené, že kvalitativní i kvantitativní metody plní částečně odlišné funkce a obě mají své komparativní výhody a nevýhody. Přesto by v konsolidovaném společenskovědním oboru měl existovat přiměřený dialog mezi výzkumnými závěry dosaženými pomocí obou typů metod.

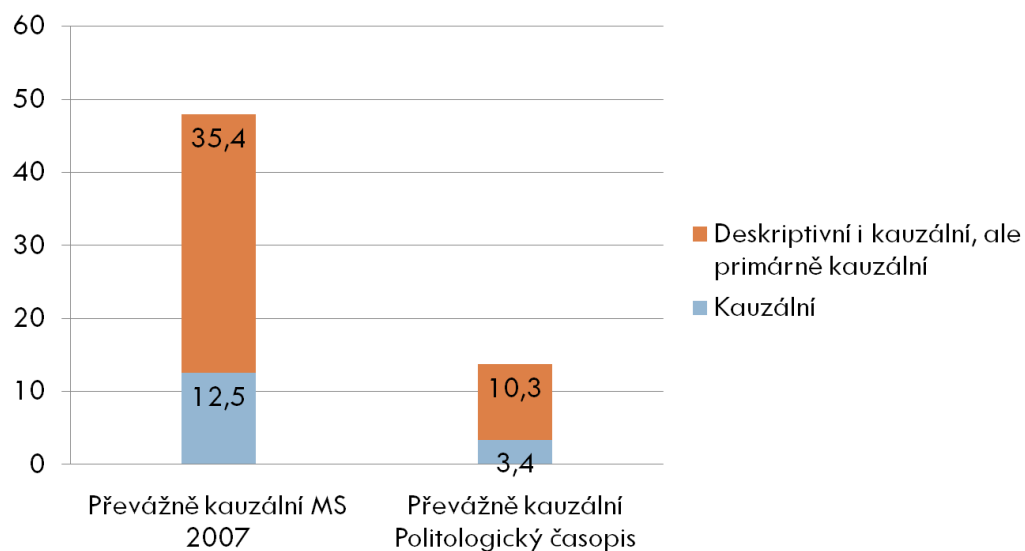
⁴¹⁹ LIEBERMAN, Evan S.: *Nested Analysis as a Mixed-Method Strategy for Comparative Research*. *American Political Science Review*, 99, 2005, č. 3, s. 435.

Graf 7.3 Podíl převážně deskriptivních článků na celkovém počtu empirických článků (v %)

Zdroj: Munck, Snyder 2007 (MS 2007) a archiv autora (viz Přílohy A a B).

Graf 7.4 Podíl převážně kauzálních článků na celkovém počtu empirických článků (v %)

Zdroj: Munck, Snyder 2007 (MS 2007) a archiv autora (viz Přílohy A a B).

7.1 Jednopřípadové studie v české politologii

Jelikož je kvalitativní analýza zcela dominantní metodologickou strategií v české politologii, nabízí se následně otázka, do jaké míry konkrétní kvalitativní metody umožňují cíl kauzálního vysvětlení. Z metodologického hlediska totiž lze konstatovat, že analýzy srovnávající více případů budou pro ověřování hypotéz mnohem silnějším nástrojem, než případové studie. V českém politologickém výzkumu ale v rámci kvalitativních metod zcela dominují právě jednopřípadové studie: představují 83 % všech článků využívajících kvalitativní metody (a 70 % všech empirických výzkumů). Pouze osm kvalitativních výzkumů pak vychází ze srovnání dvou a více případů, zatímco celých 40 výzkumů používá jako dominantní strategii právě jednopřípadovou studii.

Na základě kapitoly o jednopřípadových studiích byla vytvořena jejich typologie podle funkcí, které plní v empirickém výzkumu. Hlavní sledovanou funkcí byla schopnost daného typu přispět k ověřování teorií a hypotéz. Pouze některé typy totiž mohou přispět k tomuto cíli, zejména odchylné a rozhodující případové studie. Všechny české jednopřípadové studie tak byly kódovány podle těchto typologických funkcí. Ze všech 40 jednopřípadových studií více než polovina (21) nevycházela z žádné kauzální teorie. Z celkem 58 empirických výzkumů tak u plných 36,2 % zcela absentovala teoretická východiska. Tyto případové studie je možné typologicky označit za deskriptivní (ateoretické). Přínos těchto případových studií je obtížné posoudit. Zřejmě nejdůležitější funkcí, kterou mohou deskriptivní případové studie plnit, je upozornění na konkrétní problémové události, kterým dosud nebyla věnována pozornost a z různých důvodů mohou být pro politology zajímavé. Důležitou funkcí může být i shrnutí a komentář k aktuálním událostem (např. případové studie popisující průběh a výsledky voleb). Ateoretické případové studie tak jistě mohou sloužit jako informativní a datové východisko pro následné analýzy. Svým způsobem mohou nastolit budoucí agendu výzkumu. Z hlediska vědeckého přínosu je však jejich význam spíše marginální.

Zbývajících 19 případových studií (tedy 47,5 %) je možné označit za interpretující případové studie. Tento typ je navíc často doprovázen příbuznou logikou „hypotézy – generující“ případové studie, kdy na základě detailní znalosti konkrétního případu autor formuluje (ale neověřuje) zobecnitelné hypotézy pro další výzkum. Přínos interpretativních případových studií z hlediska kumulace teoretického poznání a ověřování teorií je z logiky věci nulový. Účel tohoto typu případových studií však může být opačný. Podle A. Lijpharta je právě účelem empirické teorie, aby umožnila podobné interpretativní případové studie.⁴²⁰ Přínos takové studie sice nemůže být teoretický, ale může být empirický. Takový postup může, v závislosti na stavu empirického poznání ohledně zkoumaného případu, přispět k vysvětlení dosud špatně pochopených souvislostí konkrétního popisovaného jevu.

V průběhu kódování nebyly nalezeny žádné případové studie, jejichž dominantní logika výběru by odpovídala odchylným nebo rozhodujícím případovým studiím. Čeští politologové tedy nepoužívají svou dominantní metodologickou strategii (jednopřípadové studie) k ověřování teorií.

7.2 *Nekauzální srovnávací výzkumy v české politologii*

Ne všechny srovnávací výzkumy mají za cíl kauzální usuzování, resp. ověřování příčinných hypotéz. Funkce komparace (nejen) ve společenskovědním výzkumu mohou být přirozeně velmi rozmanité. Uspokojivou typologii metodologických přístupů ke srovnávání více případů nabídly T. Skocpolová a M. Somersová.⁴²¹ Princip srovnávání rozčlenily do tří ideálních typů, přičemž je logické, že existující výzkumy často postupy jednotlivých typů kombinují. První typ nazývají *paralelní demonstrace teorie*, jehož cílem je ukázat, že určitá teorie může vysvětlit několik případů. Tato metodologická logika tak identifikuje *společné* aspekty

---

⁴²⁰ LIJPHART, Arend: *Comparative Politics and the Comparative Method*. The American Political Science Review, 65, 1971, č. 3, s. 692.

⁴²¹ SKOCPOL, Theda – SOMERS, Margaret: *The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry*. Comparative Studies in Society and History, 22, 1980, č. 2, s. 174–197.

srovnávaných případů, které je možné popsat na základě této teorie. Úkolem druhého typu srovnání, *srovnávacího kontrastování kontextů*, je naopak zdůraznit *odlišnosti* mezi několika případy a popsat jejich kontextuální zvláštnosti.⁴²² Hlavním kritériem k odlišení obou ideálních typů je tak otázka, zda se výzkumník zaměřuje na podobnosti, či rozdíly mezi případy. U paralelní demonstrace teorie jsou podobné aspekty (shodné hodnoty zkoumaných proměnných) prezentovány jako neproblematické potvrzující příklady teorie. U srovnávacího kontrastování kontextů jsou zdůrazněny především rozdíly v hodnotách studovaných proměnných a je pro jeho závěry typický skepticismus ohledně možnosti dosáhnout teoretických a zobecnitelných závěrů.⁴²³ Cílem ani jednoho z těchto postupů není kauzální vysvětlení jevů.

Poslední, třetí, typ využití principu srovnání, *makrokauzální analýza*, naopak napodobuje způsob víceproměnného testování hypotéz.⁴²⁴ Tím, že se zakládá na systematickém zhodnocení podobností a rozdílů, umožňuje jeho logika potvrzovat nebo vyvracet teorie nebo hypotézy. Tento typ srovnání tedy nutně musí vycházet ze zdůvodněného záměrného výběru případů v situaci, kdy jsou často analyzovány případy jevů, které se vyskytují pouze s nízkou četností, a bere vážně teorii, jejíž pozorovatelné implikace se snaží testovat ve formě konkrétních hypotéz. V principu je tedy podle T. Skocpolové možné využít makrokomparativní analýzu malého počtu případů ve smyslu „... přiblížení kontrolovanému srovnání“.⁴²⁵ Následující hodnocení českých srovnávacích výzkumů proto na základě tohoto typologického odlišení vyděluje kauzální a nekauzální výzkumy. U kauzálních výzkumů v české politologii pak bude sledováno, zda v daných výzkumech výběr případů umožňuje formulování kauzálních úsudků, tedy zda jsou v nich zhodnoceny případy s odlišnými hodnotami nezávisle proměnné, a zda daných úsudků ohledně platnosti hypotéz bylo dosaženo správně.

Cílem prvního komparativního výzkum bylo odlišení jednotlivých typů nedemokratických režimů ve střední a východní Evropě.⁴²⁶ M. Kubát v něm na

---

⁴²² Tamtéž, s. 176–178.

⁴²³ VAN DEN BRAEMBUSSCHE, A. A.: *Historical Explanation and Comparative Method: Towards a Theory of the History of Society*. History and Theory, 28, 1989, č. 1, s. 12.

⁴²⁴ SKOCPOL, T. – SOMERS, M.: *c. d.*, s. 175.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 182

⁴²⁶ KUBÁT, Michal: *Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944–1989*. Politologický časopis, 2006, č. 2, s. 139-157.

základě existujících teoretických koncepcí klasifikuje všechny východoevropské režimy do roku 1989 a podrobněji se pak diachronně věnuje polskému případu. Zjišťuje, že oproti některým předpokladům východoevropské režimy až na výjimky nenaplnovaly kritéria totalitních politických systémů.⁴²⁷ Tento výzkum však nepředkládá žádný kauzální argument a nevysvětluje příčiny vedoucí k danému a ne jinému typu politického režimu. Metodologicky je tuto výzkumnou strategií možné chápat ve smyslu Lijphartova typu interpretativní případové studie, kdy cílem je interpretovat na základě existujících teorií paralelně více případů.

Podobná výzkumná strategie byla zvolena i v případě srovnání středoevropských agrárních stran s jejich západoevropskými (zejména skandinávskými) protějšky.⁴²⁸ Komparace zde má jak synchronní, tak diachronní prvek (srovnání do meziválečného období a srovnání ve středoevropských zemích po pádu komunismu). Na rozdíl od výzkumu M. Kubáta vychází komparace L. Kopečka a V. Hlouška částečně i z kauzální teorie, která má vysvětlit historické podmínky vedoucí k silnému nebo naopak slabému postavení agrárních stran. Jedná se o teoretickou koncepci S. Rokkana, který formuloval čtyři hypotézy ohledně příčin historického prosazení agrárních stran v Evropě.⁴²⁹ Platnost těchto hypotéz ale není ověřována, ale spíše konstatována. Výzkum tak kombinuje prvky interpretativní případové studie aplikující vybrané teoretické přístupy s hypotézy generujícím přístupem. Na příkladu tohoto výzkumu je totiž možné ukázat, že kvalitativní popis dokáže formulovat zajímavé hypotézy, jejichž platnost sice sám neověřuje, ale přispívá k jejich zviditelnění.⁴³⁰

---

⁴²⁷ Tamtéž, s. 152.

⁴²⁸ KOPEČEK, Lubomír – HLOUŠEK, Vít: *Agrární strany: hledání ztraceného času. Středoevropské agrární strany v komparativní perspektivě*. Politologický časopis, 2009, č. 3, s. 179-199.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 181. Podle autorů se jedná o následující čtyři podmínky: (1) relativně malý význam městských a průmyslových center v době rozšiřování volebního práva, (2) značný počet samostatně hospodařících středních rolníků, (3) silné kulturní bariéry mezi městem a venkovem a (4) a malý vliv katolicismu.

⁴³⁰ Zmiňme například enormně zajímavou hypotézu (Tamtéž, s. 189) ohledně důsledku zákazu české agrární strany v průběhu třetí republiky na volební úspěch KSČ v roce 1946. („*V soutěži o bývalé agrární voliče v českých zemích se komunistům díky kontrole nad rozdělováním majetku a hlavně půdy po Němcích odsunutých z Československa podařilo získat značnou část dosavadních malorolníků a zemědělského proletariátu. Ti české komunisty podpořili ve volbách na jaře 1946.*“) Autoři platnost této hypotézy nijak nedokládají, ani se neopírají o žádné výzkumy ohledně charakteristik elektorátu KSČ v roce 1946. O to více je však zapotřebí, aby tato hypotéza byla ověřena standardními metodologickými postupy v jiných výzkumech.

Cílem dalšího srovnávacího výzkumu bylo kontrastovat způsoby, jakými v osmi evropských zemích parlamenty vykonávají dohled nad nejvyššími kontrolními institucemi.⁴³¹ Primární náplní tohoto dohledu je přitom otázka kontroly hospodaření. Autorka v práci stručně dokumentuje značné rozdíly ve všech případech, ale nesnaží se tyto rozdíly systematicky vysvětlit. Výzkum je dále spíše ateoretický a zaměřený výhradně na pozorování a popis empirické reality. Neformuluje ani neověřuje žádné kauzální vztahy.

Poslední nekauzální srovnávací výzkum se zaměřil na komparaci celkem sedmi států z hlediska jejich zapojení do mezinárodní platformy Human Security Network (HSN).⁴³² V tomto výzkumu sice nejsou stanoveny žádné explicitní kauzální hypotézy, ale je otázkou, kterou zde není možné uspokojivě vyřešit, zda lze jeho strategii vysvětlení hodnotit podle kritérií kauzální – deskriptivní výzkum. Vzhledem k teoretickým (a epistemologickým) východiskům tohoto článku charakterizuje jeho metodologickou strategii nejlépe forma konstitutivního vysvětlení, kterou například A. Wendt kontrastuje s kauzálními vysvětleními, přestože se oba typy v některých rysech mohou shodovat.⁴³³ Autoři však sami argumentují, že cílem jejich empirické analýzy je spíše ukázat odlišné motivy vedoucí vybrané země k účasti v HSN.⁴³⁴

U dvou ze čtyř nekauzálních výzkumů (Kubát 2006 a Kopeček, Hloušek 2009) převládala strategie „paralelního demonstrování teorie“, kdy je více srovnávaných případů interpretováno ve světle příslušných teoretických koncepcí. Výzkum M. Cupalové je naopak příkladem „srovnávacího kontrastování kontextů“, kdy se autorka soustředí na odlišnosti mezi pravomocemi jednotlivých parlamentů v oblasti kontrolních institucí. Výzkum N. Hynka a Š. Waisové pak kombinuje obě tyto strategie.

---

⁴³¹ CUPALOVÁ, Marcela: *Parlamentní kontrola hospodaření nejvyšších kontrolních institucí ve vybraných zemích EU – komparace a doporučení pro ČR*. Politologický časopis, 2010, č. 3, s. 257-270.

⁴³² HYNEK, Nikola – WAIŠOVÁ, Šárka: *Inovační politické činnosti a institucionalizace agendy lidské bezpečnosti: Vztah NGOs s vládami vybraných členských zemí Human Security Network*. Politologický časopis, 2006, č. 3, s. 267-284.

⁴³³ WENDT, Alexander: *Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics*. International Organization, 46, 1992, č. 2, s. 403.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 268.

7.3 *Kauzální srovnávací výzkumy v české politologii*

Kromě čtyř výše zmíněných srovnávacích výzkumů, které se nesnaží o kauzální vysvětlení, byly v Politologickém časopise ve sledovaném období publikovány čtyři kvalitativní srovnávací výzkumy, u nichž srovnání plní sartoriovskou funkci kontroly a měly by tedy umožňovat formulování úsudků ohledně kauzálních efektů. Metodologická řešení těchto čtyř výzkumů jsou zde diskutována podrobněji. Tyto výzkumy jsou posuzovány podle dvou následujících kritérií: zda výběr srovnávaných případů umožňuje ověřovat stanovené hypotézy a zda jsou ve výzkumu dosaženy podložené a platné kauzální úsudky.

Jedním z mála výzkumů v Politologickém časopise, které explicitně stanoví kauzální hypotézu a následně ji ověřují, je studie P. Kanioka.⁴³⁵ Ta se zabývá důležitou otázkou, zda předsednictví v Radě EU přispívá ke stabilitě vlád členských zemí EU. Hlavní výzkumná hypotéza přisuzuje evropskému předsednictví stabilizační efekt na vykonávající vlády: „*První [hypotéza] se vztahuje ke stabilizačnímu efektu předsednictví: obsahem hypotézy je tvrzení, že předsednictví stabilizační efekt má a že před a během výkonu předsednictví nedochází ke změnám vládních sestav.*“ (Kaniok 2009: 64). Z teoretických důvodů tedy lze očekávat, že půlroční předsednictví členské země EU v Radě EU snižuje pravděpodobnost, že dojde k výměně vlády. Proměnné v této hypotéze jsou dobře specifikovány a vyplývají z ní jednoznačná empirická predikce. Obě proměnné jsou přirozeně měřeny na nominální úrovni.

Kaniokův výzkumný design je ovšem problematický s ohledem na pravidlo výběru případů, jejichž prostřednictvím stanovenou hypotézu ověřuje. Pokud je cílem výzkumu odhadnout kauzální efekt jedné proměnné na druhou, pak minimálním požadavkem je zjištění hodnot závisle proměnné v případech, kdy nezávisle proměnná nabývá kladné hodnoty a v případech kdy nezávisle proměnná nabývá opačné hodnoty. „*Kauzální efekt nezávisle proměnné, která se nemění, nemůže být odhadnut*“.⁴³⁶ Jinými slovy, východiskem takového výzkumu nemůže být

⁴³⁵ KANIOK, Petr: *Vlády, koalice a předsednictví Rady EU*. Politologický časopis, 2009, č. 1, s. 63-76.

⁴³⁶ KING, G. – KEOHANE, R. – VERBA, S.: *c. d.*, s. 146.

výběr případů, které vykazují pouze jednu (konstantní) hodnotu nezávisle proměnné. Stejně pravidlo ohledně nemožnosti úsudků o kauzálním efektu platí, pokud výzkumník vybírá pouze případy s konstantní hodnotou *závisle* proměnné. Obě tato pravidla přitom jednoznačně vyplývají z výše zmíněné definice kauzálních efektů.

V tomto výzkumu je tedy hlavním problémem při ověřování obou souvisejících hypotéz skutečnost, že autor vybírá *pouze* případy s konstantní hodnotou nezávisle proměnné, tedy pouze případy předsednických vlád, a opomíjí případy nepředsednických vlád.⁴³⁷ Ve výzkumu nejsou případy nepředsednických vlád vůbec zohledněny a není zde zjišťováno, jakou pravděpodobnost „přežití“ mají. Kaniok operacionalizuje závisle proměnnou „stabilizační efekt“ pomocí dvou indikátorů. Prvním indikátorem je skutečnost, zda vláda byla „násilně“ svržena čili došlo k jejímu pádu, nebo nikoli.⁴³⁸ Druhým indikátorem je pak životnost, čili délka trvání vlády. Stabilizační efekt předsednictví by se zde projevil, pokud by pravděpodobnost, že předsednická vláda bude trvat nadprůměrně dlouho, byla vyšší než pravděpodobnost, že nepředsednická vláda bude trvat nadprůměrně dlouho.

Autor přitom hypotézu ohledně stabilizačního efektu evropských předsednictví přijímá jako platnou.⁴³⁹ Cílem následující analýzy je reanalyzovat relevantní empirická data za 15 členských zemí EU od 1. ledna do 1993 do 31. prosince 2008 a zjistit,⁴⁴⁰ zda by kauzální úsudek ohledně platnosti této hypotézy byl oprávněný, pokud bychom vzali v potaz i případy s opačnou hodnotou nezávisle proměnné. Následující analýza je založena na datech orientačního charakteru a jejím výhradním cílem je upozornit na metodologická úskalí sledovaného výzkumu. Ve své analýze autor neposkytuje všechna relevantní data ohledně obou proměnných, a proto bylo nutné pro následující analýzu některá primární data shromáždit (tabulka 7.5). Vzhledem k tomu, že kódování některých proměnných může být odlišné, jsou

---

⁴³⁷ Částečnou, ale problematickou, výjimku představuje ověřování hypotézy ohledně délky trvání vlád, viz níže.

⁴³⁸ Autor násilným pádem vlády rozumí „... úspěšné vyslovení nedůvěry vlády či její demise způsobená libovolnou příčinou a znamenající výměnu kabinetu. Za přípustný element jsou naopak považovány národní volby konané v řádném termínu, jejichž výsledky mohou přinést změnu vládní sestavy.“ (KANIOK, P: c. d., s. 66).

⁴³⁹ Tamtéž, s. 72.

⁴⁴⁰ Není zde zohledněno slovinské předsednictví z roku 2008, protože Slovinsko vstoupilo do EU až v roce 2004.

prezentovaná data pouze orientačního charakteru.⁴⁴¹ Při výběru kódovacích kritérií však byla snaha zohlednit spíše konzervativní kritéria.⁴⁴²

Tab. 7.5 Doplnující data pro analýzu stabilizačního efektu evropských předsednictví 1993- 2008

Země	Data ustavení vlád po „násilných“ svrženích mimo předsednictví	Počet svržených vlád mimo předsednictví	Počet dní nepředsednických podprůměrně dlouhých vlád	Počet vlád od 1. 1. 1993 do 31. 12. 2008
Dánsko	30. 12. 1996	1	2281	8
Belgie	30. 12. 2008	1	375	7
Řecko	22. 1. 1996	1	996	7
Německo	-	0	0	5
Francie	-	0	716	7
Španělsko	-	0	0	5
Itálie	17. 1. 1995, 21. 10. 1998, 25. 4. 2000	3	1903	10
Irsko	15. 12. 1994, 27. 5. 2008	2	1654	6
Nizozemí	27. 5. 2003, 22. 2. 2007	2	539	7
Lucembursko	-	0	0	4
Velká Británie	-	0	0	5
Rakousko	11. 1. 2007	1	691	7
Finsko	24. 4. 2003	1	69	6
Portugalsko	-	0	0	4
Švédsko	-	0	0	5
CELKEM	-	12	9224	93

Zdroj: autor na základě internetových zdrojů.

Pozn. Švédsko, Finsko a Rakousko přistoupily k EU k 1. lednu 1995.

Nejprve bylo zjišťováno, zda pravděpodobnost nadprůměrně dlouhé předsednické vlády je skutečně vyšší než pravděpodobnost nadprůměrně dlouhé nepředsednické vlády. Pokud by toto tvrzení platilo, představovalo by to důležitý důkaz pro platnost hypotézy o stabilizačním efektu předsednictví. Jako kritérium

⁴⁴¹ Jde například o kódování proměnné délka trvání vlády, kdy konec trvání může být ohraničen podáním demise, nebo až nástupem následující vlády.

⁴⁴² Určitým limitem této re-analýzy může být případný odlišný způsob kódování jednotlivých proměnných či použití jiných zdrojovýchází ohledně charakteristik evropských vlád. Přestože byla upřednostněna spíše konzervativní kritéria kódování, je možné že jiná datová základna by výsledky mohla pozměnit. Výsledky jsou proto spíše orientační a směřují k demonstrování problému výběrového kritéria, pomocí něhož jsou pro komparaci vybrány pouze případy s konstantní hodnotou nezávisle proměnné. Jedná se tedy o klíčový problém kauzálního výzkumu.

odlišující obě hodnoty závisle proměnné zde byla zvolena průměrná délka evropských vlád dle P. Kanioka, tedy 1014 dní.⁴⁴³ Délka trvání předsednických vlád (ve dnech) byla převzata z výzkumu P. Kanioka⁴⁴⁴ a byly sečteny dny podprůměrných vlád (6943 dní) a nadprůměrných vlád (31 744). Data pro opačnou hodnotu nezávisle proměnné byla získána z otevřených zdrojů tak, že byl nejprve pro každou zemi sečten počet dnů nepředsednických podprůměrných vlád (9224 dní) a následně zjištěn počet všech dnů evropských vlád (85 458).⁴⁴⁵ Počet dní nadprůměrně dlouhých předsednických vlád byl následně získán dopočtem z marginálních četností (tabulka 7.6).

Tab. 7.6 Délka trvání předsednických a nepředsednických vlád (ve dnech)

	Podprůměrná vláda	Nadprůměrná vláda	<i>CELKEM</i>
Vláda za předsednictví	6943	31447	38390
Vláda mimo předsednictví	9224	37844	47068
<i>CELKEM</i>	16167	69291	85458

Zdroj: vlastní výpočty autora a Kaniok (2009).

Pravděpodobnost, že předsednictví se bude konat v rámci nadprůměrně dlouhé vlády je skutečně vysoká ($31\,447 / 38\,390 = 0,819$) a dosahuje 81,9 %. Avšak tuto pravděpodobnost *nelze porovnávat* s pravděpodobností, že předsednická vláda bude trvat podprůměrně dlouho, jak to činí P. Kaniok (tato pravděpodobnost je doplňkem do 100 %, tedy 18,1 %). Relevantním důkazem je zde totiž srovnání pravděpodobnosti nadprůměrně dlouhé předsednické vlády s pravděpodobností

⁴⁴³ Tamtéž, s. 75.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 71.

⁴⁴⁵ Celkový počet dní všech vlád od 1. ledna 1993 do 31. prosince 2008 je v každé zemi 5843 (celkem tedy 16 let). Součet za 15 zemí je $(5843 \times 15) = 87645$ dní. Tři země se ale k EU připojily až od 1. 1. 1995 a je tedy nutné od celkového součtu dní všech evropských vlád odečíst dva roky (celkem za tři země tedy $729 \times 3 = 2187$). Celkový součet všech dní vlád, které mohly předsedat Radě EU, byl tedy ve sledovaném období 85 458 dní.

nadprůměrně dlouhé *nepředsednické vlády*. Tato pravděpodobnost je $(37\,844 / 47\,068 = 0,804)$ 80,4 %. Tato pravděpodobnost je sice o 1,5 % nižší, ale tento rozdíl je zanedbatelně malý, abychom mohli přijmout hypotézu, že evropské předsednictví prodlužuje životnost vlád. Pravděpodobnost, že se „nepředsednictví“ bude konat v rámci nadprůměrně dlouhé vlády je zhruba stejná, jako pravděpodobnost, že se v rámci nadprůměrně dlouhé vlády bude konat předsednictví.

Obdobný postup je možné využít i v případě testování hypotézy ohledně pravděpodobnosti pádu vlády v průběhu předsednictví. Stabilizační hypotéza totiž předpovídá, že v průběhu evropských předsednictví budou vlády násilně svrženy s nižší pravděpodobností, než vlády bez předsednictví. Vycházejme z předpokladu, že případy představují jednotlivé roky existence vlád, přičemž každý rok může být buď „předsednický“, nebo „nepředsednický“. Přestože předsednictví je pouze půlroční, výběr této analytické jednotky je zdůvodněn tím, že hypotéza se vztahuje i na (blíže nespecifikované) období před zahájením předsednictví. Celkový počet případů je 234 let, po které mohly být vlády předsednické či nepředsednické. Z toho 29 let se jednalo o vlády předsednické a 205 let se jednalo o vlády nepředsednické. Dvě předsednické vlády byly ve sledovaném období svrženy a 12 nepředsednických vlád bylo svrženo. Následně, pravděpodobnost, že v daném roce dojde ke svržení předsednické vlády je $(2/29 = 0,06897)$ 6,9 %. Pravděpodobnost, že v daném roce dojde ke svržení nepředsednické vlády je $(12/205 = 0,0585)$ 5,9 %. Jinými slovy, pravděpodobnost svržení předsednické vlády v libovolném roce je dokonce vyšší, než pravděpodobnost svržení nepředsednické vlády. Kaniokova stabilizační hypotéza přitom předpokládá zcela opačný vztah. Na tomto základě proto její platnost můžeme zamítnout.

Otázka metodologických standardů pro přijetí platnosti hypotézy je v tomto výzkumu o to důležitější, že autor formuluje predikci ohledně pravděpodobnosti pádu české vlády v průběhu jejího evropského předsednictví: *„Jelikož článek vznikl v době počínajícího českého předsednictví Rady EU (a diskuse o jeho souvislosti se stabilitou české vlády byly výchozím impulsem pro jeho vznik), nelze se na závěr ubránit lákadlu predikce vývoje v České republice. Vzhledem k závěrům, které text obsahuje, jí je konstatování, že přes veškeré konflikty, ať už v rámci vztahu mezi*

*vládou a opozicí, či uvnitř vládní koalice, kabinet Mirka Topolánka dokončí předsednictví.*⁴⁴⁶ Samotné formulování predikcí na základě zjištěných empirických vztahů mezi proměnnými je chvályhodné, protože predikce představují jednu z důležitých funkcí kauzálního vysvětlení. Predikce je však třeba chápat spíše v probabilistickém kontextu, než deterministickém. K tomu je ale potřeba zjistit podmíněné pravděpodobnosti hodnot závisle proměnné u každé z obou hodnot nezávisle proměnné. Taková orientační reanalýza tak ukázala, že výchozí hypotéza ohledně stabilizačního efektu neplatí a že na základě znalosti, že ČR předsedá Radě EU, nebylo možné predikovat, zda padne či nepadne Topolánkova vláda v roce 2009.

Na závěr je nutné zdůraznit, že P. Kaniok ve svém výzkumu ověřuje i druhou hypotézu, že „ ... *předsednictví nemusí být vykonáváno většinovými kabinetem, ...*“.⁴⁴⁷ Právě u této hypotézy, na rozdíl od první, však výběr případů s konstantní hodnotou klíčové proměnné (předsednická/nepředsednická vláda) *není* problematický. Jedná se totiž o hypotézu testující platnost nutné, nikoli postačující, podmínky. Tuto hypotézu je možné přeformulovat v tomto významově zcela ekvivalentním obsahu: *existence vládního kabinetu disponujícího parlamentní většinou není komparativně nutnou podmínkou pro vykonávání evropského předsednictví.* Obě proměnné v této hypotéze jsou opět nominálního dichotomického charakteru. Nezávisle proměnná může vykazovat dvě hodnoty: vláda je buď většinová (1), nebo není většinová (0). Závisle proměnná může vykazovat rovněž pouze tuto základní variaci: buď daná vláda vykonává evropské předsednictví (1), nebo nevykonává (0).

Pro ověření této hypotézy autor správně vybírá pouze případy s konstantní hodnotou závisle proměnné, tedy případy vlád, které vykonávaly evropské předsednictví. Pro ověření této hypotézy jsou zcela irelevantní případy s opačnou hodnotou závisle proměnné, tedy případy vlád, které předsednictví nevykonávaly. Není důležité, zda nepředsednické vlády byly zároveň vládami většinovými či nikoli. Pro ověření této hypotézy jsou podstatné pouze případy předsednických vlád a následné zkoumání obou souvisejících hodnot nezávisle proměnné. Fakticky nalezení jediného případu předsednické nevětšinové vlády zcela falzifikuje výchozí hypotézu,

---

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 73.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 64.

že většinová vláda je nutnou podmínkou předsednické vlády, a potvrdí tak autorovou hypotézu.

Na rozdíl obou hypotéz je tak zároveň dobře patrný rozdíl ve standardech pro ověřování hypotéz a výběr případů, který reflektuje odlišné kauzální pojetí probabilistických kauzálních efektů a deterministických nutných a postačujících podmínek. Je však potřeba zmínit, že zatímco první, stabilizační, hypotéza předpokládá *kauzální vztah*, druhá hypotéza stanovující komparativní nutnou podmínku je pouze *deskriptivním výrokem*. Její ověření nijak nepřispěje k poznání, zda „většinovost“ vladního kabinetu přispívá k tomu, že předsednické kabinety budou stabilnější. K tomuto poznání by bylo nutné formulovat jiný výzkumný design, který by opět zohlednil výběr případů, u nichž lze pozorovat obě hodnoty nezávisle proměnné.

Příbuzný problém z hlediska výběru případů je možné demonstrovat na dalším kvalitativním srovnávacím výzkumu, zveřejněném v článku K. Poláčkové srovnávající polskou a českou transformaci socioekonomických vztahů po pádu komunismu.⁴⁴⁸ Vychází z teoretického předpokladu, že institucionalizace vztahů mezi hlavními socioekonomickými aktéry je důsledkem odlišných způsobů přechodu k demokracii.⁴⁴⁹ Podobné argumenty v podobě závislosti na minulém průběhu (*path dependence*) byly aplikovány i na další politické procesy a je tedy legitimní otázkou, zda průběh tranzice ovlivňuje i strukturu vztahů z hlediska pracovního trhu. Za hlavní nezávisle proměnnou lze tedy považovat typ přechodu k demokracii, jejíž hodnoty se mezi oběma případy liší. Typologicky probíhala demokratická tranzice diametrálně odlišně v Polsku a Československu, což autorka správně dokládá. Zatímco polský přechod k demokracii představoval typ vyjednané tranzice, československá tranzice probíhala tzv. kolapsem.⁴⁵⁰ Dalšími proměnnými, které podle autorky mohly hrát roli pro vysvětlení důsledku je zejména postavení jednotlivých aktérů, která je však podle autorky spíše endogenní vzhledem ke způsobu přechodu k demokracii a pádu nedemokratického režimu. Ty tedy byly

---

⁴⁴⁸ POLÁČKOVÁ, Klára: *Formální institucionalizace socioekonomických vztahů v Polsku a České republice (1989–1998)*. Politologický časopis, 2006, č. 2, s. 214-242.

⁴⁴⁹ „Lze se přitom domnívat, že i pro systém organizovaných zájmů by měla platit rozšířená premisa teorie transformace říkající, že způsob pádu komunistického režimu (typ tranzice) ovlivňuje po něm nastupující politické procesy.“ (POLÁČKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 215).

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 215.

primární příčinnou rozdílné relativní síly, pozice, relevance či charakteru těchto aktérů.⁴⁵¹ Všechny tyto charakteristiky se však rovněž mezi oběma zeměmi výrazně lišily. Hlavní závisle proměnnou je pak forma institucionalizace vztahů mezi hlavními aktéry na pracovním trhu (odbornými, zaměstnavatelskými organizacemi a státem). Hodnoty této proměnné jsou nejasné, je však jisté, že jednou z těchto hodnot muselo být vytvoření formální instituce zastřešující všechny tři sektory (tripartita).

Z metodologického hlediska je předložený komparativní argument problematický. Na jedné straně autorka správně vybírá případy, které se liší v hodnotě studované nezávisle proměnné. Existuje tedy variace v hodnotách proměnné „typ přechodu k demokracii“. Pokud má však kauzální argument ohledně vlivu způsobu přechodu na demokracii na způsob institucionalizace socioekonomických vztahů platit, *pak je nutné ukázat, že hodnoty závisle proměnné se rovněž mezi oběma případy liší*. Autorka však dokumentuje pravý opak: *„obě země dospěly [...] k vytvoření (designu) tripartitního orgánu, který měl být prostředkem předcházení konfliktům a protestům a zachování sociálního smíru tváří v tvář ekonomické reformě.“*⁴⁵² Dále pak ukazuje, že vývoj v obou zemích dospěl k systémově totožnému institucionálnímu řešení, jímž byl tripartitní orgán.⁴⁵³ Jinými slovy, hodnota závisle proměnné je konstantní v situaci, kdy hodnota nezávisle proměnné vykazuje variaci, *a proto bychom měli vyloučit kauzální vliv způsobu přechodu k demokracii na následnou institucionalizaci vztahů*. V důsledku tedy empirické důkazy předložené autorkou ukazují na pravý opak jejího teoretického kauzálního argumentu. Metodologický problém zde tedy není záměrný výběr případů s konstantní hodnotou nezávisle proměnné, ale mylná interpretace empirických důkazů zjištěných na základě takového výběru.

Pro spravedlnost k tomuto výzkumnému designu je třeba dodat, že předložený argument je teoreticky i empiricky velmi bohatý a autorka přirozeně sleduje i jiné proměnné. Dále si je vědoma komplexnosti demokratizačních procesů, které komplikují možnost *„izolovat klíčové proměnné a dospět tak k definitivnímu závěru“*.⁴⁵⁴ Na druhé straně, na základě předložených dat sice nemůžeme

---

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 234.

⁴⁵² Tamtéž, s. 233.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 234.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 234.

konstatovat, které proměnné vysvětlují shodnou formu socioekonomických vztahů v Polsku a Česku, ale můžeme konstatovat, že způsob přechodu k demokracii to rozhodně nebyl.

Metodologicky exemplárním přístupem je pak z hlediska kauzálního usuzování srovnávací výzkum P. Kanioka a T. Benetinové snažící se zjistit, které faktory ovlivňují stanovení politických priorit v agendách evropských předsednictví.⁴⁵⁵ Cílem textu je na případech severských předsednictví (Dánsko, Švédsko, Finsko) ukázat, že jejich specifický sociálně politický model (tzv. severský model) nastoluje specifickou agendu přenášející jejich národní zkušenosti na evropskou úroveň.⁴⁵⁶ Autoři následně hodnotu nezávisle proměnné (socio-politický model země) operacionalizují na základě několika indikátorů beroucích v potaz mimo jiné sociální model, některé charakteristiky vládnutí a otázky genderové rovnosti či akcentování problematiky životního prostředí.⁴⁵⁷ Zásadní je z hlediska jejich výzkumného designu skutečnost, že aby mohli odhadnout kauzální efekt nezávisle proměnné, analyzují rovněž kontrolní případy, tedy případy s opačnou hodnotou nezávisle proměnné (v tomto kontextu tedy země, které mají jiný socio-politický model než severský). Jedná se o německé a české předsednictví. Přestože autoři zjišťují, že u některých témat (např. otázka životního prostředí) se těchto pět předsednictví příliš nelišilo a přestože i mezi samotnými severskými zeměmi existovaly některé rozdíly ve stanovených prioritách, obecně konstatují, že existuje rozdíl mezi severskými a „kontrolními“ předsednictvími. Jelikož tedy zjišťují, že variace v hodnotě nezávisle proměnné je doprovázena variací v hodnotě závisle proměnnou, mohou přijmout svou výchozí hypotézu. Na otázku, zda preference členských zemí ovlivňují nastolování předsednické agendy, odpovídají kladně.⁴⁵⁸

Podobně bezproblémovým srovnávacím výzkumem je z metodologického hlediska analýza procesů výběru stranických kandidátů ve Slovinsku.⁴⁵⁹ Na rozdíl od všech ostatních českých srovnávacích výzkumů zde jednotkou analýzy není stát, ale

⁴⁵⁵ KANIOK, Petr – BENETINOVÁ, Tibora: *Severský model v Evropské unii: analýza priorit severských předsednictví Rady EU*. Politologický časopis, 2009, č. 3, s. 200-226.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 201. („Hypotézou textu je tvrzení, že severský model ovlivňuje politické priority skandinávských států v EU.“)

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 207.

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 223.

⁴⁵⁹ KRAŠOVEC, Alenka – ŠTREMPEL, Urška: *Does the Institutional Context Matter for Candidate Selection? Some Evidence from Slovenia*. Politologický časopis, 2007, č. 3, s. 187-204.

odlišné typy voleb v jednom státě. Autoři vycházejí z institucionální teorie, na jejímž základě formulují hypotetické očekávání, že stranické mechanismy výběru kandidátů se budou lišit v závislosti na tom, zda se jedná o volby prvního nebo druhého řádu.⁴⁶⁰ Podle teoretických očekávání formulovaných autory bychom měli pozorovat, že výběr kandidátů bude více decentralizovaný a demokratický ve volbách druhého řádu (zde reprezentovaných volbami do Evropského parlamentu v roce 2004 ve Slovinsku), než u voleb prvního řádu (volby do národního parlamentu v roce 2004). Autoři si tak záměrným výběrem případů zajišťují variaci v hodnotě nezávisle proměnné a pro prokázání platnosti výchozí hypotézy by měli zjistit podobnou variaci v hodnotě závisle proměnné. Na základě důkladné empirické analýzy ale zjišťují, že rozdíly v hodnotách závisle proměnné u obou typů voleb jsou spíše malé,⁴⁶¹ a proto institucionálnímu kontextu voleb nepřičítají zásadní příčinnou roli při určování typu mechanismů pro výběr stranických kandidátů.

7.4 Problémy české politologické metodologie

V Politologickém časopise bylo v období 2006 až 2010 publikováno pouhých osm komparativních výzkumů z celkových 89 článků. Z toho pouze čtyři z nich využívaly srovnání za účelem vysvětlení. Z těchto čtyř pak je u dvou výzkumů buď problematický výběr případů, nebo dosažené kauzální úsudky. Pouze dva výzkumy tak projdou metodologickým „testem“ z hlediska kauzálního vysvětlení: formulují konkrétní hypotézy na základě teoretických očekávání, vybírají pro analýzu záměrně takové případy, které ověření platnosti takto stanovených hypotéz umožní a následně dosahují logicky konzistentních kauzálních úsudků (viz tabulka 7.8).

---

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 192.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 201.

Tab. 7.8 Srovnávací kvalitativní výzkumy v české politologii

Výzkum	Interpretuje daný výzkum srovnávané případy v teoretické perspektivě?	Jsou ve výzkumu ověřovány kauzální hypotézy vyvozené z teorií?	Umožňuje výběr srovnávaných případů ověřovat stanovené hypotézy?	Jsou ve výzkumu dosaženy podložené a platné kauzální úsudky?
Cupalová (2010)	NE	NE	-	-
Kubát (2006)	ANO	NE	-	-
Kopeček, Hloušek (2009)	ANO	NE	-	-
Hynek, Waisová (2006)	ANO	-	-	-
Kaniok (2009)	ANO	ANO	NE	NE
Poláčková (2006)	ANO	ANO	ANO	NE
Krašovec, Štremfel (2007)	ANO	ANO	ANO	ANO
Kaniok, Benetinová (2009)	ANO	ANO	ANO	ANO

Zdroj: sestaveno autorem. Komentář a popis hodnocených kritérií viz text. Symbol „-“ znamená, že daná otázka není v kontextu výzkumu relevantní.

Z hlediska ověřování kauzálních hypotéz lze dále k těmto dvěma výzkumům přiřadit i čtyři převážně nebo výhradně kvantitativní výzkumy,⁴⁶² které rovněž ověřovaly kauzální hypotézy či obecně vztahy mezi proměnnými, ale prostřednictvím statistických metod na větším počtu případů.⁴⁶³ Celkem tak mělo charakter výzkumu ověřujícího hypotézy pouze 6 z 89 publikovaných článků (6,7 %). Může být otázkou sporu, nakolik má být samotné ověřování hypotéz a snaha o vysvětlení jevů důležitou součástí společenskovedního oboru. Věda samozřejmě obsahuje i další postupy. Metodologická pestrost publikovaných článků by přirozeně měla být velmi široká a sahá od konceptuálních analýz, přes formulování teorie, specifikace formálních modelů, detailních historických a interpretativních výkladů až po strategie operacionalizace konkrétních indikátorů. V tomto smyslu jsou pak články samy o sobě ověřující hypotézy logicky jen jedním z legitimních výstupů – i když výstupem, ke kterému by měly být ostatní typy publikovaných textů pouhým předstupněm a nutnou podmínkou. Je následně obtížné stanovit „vhodný“ podíl vysvětlujících článků na celkové vědecké produkci daného oboru. Česká politologie se však konstituovala převážně jako empiricko-analytický obor. Je proto s podivem, že publikační výstupy testující platnost hypotéz a snažící se o vysvětlení jevů v jejím nejprestižnějším odborném časopise, jsou z hlediska podílu zastoupení ve srovnání s jinými typy výstupů *zcela marginální*. Pouhých necelých sedm procent takto zaměřených článků na celkovém počtu článků je spíše důkazem negativních tendencí v tomto oboru.

Využití kvalitativních metod může být zcela legitimním způsobem ověřování hypotéz. Je však logické, že kvalitativní metody nejsou k tomu cíli často využívány, protože často plní i jiné funkce. Protože však ověřování hypotéz a vysvětlení jevů by mělo být jednou z ústředních funkcí společenskovedního výzkumu, lze se domnívat, že metodologicky konsolidovaný obor by měl disponovat vyváženým podílem kvalitativních a kvantitativních výzkumů. Ve srovnání se světovými časopisy však v české politologii jednoznačně převažují kvalitativní výzkumy, jejichž využití je zde téměř dvakrát častější. Navíc, tyto kvalitativní výzkumy nejsou v drtivé většině

---

⁴⁶² Celkem bylo v Politologickém časopise v uvedeném období publikováno 10 převážně nebo dominantně kvantitativních výzkumů. Z toho šest se soustředilo na spíše smunarizační popis vybraných indikátorů (např. vývoj tendencí daného jevu v čase) či demonstrovalo různé strategie operacionalizace a měření proměnných.

⁴⁶³ Otázku konkrétních využitých statistických technik zde nelze podrobně diskutovat.

zaměřeny na vědecké usuzování, ale mají často spíše úlohu informativní. Extrémně nízký podíl kvantitativních výzkumů ochuzuje českou politologii o možnost systematického testování hypotéz a o synergický efekt metodologicky smíšených výzkumných strategií.

Jako problém lze dále identifikovat silné oddělení teoretických analýz od empirických výzkumů. Příliš mnoho článků je ve srovnání se světovými oborovými časopisy zaměřeno výhradně na generování (či shrnutí) teoretických přístupů či výklad vědeckých konceptů a příliš mnoho empirických analýz je v teoriích zcela neukotveno. S přílišným výhradním teoretizováním ostře kontrastuje nedostatečné využívání takto formulovaných teorií k vyvození specifických hypotéz, jejichž pozorovatelné implikace by následně byly ve výzkumech ověřovány. Výrazné nadužívání jednopřípadových studií, které ale nejsou primárně určeny k ověřování hypotéz, je jedním z důkazů této tendence. Obecně lze konstatovat, že česká politologie se soustředí na popis a porozumění konkrétních jevů, ale rezignuje na jejich vysvětlení.

Pokud přijmeme tezi, že sledované články v Politologickém časopise jsou reprezentativním vzorkem české politologické produkce, pak lze závěrem shrnout, že nízká míra metodologického ukotvení analyzovaných výzkumů vypovídá spíše o negativních tendencích v rámci českého politologického výzkumu. Ohledně příčin tohoto stavu a zjištěné vysoké disproporce z hlediska světových standardů je možné pouze spekulovat. Svou roli ale může hrát i nízká intenzita metodologického vzdělání českých politologů.⁴⁶⁴ Na tento problém ostatně upozorňuje i Petr Drulák, který kontrastoval důraz, který je kurikulárně kladen na otázky filozofie vědy s neproporčně nízkým akcentem na problémy metodologie vědy: *„Na českých vysokých školách se často setkáváme s kurzy, které svým názvem slibují metodologickou přípravu, místo ní však poskytují úvod do filozofie vědy. Ta ovšem nemůže poskytnout odpovědi na otázky praktického postupu v empirickém výzkumu,*

---

⁴⁶⁴ Svou roli mohou nepochybně hrát i specifické podmínky, za nichž se obor politologie v Česku po roce 1989 konstituoval. V tomto zakladatelském období bylo nepochybně potřeba soustředit se na přenos zejména teoretických a empirických poznatků ze zahraničních výzkumů. Třetí pilíř vědy kromě teorie a empirie, metodologie, tak mohl být upozaděn. Je však otázkou, zda je faktické přetrvávání tohoto stavu ospravedlnitelné i po dvaceti letech dynamického vývoje oboru.

*ať už se jedná o výzkum na úrovni prací diplomových či disertačních.*⁴⁶⁵ Tento problém se týká nejen kvantitativních, ale i analytických kvalitativních metod, problematiky výzkumného designu a logiky vědeckého usuzování.

---

⁴⁶⁵ DRULÁK, Petr: *Metodologie výzkumu politiky: polemika s Karlem B. Müllerem*. Politologická revue, 2009, č. 1, s. 84.

Závěr

Tato disertační práce obhajovala tezi, že nejenže může kvalitativní výzkum v politologii přispět k příčinnému vysvětlení jevů, ale že disponuje metodami, které odpovídají všem třem dominantním koncepcím kauzality. Z hlediska vědeckého usuzování může kvalitativní výzkum sledovat stejné cíle jako kvantitativní, se kterým sdílí klíčové podobnosti, ale proti kterému má některé komparativní výhody. Vysvětlení by mělo být jedním z hlavních cílů vědy, i když nikoli výlučným. Práce proto podrobně ukázala strukturu vědeckého vysvětlení a ukázala, že otázka kauzality je s ním nevyhnutelně spojena. Pokud má kvalitativní výzkum přispět k vysvětlení společenských jevů, pak musí nevyhnutelně používat metody kauzální analýzy.

Prvním cílem této disertační práce bylo zdůvodnění metodologického principu, *že klíčovou podmínkou pro kauzální relevanci daného kvalitativního výzkumu je záměrný výběr případů uskutečněný na základě teoreticky a metodologicky zdůvodněných kritérií.* Tento cíl byl sledován u všech tří diskutovaných metodologických typů, srovnávacích metod, jednopřípadových studií a konfigurativních metod. Nejprve byla pozornost soustředěna na problematiku kontrolovaného srovnání odvozeného z logiky experimentální metody a kontrafaktuální koncepce kauzality. Vzhledem k nutnosti odhadnout velikost příčinného efektu, který studovaná nezávisle proměnná vykonává na závisle proměnnou, je zde důležitým požadavkem schopnost výzkumníka vybrat takové případy, které vykazují variaci v hodnotě nezávisle proměnné. Není tedy možné odhadnout efekt jedné proměnné na druhou v situaci, kdy jsou analyzovány pouze případy s jedinou (konstantní) hodnotou nezávisle nebo závisle proměnné. Možnosti takového výběru případů byly dále rozpracovány podle toho, jakým způsobem je variace v hodnotě nezávisle proměnné. Jedná se o prostorové, longitudinální a kontrafaktuální srovnání. V rámci práce byly rovněž ukázány konkrétní výzkumné postupy, které sice ověřují hypotézu předvídací kauzální efekt, ale jejichž výběr případů jej neumožňuje odhadnout. Takové výzkumy pak nejsou schopny k ověření

kauzálních hypotéz přispět a jejich výsledky jsou neplatné. To následně ukazuje na obrovský význam, jaký kritéria výběru případů pro srovnávací analýzu mají.

Kritéria pro výběr případů jsou ale klíčová i u jednopřípadových studií. Bylo zde proto ukázáno, že pouze některé případy z celé populace případů sledovaného jevu jsou vhodné pro podrobnou kvalitativní analýzu s cílem kauzálního vysvětlení. Výběr jiných případů může být pro ověřování hypotéz irelevantní. Následně zde proto byla rozpracována hlavní výběrová kritéria pro tyto případy a zdůvodněna typologie jednopřípadových studií, na základě toho, zda se jedná o kauzálně relevantní výběr či nikoli. Jako vhodné kritérium se jeví zejména výběr případů, o nichž je známo, že se odchyľují od teorií předvídaného vztahu. Identifikace takových odchylných případů může probíhat na základě korelačního kritéria, nebo na základě odchylnosti od nutných či postačujících podmínek. Druhý výběrový postup, který zde byl rozpracován, vybírá případy na základě předchozí pravděpodobnosti testované teorie. Do této skupiny rozhodujících případových studií náležejí dva druhy, nejpravděpodobnější a nejméně pravděpodobné, které mohou být zdůvodněny na základě bayesovské analýzy. Důležitým zjištěním je skutečnost, že analýzy jediného případu nemusejí být pouze deskriptivními, ateoretickými či interpretujícími nástroji, jak je na ně často nahlíženo, ale že mohou rovněž přispět ke kauzálnímu vysvětlení jevů. Jejich kauzální relevance je však podobně jako u srovnávacích metod kriticky podmíněna záměrným a metodologicky zdůvodněným výběrem případů.

Zatímco jednopřípadové studie a srovnávací metody nejčastěji odpovídají kontrafaktuální či mechanistické koncepci kauzality, specifická skupina konfigurativních metod byla vyvinuta na základě třetí koncepce, koncepce pravidelnosti. Jedná se zejména o kvalitativní srovnávací analýzu (QCA), které zde byla podrobně představena jak ve své původní podobě vycházející z dichotomických proměnných, tak ve formě fuzzy množinové analýzy. Obě metody pro dosažení kauzálních úsudků využívají kombinace nutných a postačujících podmínek.

S otázkou principů pro výběr případů souvisel i druhý cíl disertační práce, který se právě zaměřil na používání kauzální koncepce pravidelnosti v kauzální analýze. Byl zde proto představen argument, který na dosavadní využívání nutných a postačujících podmínek v existujících metodách (QCA a srovnávací analýzu nutných

podmínek) nahlíží kriticky. Tento argument vychází z tvrzení, že existují dva druhy nutných a postačujících podmínek, které jsou zde nazývány „historické“ a „komparativní“ a že jejich obě úrovně jsou v současné metodologické diskusi mylně zaměňovány. Toto zaměňování má následně negativní důsledky pro platnost kauzálních úsudků. Klíčovým důsledkem obou metod jsou neplatná doporučení ohledně způsobu výběru případů pro kvalitativní srovnání za účelem kauzálního vysvětlení. Doporučená výběrová kritéria pak neumožňují dosáhnout kauzálních úsudků, ale pouze deskriptivních výroků. Zdůvodnění této kritiky spočívalo jak v logickém rozpracování obou druhů nutných a postačujících podmínek, tak v reinterpretaci tří existujících klasických srovnávacích výzkumů podle těchto principů. Na tomto základě bylo navrženo, že pro dosažení kauzálního vysvětlení v kvalitativním srovnávacím výzkumu je třeba identifikovat historicky nutné a zároveň komparativně postačující podmínky.

Tato navržená koncepce v jistém smyslu syntetizuje všechny tři dominantní koncepce kauzality. Využívá totiž všech jejích inferenčních cílů: potvrzení *příčinných efektů* v rámci kontrafaktuální koncepce, identifikaci *příčinných mechanismů* v rámci mechanistické koncepce a nalezení *nutných a postačujících podmínek* v rámci koncepce pravidelnosti. Pro identifikaci historicky nutných podmínek se totiž neobejde bez detailní historické analýzy ukazující operativnost kauzálních mechanismů a pro formulaci kauzálních efektů se neobejde bez explicitní identifikace kontrafaktualů. Právě v tomto smyslu je možné kauzální analýzu v kvalitativním politologickém srovnávacím výzkumu chápat jako kauzálně pluralistickou, vědomě čerpající ze všech tří koncepcí kauzality.

Zatímco teoretickým otázkám a odborným debatám o nich je v rámci české politologické komunity věnován rozsáhlý prostor, otázky metodologie jsou z odborné debaty spíše vytěšňovány. To dokládá i výzkum zabývající se tematickou náplní publikovaných odborných textů v českých oborových časopisech.⁴⁶⁶ V rámci této disertační práce tak bylo poprvé systematicky přistoupeno ke zhodnocení výzkumných řešení českých politologických článků z hlediska metodologie.

---

⁴⁶⁶ HOLZER, Jan – PŠEJA, Pavel – ŠINDELÁŘ, Michal – CHYTILEK, Roman: *Jaká se produkuje politická věda? Tematická analýza publikací v českých recenzovaných politologických časopisech*. Politologický časopis, 2009, č. 2, s. 91-115.

Posledním cílem této disertační práce byla proto nejen snaha uvést diskutované metodologické standardy do metodologické praxe běžné v české politologii, ale i konfrontovat z této perspektivy metodologická řešení v českém kvalitativním výzkumu. Byla zde proto provedena systematická analýza metodologických řešení článků publikovaných v Politologickém časopise. Jedním z hlavních výsledků je zjištění, že pouze zanedbatelná část českých politologických výzkumů sleduje cíle kauzálního vysvětlení. Deskriptivní složka empirického výzkumu zcela dominuje složce kauzální. Konsolidovaný společenskovědní obor by přitom měl obě neoddělitelné součásti empirického výzkumu – snahu o deskriptivní porozumění politickým jevům a jejich kauzálnímu vysvětlení – kombinovat v přiměřené míře. Stanovení přiměřeného podílu obou složek samozřejmě nemůže být absolutní, ale bude naopak do značné míry arbitrární. Z tohoto důvodu byla česká politologická výzkumná produkce kontrastována s metodologickými řešeními ze tří amerických odborných politologických časopisů.

V rámci tohoto srovnání byl nalezen velmi vysoký podíl výhradně či dominantně deskriptivních výzkumů na jedné straně a výhradně či dominantně teoretických pojednání na straně druhé. Pouze menšina výzkumů stanovuje teoretické předpoklady ve formě hypotéz, jejichž platnost je následně empiricky ověřována. Přitom jeden z hlavních principů teorie vědy je podle Carla Hempela nutnost propojení obou: „ ... *oddělení „čisté deskripce“ a „hypotetické generalizace a konstrukce teorie“ v empirické vědě je neospravedlnitelné* [unwarranted]; *ve vytváření vědeckého poznání jsou oba neoddělitelně spojeny.*“⁴⁶⁷ Navíc, některé české výzkumy explicitně ověřující kauzální hypotézy neodpovídají metodologickým standardům, což ohrožuje platnost jejich výzkumných závěrů. Z těchto důvodů bylo proto na základě analýzy české politologické vědecké produkce konstatováno, že nízká míra metodologického ukotvení jejich výzkumů, která by jediná umožnila větší propojení teorie a empirie, je výrazem negativních tendencí v oboru české politologie.

---

⁴⁶⁷ HEMPEL, Carl: *The Function of General Laws in History*. The Journal of Philosophy, 39, 1942, č. 2, s. 48.

Seznam literatury

- ALEXANDER, Jeffrey C.: *The Centrality of the Classics*. In: GIDDENS, Anthony – TURNER, Jonathan (eds.): *Social Theory Today*. Stanford, Polity Press 1987, s. 11-57.
- ANDERSON, Richard D.: *The Discursive Origins of Russian Democratic Politics*. In: ANDERSON, Richard D. et al (eds.): *Postcommunism and the Theory of Democracy*. Princeton, Princeton University Press 2001, s. 96-125.
- ANSELIN, Luc: *Under the hood. Issues in the specification and interpretation of regression models*. *Agricultural Economics*, 27, 202, 247–267.
- BENDIX, Reinhard: *Kings or People.' Power and the Mandate to Rule*. Los Angeles, University of California Press 1978.
- BENNETT, Andrew: *The Guns That Didn't Smoke. Ideas and the Soviet Non-Use of Force in 1989*. *Journal of Cold War Studies*, 7, 2005, č. 2, s. 81-109.
- BENNETT, Andrew – ELMAN, Colin: *Qualitative Research: Recent Developments in Case Study Methods*. *Annual Review of Political Science*, 9, 2006, s. 455–476.
- BENNETT, Andrew – ELMAN, Colin: *Complex Causal Relations and Case Study Methods: The Example of Path Dependence*. *Political Analysis*, 14, 2006, 250-267.
- BERG-SCHLOSSER, Dirk – STAMMEN, Theo: *Úvod do politické vědy*. Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 2000.
- BERG-SCHLOSSER, Dirk – DE MEUR, Gisèle: *Reduction of Complexity*. In: BERG-SCHLOSSER, Dirk – MITCHELL, Jeremy (eds.): *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919–39. Comparative Analyses*. New York, Palgrave Macmillan 2002.
- BERMAN, Sheri: *Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic*. *World Politics*, 49, 1997, č. 3, s. 401-429.
- BOIX, Carles – POSNER, Daniel: *Social capital: Explaining Its Origins and Effects on Government Performance*. *British Journal of Political Science*, 28, 1998, č. 4, s. 686–695.

- BOIX, Carles: *Setting the Rules of the Game: The Choice of Electoral Systems in Advanced Democracies*. *The American Political Science Review*, 93, 1999, č. 3, 609-624.
- BOND, Jon R.: *The Scientification of the Study of Politics: Some Observations on the Behavioral Evolution in Political Science*. *The Journal of Politics*, 69, 2007, č. 4, 897–907.
- BRADY, Henry E.: *Causation and Explanation in Social Science*. In: STEFFEENSMEIER, Janet M. – BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *The Oxford Handbook of Political Methodology*. Oxford, Oxford University Press 2008, s. 217 -270
- BRADY, Henry E. - COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004.
- BRAUMOELLER, Bear F. – GOERTZ, Gary: *The Methodology of Necessary Conditions*. *American Journal of Political Science*, 44, 2000, č. 4, s. 844-858.
- BRAUMOELLER, Bear F. – GOERTZ, Gary: *The Statistical Methodology of Necessary Conditions*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 197-223.
- BROOKS, Stephen G. – WOHLFORTH, William C.: *Power, Globalization and the End of the Cold War. Reevaluating a Landmark Case for Ideas*. *International Security* 25, 2001, č. 3, s. 5-53.
- CAMPBELL, Donald T.: *"Degrees of Freedom" and the Case Study*. *Comparative Political Studies*, 8, 1975, č. 2, s. 178-193.
- CAMPBELL, Donald T. – STANLEY, Julian C. *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Research*. Chicago, Rand McNally 1963.
- CAMPBELL, Donald T. - ROSS, H. Laurence: *The Connecticut Crackdown on Speeding: Time-Series Data in Quasi-Experimental Analysis*. *Law & Society Review* 3, 1968, č. 1, s. 33-54.
- CARAMANI, Daniele: *Introduction to the Comparative Method with Boolean Algebra*. Thousand Oaks, Sage Publications 2009.

- CLARK, Wiliam Roberts – GILLIGAN, Michael J. – GOLDBER, Matt: *A Simple Multivariate Test for Asymmetric Hypotheses*. *Political Analysis*, 14, 2006, č. 3, s. 311-331.
- COLLIER, David – BRADY, Henry E. – SEAWRIGHT, Jason: *Sources of Leverage in Causal Inference*. In: BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004, s. 229–266.
- COLLIER, David – SEAWRIGHT, Jason – MUNCK, Gerardo: *The Quest for Standards: King, Keohane, and Verba's Designing Social Inquiry*. In: BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004, s. 21-50.
- COLOMER, Josep M.: *It's Parties That Choose Electoral Systems (or, Duverger's Laws Upside Down)*. *Political Studies*, 53, 2005, s. 1-21.
- CRONQVIST, Lasse: *Tosmana - Tool for Small-N Analysis [Version 1.3]*. Marburg. 2007 (<http://www.tosmana.net>).
- CUPALOVÁ, Marcela: *Parlamentní kontrola hospodaření nejvyšších kontrolních institucí ve vybraných zemích EU – komparace a doporučení pro ČR*. *Politologický časopis*, 2010, č. 3, s. 257-270.
- DESSLER, David: *Beyond Correlations: Toward a Causal Theory of War*. *International Studies Quarterly*, 35, 1991, č. 3, s. 337-355.
- DION, Douglas: *Evidence and Inference in the Comparative Case Study*. *Comparative Politics*, 30, 1998, č. 2, s. 127-145.
- DRULÁK, Petr: *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha, Portál 2003.
- DRULÁK, Petr: *Epistemologie, ontologie a operacionalizace*. In: DRULÁK, Petr: *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008, s. 14-28.
- DRULÁK, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008.
- DRULÁK, Petr: *Metodologie výzkumu politiky: polemika s Karlem B. Müllerem*. *Politologická revue*, 2009, č. 1, s. 79- 85.

- DUNNING, Thad: *Crude Democracy. Natural Resource Wealth and Political Regimes*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- DUNNING, Thad: *Improving Causal Inference: Strengths and Limitations of Natural Experiments*. *Political Research Quarterly*, 61, 2008, č. 2, s. 282-293.
- DURKHEIM, Émile: *Pravidla sociologické metody*. Praha, Vysoká škola politická Ústředního výboru KSČ 1969.
- DUVERGER, Maurice: *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*. New York, John Wiley 1965.
- ECKSTEIN, Harry: *Regarding Politics: Essays on Political Theory, Stability, and Change*. Berkeley, University of California Press 1992.
- EELLS, Ellery: *Probabilistic Causality*. Cambridge, Cambridge University Press 1991.
- FAUNDEZ, Julio: *In Defense of Presidentialism: The Case of Chile, 1932-1970*. In: MAINWARING, Scott – SHUGART, Matthew Soberg (eds.): *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge, Cambridge University Press 1997, s. 300-320.
- FAURE, Andrew Murray: *Some Methodological Problems in Comparative Politics*. *Journal of Theoretical Politics* 6, 1994, č. 3, s. 307–322.
- FEARON, James D.: *Counterfactuals and Hypothesis Testing in Political Science*. *World Politics* 43, 1991, č. 2, s. 169-195.
- FEARON, James D.: *Causes and counterfactuals in social science: Exploring an analogy between cellular automata and historical processes*. In: TETLOCK, P. – BELKIN, A. (eds.): *Counterfactual thought experiments in world politics*. Princeton, Princeton University Press 1996.
- FIALA, Petr – SCHUBERT, Klaus: *Moderní analýza politiky. Uvedení do teorií a metod policy analysis*. Brno, Barrister & Principal 2000.
- FISH, M. Steven: *Stronger Legislatures, Stronger Democracies*. *Journal of Democracy*, 17, 2006, č. 1, s. 5-20.
- FLYVBJERG, Bent: *Five Misunderstandings About Case-Study Research*. *Qualitative Inquiry*, 12, 2006, č. 2, s. 219-245.
- FRIEDMAN, Thomas L.: *The First Law of Petropolitics*. *Foreign Policy*, 2006, č. 5-6, s. 28-36.

- FURET, Francois: *From Narrative History to Problem-Oriented History*. In ROBERTS, Geoffrey (ed.): *The History and Narrative Reader*. London, Routledge 2001, s. 269-280.
- GEDDES, Barbara: *How the Cases You Choose Affect the Answer You Get: Selection Bias in Comparative Politics*. *Political Analysis*, 2, 1990, 131-150.
- GEDDES, Barbara: *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor, University of Michigan Press 2003.
- GEORGE, Alexander – BENNETT, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MIT Press 2004.
- GERRING, John: *Social Science Methodology. A Criterial Framework*. Cambridge, Cambridge University Press 2001.
- GERRING, John: *What Is a Case Study and What Is It Good for?* *American Political Science Review*, 98, 2004, č. 2, s. 341–354.
- GERRING, John: *Case Study Research. Principles and Practices*. Cambridge, Cambridge University Press 2007.
- GERRING, John: *Is There a (Viable) Crucial-Case Method?* *Comparative Political Studies*, 40, 2007, s. 231-253.
- GERRING, John - McDERMOTT, Rose: *An Experimental Template for Case Study Research*. *American Journal of Political Science*, 51, 2007, č. 3, s. 688–701.
- GLENNAN, Stuart S.: *Mechanisms and the Nature of Causation*. *Erkenntnis*, 44, 1996, s. 49-71.
- GOERTZ, Gary: *Assessing the Trivialness, Relevance and Relative Importance of Necessary or Sufficient Conditions in Social Science*. *Studies in Comparative International Development*, 41, 2006, č. 2, s. 88-109.
- GOERTZ, Gary: *Social Science Concepts. A User's Guide*. Princeton, Princeton University Press 2006.
- GOERTZ, Gary – MAHONEY, James: *Two-Level Theories and Fuzzy-Set Analysis*. *Sociological Methods and Research*, 33, 2005, č. 4, s. 497-538.
- GOERTZ, Gary – STARR, Harvey: *Introduction: Necessary Condition Logics, Research Design, and Theory*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.):

- Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications.* Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 1–23.
- GOERTZ, Gary: *The Substantive Importance of Necessary Condition Hypotheses.*
In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications.* Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 65-94.
- GRENDSTAD, Gunnar: *Causal Complexity and Party Preference.* European Journal of Political Research, 46, 2007, s. 121–149.
- GRZYMAŁA-BUSSE, Anna M.: *Redeeming the Communist Past. The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe.* Cambridge, Cambridge University Press 2002.
- HALE, Henry: *Divided We Stand. Institutional Sources of Ethnofederal State Survival and Collapse.* World Politics, 56, 2004, č. 1, s. 165–193.
- HALL, Peter A.: *Aligning Ontology and Methodology in Comparative Research.* In: MAHONEY, James – RUESCHMEYER, Dietrich (eds.): *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences.* Cambridge, Cambridge University Press 2003, s. 373–404.
- HALL, Peter A.: *Systematic Process Analysis: When and How To Use It.* European Management Review, 3, 2006, s. 24–31.
- HAVERLAND, Markus: *If similarity is the challenge – congruence analysis should be part of the answer.* European Political Science 9, 2010, s. 68-73.
- HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace.* Praha, Portál 2005.
- HENDL, Jan: *Přehled statistických metod zpracování dat.* Praha, Portál, 2006.
- HEMPEL, Carl: *The Function of General Laws in History.* The Journal of Philosophy, 39, 1942, č. 2, s. 35-48.
- HITCHCOCK, Christopher: *The Mishap at Reichenbach Fall: Singular vs. General Causation.* Philosophical Studies, 78, 1995, č. 3, s. 257-291.
- HOLLAND, Paul W: *Statistics and Causal Inference.* Journal of the American Statistical Association, 81, 1986, č. 396, s. 945–960.
- HOLZER, Jan – PŠEJA, Pavel – ŠINDELÁŘ, Michal – CHYTILEK, Roman:

- Jaká se produkuje politická věda? Tematická analýza publikací v českých recenzovaných politologických časopisech.* Politologický časopis, 2009, č. 2, s. 91-115.
- HROCH, Miroslav: *Komparativní (historickosrovnávací) metoda.* In: HROCH, Miroslav (ed.): *Úvod do studia dějepisu.* Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 234–238.
- HUME, David: *An Enquiry concerning Human Understanding.* In: *Hume: An Enquiry concerning Human Understanding and Other Writings.* Ed. Stephen Buckle. Cambridge, Cambridge University Press 2007.
- HUNTINGTON, Samuel P.: *The Clash of Civilizations?* Foreign Affairs, 72, 1993, č. 3, s. 22-49.
- HUTH, Paul K.: *Standing Your Ground. Territorial Disputes and International Conflict.* Ann Arbor, University of Michigan Press 1996.
- HYNEK, Nikola – WAISOVÁ, Šárka: *Inovační politické činnosti a institucionalizace agendy lidské bezpečnosti: Vztah NGOs s vládami vybraných členských zemí Human Security Network.* Politologický časopis, 2006, č. 3, s. 267-284.
- CHEIBUB, José Antonio – LIMONGI, Fernando: *Democratic Institutions and Regime Survival: Parliamentary and Presidential Democracies Reconsidered.* Annual Review of Political Science 5, 2002, s. 151–179.
- CHWIEROTH, Jeffrey M.: *Counterfactuals and the Study of the American Presidency.* Presidential Studies Quarterly 32, 2002, č. 2, s. 293-327.
- CHYTILEK, Roman – ŠEDO, Jakub – LEBEDA, Tomáš – ČALOUD, Dalibor: *Volební systémy.* Praha, Portál 2009.
- ILLNER, Michal – KOSTELECKÝ, Tomáš – PATOČKOVÁ, Věra: *Jak fungují kraje – příspěvek k hodnocení výkonu krajských vlád.* Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43, 2007, č. 5, s. 967-992.
- JACKMAN, Robert W.: *Cross-National Statistical Research and the Study of Comparative Politics.* American Journal of Political Science, 29, 1985, č. 1, s. 161–182.

- KANIOK, Petr: *Vlády, koalice a předsednictví Rady EU*. Politologický časopis, 1, 2009, s. 63-76.
- KANIOK, Petr – BENETINOVÁ, Tibora: *Severský model v Evropské unii: analýza priorit severských předsednictví Rady EU*. Politologický časopis, 2009, č. 3, s. 200-226.
- KARHAUSEN, L. R.: *Causation: The elusive grail of epidemiology*. Medicine, Health Care and Philosophy, 3, 2000, s. 59–67.
- KARLAS, Jan: *Komparativní případová studie*. In: DRULÁK, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008, s. 62-91.
- KARLAS, Jan: *Národní parlamenty a kontrola evropských záležitostí: komparativní analýza*. 2010 (v tisku).
- KIM, Jaegwon: *Causes and Counterfactuals*. The Journal of Philosophy, 70, 1973, č. 17, s. 570-572.
- KING, Gary: *On Political Methodology*. Political Analysis, 2, 1991, s. 1-30.
- KING, Gary – KEOHANE, Robert – VERBA, Sidney: *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, Princeton University Press 1994.
- KING, Gary – POWELL, Eleanor Neff: *How Not to Lie Without Statistics*. Working Paper (Harvard University) 2008 (dostupné na: <http://gking.harvard.edu/files/nolie.pdf>), s. 1-31.
- KLAUS, Václav: *Recenze knihy „Making Democracy Work“*. Newsletter - Centrum pro ekonomiku a politiku, březen 2003, s. 6.
- KOHLI, Atul et al.: *The Role of Theory in Comparative Politics. A Symposium*. World Politics, 48, 1995, č. 1, s. 1-49.
- KOPEČEK, Lubomír – HLOUŠEK, Vít: *Agrární strany: hledání ztraceného času. Středoevropské agrární strany v komparativní perspektivě*. Politologický časopis, 2009, č. 3, s. 179-199.
- KOPSTEIN, Jeffrey S. – REILLY, David A.: *Geographic Diffusion and the Transformation of the Postcommunist World*. World Politics, 53, 2000, s. 1-37.

- KOŘAN, Michal: *Jednopřípadové studie*. In: DRULÁK, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologie a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008, s. 29-61.
- KOSTELECKÝ, Tomáš – ČERMÁK, Daniel: *Vliv teritoriálně specifických faktorů na formování politických orientací voličů*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 40, 2004, č. 4, s. 469–487.
- KOSTELECKÝ, Tomáš – PATOČKOVÁ, Věra – VOBECKÁ, Jana: *Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád?* Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43, 2007, č. 5, s. 911-943.
- KOUBA, Karel: *New Thinking, The Prague Spring and Czechoslovakia: The Role of Ideas in Gorbachev's Foreign Policy*. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Politologica, 5, 2006, s. 171–194.
- KOUBA, Karel: *Prostorová analýza českého stranického systému. Institucionalizace a prostorové režimy*. Sociologický časopis, 43, 2007, č. 5, s. 1017–1037.
- KOUBA, Karel: *Využití Millových metod ve srovnávací politologii: metodologické předpoklady a problémy*. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Politologica 6, 2008, s. 107-136.
- KOUBA, Karel: *Metody a výzkumný proces v politologii*. In: DOČEKALOVÁ, Pavla – ŠVEC, Kamil (eds.): *Úvod do politologie*. Praha, Grada Publishing 2010, s. 31-49.
- KRAŠOVEC, Alenka – ŠTREMPEL, Urška: *Does the Institutional Context Matter for Candidate Selection? Some Evidence from Slovenia*. Politologický časopis, 2007, č. 3, s. 187-204.
- KREIDL, Martin: *Je možné doložit efekt jedné proměnné na druhou analýzou dvou případů? K srovnávací metodologii s malým počtem komparovaných případů*. Sociologický časopis, 45, 2009, č. 5, s. 1038-1044.
- KREUZER, Marcus: *Historical Knowledge and Quantitative Analysis: The Case of the Origins of Proportional Representation*. American Political Science Review, 104, 2010, č. 2, s. 369-392.
- KUBÁT, Michal: *Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944–1989*. Politologický časopis, 2006, č. 2, s. 139-157.

- KUBÁTOVÁ, Helena. *Metodologie sociologie*. Olomouc: FF UP 2006.
- LANDMAN, Todd: *Issues and Methods in Comparative Politics: An Introduction*. Londýn a New York, Routledge 2003.
- LAYNE, Christopher: *Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace*. *International Security*, 19, 1994, č. 2, s. 5-49.
- LEVI, Margaret: *A Model, a Method, and a Map: Rational Choice in Comparative and Historical Analysis*. In: LICHBACH, Michael Irving - ZUCKERMAN, Alan S. (eds.). *Comparative Politics. Rationality, Culture, Structure*. Cambridge, Cambridge University Press 1997, s. 19-41.
- LEVY, Jack S.: *Qualitative Methods and Cross-Method Dialogue in Political Science*. *Comparative Political Studies* 40, 2007, č. 2, s. 196-214.
- LEWIS, David: *Causation*. *The Journal of Philosophy*, 70, 1973, č. 17, s. 556-567.
- LIEBERMAN, Evan S.: *Nested Analysis as a Mixed-Method Strategy for Comparative Research*. *American Political Science Review*, 99, 2005, č. 3, s. 435-452.
- LICHBACH, Michael Irving: *Social Theory and Comparative Politics*. In: LICHBACH, Michael Irving - ZUCKERMAN, Alan S. (eds.). *Comparative Politics. Rationality, Culture, Structure*. Cambridge, Cambridge University Press 1997, s. 239-276.
- LICHBACH, Mark Irving: *Thinking and Working in the Midst of Things. Discovery, Explanation, and Evidence in Comparative Politics*. In: LICHBACH, Mark Irving - ZUCKERMAN, Alan S. (eds.): *Comparative Politics. Rationality, Culture, and Structure. Second Edition*. Cambridge, Cambridge University Press 2009, s. 18-71.
- LIJPHART, Arend: *Comparative Politics and the Comparative Method*. *The American Political Science Review*, 65, 1971, č. 3, s. 682-693.
- LINZ, Juan J.: *Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?* In: LINZ, Juan J. – VALENZUELA, Arturo (eds.): *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press 1994, s. 3-87.

- LIPSET, Seymour Martin: *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy*. *The American Political Science Review*, 53, 1959, č. 1, s. 69-105.
- LITTLE, Daniel: *Varieties of Social Explanation. An Introduction to the Philosophy of Science*. Boulder, Westview Press 1991.
- LUEBBERT, Gregory M.: *Social Foundations of Political Order in Interwar Europe*. *World Politics*, 39, 1987, č. 4, s. 449–478.
- LUEBBERT, Gregory M.: *Liberalism, Fascism, or Social Democracy. Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe*. Oxford, Oxford University Press 1991.
- MACKIE, John L.: *Causes and Conditions*. *American Philosophical Quarterly*, 2, 1965, č. 4, s. 245-264.
- MACKIE, John L.: *The Cement of the Universe. A Study of Causation*. Oxford, Oxford University Press 1980.
- MAHONEY, James: *Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis*. *Sociological Methods and Research*, 28, 2000, č. 4, s. 387–424.
- MAHONEY, James: *Qualitative Methodology and Comparative Politics*. *Comparative Political Studies* 40, 2007, č. 2, s. 122-144.
- MAHONEY, James: *After KKV: The New Methodology of Qualitative Research*. *World Politics*, 62, 2010, č. 1, s. 120–47.
- MAHONEY, James – GOERTZ, Gary: *A Tale of Two Cultures: Contrasting Quantitative and Qualitative Research*. *Political Analysis*, 14, 2006, s. 227-249.
- MAHONEY, James – GOERTZ, Gary: *The Possibility Principle: Choosing Negative Cases in Comparative Research*. *American Political Science Review*, 98, 2004, č. 4, s. 653-669.
- MARSH, David - STOKER, Gerry (eds.): *Theory and Methods in Political Science*. New York, Palgrave Macmillan 2002.
- MARSH, David – FURLONG, Paul: *A Skin not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science*. In: David MARSH – Gerry STOKER (eds.): *Theory and Methods in Political Science*. New York, Palgrave Macmillan 2002, s. 17–41.

- McDERMOTT, Rose. *Experimental Methods in Political Science*. Annual Review of Political Science 5, 2002, s. 31-61.
- McFAUL, Michael: *Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*. New York, Cornell University Press 2002.
- McKEOWN, Timothy J.: *Case Studies and the Statistical Worldview: Review of King, Keohane, and Verba's Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. International Organization, 53, 1999, č. 1, s. 161–190.
- McNABB, David E.: *Research methods for political science: quantitative and qualitative approaches*. M. E. Sharpe 2010.
- MEARSHEIMER, John: *Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War*. International Security, 15, 1990, č. 1, s. 5-56.
- MEGILL, Allan: *Recounting the Past: "Description," Explanation, and Narrative in Historiography*. The American Historical Review, 94, 1989, č. 3, s. 627-653.
- MERTON, Robert: 1968. *Social Theory and Social Structure*. New York, Free Press 1968.
- MICHELS, Robert: *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York, The Free Press 1968 [1911].
- MILL, John Stuart: *A System of Logic Ratiocinative and Inductive*. London, Longmans, Green and Co. 1930.
- MILLER, Richard W: *Fact and Method: Explanation, Confirmation and Reality in the Natural and Social Sciences*. Princeton, Princeton University Press 1987.
- MOORE, Barrington: *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Pesant in the Making of the Modern World*. Boston, Beacon Press 1966.
- MOSLEY, Albert: *Does HIV or Poverty Cause AIDS? Biomedical and Epidemiological Perspectives*. Theoretical Medicine 25, 2004, s. 399-421.
- MOST, Benjamin A. – STARR, Harvey: *Basic Logic and Research Design: Conceptualizations, Case Selection, and the Form of Relationships*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 25-45.

- MÜLLER, Karel B.: *Petr Drulák a kol.: Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metody v politologii a mezinárodních vztazích*. Politologická revue, 2008, č. 2, s. 111-115.
- MUNCK, Gerardo L.: *Tools for Qualitative Research*. In: BRADY, Henry E. – COLLIER, David (eds.): *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Oxford, Rowman & Littlefield Publishers 2004, s. 105–122.
- MUNCK, Gerardo – SNYDER, Richard: 2007. *Debating the Direction of Comparative Politics. An Analysis of Leading Journals*. Comparative Political Studies. 40, 2007, č. 1, s. 5-31.
- NAGEL, Ernest: *The structure of science: problems in the logic of scientific explanation*. Indianapolis, Hackett Publishing Company 1979 [1961].
- NEKOLA, Martin: *Monitoring a evaluace realizovaných politik*. In: VESELÝ, Martin – NEKOLA, Arnošt (eds.): *Analýza a tvorba veřejných politik. Přístupy, metody a praxe*. Praha, Sociologické nakladatelství 2007, s. 337-382.
- NOWAK, Stefan: *Some Problems of Causal Interpretation of Statistical Relationships*. Philosophy of Science, 27, 1960, č. 1, s. 23-38.
- OCHRANA, František: *Metodologie vědy. Úvod do problému*. Praha, Nakladatelství Karolinum 2009.
- PENNINGS, Paul - KEMAN, Hans - KLEINNIJENHUIS, Jan. *Doing Research in Political Science*. London, Sage Publications 2006.
- POLÁČKOVÁ, Klára: *Formální institucionalizace socioekonomických vztahů v Polsku a České republice (1989–1998)*. Politologický časopis, 2006, č. 2, s. 214-242.
- POLYZOIDES, Adamantios: *Greece's Experiment with Proportional Representation*. The American Political Science Review, 21, 1927, č. 1, 123-127.
- POPPER, Karl R.: *Logika vědeckého bádání*. Praha, Oikúmené 1997.
- POPPER, Karl R.: *Život je řešení problémů. O poznání, dějinách a politice*. Praha, Mladá fronta 1998.

- POSNER, Daniel N.: *The Political Salience of Cultural Difference: Why Chewas and Tumbukas Are Allies in Zambia and Adversaries in Malawi*. The American Political Science Review, 98, 2004, č. 4, s. 529-545.
- PUNCH, Keith F.: *Základy kvantitativního šetření*. Praha, Portál 2008.
- PUTNAM, Robert: *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, Princeton University Press 1993.
- RADVANSKÝ, Zdeněk: *The Social and Economic Consequences of Resettling Czechs into Northwestern Bohemia, 1945–1947*. In: THER, Phillip – SILJAK, Anna (eds.): *Redrawing Nations. Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944–1948*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers 2001, s. 241–262.
- RAGIN, Charles: *The Comparative Method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Los Angeles, University of California Press 1987.
- RAGIN, Charles: *Fuzzy-Set Social Science*. Chicago, Chicago University Press 2000.
- RAGIN, Charles C.: *Fuzzy-Set Analysis of Necessary Conditions*. In: GOERTZ, Gary – STARR, Harvey (eds.): *Necessary Conditions. Theory, Methodology, and Applications*. Boston, Rowman and Littlefield Publishers 2003, s. 179-223.
- RAGIN, Charles: *Core versus Tangential Assumptions in Comparative Research*. Studies in Comparative International Development, 40, 2005, č. 1, s. 33–38.
- RAGIN, Charles: *Set Relations in Social Research: Evaluating Their Consistency and Coverage*. Political Analysis, 14, 2006, s. 291–310.
- RAGIN, Charles C. – DRASS, Kriss A. – DAVEY, Sean: *Fuzzy-Set/Qualitative Comparative Analysis 2.0*. Tucson, Department of Sociology, University of Arizona 2006 (<http://www.u.arizona.edu/~cragin/fsQCA/citing.shtml>).
- RAGIN, Charles: *Fuzzy Sets: Calibration Versus Measurement*. Working Paper, 2007.
- RAGIN, Charles: *Redesigning Social Inquiry. Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago, University of Chicago Press, 2008.
- RAGIN, Charles: *Qualitative Comparative Analysis Using Fuzzy Sets (fsQCA)*. In: RIHOUX, Benoit - RAGIN, Charles C. (eds.): *Configurational Comparative Methods. Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques*.

- London, Sage Publications 2009, s. 87-121.
- RAK, Jiří (et al.): *Co kdyby to dopadlo jinak? Křížovatky českých dějin*. Praha, Dokořán 2007.
- REDDING, Kent – VITERNA, Jocelyn S.: *Political Demands, Political Opportunities: Explaining the Differential Success of Left-Libertarian Parties*. *Social Forces*, 78, 1999, č. 2, s. 491–510.
- REGOECZI, Wendy – MIETHE, Terance D.: *Taking on the Unknown: A Qualitative Comparative Analysis of Unknown Relationship Homicides*. *Homicide Studies*, 7, 2003, č. 3, s. 211–234.
- REISS, Julian: *Causation in the Social Sciences: Evidence, Inference, and Purpose*. *Philosophy of the Social Sciences*, 39, 2009, č. 1, s. 20-40.
- RIHOUX, Benoit: *Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Systematic Comparative Methods. Recent Advances and Remaining Challenges for Social Science Research*. *International Sociology*, 21, 2006, č. 5, s. 679–706.
- RIHOUX, Benoit - RAGIN, Charles C. (eds.): *Configurational Comparative Methods. Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques*. London, Sage Publications 2009.
- RIKER, William H.: *The Two-Party System and Duverger's Law: An Essay on the History of Political Science*. *American Political Science Review* 74, 1982, č. 4, s. 753-766.
- RINGER, Fritz K.: *Causal Analysis in Historical Reasoning*. *History and Theory*, 28, 1989, č. 2, s. 154-172.
- ROBERTS, Clayton: *The Logic of Historical Explanation*. Pennsylvania State University Press 1996.
- ROGOWSKI, Ronald: *The Role of Theory and Anomaly in Social-Scientific Inference*. *American Political Science Review*, 89, 1995, č. 2, s. 467–470.
- ROSATO, Sebastian: *The Flawed Logic of Democratic Peace Theory*. *American Political Science Review*, 97, 2003, č. 4, s. 585-602.
- ROSS, Michael L.: *Does Oil Hinder Democracy?* *World Politics*, 53, 2001, s. 325-361.
- RUPNIK, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia 2002.

- RUSSETT, Bruce: *The Democratic Peace. "And Yet It Moves"*. International Security, 19, 1995, č. 4, s. 164-184.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Komparativní metoda v politologii*. Politologická revue, 2, 1997, č. 2, s. 3–34.
- SARTORI, Giovanni: *Concept Misformation in Comparative Politics*. The American Political Science Review, 64, 1970, č. 4, s. 1033–1053.
- SARTORI, Giovanni: *Comparing and Miscomparing*. Journal of Theoretical Politics, 3, 1991, č. 3, s. 243–257.
- SCARROW, Howard A.: *Comparative Political Analysis. An Introduction*. New York, Harper and Row Publishers 1969.
- SCRIVEN, Michael: *The Logic of Cause*. Theory and Decision, 1971, č. 2, s. 49-66.
- SHADISH, William R. - COOK, Thomas D. - CAMBBELL, Donald T.: *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Boston a New York, Houghton Mifflin Company 2001.
- SCHNEIDER, Carsten – WAGEMANN, Claudius: *Qualitative Comparative Analysis und Fuzzy Sets. Ein Lehrbuch für Anwender und jene, die es werden wollen*. Opladen, Verlag Barbara Budrich 2007.
- SKOCPOL, Theda: *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge, Cambridge University Press 1979.
- SKOCPOL, Theda: *Social Revolutions and Mass Military Mobilization*. World Politics, 40, 1988, č. 2, s. 147-168.
- SKOCPOL, Theda – SOMERS, Margaret: *The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry*. Comparative Studies in Society and History, 22, 1980, č. 2, s. 174–197.
- SKOVAJSA, Marek. *Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky*. Praha, Nakladatelství Karolinum 2006.
- SLANTCHEV, Branislav L. – ALEXANDROVA, Anna – GARTZKE, Erik: *Probabilistic Causality, Selection Bias, and the Logic of the Democratic Peace*. The American Political Science Review, 99, 2005, č. 3, s. 459-462.
- SNYDER, Richard: *Scaling Down: The Subnational Comparative Method*. Studies in Comparative International Development, 36, 2001, č. 1, s. 93–110.

- SODARO, Michael J.: *Comparative Politics. A Global Introduction*. New York, McGraw-Hill 2001.
- STEINBERG, Paul F.: *Causal Assessment in Small-N Policy Studies*. *The Policy Studies Journal*, 35, 2007, č. 2, s. 181-204.
- SPIRO, David E.: *The Insignificance of the Liberal Peace*. *International Security*, 19, 1994, č. 2, s. 50-86.
- SPRINGEROVÁ, Pavlína: *Guerrilla and State Terror in Peru Between 1980 and 2000*. *KIAS Papers*, 3, 2008, s. 78-93.
- STEPAN, Alfred – SKACH, Cindy: *Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism*. *World Politics*, 46, 1993, č. 1, s. 1-22.
- STEPHENS, John D.: *Democratic Transition and Breakdown in Western Europe, 1870-1939: A Test of the Moore Thesis*. *The American Journal of Sociology*, 94, 1989, č. 5, s. 1019-1077.
- TARROW, Sidney: *Making social science work across space and time: a critical reflection on Robert Putnam's Making democracy work*. *American Political Science Review*, 90, 1996, č. 2, s. 389–397.
- TILLY, Charles: *Politika kolektivního násilí*. Praha, Sociologické nakladatelství 2006.
- TOPOLSKI, Jerzy: *Towards an Integrated Model of Historical Explanation*. *History and Theory*, 30, 1991, č. 3, s. 324-338.
- VALENZUELA, Arturo: *Party Politics and the Crisis of Presidentialism in Chile: A Proposal for a Parliamentary Form of Government*. In: LINZ, Juan J. – VALENZUELA, Arturo (eds.): *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press 1994, s. 165-224.
- VAN DEN BRAEMBUSSCHE, A. A.: *Historical Explanation and Comparative Method: Towards a Theory of the History of Society*. *History and Theory*, 28, 1989, č. 1, s. 1-24.
- VAN EVERA, Stephen. *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca, Cornell University Press 1997.
- WENDT, Alexander: *Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics*. *International Organization*, 46, 1992, č. 2, s. 391-425.

- WHITE, Luis G.: *Political Analysis. Technique and Practice*. Pacific Grove, Brook/Cole Publishing Company 1990.
- WICKHAM-CROWLEY, Timothy P.: *A Qualitative Comparative Approach to Latin American Revolutions*. *International Journal of Comparative Sociology*, 32, 1991, č. 1-2, s. 82-109.
- WICKHAM-CROWLEY, Timothy. *Guerillas and Revolution in Latin America: A Comparative Study of Insurgents and Regimes Since 1956*. Princeton, Princeton University Press 1996.
- WOODWARD, Jim: *Explanation*. In: MACHAMER, Peter – SILBERSTEIN, Michael (eds.): *The Blackwell Guide to the Philosophy of Science*. Oxford, Blackwell 2002, s. 37-54.

Přílohy

Příloha A. Kritéria pro kódování proměnných ve výzkumu metodologických řešení článků v Politologickém časopise.

Proměnná 1: Teorie-empirie

Je cílem generování teorie a/nebo empirická analýza? (Teorií se rozumí, zda se skládá z výroků nebo soustavy výroků o tom, jak nebo proč je skutečnost taková, jaká je. Pod empirickou analýzou se rozumí výzkum založený na pozorovatelných implikacích konceptu nebo konceptů).

1 = Generování teorie

2 = Jak generování teorie, tak empirická analýza

3 = Empirická analýza

Proměnná 2: Deskriptivní-kauzální

Je cílem článku nabídnout deskriptivní a/nebo kauzální výklad? (Deskripce odpovídají na otázku, jaká je daná skutečnost. Kauzální výklady odpovídají na otázku, co vysvětluje důsledky, které pozorujeme ve skutečnosti)

0 = Není empirický (tedy teoretický článek – ani deskriptivní, ani kauzální)

1 = Deskriptivní

2 = *Obojí, ale primárně deskriptivní*

3 = *Obojí, ale primárně kauzální*

4 = *Kauzální*

Proměnná 3: Metoda analýzy

Jaké metody jsou použity pro analýzu dat? (Kvantitativní metody zakládají úsudky na numerickém vyjádření, kvalitativní na slovním vyjádření)

0 = *Není empirický článek*

1 = *Kvalitativní*

2 = *Smišené metody, primárně kvalitativní*

3 = *Smišené metody, primárně kvantitativní*

4 = *Kvantitativní*

Proměnná 4: Počet případů

Kolik případů je v článku analyzováno?

0 = *Není empirický článek*

1 = *jeden případ*

2 = *dva a více případy srovnány kvalitativně*

3 = více pozorování, proměnné vyjádřeny numericky

Proměnná 5: Případová studie

Jaký typ případové studie představuje daný výzkum?

0 = Není případová studie

1 = Deskriptivní

2 = Interpretující nebo hypotézy vytvářející

3 = Odchlyná nebo rozhodující

Příloha B. Metodologická řešení článků v Politologickém časopise (2006-2010)

<i>Autor</i>	<i>Název</i>	<i>Číslo PČ</i>	<i>Rok PČ</i>	<i>Teorie-empirie</i>	<i>Deskriptivní - kauzální</i>	<i>Metoda analýzy</i>	<i>Počet případů</i>	<i>Případová studie</i>
Kevin DeeganKrause; Tim Haugton	A Fragile Stability. The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990-2009	3	2010	2	3	3	3	0
Vratislav Havlík	Evropeizace při absenci adaptačního tlaku	3	2010	2	1	1	1	1
Marcela Cupalová	Parlamentní kontrola hospodaření nejvyšších kontrolních institucí ve vybraných zemích EU – komparace a doporučení pro ČR	3	2010	3	1	1	2	0
Pavel Maškarinec	Mongolský přechod k demokracii z pohledu teorie tranzice	3	2010	2	2	1	1	2
Igor Pruša	Charakter japonského mediopolitického komplexu a politický žurnalismus klubů reportérů	3	2010	2	1	1	1	2
Seán Hanley	The consolidation of centre-right parties in the Czech Republic as an issue for comparative analysis	2	2010	3	1	1	1	1
Maxmilián Strmiska; Roman Chytilík	Utváření typologií politických stran a problém jejich teoretického a empirického ukotvení	2	2010	1	0	0	0	0
Tereza Harbichová	Účinky volebního systému Chile a jeho vliv na stranický systém	2	2010	2	2	2	1	2
Lubomír Kopeček	Dekomunizace a její vliv na zrod české pravice	2	2010	3	1	1	1	1
Milan Sedláček	Evropeizace soukromého sektoru na příkladu českého pivovarnictví	2	2010	2	1	1	1	1
Alenka Krašovec;	Factors influencing changes in parliamentary statutory rules in	1	2010	2	2	1	1	2

Danica FinkHafner	Slovenia							
Jakub Charvát; Martin Štefek	Kořeny československé volební reformy připravované v druhé polovině osmdesátých let dvacátého století	1	2010	3	1	1	1	1
Petr Kaniok; Hubert Smekal	České předsednictví v Radě EU: politický standard, mediální katastrofa	1	2010	3	1	1	1	1
Pavel Dufek; Michal Mocht'ák	Negatívne hlasovanie – koncept demokratickej volebnej procedúry	1	2010	1	0	0	0	0
Robert Zbiral	Kvantitativní analýza působení vyšetřovacích komisí Poslanecké sněmovny v letech 1996–2006	1	2010	3	3	3	3	0
Geoffrey Pridham	Democratic Consolidation in the Czech Republic: Comparative Perspectives after Twenty Years of Political Change	4	2009	2	2	1	1	2
Lukáš Maláč	Otevřená metoda spolupráce jako nástroj evropeizace	4	2009	1	0	0	0	0
Zuzana Dobšinská; Jaroslav Šálka	Vzt'ahy lesnictva a ochrany prírody na Slovensku v kontexte prístupu advokačných koalícií	4	2009	2	2	1	1	2
Hedvika Kod'ousková	Čínsko-americké vztahy pohledem energetické bezpečnosti	4	2009	3	1	1	1	1
Monika Meislová	Participace českých rozvojových NNO na rozvojové spolupráci EU	4	2009	3	1	1	1	1
Lubomír Kopeček; Vít Hloušek	Agrární strany: hledání ztraceného času. Středoevropské agrární strany v komparativní perspektivě	3	2009	3	2	1	2	0
Petr Kaniok; Tibora Benetínová	Severský model v Evropské unii: analýza priorit severských předsednictví Rady EU	3	2009	2	3	1	2	0
Vít Šimral	Czechoslovakia 1989 and Rational Choice Theory: A General Model of Regime	3	2009	2	4	2	1	2

	Change							
Zdeněk Kříž	Germany and its Military Involvement in the Kosovo Crisis: The End of Civilian Power?	2	2009	2	1	1	1	2
Michal Kubát	Racionalizace parlamentního režimu: Polské zkušenosti jako poučení nejen pro českou politiku	2	2009	2	1	1	1	2
Jiří Navrátil	Nástin teoretické typologie antisystémových aktérů	2	2009	1	0	0	0	0
Petr Kratochvíl	Návrat k normativitě: Národní zájem jako teoretická kategorie	1	2009	1	0	0	0	0
Miloš Brunclík	Nové trendy ve vývoji švédského stranického systému	1	2009	3	2	1	1	2
Pavel Dufek	Fortress Europe or Pace-Setter? Identity and Values in an Integrating Europe	1	2009	1	0	0	0	0
Petr Kaniok	Vlády, koalice a předsednictví Rady EU	1	2009	2	3	1	2	0
Pavel Pšeja; Vít Hloušek	Evropeizace politických stran a stranického systému v České republice	4	2008	2	2	1	1	2
Lukáš Linek	Kdy vymřou voliči KSČM? K věkové struktuře elektorátu KSČM	4	2008	2	4	4	3	0
Karel Musílek	Přechod k demokracii v Jižní Koreji – teoretické uchopení s důrazem na roli masové mobilizace v procesu tranzice	4	2008	2	1	1	1	2
Kateřina Vráblíková	Politická participace – koncepty a teorie	4	2008	1	0	0	0	0
Tomáš Břicháček; Ondřej Krutílek	Princip subsidiarity v právní a politologické perspektivě	4	2008	1	0	0	0	0
Vlastimil Havlík; Lubomír Kopeček	Krize vládnutí v České republice. Analýza působení volebního a stranického systému a návrhy možných řešení	3	2008	2	2	2	3	0
Monika Ezechiášová	Empirický práh volebních systémů. Otazníky nad způsobem operacionalizace skutečných prahů	3	2008	3	1	4	3	0

Martin Koubek	Rekonstrukce konceptu konfliktních linií ve vztahové perspektivě	3	2008	1	0	0	0	0
Vojtěch Belling	Evropská integrace jako proces technické realizace? Esej o legitimitě, suverenitě a krizi politického rozhodování	3	2008	1	0	0	0	0
Tomáš Šmíd	Teoretické vymezení fenoménu organizovaného zločinu	3	2008	1	0	0	0	0
Jana Benčová	Rokovací poriadok: mocenský nástroj Európskeho parlamentu?	2	2008	3	1	1	1	1
Markéta Pitrová; Alžběta Gala	Regulace procesu prosazování zájmů v EU: lobbying v evropských institucích	2	2008	3	1	1	1	1
Petr Zelinka	Budoucnost militantního islamismu v Somálsku	2	2008	2	1	1	1	2
Karel Zetocha	Demokratická kontrola zpravodajských služeb: instituce kontroly a jejich fungování	2	2008	1	0	0	0	0
Monika Ezechiášová	Teoretický práh listinných poměrných systémů	1	2008	3	2	4	3	0
Pavel Horák	Přístupy analýzy politiky ke zkoumání změny cílů veřejných programů na lokální úrovni	1	2008	1	0	0	0	0
Lukáš Novotný	Současný levicový politický extremismus v Německu	1	2008	3	1	1	1	1
Markéta Pitrová	Konventní proces a vytváření ústavní smlouvy	4	2007	3	1	1	1	1
Marcela Cupalová	Postavení tureckého prezidenta a jeho změny v navrhované ústavní reformě – konec parlamentního systému v Turecku?	4	2007	2	2	1	1	2
Jiří Navrátil	Dialektika vzpoury. Proměny konceptu sociálních hnutí v politické teorii Frankfurtské školy	4	2007	1	0	0	0	0
Tomáš Foltýn; Dalibor Čaloud	Two Against Each Other and All Against Themselves: The 2006 Italian Parliamentary Elections	4	2007	3	1	2	1	1
Petr Kaniok	Uchopení neuchopitelného? Stranický euroskepticismus v	4	2007	1	0	0	0	0

	kontextu pozitivních postojů politických stran k EU							
Tomáš Blažek	Schmittův Pojem politična jako prizma pro hodnocení „války proti terorismu“?	4	2007	1	0	0	0	0
Markéta Pitrová; Hubert Smekal; Petr Suchý	Principy organizace zájmových skupin v ČR: právní předpisy a jejich změna v důsledku procesu evropeizace	4	2007	1	0	0	0	0
Alenka Krašovec; Urška Štremfel	Does the Institutional Context Matter for Candidate Selection? Some Evidence from Slovenia	3	2007	2	2	1	2	0
Lukáš Linek	Vliv volební účasti na zisky jednotlivých politických stran: případ voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2006	3	2007	2	3	4	3	0
Kateřina Vráblíková	Jak zkoumat sociální hnutí? Aktivismus ženských skupin v ČR	3	2007	2	3	1	1	2
Jiří Navrátil	Koncept cleavages v kontextu kolektivní mobilizace	3	2007	1	0	0	0	0
Otto Eibl	Poznámka k dynamice konceptu cleavages v 21. století – příklad fenoménu digital divide	3	2007	1	0	0	0	0
Oldřich Krpec; Vít Hloušek; Petr Fiala	Evropeizace českých odborových svazů: proměny strategie reprezentace zájmů a okruhu partnerů v procesu evropské integrace	2	2007	3	1	1	1	2
Michal Kubát	Teorie antisystémové strany	2	2007	1	0	0	0	0
Jan Ryjáček	Evropeizace německého parlamentu: Adapte Spolkového sněmu a Spolkové rady na požadavky procesu evropské integrace	2	2007	2	1	1	1	2
Peter Švík	Peniaze ako kategória analýzy v politických vedách	2	2007	1	0	0	0	0
Otto Eibl	Koncept tematického vlastnictví, palčivosti témat a agendy setting v politologii	2	2007	1	0	0	0	0
Roman Chytilík	FPTP v britských volbách 2005 a kanadských volbách 2006.	1	2007	2	2	3	3	0

	Dvě strany téže mince?							
Petr Hlaváček	Prezidentské volby v Bělorusku 2006 aneb Lukašenkova hra na legitimitu	1	2007	3	1	1	1	1
David Vávra	Odvolávání politiků. Obnova veřejnosti?	1	2007	1	0	0	0	0
David Müller	Výzkum interregionální spolupráce jako nové téma v mezinárodních vztazích	1	2007	1	0	0	0	0
Jakub Kysloušek	České parlamentní volby 2006: analýza kandidátních listin	1	2007	3	1	3	1	1
Oldřich Bureš	UN Peacekeeping in the 21st Century: A Capabilities-Expectations Gap Analysis	4	2006	2	2	1	1	2
Michael L. Smith	Cesty k efektivní přímé demokracii: česká místní referenda v regionálním srovnání	4	2006	3	2	3	3	0
Ondřej Rojčík	Teorie proliferace jaderných zbraní	4	2006	1	0	0	0	0
Vojtěch Ripka	Ideal Types in Political Marketing	4	2006	1	0	0	0	0
Nikola Hynek; Šárka Waisová	Innovative Political Practices and the Institutionalization of Human Security Agenda: A Case Study of the Relationship Between NGOs and the...	3	2006	2	2	1	2	0
Vlastimil Havlík	Proměny norské politiky	3	2006	3	1	1	1	1
Vít Hloušek	Výhoda zaostalosti? Poznámky k výzkumu stranických systémů v „post-rokkanovské“ politice	3	2006	1	0	0	0	0
Vilém Řehák	Vývoj afrických nacionalistických politických stran v jižní Africe	3	2006	3	1	1	1	1
Pavel Pečínka	Zelené linky Praha-Brusel. Vývoj vztahů českých a evropských zelených	3	2006	3	1	1	1	1
Pavčina Springerová	Peripetie vzniku, vývoje a transformace Moravské národní strany v letech 1990–1997	3	2006	3	1	1	1	1
Michal Kubát	Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa	2	2006	2	1	1	2	0

	1944–1989							
Marek Antoš	Volební účast v prezidentských volbách v USA	2	2006	3	2	3	3	0
Lukáš Hoder	První generace amerických neokonzervativců: mezi konzervativci a liberály	2	2006	2	1	1	1	1
Jan Maršák	Formování systému politických stran v Rumunsku v období 1989–2004	2	2006	3	1	1	1	1
Klára Poláčková	Formální institucionalizace socio-ekonomických vztahů v Polsku a České republice (1989–1998)	2	2006	2	2	1	2	0
Markéta Pitrová; Pavel Pšeja; Petr Suchý; Vít Hloušek; Petr Fiala	Evropeizace politických stran a zájmových skupin: základní problémy a směry analýzy	1	2006	1	0	0	0	0
Vít Dočkal	Trojrovinné pojetí EU a aktéři regionálních zájmů	1	2006	2	2	1	1	2
Ondřej Císař	Koncepce mezinárodní spravedlnosti v komparativní perspektivě: realismus, liberalismus a marxismus	1	2006	1	0	0	0	0
Pavel Dufek	Spravedlnost a univerzální hodnoty v politické filosofii liberálního egalitarismu	1	2006	1	0	0	0	0
Jiří Baroš	Teorie spravedlnosti na transnacionální úrovni	1	2006	1	0	0	0	0

Zdroj: Kódováno a sestaveno autorem. Hodnoty proměnných viz Příloha A.